Ο ΚΑΘ' ΟΜΗΡΟΝ ΟΙΚΙΑΚΟΣ ΒΙΟΣ.

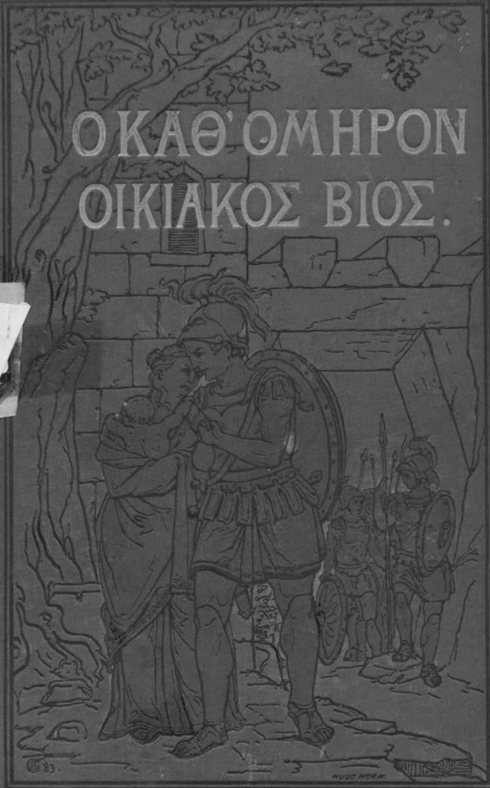

15

1090

ΚΛΕΩΝ Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ

Ο ΚΑΘ' ΟΜΗΡΟΝ

ΟΙΚΙΑΚΟΣ ΒΙΟΣ

"Οἵη περ φύλλων γενεή, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν.
"Φύλλα τὰ μέν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δὲ θ' ὕλη
"Τηλεθόωσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη·
""Ὣς ἀνδρῶν γενεὴ ἡ μὲν φύει, ἡ δ' ἀπολήγει."

Ἰλ. Ζ. 149.

Τῷ Ἀναγνωστηρίῳ «Βενιαμίν», [illegible]
[illegible]
τῇ α' Ἰανουαρ. 1884.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΡΙΟΝ «ΒΕΝΙΑΜΙΝ» ΕΝ ΠΛΩΜΑΡΙῼ

ΕΝ ΛΕΙΨΙᾼ
ΕΚ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ Γ. ΔΡΟΥΓΟΥΛΙΝΟΥ
1883.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

"Φαίηκες, πῶς ὔμμιν ἀνὴρ ὅδε φαίνεται εἶναι;
'Οδ. Λ. 336.

ΕΝ Παρισίοις διαμένων κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 1863, ἐχάραξα τὰς ἑξῆς γραμμάς, δίκην προλόγου εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῆς παρούσης πραγματείας.

"Πρὸ τριετίας ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ ὑπὸ τοῦ Κου Ῥοδοκανάκη ἱδρυθέντος Φιλολογικοῦ Διαγωνισμοῦ ἔθηκε θέμα τὸν καθ' Ὅμηρον ἰδιωτικὸν βίον. Ἐν Γερμανίᾳ διατρίβων τότε, καὶ τῆς δάφνης πως γλιχόμενος, οὐδ' ἀναμετρήσας ἴσως κατὰ τὸ δέον τὸ ὕψος τῶν κορυφῶν ἐφ' ὧν φύεται, ἠλείφθην πρὸς τὸν ἀγῶνα. Ἐφ' ὁλόκληρον χειμῶνα πάσας τὰς νυκτίας ὥρας, ἃς ὑπέκλεπτον τῇ σπουδῇ τῶν νομικῶν, εἰς ἣν ἐνέκυπτον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀφιέρωσα εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ προταθέντος ζητήματος προϋπαρχούσης Ἑλληνικῆς, Λατινικῆς, Γερμανικῆς, Ἀγγλικῆς καὶ Γαλλικῆς φιλολογίας, ἀπὸ τῶν μεγάλων συγγραμμάτων τοῦ Γλάδστωνος, τοῦ Friedreich, τοῦ Hermann, τοῦ Becker, τοῦ Wood ἀρξάμενος, καὶ φθὰς μέχρι τῶν μονογραφιῶν, καὶ Πανεπιστημιακῶν προγραμμάτων, ἤτοι, κατὰ τὰς ἐλαχίστας δυνάμεις μου, εὐσυνειδήτως ἐξαντλήσας τὸ ζήτημα. Τόσον δ' ἐθελγόμην εἰς τὴν μελέτην ἐκείνην, καὶ τόσον ἡδυνόμην ἐμβαπτόμενος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὰ καθαρὰ

ποιητικὰ νάματα τοῦ γίγαντος ἀοιδοῦ, καὶ πρὸς τὴν παναρχαίαν ἐποχήν, ἣν περιγράφει, ἐξοικειούμενος, ὥςτ' ἐπεχείρησα τὴν ὅσον οἷόν τε πληρεστέραν διαγραφὴν τῆς εἰκόνος αὐτῆς, καὶ ἀντὶ πραγματείας ἐκ πέντε τυπογραφικῶν φύλλων, οἵαν ἀπῄτει ἡ ἐπιτροπή, συνέταξα καὶ ἀπέστειλα τετραπλασίαν."

"Δυστυχῶς ὅμως κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὁ διαγωνισμός, καίτοι προκηρυχθείς, ἀνεβλήθη, καὶ τὸ ἔργον μου μοὶ ἐπεστράφη. Κατὰ δὲ τὸ ἐπιὸν ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ ἐτήρουν ἀνάστατον τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὁ ἀγὼν ἐφαίνετο καὶ αὖθις ναυαγήσας, ὅτε ἀνέγνων αἴφνης ἔν τινι ἐφημερίδι τὴν περὶ αὐτοῦ ἀγγελίαν, φέρουσαν ὑπερήμερον ἤδη τὴν πρὸς ἀποστολὴν τῶν ἔργων προθεσμίαν. Οὐχ ἧττον ἔπεμψα τὸ ἐμὸν ἐκ νέου, ἀνακοινώσας τῇ ἐπιτροπῇ τὸ αἴτιον τῆς ἀκουσίας βραδύτητος, καὶ τὴν παραδοχὴν ἐξαιτούμενος, λόγῳ ὅτι καὶ πρὸ ἑνὸς ἔτους πεμφθὲν τὸ αὐτὸ ἔργον, εἶχε μάλιστα καὶ προτεραιότητα ἐπὶ τῶν ἑτέρων. Ἀλλ' ἡ ἐπιτροπὴ ἐνέκρινε τὸν κατὰ γράμμα σεβασμὸν τοῦ Κανονισμοῦ, καὶ ἡ Πραγματεία μου μοὶ ἐπεστράφη ἐκ δευτέρου εἰς Ἀγγλίαν, ὅπου διέμενον ἀπό τινος. Ἀπολεσθεῖσα δὲ καθ' ὁδόν, μόλις μετὰ μῆνας ἀνευρέθη τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ τότε ἐπιτετραμμένου Κου Τρικούπη."

"Ἐν τούτοις διεξῆλθον, ὡς εἰκός, μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος τὴν μετ' ὀλίγον ἐκδοθεῖσαν ἔκθεσιν τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ ἡ φιλαυτία μου ἐξήγαγε τὸ παρήγορον συμπέρασμα ὅτι *οὐκ ἐγὼ μόνα κόλουρις*, καθ' ὅσον ἐκ τῶν τεσσάρων παρουσιασθέντων ἔργων, τὰ μὲν δύο ἦσαν, κατὰ τὸν Εἰσηγητήν, ἁπλᾶ μεταφράσματα τεμαχίων τοῦ FRIEDREICH, περὶ δὲ τοῦ τρίτου, ὅπερ διεφιλονείκησε τὸ γέρας, λέγει αὐτὸς οὗτος ὅτι — ***τὰ περὶ ἀσθενειῶν, ἰατρῶν, φαρμάκων καὶ θεραπείας, ἐν δυσὶ μόνον σελίσι διεξέρχεται, ἄλλα δέ τινα παραλείπει ὅλως: ἐπειδὴ περὶ σχέσεως ἀνδρὸς καὶ γυναικός, πατρὸς καὶ τέκνων, καὶ ἀδελφῶν οὐδὲν λέγει. Προσθέτει δὲ τοὐναντίον τινὰ πάντῃ περιττά, οἷον ἐν σελ. 107 λέγει ὅτι τοῦ Θερσίτου τὸ γένειον ἦτο σπανὸν κλπ.***[1] —

"Ταῦτα μ' ἐνεθάρρυναν πρὸς ἔκδοσιν τῆς βραχείας μου μελέτης, ἧς οὐδόλως ἀξιῶ τὴν ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν βραβευθεῖσαν, καθ'

[1] Ἐκθέσεως Σελ. 30.

ὅσον ἐκείνη οὐδ' ἐξετυπώθη, οὐδ' ἐγένετο γνωστὴ ἄλλως ἢ διὰ τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἐπιτροπῆς."

"Καίτοι δὲ ἀτελὴς βεβαίως τυγχάνει αὕτη, ἴσως φανῇ κατὰ μέρος τοὐλάχιστον πληροῦσα τὸ κενὸν τὸ παρατηρούμενον εἰς τὴν ἀχανῆ Ὁμηρικὴν φιλολογίαν, ἥτις περὶ τῶν ἐπουσιωδεστέρων διὰ μακρῶν πολλάκις λεπτολογήσασα, περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἡρώων οὐδὲν ἴδιον, οὐδ' ἄρτιον εἰσέτι παρήγαγε. Ἀπὸ τοῦ διαγωνισμοῦ ἀφορμὴν λαβών, συνέλεξα ὅσα περὶ τῆς ὕλης ταύτης ἐνόμισα ἐπαρκῆ, εὐτυχὴς δ' ἔσομαι ἐὰν παράσχω τῷ ἀναγνώστῃ τὸ ἥμισυ μόνον τῆς εὐχαριστήσεως, ἣν ᾐσθάνθην ἐγὼ κατὰ τὴν συγγραφήν."

"Ἐν τέλει παρατηρῶ ὅτι εἰς μὲν τὴν βατραχομυιομαχίαν σπανίως προσέφυγα, διότι ἀμφιβάλλεται ἡ γνησιότης αὐτῆς, τοὺς δὲ μύθους πολλάκις καὶ ἀσμένως ἐξεμετάλλευσα, καθ' ὅσον νομίζω ὅτι καὶ ἄνευ τῶν λοιπῶν ἰσχυρῶν λόγων, ἀρκεῖ μόνη αὐτῶν ἡ καλλονὴ πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι εἰσὶν ἀδελφοὶ τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας."

Καὶ αὗται μὲν αἱ τοῦ μικροῦ μου ἔργου περιπέτειαι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Κατὰ δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐδημοσιεύθη τοῦτο ἐν ἐπιφυλλίδι τῆς τότε ἐκδιδομένης "*Εὐνομίας*", καὶ ἐχρησίμευσε τὸ αὐτὸ κείμενον πρὸς σελιδοποίησιν τῆς πρώτης ἐκδόσεως· ἀλλὰ μετὰ τοσαύτης ἀμελείας ἐγένοντο, ἐν ἀπουσίᾳ μου, αἱ διορθώσεις, καὶ τοσαῦτα παρεισέφρυσαν παροράματα, ὥστε ἅμα εἶδον τὸ εἰς Παρισίους ἀποσταλέν μοι τομίδιον, παρήγγειλα τὴν ἀναστολὴν τῆς διαδόσεως τοῦ βιβλίου, δι' ὃ καὶ ὀλίγιστα αὐτοῦ ἀντίτυπα εἰσεχώρησαν ἐν τῷ κοινῷ.

Ἔκτοτε δὲ εἶχον ἀείποτε τὴν πρόθεσιν τῆς ἀναθεωρήσεως αὐτοῦ κατὰ τὴν πρώτην τῆς σχολῆς ὥραν, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ ἡ σχολή ἐστιν ἓν ἐκ τῶν πολλῶν πραγμάτων, ἅτινα σπανίζουσι παρ' ἐκείνοις, οἵτινες ἀφιέρωσαν τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν εἰς τὴν δημοσίαν ἡμῶν ὑπηρεσίαν. Ὀκτωκαίδεκα παρῆλθον ὅλα ἔτη, καθ' ἃ πολλῶν ἀνθρώπων εἶδον ἄστεα καὶ νόον ἔγνων ἔν τε τῷ ἡμετέρῳ καὶ τῷ ἑτέρῳ ἡμισφαιρίῳ, καὶ ὅμως ἔμενε τὸ τομίδιον ἐν τῇ ἀρχικῇ ἀξέστῳ αὐτοῦ μορφῇ. Μόλις δὲ κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος, ὑπὸ τὰς δροσερὰς συστάδας τοῦ Ῥαμλίου παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, εὗρον τὴν δέουσαν ἀναψυχὴν πρὸς ἔναρξιν τῆς ἀπὸ πολλοῦ μελετωμένης ἐργασίας, ἥτις

διετέλει εἰσέτι ἀτελής, ὅτε διεκόπη καὶ αὖθις ὑπὸ τῶν ἐπελθόντων φοβερῶν γεγονότων, καὶ τῆς πυρπολήσεως τῆς πόλεως τῶν Πτολεμαίων.

Ὡς δὲ τοῦτο συνήθως συμβαίνει, καὶ ἰδίως ὁσάκις μεσολαβήσῃ πολὺς χρόνος, ἡ ἀναθεώρησις προσέλαβε τοιαύτης διαστάσεις, ὥστε ἀπέβη ἀδύνατος ἡ διατήρησις τοῦ ἐντύπου κειμένου, καὶ κατέστη βαθμηδὸν ἀναγκαία ἡ ἐκ δευτέρου συγγραφὴ τοῦ ὅλου πονήματος, ὅπερ οὐχ ἧττον διετήρησε κατὰ τὰ κυριώτερα τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν. Καὶ τοῦτο διότι, καίτοι βεβαίως ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἐπλουτίσθη ἡ Ὁμηρικὴ φιλολογία ὑφ' ἱκανῶν ἀξίων λόγου συγγραμμάτων, ἀπέφυγον ἐκ συστήματος τὴν χρησιμοποίησιν τῆς νέας ταύτης ὕλης, ἧς συνέπεια ἤθελεν εἶναι ἡ ἐντελὴς ἀνάπλασις τοῦ ὅλου ἔργου, δι' ἣν οὐδὲ τὸν προσδέοντα εἶχον χρόνον, οὐδὲ τὸν νεανικὸν πλέον ᾐσθανόμην ζῆλον. Ἀλλὰ καὶ τοιοῦτον ἐλπίζω ὅτι εὑρεθήσεται εὐπρόσδεκτον εἰς τοὺς περὶ τὰς ἐμβριθεῖς ἀναγνώσεις ἐνασμενιζομένους.

Μία εἰσέτι ἐναπομένει μοι λέξις. Ὁ δόκιμος συγγραφεὺς καὶ φίλος Κος Ἐμ. Ῥοΐδης ἐδημοσίευσε κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1865 ἐν τῇ τότε ἐκδιδομένῃ „Grèce“ ἐπίκρισιν τῆς παρούσης πραγματείας, ἥτις πρὸ πολλοῦ ἐλησμονήθη, ὡς πᾶν τὸ εἰς τὸν ἡμέτερον τύπον παραδιδόμενον. Τὴν ἐπίκρισιν ταύτην παρατίθημι ὧδε, οὐχὶ βεβαίως διότι τυγχάνει ὑπὲρ τὸ δέον εὐνοϊκή, ἀλλ' ὅπως διασωθῇ τῆς λήθης τὸ μικρὸν τοῦτο προϊὸν τῆς χαριέσσης γραφίδος, ἥτις κατέλαβεν ἔκτοτε ἐπίζηλον θέσιν ἐν τῇ νεαρᾷ ἡμῶν φιλολογίᾳ. Ἰδοὺ αὕτη.

«Le livré de M. Cléon Rangabé est écrit en Grec moderne, mais il n'en vaut que mieux. Chateaubriant dans son *Itinéraire*, parlant de Jérusalem, nous dit que, lorsqu'il s'agit d'un pays fameux, rien de ce qui le concerne ne saurait être indifférent: et partant de là, il se met à nous informer du nombre de ses repas, du prix des vaches, des lentilles et de loyers; de la qualité du vin, des draps et de la cuisine de son couvent, et d'une foule de choses qui feraient bailler s'il ne s'agissait de la patrie de Jésus. Ce que le dernier des pèlelins et, j'en ai peur, des Chrétiens, a entrepris pour le berceau de la foi, notre jeune ami, M. C. Rangabé,

vient de l'entreprendre, pour le berceau de notre poésie. Voulez-vous connaître combien d'eau les héros d'Homère mettaient dans leur vin? son livre vous le dira. Tenez-vous à savoir si les vainqueurs des Troyens couchaient en rond comme les chats, ou avec un bras sous la tête comme les statues d'Endymion? son livre vous le dira encore. Vous y trouverez en sus quelle était la forme des verres, des bouteilles, des crûches, des pots (je ne garantis pas la justesse de ces expressions), des vases enfin dans lesquels s'abreuvaient ces demi-dieux. Une fois parvenu à s'introduire, à force d'érudition, dans le logis de ses héros, notre auteur ne respecte plus rien, il fourre son nez partout: s'il voit un rideau, il le soulève, s'il aperçoit un lit, il vous détaille la qualité des draps, et la couleur du couvre-pieds. Il passe ensuite à la description de ce qu'on y faisait sur ces beaux lits de pourpre. Ces questions sont traitées en quatre chapitres édifiants intitulés: Mariage, Adultère, Inceste, Concubines. Mais parlons sérieusement. Le livre de M. Rangabé a été écrit à Berlin, et il sent son terroir scientifique. L'érudition, la ténacité d'investigation, la discussion consciencieuse des moindres détails, enfin toutes les qualités qui distinguent les archéologues Tudesques y sont répandues à pleines mains. Il n'y a que le style que notre auteur a cru inutile d'emprunter aux savants de la nouvelle Athènes. Autant le leur est lourd, profond, diffus et embarassé, autant le sien est vif, alerte, leste et sautillant. Sa période ne dépasse pas d'ordinaire les trois lignes, dans lesquelles elle aime à se renfermer, comme les tragédies classiques dans leur trois unités. Mais souvent, dans ces trois lignes, il trouve le moyen d'y faire tenir une idée juste, un aperçu ingénieux, ou une gracieuse image. Ce qui nous a surtout agréablement surpris dans son livre c'est, sur toutes choses, sa parfaite indépendance d'idées. Parmi nous contrédire en quoi que ce soit un savant d'outre Rhin, c'est se rendre coupable de crime de lèse science. Nous regardons les Allemands, à tort ou à raison, comme jouissant du privilège d'impeccabilité, que leurs théologiens sont arrivés à contester à Jésus même. Une balourdise échappée par hasard à un impeccable de Goethingue ou

de Berlin devient aussitôt pour nous une espèce de "Αὐτὸς ἔφα", et malheur à qui oserait s'y inscire à faux. Cela n'a pas empeché notre jeune antiquaire, à propos de jeux, d'astragales, de noix, de pentalithes, et de que sais je encore, de prouver à M. FALMERAYER et même au grand BECKER que, sur cet article, il en sait plus long qu'eux, qui ont eu tous le temps d'oublier les jeux de leur enfance, et n'ont jamais connu ceux dont les Grecs modernes ont hérité de leurs ancêtres. Mais ce qui nous a encore plus charmé c'est la manière hardie, pour ainsi dire chevaleresque, avec laquelle il défend nos grandes-mères homériques, accusées par M. WOOD de n'avoir su inspirer à nos ancêtres que des désirs brutaux. La question de l'amour chez les anciens a été depuis quelque temps débattue à satiété. L'amour immatériel, qui n'aspire qu'à l'union des âmes, tel enfin que l'entend M. ELIPHAS LEVI et ses adeptes, s'il en a, était, on ne saurait le nier, inconnu aux vaillants guerriers d'Agamemnon. Mais les moralistes modernes en sont encore à se demander si cet inexplicable sentiment a jamais existé sur la terre. On connaît maintenant les étranges mystères que cachait le dévouement aux dames des chevaliers du moyen-âge. Ainsi on ne saurait raisonnablement accuser les anciens que d'avoir ignoré le nom d'une passion dont l'existence même est problématique. Il y a loin de là à l'accusation d'être insensible à l'amour, tel que l'entend tout le monde. En tous cas Ménélas poursuivant son infidèle au delà des mers, Hector répandant des larmes sur le sein d'Andromaque, et par dessus tous Ulysse renonçant aux embrassements d'une déesse et d'une charmeuse, pour rester fidèle à une femme qui se trouvait à mille lieux de là, sont, nous croyons, des arguments solides en faveur de notre thèse. Peu de nos héros modernes à la place du mari de Pénélope, enfermés dans une grotte obscure tête à tête avec la divine Calypso, se seraient tirés de là aussi décemment que lui; et si l'on considère que l'abstinence du destructeur de Troie, quand il eu à subir cette tentation, datait de dix ans, on ne saurait nier que les Amadis, les Werther, et les Saint-Preux, en fait de fidélité, ne sont près de lui que de petits garçons. Cette

thèse est d'un bout à l'autre vaillamment et spirituellement soutenue par notre jeune auteur. Elle lui a inspiré quelques unes des plus belles pages de son livre, où cependant les belles pages ne manquent pas. Nous aurions trop à faire si nous entreprenions de les analyser toutes: notre feuille ne suffirait pas aux citations. Qu'il nous suffise de dire que de la première à la dernière page, cette étude sur Homère est pleine d'esprit, de cœur, et de style.»

Ἐν Βυρτσβούργῃ, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1882.

ΚΛΕΩΝ ΡΑΓΚΑΒΗΣ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ . . . . V.

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Ο ΟΙΚΟΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ο ΟΙΚΟΣ ΚΑΙ Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΑΥΤΟΥ.

Εἰσαγωγὴ 1
Ὁ ἀρχαῖος οἶκος ἐν γένει 5
Ὁ Ὁμηρικὸς οἶκος ἰδίως 7
Ἡ τεκτονικὴ τέχνη 11
Οἰκοδομικαὶ ὕλαι κ' ἐργαλεῖα 11
Γενικὴ διαίρεσις τοῦ Ὁμηρικοῦ οἴκου 15
Ὅροι καὶ ὀνομασίαι τοῦ οἴκου 16
Ἡ Αὐλὴ 22
Ὁ περὶ τὴν αὐλὴν τοῖχος 23
Ἡ αὐλαία πύλη. Ἐνώπια παμφανόωντα 24
Τὰ παρὰ τὴν αὐλαίαν θρανία 24
Οἰκίδιον πυλαωροῦ κυνὸς 25
Σταῦλοι καὶ οἰκήματα ὑπηρετῶν 26
Στοαὶ 28
Πρόθυρον 32
Ὀρσοθύρη 33
Λαύρα 35
Τὸ δῶμα 35
Δουροδόκη 36

Σελ.
Θρόνος ἀοιδοῦ 36
Ἡ Ἐσχάρα 37
Αἱ ἐν τῷ δώματι πλάγιαι θύραι 38
Ὁ θάλαμος 39
Ἡ ἀποθήκη 41
Ὁ συζυγικὸς κοιτὼν 42
Οἱ ἐν τῇ αὐλῇ θάλαμοι 44
Ὁ θόλος 45
Κλεῖδες ἢ κληῖδες 46

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΤΑ ΕΠΙΠΛΑ.

Γενικαὶ παρατηρήσεις 47
Τὰ καθίσματα 48
Σκευοθῆκαι 50
Ἡ κλίνη 51
Λαμπτῆρες καὶ λύχνοι 53
Ἀγγεῖα, τάπητες καὶ ὑφάσματα 54

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΟΙ ΚΗΠΟΙ.

Γενικαὶ παρατηρήσεις 55
Ὁ κῆπος τοῦ Ἀλκινόου καὶ ὁ τῆς Καλυψοῦς 56

ΜΕΡΟΣ Β΄.

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ο ΑΝΗΡ.

Γενικαὶ παρατηρήσεις 60

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Η ΓΥΝΗ.

Γενικαὶ παρατηρήσεις 63

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Ο ΕΡΩΣ.

Γενικαὶ παρατηρήσεις 79

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ο ΓΑΜΟΣ.

	Σελ.
Γενικαὶ παρατηρήσεις	84
Ἡ μνηστεία	87
Τὰ ἔεδνα	88
Ἡ τελετὴ τῶν γάμων	90
Γάμος δεύτερος	92
Συζυγικὴ ἀπάτη	94
Αἱμομιξία	97
Παλλακίδες	99

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΟΙ ΠΑΙΔΕΣ.

Γενικαὶ παρατηρήσεις	108
Ἐκπαίδευσις καὶ ἀνατροφὴ	117
Παίγνια	125
Φιλοστοργία	132
Φιλαδελφία	142
Νόθα	143

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

ΔΟΥΛΕΙΑ.

Γενικαὶ παρατηρήσεις	145
Ἀξία τῶν δούλων	156
Καθήκοντα τῶν δούλων	157
Πληθὺς τῶν δούλων	159
Ἔμμισθοι ὑπερέται	161

ΜΕΡΟΣ Γ'.

Η ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ.

Γενικαὶ παρατηρήσεις	162
Ἀνδρικὴ ἐνδυμασία	164
Ἐνδυμασία τῶν γυναικῶν	165
Ἡ κόμη	167
Γυναικεῖα ἀναδέσματα	169
Τὰ σανδάλια	170
Αἱ χειρίδες	171
Ὁ κόσμος	172

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΤΟ ΛΟΥΤΡΟΝ.

	Σελ.
Γενικαὶ παρατηρήσεις	173
Ἡ χρίσις	176
Νίψις ποδῶν	177

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΣΥΜΠΟΣΙΑ.

Γενικαι παρατηρήσεις	178
Ἐδέσματα καὶ ποτά	187
Ἔπιπλα καὶ ἀγγεῖα χρήσιμα εἰς τὴν τράπεζαν	191

ΜΕΡΟΣ Δ΄.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΑΣΘΕΝΕΙΑΙ.

Γενικαὶ παρατηρήσεις	195

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΠΛΗΓΑΙ.

Γενικαὶ παρατηρήσεις	208

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΙΑΤΡΟΙ.

Ἄνδρες ἰατροὶ καὶ χειροῦργοι	212
Γυναῖκες αἳ κράτεα ᾔδεσαν	214

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Η ΤΕΛΕΥΤΗ.

Θάνατος καὶ πένθος	216
Ἡ μετὰ θάνατον κατάστασις	221

ΕΠΙΛΟΓΟΣ	223

Ο ΟΜΗΡΟΣ ΑΔΩΝ ΤΑ ΕΠΗ ΤΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙ.

ΜΕΡΟΣ Α΄.

Ο ΟΙΚΟΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΥ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Η Πομπηΐα ἐστὶ τὸ περιεργότατον τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαιότητος. Ἐν τῇ εὐφόρῳ κειμένῃ Καμπανίᾳ, πλήρης ζωῆς καὶ χαρίτων, ὥστε καὶ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ἐξελέγη πρὸς οἰκοδομὴν ἐπαύλεως[1], ἐξέτεινεν ἀμέριμνος τοὺς κήπους αὐτῆς καὶ τὰ χωρία μέχρις αὐτῆς τῆς κορυφῆς τοῦ φοβεροῦ γείτονος, τοῦ Οὐϊσουβίου[2], ὃν πρὸ πολλοῦ κοιμώμενον, ἐνόμιζε τεθνεῶτα· ἂν δ' εἰς τὰς παραλίας τοῦ κόλπου τῆς Νεαπόλεως, τοῦ sinus Cumanus τῶν Λατίνων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς ἐκ τοῦ σχήματος "**κρατῆρος**" καλουμένου, ἂν εἰς τὰ φερώνυμα Φλεγραῖκὰ πεδία ἐφαίνοντο ἴχνη προτέρων καταστροφῶν, τὰ ἴχνη ταῦτα ἀπεδίδοντο εἰς τὴν μάχην τοῦ Διὸς μετὰ τῶν γιγάντων.

Αἴφνης ὅμως τὴν 16 Φεβρουαρίου τοῦ ἑξηκοστοῦ τρίτου ἔτους Μ. Χ. σφοδρὸς σεισμὸς μετ' ἐκρήξεως κατέστρεψε μέρος τῆς πόλεως, ἀναμνήσας ὅτι ὁ γίγας ἠγρύπνει· ἀλλὰ καὶ τὰ προμηνύματα ταῦτα

[1] Cicero ad Attic. I, 17.
[2] Στράβων Β. Ε΄.

ταχέως ἐλησμονήθησαν, καὶ ἡ πόλις ἀνῳκοδομήθη ὡραιοτέρα ἢ πρότερον. Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος[1], ὅτε νέος σεισμὸς κατέρριψε τὸ θέατρον τῆς Νεαπόλεως, ὀλίγας στιγμὰς ἀφ' οὗ ἔπαυσεν ᾄδων καὶ αἰσχρουργῶν ἐν αὐτῷ ὁ Νέρων, ἀπεδόθη οὗτος μᾶλλον εἰς τὴν θεομηνίαν κατὰ τοῦ τέρατος, καὶ ἡ ἀκηδία ἐξηκολούθησε.

Ἀλλὰ τὴν 24 Αὐγούστου τοῦ ἑβδομηκοστοῦ ἐννάτου ἔτους ἔκρηξις καταστρεπτικὴ ἐξήγειρε φοβερῶς τὸν ἄφροντιν λαὸν ἐκ τοῦ ἡδυπαθοῦς αὐτοῦ λήθαργου. Ὁ οὐρανὸς ἐγένετο πάμμελας, ὡς ἐν μέσῃ νυκτί, καὶ τὸ ὄρος ὠρυόμενον ἐξερεύγετο μύδρους πυριφλεγεῖς καὶ χειμάρρους αἰθάλης, διάπυρον δὲ καὶ φλογερὸν κῦμα κατέκλυζε τὰ πέριξ πεδία.

Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος, ναυαρχῶν τότε περὶ τὸ Μισένιον, ἔσπευσεν ἐπὶ τοῦ πλοίου αὐτοῦ ὅπως παράσχῃ ἀρωγὴν εἰς τοὺς πανταχόθεν πρὸς τὴν ἀκτὴν καταφεύγοντας, ἀλλ' ἀντὶ τούτου, εἰς τὴν ξηρὰν ἀποβάς, εὗρεν αὐτὸς τὸν θάνατον, ὁ μέγας φυσιολόγος θῦμα πεσὼν τοῦ μεγάλου φυσικοῦ φαινομένου καὶ τῆς φιλανθρώπου αὐτοῦ διαθέσεως. Ἡ ἔκρηξις ὅμως ἐξηκολούθει, ἡ πεπυρακτωμένη αἰθάλη ἔπιπτεν εἰς πυκνὰς καὶ συνεχεῖς νιφάδας, ὁ δὲ νεώτερος Πλίνιος, ὅστις μείνας μετὰ τῆς μητρὸς ἐν Μισενίῳ, ἐξῆλθε τῆς ἑτοιμορρόπου οἰκίας καὶ ἐκάθισε παρὰ τὴν ὁδόν, ἐπιστέλλει τῷ φίλῳ Τακίτῳ[2], ὅτι ἀνηγείρετο πολλάκις ὅπως μὴ ταφῇ ὑπὸ τὴν ζέουσαν ἐκείνην σινδόνην.

Τὴν δὲ πρωΐαν, ὅτε τὸ δεινὸν ἐκόπασε καὶ ἤρχισε τὸ σκότος διαλυόμενον, ἡ πρώτη διασχίσασα αὐτὸ φαιδρὰ ἀκτὶς ἐφώτισε μακρὰν ἔρημον, καὶ μάτην ἀνεζήτησε τὴν ἡδυπαθῆ Πομπηΐαν. Ἡ πόλις πᾶσα, ἐν πλήρει ζωῇ, ἐν ᾧ ἔπαλλεν, οὕτως εἰπεῖν, ἐν αὐτῇ ὁ ἀρχαϊκὸς βίος, ἐκαλύφθη, ὡς διὰ θείας χειρός, ὑπὸ στρῶμα λάβας πυκνῆς, ὑφ' ἣν ἔμεινεν ἐπ' αἰῶνας ἑρμητικῶς κατακεχωσμένη, ὅπως προκύψῃ ποτὲ σώα καὶ ἀκεραία εἰς τὰ ὄμματα τῶν μεταγενεστέρων.

Τοῦτο καὶ συνέβη ὅτε πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν ἄροτρον γεωργοῦ, προσκροῦσαν ἐπὶ γεγλυμμένου μαρμάρου, παρώτρυνεν εἰς ἀνασκαφάς, καὶ ἡ ἀρχαία πόλις μετὰ τῶν ἀμφιθεάτρων, τῶν ναῶν, τῶν ἀγορῶν, τῶν ἀρχαϊκῶν οἴκων, σχεδὸν μετὰ τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἀπεκαλύφθη

[1] Senec. quaest. nat. VI, 1—16. Tacitus Annal. 15. 22.

[2] Plin. Epist. 6. 16. 20.

αὖθις εἰς τὸν ἥλιον, ὅστις δέκα καὶ ὀκτὼ ἑκατονταετηρίδας πρότορεν ἐφώτιζεν αὐτήν.

Ἡ Πομπηΐα ἐστὶ σύνολον ἄρτιον, εἷς τῶν αἰώνων τῆς ἀρχαιότητος, ὁ ἐπὶ Χριστοῦ καὶ πρῶτος μετὰ Χριστὸν αἰών, θαυμασίως διατηρηθεὶς, καὶ ἀνεγειρόμενος ἤδη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν. Ἐν αὐτῇ ὑπόκειται εἰς σπουδὴν σύμπας ὁ βίος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ λαμπρότητι καὶ λεπτομερείᾳ.

Ὁ ἀρχαιολόγος, ἢ καὶ ὁ ἁπλοῦς διαβάτης, ἅμα φθάσῃ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου τοῦ ὑπερκειμένου τῆς ἀρχαίας πόλεως, καί, καταστείλας τὴν πρώτην συγκίνησιν τοῦ θαυμασμοῦ, εἰσδύσῃ διὰ τῆς Ἡρακλείου Πύλης, καὶ διατρέξῃ τὴν ὁδὸν τῶν τύμβων, ἀποβάλλει κατὰ μικρὸν τὸ αἴσθημα τῆς πραγματικότητος, καὶ βλέπει πρὸ αὐτοῦ ἀναζῶσαν τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐκείνην εἰκόνα. Ἡ πρώτη αὐτοῦ ἐπίσκεψις ἔσται βεβαίως διὰ τὴν ***ἀστυκὴν ἀγοράν***, Forum civile, ὅπου ὁ λαμπρὸς ναὸς τοῦ Διός, καὶ ὁ οἶκος τῶν Δεκουριώνων ἐκεῖθεν δὲ ἄγει ἡ ὁδὸς εὐθὺ πρὸς τὸ ἀμφιθέατρον, καὶ μικρὸν ἀπωτέρω πρὸς τὸ Ὠδεῖον, ἅπερ ζωογονεῖ αὐθορμήτως ἡ φαντασία, ἀναπλάττουσα ὧδε μὲν τὰς θορυβώδεις συνεδριάσεις καὶ τοὺς περιλαλήτους ἀγῶνας, ἐκεῖ δὲ τὰς ἀγομένας τοῖς θεοῖς τελετάς.

Ἀλλ' ἐγγιζούσης τῆς ἑσπέρας, ἐγκαταλείπει ὁ ξένος τὰ μεγαλοπρεπῆ ταῦτα οἰκοδομήματα, καὶ κατέρχεται εἰς τὰ εὐτελέστερα, ἀλλ' οὐχ ἧττον περίεργα, ἀπὸ τοῦ δημοσίου εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, εἰςερχόμενος δὲ τότε εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν οἰκίαν, βλέπει τὰ ἔπιπλα εἰσέτι εἰς τὴν θέσιν, ἣν κατεῖχον κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς καταχώσεως. Ἐνταῦθα κλίναι ἀναμένουσι περὶ τὴν τράπεζαν τοῦ συμποσίου τοὺς δαιτυμόνας, ἐκεῖ φαίνονται δίφροι περὶ τὴν ἑστίαν δι' ἑσπερινὰς ὁμιλίας, καὶ ἀλλαχοῦ τὸ μαρμάρινον λουτρὸν μετὰ παρακειμένου τρίποδος, φέροντος τὰ κοσμητικὰ σκεύη ἕτοιμα, ἵνα ἐκτείνῃ πρὸς αὐτὰ τὴν λευκὴν χεῖρα ἡ λουομένη. Ἐὰν δὲ ὁ ἥλιος ἐκρύβη ἤδη ὄπισθεν τῶν λόφων καὶ ἤρχισε τὸ λυκόφως, κλίνων τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ ἀγκῶνος, ὁρᾷ ἐν ἠδεῖ ῥεμβασμῷ τὸν βίον ὅλον ἐκεῖνον ἀνιστάμενον καὶ κινούμενον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, τὰς οἰκίας πληρουμένας, καὶ θελκτικὰς οἰκογενειακὰς σκηνάς, ἀρχαϊκὰς τὸν τύπον, ὡς ὡραῖον νοητὸν ἀνάγλυφον, ἐξελισσομένας εἰς τὴν ὄψιν αὐτοῦ.

Τοιοῦτον μνημεῖον ἀκέραιον ἐστὶ καὶ ὁ Ὅμηρος, ἀληθὴς Πομπηΐα τῶν παναρχαίων τῆς Ἑλλάδος αἰώνων, περίοδος ὅλη, σεβαστὴ καὶ μεγάλη, θαυμασίως διασωθεῖσα, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν διὰ τῶν διαυγῶν ναμάτων τῆς ποιήσεως ἀναπτυσσομένη. Ἐν αὐτῷ καὶ μόνῳ ἀντανακλᾶται ἡ καταπληκτικὴ ἐκείνη κοινωνία τῶν ἡρώων καὶ ἡμιθέων ἐν πάσῃ αὐτῆς τῇ μεγαλοπρεπείᾳ καὶ τῇ ἀφελείᾳ. Ὅπως δ' ἐν Πομπηΐᾳ τοὺς ναοὺς πρῶτον καὶ τὰ θέατρα, οὕτω καὶ ἐν τῷ Ὁμήρῳ τὰ γενικὰ πρῶτον, τὴν θρησκείαν, τὸν δημόσιον βίον, τὴν τοῦ Ἄνακτος παντοδυναμίαν ἐξετάζει ὁ ἐρευνῶν. Ἂν ὅμως εἶτα ἀπὸ τοῦ δημοσίου κατέλθῃ εἰς τὸν οἰκιακὸν βίον, ἂν εἰσδύσῃ εἰς κύκλους οἰκογενειῶν, αἵτινες ἔζων πρὸ τριάκοντα αἰώνων, πολλαπλασίως ἀμειφθήσεται διὰ τὰς ἐρεύνας αὐτοῦ.

Πόση ἡ χάρις, πόση ἡ ἀλήθεια ἡ χαρακτηρίζουσα τὴν λεγομένην μυθώδη ἐποχὴν ἐκείνην, καὶ πῶς, ὀλίγον τις μετ' αὐτῆς ἐξοικειωθείς, βλέπει αὐτὴν σεπτὴν καὶ ἰσχυρὰν πέριξ αὐτοῦ ἀνεγειρομένην! Ποσάκις, ὅτε μετὰ μακρὰς νύκτας μελέτης καὶ ἀγρυπνίας, ἐν ᾧ ἐμαίνετο ὑπὸ μολύβδινον οὐρανὸν ὁ παγερὸς βορρᾶς τῶν Γερμανικῶν χειμώνων, καὶ ὁ λύχνος ἔχεεν ἀμυδρὸν καὶ διαλεῖπον τὸ φῶς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς πρὸ ἐμοῦ ἠνεῳγμένης Ἰλιάδος ἢ Ὀδυσσείας, ἐνόμιζα ἐν ἐπαγωγῷ ἐκστάσει, ὅτι βλέπω τινὰς τῶν θελκτικῶν καὶ πρωτοτύπων Ὁμηρικῶν σκηνῶν ἐξερχομένας τοῦ βιβλίου, ἀναζώσας, καὶ δι' ἐξαισίου φωτὸς μαρμαιρούσας πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου.

Ἐνίοτε οἱ αὐθάδεις μνηστῆρες ἠσχημόνουν, δειπνοῦντες καὶ πίνοντες μετὰ τῶν δμωῶν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ὀδυσσέως, ἄλλοτε ὁ σεβάσμιος Ἀλκίνοος ἐκάθητο ἐν τῷ μεγαλοπρεπεῖ αὐτοῦ δώματι, ἐν μέσῳ τῶν εὐπατριδῶν, ἀκροώμενος τῶν ᾀσμάτων τοῦ θείου Δημοδόκου, ἢ ἐθεᾶτο ἡ σώφρων Πηνελόπη ἐν τῷ θαλάμῳ αὐτῆς μετὰ τῶν θεραπαινίδων, ὑφαίνουσα τοὺς πολυτελεῖς ἐκείνους τάπητας καὶ τὰς λεπτὰς ὀθόνας, αἵτινες ἐπλήρουν τὰς Ὁμηρικὰς ἀποθήκας, καὶ διαλεγομένη περὶ τοῦ ἀπόντος συζύγου. Συνήθης δὲ πλέον ἐπεφοίτα ἀείποτε ἐν τοῖς ὀνείροις ἐκείνοις, τὴν ὄψιν μου γοητεύουσα, ἡ ἐλαφρὰ τῆς Ναυσικάας μορφή, τὸ πρότυπον τοῦτο τῆς παρθενικῆς χάριτος καὶ ἁγνότητος, ἐν τῇ ἀπερίττῳ αὐτῆς ἀφελείᾳ, καὶ ζωὴν ἐλάμβανε διὰ τῶν αἰώνων, φαιδρὰν καὶ παράδοξον ἀποτελοῦσα ἀντίθεσιν πρὸς τὴν νεκρὰν ἐποχήν.

Ὁ ἀσχοληθεὶς μόνον περὶ τὰς ἐν τῇ Ἰλιάδι μάχας, ὁ ἐτάσας τὸ μεγαλοπρεπὲς ἰδίως τοῦ Ὁμήρου μέρος, ἀπορεῖ βλέπων αὐτὸν ζωγραφοῦντα ἡδεῖαν μορφὴν παρθένου μετὰ γραφίδος πρὸς ἣν ἁμιλλᾶται μόνη ἡ τοῦ Ῥαφαήλου. Ἀλλ' ὁ ἐμβαθύνας εἰς τὸ θέμα, ὃ ἐξελεξάμεθα, εὑρίσκει αὐτὸ πλῆρες ἀπροσδοκήτων θελγήτρων, καὶ πείθεται ὅτι ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκείνῃ ἐποποιΐᾳ, ἐν ᾗ βλέπομεν δρῶντας τοὺς θεοὺς μετὰ τῶν ἡρώων, ὑπὸ τὴν κλαγγὴν τῶν ὅπλων καὶ τὴν πομπὴν πᾶσαν καὶ παράταξιν, διαφαίνεται σειρὰ ὅλη ἀμιμήτων εἰκόνων, ἐξ ἧς προκύπτει ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ὁ ἐπαγωγὸς οἰκογενειακὸς βίος τῶν χρόνων ἐκείνων.

Φυσικῶς δ' ἐπιβάλλεται ἡμῖν κατὰ πρῶτον ἡ περιγραφὴ τῆς φωλεᾶς τῆς οἰκογενείας, τοῦ Ὁμηρικοῦ οἴκου, τῆς σκηνῆς ταύτης ἐφ' ἧς ἐκτυλίσσονται πᾶσαι αἱ περιπέτειαι τοῦ θέματος ἡμῶν.

Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΟΙΚΟΣ ΕΝ ΓΕΝΕΙ.

Ἡ ἀκριβὴς γνῶσις τοῦ ἀρχαίου οἴκου, καὶ ἡ ὁριστικὴ κατάταξις τῶν διαφόρων αὐτοῦ μερῶν, ὧν συνήθως τὰ ὀνόματα μόνον εὕρηνται παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν, ὑπῆρξεν ἀείποτε καὶ διατελεῖ ἐν μέρει εἰσέτι, ἓν τῶν δυσχερεστέρων ἀρχαιολογικῶν ζητημάτων.

Ἡ σπάνις χωρίων διαχεόντων φῶς ἐπ' αὐτοῦ, ἡ παρὰ διαφόροις διάφορος χρῆσις καὶ ἐφαρμογὴ τῶν ἀναφερομένων ὅρων, τὸ συγκεχυμένον τῶν μαρτυριῶν παρὰ σχολιασταῖς καὶ λεξικογράφοις, καὶ ἡ ἐντελὴς ἔλλειψις ἐρειπίων[1], κατέστησαν ἀδύνατον σχεδὸν τὴν ἐξακρίβωσιν αὐτοῦ, ὥστε, ἐν ᾧ καὶ ἡ ἐσχάτη διπλόη τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς ἠρευνήθη, περὶ τοῦ οἴκου, περὶ τῆς ἑστίας τῆς οἰκογενείας, συγκεχυμένα μόνον τινὰ ἦσαν γνωστά, καὶ ἐλεύθερον ἔμενε τὸ στάδιον ταῖς συζητήσεσι.

Καὶ δέχονται μὲν πάντες οἱ πολυάριθμοι ἐρευνηταὶ τοῦ ζητήματος ὅτι ὁ οἶκος συνέκειτο ἐκ **θυρωρείου**, **αὐλῆς**, **περιστυλίου**, **ἀνδρωνίτου**, **γυναικωνίτου**, **θαλάμου**, **ἀμφιθαλάμου** κλπ., ἀλλὰ ποῦ ἕκαστον τῶν μερῶν τούτων ἔκειτο, καὶ πῶς συνεδέοντο εἰς ἀπαρτισμὸν ὅλου, ἄλλοι ἄλλως πρεσβεύουσι.

[1]) Πλὴν ἑνὸς ἐν Δήλῳ, περὶ οὗ ὅρα E. Guhl καὶ W. Koner, Das Leben der Griechen und Römer nach antiken Bildwerken. Berlin. 1862. Griechen σελ. 85.

Καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι ἔχονται ἀπρὶξ τῶν λόγων τοῦ Βιτρουβίου, ὅστις, ὡς γνωστόν, μεθ' ἱκανῆς ἐκτάσεως ὁμιλεῖ περὶ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ Ἑλληνικῶν οἰκιῶν, καὶ τυγχάνει μία τῶν κυριωτέρων πηγῶν, ὅθεν ἐκρέουσιν αἱ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γνώσεις ἡμῶν. Καίτοι δὲ ἡ περιγραφὴ αὐτοῦ, πλὴν τῶν ἄλλων δυσχερειῶν, θέτουσα παραδόξως τὸν γυναικωνίτην εἰς τὰ ἐμπρὸς τῆς οἰκίας, ὅθεν κατ' ἀνάγκην διέβαινεν ὁ εἰσχωρῶν εἰς τὰ ἐνδότερα, προσκρούει ἄντικρυς εἰς πάντα τὰ περὶ γυναικωνίτου καὶ γυναικῶν παρ' ἑτέρων συγγραφέων μαρτυρούμενα, καὶ ἐν γένει εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, περιορίζονται αἱ θιασῶται οὗτοι τοῦ Βιτρουβίου παρουσιάζοντες ἐπιχειρήματα περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς διατάξεως αὐτοῦ. Ἐν τούτοις διακρίνονται οἱ ἐκδόται τοῦ συγγραφέως PERRAULT (Paris 1673), GALLIANI (ἔκδ. β'. Νεαπόλεως 1790), NEWTON (London 1771), ὁ STIEGLITZ[1], ὁ HIRT[2], καὶ αὐτὸς ὁ WEISKE.[3]

Ἕτεροι δὲ πάλιν στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων καὶ ἐπὶ τῆς πολυτελείας, ἥτις χαρακτηρίζει τὴν ὑπὸ τοῦ Βιτρουβίου περιγραφομένην οἰκίαν, ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Ῥωμαῖος ἀρχιτέκτων ἀπέβλεπεν εἴς τι τῶν μεγαλοπρεπῶν μεγάρων τῆς μετὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν ἐποχῆς μᾶλλον, ἢ εἰς τὴν κυρίως Ἑλληνικὴν οἰκίαν τῶν κλασικῶν χρόνων, ὅτε πολυτελεῖς ἦσαν μόνον οἱ ναοί, αἱ στοαί, καὶ ἐν γένει τὰ δημόσια καταστήματα, ἐν οἷς διημέρευε καὶ δι' ἃ κυρίως ἐκαυχᾶτο ὁ Ἕλλην πολίτης, ἐν ᾧ αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, αἵτινες ἐχρησίμευον μᾶλλον ὡς ἄσυλον διὰ τὴν οἰκογένειαν, καὶ ὅπου οὗτος τὰς νύκτας μόνον διέμενεν, ἦσαν ἁπλαῖ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐτελεῖς[4]· ὅθεν ἀποκρούοντες τὰ ὑπ' ἐκείνου λεγόμενα, θέτουσιν ὁριστικῶς τὸν γυναικωνίτην ὄπισθεν τοῦ ἀνδρωνίτου.

Πρῶτος δὲ ὁ καὶ πάντων ἔσχατος γράψας BECKER[5], ἐν τῷ Χαρικλεῖ, τῷ λαμπρῷ τούτῳ ἀρχαιογνωσίας ταμείῳ, ἀνερευνῶν ἐξ

---

[1] Archaeologie der Baukunst. M. 3. Σ. 151 καὶ συνέχεια.

[2] Geschichte der Baukunst. M. 3. Σ. 287.

[3] Εἰς Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα.

[4] Δημοσθένης κατὰ Ἀριστοκράτους § 207.

[5] W. A. BECKER, Charikles, T. I, σελ. 104. Δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ Χαρικλέους ἐπεξειργάσθη ὁ K. HERMANN, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγραφέως, πλουτίσας αὐτὴν διὰ πολλῶν προσθηκῶν. Ἐν ταύτῃ ἴδε T. 2. Σ. 71.

ἀρχῆς τὸ ζήτημα, ἐμβαθύνει εἰς αὐτὸ εἴπερ τις καὶ ἄλλος. Καίτοι δὲ ἀτελῶς ἀπεσύρθη καὶ οὕτω ὁ καλύπτων αὐτὸ πέπλος, ὑφισταμένων εἰσέτι τινῶν ἐκ τῶν δυσχερειῶν, ἐγένετο οὐχ ἧττον πᾶν τὸ ἐφικτόν, ὥστε δικαίως θεωρεῖται τὸ ὑπ' αὐτοῦ σχεδιασθὲν διάγραμμα, ἂν οὐχὶ ὡς ἀδηρήτως ἀκριβές, ἀλλ' ὡς τό, ἐκ τῶν ἐνόντων, μᾶλλον εἰς τὴν ἀλήθειαν προσεγγίζον.

Τὸν μετὰ τὸν BECKER γράψαντα HERMANN παρασιωπῶμεν, διότι ὀλίγα μόνον λέγει καὶ τὰ πλεῖστα παρὰ τοῦ κλεινοῦ προκατόχου ἀρύεται.[1]

Ο ΟΜΗΡΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΙΔΙΩΣ.

Ἄλλως ἔχει τὸ ζήτημα ὡς πρὸς τὴν Ὁμηρικὴν οἰκίαν. Ὁ δαιμόνιος ἀοιδός, ὅστις τὰ μεγάλα ψάλλων, καὶ περὶ τῶν παρέργων πολλὰ δι' ὀλίγων λέγει, οὐδόλως ἐλαττοῦται ἑαυτοῦ οὐδ' ὡς πρὸς τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἀντικείμενον. Πλὴν τῆς περιγραφῆς τῶν μελάθρων τοῦ Ὀδυσσέως, τοῦ Μενελάου, τοῦ Πριάμου καὶ τοῦ Ἀλκινόου, πλὴν τῆς σκηνῆς τοῦ Ἀχιλλέως, τῆς ἐν σχήματι οἴκου πεπηγμένης, καὶ τῶν ἄντρων τῆς Καλυψοῦς καὶ τῆς Κίρκης, πολλαχοῦ τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας, ἰδίως δὲ τῆς τελευταίας ταύτης, καὶ οὐχὶ σπανίως ἐν τοῖς μύθοις, ἀπαντῶμεν διεσπαρμένας οὐκ ὀλίγας περὶ οἴκων πληροφορίας, ἃς ἀθροίζοντες, μανθάνομεν τὰ κυριώτερα περὶ αὐτοῦ καὶ τὰ χαρακτηριστικώτερα.

Καὶ ἀληθὲς μὲν ἐστὶν ὅτι ὁ Ὅμηρος ψάλλει ἐποχὴν ἀρχαιοτέραν αὐτοῦ, εἰ καὶ κατὰ τὴν ταπεινὴν ἡμῶν γνώμην οὐχὶ πλέον τῶν πεντήκοντα ἐτῶν[2], ἀναφέρει δὲ ἰδίως Βασιλικὰ μέγαρα. Ἀλλ' ἐξαιρουμένων τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἀλκινόου, δι' ἃ προφανῶς ἐπιζητεῖ τὸν θαυμασμόν, καὶ ἅτινα, ἄξια τοῦ βασιλέως τῶν Φαιάκων, τοῦ συγγενοῦς τοῖς θεοῖς, ἦσαν βεβαίως πολυτελέστερα πάσης τότε ὑπαρχούσης οἰκοδομῆς, καὶ ὅμορα τῇ μυθολογίᾳ, ὅσα λέγει περὶ τῶν μεγάρων τοῦ Ὀδυσσέως, ἢ τοῦ Πριάμου, οὐδὲν ἔχουσι τὸ ἀσύνηθες, καὶ ἐσκιαγραφήθησαν προφανῶς κατὰ πρότυπα, ἅπερ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἔσχε πρὸ ὀφθαλμῶν.

[1] K. F. HERMANN, Lehrbuch der Griech. Antiquit. Privatalterthümer σελ. 82.
[2] Ἴδε GLADSTONE, on Homer and the Homeric age. Εἰσαγωγή.

A Mr. L/...

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς λεπτομερείας πιθανὸν ἐστὶ βεβαίως ὅτι, διὰ προσθέτων αὐτοῦ ἐπινοιῶν, ἐκόσμησεν ἐνιαχοῦ καὶ ἐλάμπρυνε τὰς εἰκόνας αὐτοῦ, ἀλλ' ἀναμφίῤῥηστον ἀφ' ἑτέρου ὅτι ἔμεινεν ἐν τῇ ἀληθείᾳ ὡς πρὸς τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Βασιλείων τοῦ 'Αλκινόου, διότι οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ εἶχον εὐχερῆ τὴν ἐξέλεγξιν, οὐδ' ἦσαν πιθαναὶ ῥιζικαὶ μεταβολαὶ περὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἐν οὕτω βραχεῖ διαστήματι.

Πειστικὴ δὲ τούτου ἀπόδειξις ἐστὶν ὅτι, μετὰ πολυχρόνιον ἔλλειψιν πάσης μαρτυρίας περὶ τοῦ σχήματος τῶν οἰκιῶν ἀπὸ τῆς 'Ομηρικῆς ἐποχῆς μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, εὑρίσκομεν αὐτάς, οὐχὶ πλέον πεντήκοντα ἢ ἑκατὸν ἔτη, ἀλλ' ὁλοκλήρους αἰῶνας μετὰ τὴν πόρθησιν τοῦ 'Ιλίου, ὁμοίας πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ 'Ομήρου περιγραφομένας, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὰ κυριώτερα.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐκφράζεται ὁ Ὅμηρος, φαίνεται ἡμῖν ἀπόδειξις τοῦ ἰσχυρισμοῦ ἡμῶν, διότι ἀναφέρει τὰ πάντα ὡς γνωστά, οὐδέποτε θεωρῶν ἀναγκαίας προσθέτους τινὰς ἐξηγήσεις. 'Εν ᾧ ἂν τὰ ψαλλόμενα ἐν τῇ φαντασίᾳ μόνον τοῦ ποιητοῦ ὑπῆρχον, οὐδ' ἦσαν συνήθη τοῖς ἀκούουσι, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν ἴσως κατ' αὐτὴν τὴν ἀκρόασιν παρόντα, δυσχερὴς ἤθελεν εἶναι ἡ κατάληψις τῶν ᾀσμάτων τοῦ 'Ομήρου διὰ τοὺς συγχρόνους αὐτῷ, ὀνομασίας μόνον ἀκούοντας ἀνυπάρκτων πραγμάτων.

'Εκ τῶν ἀνωτέρω ἕπεται ὅτι, ἐὰν διαγράψωμεν ὁπωσοῦν ἀκριβῶς οἰκίαν, οἵαν πολλαχοῦ τῶν ἐπῶν περιγράφει ὁ ποιητής, ἐπιτρέπεται ἡμῖν ἡ πεποίθησις ὅτι παριστῶμεν οὐχὶ φαντασιώδη τινὰ ἐπίνοια ντῆς 'Ομηρικῆς μεγαλοφυΐας, ἀλλ' ἐνδιαίτημα, οἷα τ' ἀληθῶς ὑπὸ τῆς οἰκοδομικῆς τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνεγειρόμενα. Καὶ οὐδαμοῦ μὲν λέγεται ἀκριβῶς πόσον καὶ κατὰ τὶ διέφερον αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι τῶν βασιλικῶν, ἀλλὰ φυσικὸν ἐστὶν ὅτι, μὴ ὑπαρχόντων ἀρχιτεκτόνων ἐπινοούντων καινοφανῆ καὶ πρωτότυπα σχέδια διὰ τὰ ἐπισημότερα τῶν οἰκοδομημάτων, ταῦτα διεκρίνοντο ἰδίως διὰ τῆς μείζονος πολυτελείας καὶ ἀναπτύξεως, ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα, διαγράμματος ἀναλλοιώτου. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐννοεῖται ὅτι μέχρι τινὸς μόνον ἐφαρμόζεται, καὶ οὐδὲ ἴχνος εὑρίσκομεν τοῦ διαγράμματος τῶν Μελάθρων τοῦ 'Οδυσσέως ἢ τοῦ Πριάμου ἐν τῇ καλύβῃ τοῦ συβώτου Εὐμαίου, ἢ τοῦ Λαέρτου. 'Αλλ' ἅμα ἤρχιζε διακρινομένη τῆς καλύβης ἡ

οἰκία, ἤρχιζον ἀναφαινόμενα καὶ τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικά, ὡς ἡ αὐλή, τὸ δῶμα, ὁ θάλαμος, ἀνεπτύσσοντο δὲ ταῦτα ἀναλόγως πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν καλαισθησίαν τοῦ ἰδιοκτήτου.

Ταῦτα προδιαθέντες ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ κύριον ἡμῶν θέμα, τὴν Ὁμηρικὴν οἰκίαν ἰδίως, δι' ὃ οὐδεμίαν ἄλλην σχεδὸν ἔχομεν πηγήν, πλὴν αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ. Ἐντὸς τῶν ἐπῶν ὑποθέσεων μόνον ὁρίζων ἀνοίγεται πρὸ ἡμῶν. Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Ὁμήρου αἱ μαρτυρίαι εἰσὶ μὲν οὐχὶ σπάνιαι, ἀλλὰ σχεδὸν πᾶσαι πάρεργοι, ἀκροθιγῶς τοῦ ζητήματος ἀπτόμεναι, ὥστε ἐλαχίστην παρέχουσι βεβαιότητα, καὶ πολλὴν γεννῶσι δυσχέρειαν περὶ τὴν συναρμολογήν. Ἡ δὲ διάφορος ἐν τοῖς ἔπεσι χρῆσις, κατὰ τὸ φαινόμενον κἄν, τῶν αὐτῶν ὅρων καὶ ὀνομασιῶν, πολλὰς ἐπιπροστίθησιν ἀμφιβολίας, δι' ὃ καὶ μέγα ἐθεωρήθη κατορθώσας ἐγχείρημα ὁ Voss ὅτε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, συναρμολογῶν τὰς ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ καὶ Ἰλιάδι διεσπαρμένας εἰδήσεις, παρήγαγεν ἓν ὅλον, καὶ προσέθηκεν εἰς τὸ τέλος τῆς παρ' αὐτοῦ γενομένης κλασικῆς μεταφράσεως τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν διάγραμμα τῆς οἰκίας, ἐν ᾧ ἐν τούτοις ἀφῆκε δυστυχῶς λίαν εὐρὺ τὸ στάδιον εἰς τὴν φαντασίαν, ὁσάκις ἔλειπεν ἡ βεβαιότης.[1] Ἀλλ' ὡς ποιήσας τὸ πρῶτον βῆμα θεωρεῖται ὅπως δήποτε δικαίως ὡς ποιήσας τὸ ἥμισυ τοῦ παντός.

Τὸν Voss ἀντέγραψε σχεδὸν κατὰ γράμμα ὁ μετὰ εἴκοσιν ἔτη γράψας Hirt.[2] Ἀλλ' ἤδη ὁ J. G. Schneider, ἐν παραρτήματι εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ παρασκευασθεῖσαν δευτέραν ἔκδοσιν τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφῶντος (Leipzig, 1801—1808) πλεῖστα τῶν προγνωματευθέντων διώρθωσε. Μετὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην ἐξεδόθησαν περὶ τοῦ θέματος τούτου συγγράμματα πολὺ μείζονος λόγου ἄξια, τὰ τοῦ Payne-Knight[3], τοῦ Schreiber[4], τοῦ Caumann[5], τοῦ Gell[6], καὶ τὰ κράτιστα τοῦ Eggers.[7] Τὸ δὲ ἐσχάτως μόλις

1 J. H. Voss, Homers Werke. 2. Aufl. Königsberg. 1802. I. 3.

2 Hirt, Geschichte der Baukunst.

3 Payne-Knight, de Regia Homerica. Cambr. Philol. Mus. II. σελ. 645.

4 Schreiber, Ithaka. Leipzig, 1829. 8. σελ. 118.

5 Caumann, Vorschule. Leipzig, 1829. 8. σελ. 323.

6 W. Gell, The Geography and Antiquities of Ithaka. σελ. 58—69.

7 H. G. Eggers. I. De aedium Hom. partibus. Altona, 1833. 4. De aula Homerica.

περατωθὲν ὀγκῶδες, καὶ λαμπρὸν ὄντως πόνημα τοῦ RUMPF[1] σύγκειται μὲν ἐκ τριῶν μερῶν, ἐκδοθέντων κατὰ τρεῖς διαφόρους ἐποχὰς ἐν προγράμμασι τοῦ Γυμνασίου τῆς Giessen, κατὰ τὸ Γερμανικὸν ἔθος, ἀνέλαβε δέ, ἅμα συμπληρωθέν, διὰ τὸν Ὁμηρικὸν οἶκον τὴν θέσιν, ἣν κατέχει τὸ τοῦ BECKER διὰ τὸν οἶκον τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, καὶ δικαίως, διότι ὑψώθη ἀσυγκρίτως ἀνωτέρω πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ γραφέντων. Ἀλλὰ δυστυχῶς περιοριζόμενον εἰς εἰδικά τινα ζητήματα, καὶ μάλιστα οὐχὶ ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων, ἰδίως δὲ εἰς τὸ περὶ *Ὀρσοθύρας*, καὶ *μεσοδμῶν*, παραμελεῖ τὰ ἐπίλοιπα, ὥστε καταλείπει ἡμῖν τὴν ἐλπίδα ὅτι συναρμολογοῦντες γενικόν, καίτοι ἀσθενὲς βεβαίως, διάγραμμα, οὐχὶ ὅλως ἄχρηστα ἐπιχειροῦμεν.

Ἐκτὸς δὲ τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν σώζεται καὶ ἓν ἐρείπιον, μαρτυροῦν περὶ τοῦ οἴκου τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἐν ᾧ ἐκ τῆς κλασικῆς ἐποχῆς ὑπάρχουσι μόνα, ὡς εἴδομεν, τὰ μικρὰ ἐν Δήλῳ φαινόμενα λείψανα. Τὸ ἐρείπιον τοῦτο ἔχει μάλιστα καὶ ἀξιώσεις μεγάλης ἐπισημότητος, διότι, ἀνακαλυφθὲν ἐν Ἰθάκῃ, φημίζεται ὡς αὐτὸ τοῦ Ὀδυσσέως τὸ ἀνάκτορον. Καὶ ἀληθῶς μὲν τὰ θεμέλια μόνον αὐτοῦ σώζονται, ἀλλὰ διακρίνονται καθαρῶς τῆς οἰκίας τὰ μέρη, καὶ συμφωνοῦσιν αἱ διαιρέσεις κατὰ πάντα σχεδὸν πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου λεγόμενα, ἐν ᾧ τυγχάνει καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν περιφέρειαν καθαρῶς καταφανὴς ὁ περίβολος τῆς αὐλῆς.[2]

Ὅτι τὰ περίεργα ταῦτα λείψανα ἀνήκουσιν εἰς μέγαρόν τι, οἷα τὰ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ περιγραφόμενα, καὶ πιθανῶς τῆς Ὁμηρικῆς, βεβαίως δὲ τῆς παναρχαίας ἐποχῆς, φαίνεται ἀναμφισβήτητον. Ἂν δὲ τὸ μέγαρον τοῦτο ἦν πραγματικῶς τὸ τοῦ Ὀδυσσέως, καίτοι ἄνδρες σοφοί, ὡς ὁ GELL καὶ ὁ SCHREIBER, ἰσχυρίζονται τοῦτο, ἀποδεικνύοντες ὅτι κεῖται ἐκεῖ τῆς νήσου, ὅπου, κατὰ πιθανὰς εἰκασίας καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ ποιητοῦ, ὑψοῦτο ἡ κατοικία τοῦ Ἄνακτος, φαίνεται ἡμῖν ζήτημα δευτερεῦον καὶ μάταιον, ἀφ' οὗ καὶ αὐτοῦ τοῦ Ὀδυσσέως ἡ ὕπαρξις τυγχάνει προβληματική.

---

[1] H. RUMPF, de aedibus Homericis, Giessen. 1844. Τὸ τοῦ KRAUSE, Deinokrates oder Hütte, Haus und Palast, Dorf und Residenz der alten Welt, Jena, 1863, ἐξεδόθη ἀφ' οὗ συνεπληρώθη ἡ πραγματεία ἡμῶν, καὶ κατέλαβεν ἔκτοτε θέσιν περιφανῆ ἐν τῇ σχετικῇ φιλολογίᾳ.

[2] GUHL und KONER. Griechen. σελ. 89.

Η ΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ.

Ἡ τεκτονικὴ κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἦν τέχνη ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων, καὶ ἰδιαζόντως ἐτιμᾶτο. Ἡ ἀνοικοδόμησις ἀσύλου διὰ τὴν ἰδίαν οἰκογένειαν ἐθεωρεῖτο ἓν τῶν πρώτων καθηκόντων παντὸς πολίτου, καὶ οὐδὲν συνεπῆγεν ὄνειδος, ὥστε βλέπομεν εὐγενεῖς καὶ ἥρωας καὶ Βασιλεῖς, ἐργαζομένους αὐτοχειρὶ εἰς τῶν οἰκιῶν αὐτῶν τὴν ἀνέγερσιν. Οὕτως ὁ Πάρις ἐν Ἰλ. Ζ. 314, καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν Ὀδ. Ψ. 178.

Ἐν τῷ ἑξῆς δὲ χωρίῳ,

Τίς γὰρ δὴ ξεῖνον καλεῖ ἄλλοθεν αὐτὸς ἐπελθὼν
ἄλλον γ', εἰ μὴ τῶν οἳ δημιοεργοὶ ἔασιν,
μάντιν ἢ ἰητῆρα κακῶν ἢ τέκτονα δούρων,
ἢ καὶ θέσπιν ἀοιδόν, ὅ κεν τέρπῃσιν ἀείδων;

Ὀδ. Ρ. 385.

Ὁ τέκτων ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν χρησιμωτέρων τῇ ἀνθρωπότητι τεχνιτῶν, καὶ τῶν προσφιλεστέρων ξένων, τιθέμενος ἐν ἴσῃ μοίρᾳ μετὰ τοῦ μάντεως, τοῦ ἰατροῦ, καὶ τοῦ ἀοιδοῦ. Τοῦτο δὲ φαίνεται ἡμῖν πρόσθετος ἀπόδειξις τῆς περιωπῆς, εἰς ἣν φαίνεται φθᾶσα παρ' Ὁμήρῳ ἡ τεκτονική, καθ' ὅσον, ἂν διετέλει αὕτη εἰσέτι εἰς τὰ σπάργανα, ὡς πρεσβεύει ὁ Stieglitz[1], οὐδὲ διεκρίνετο ὁ τέκτων ἐπὶ ἀξιοθαυμάστῳ τέχνῃ καὶ περιβλέπτῳ ἐνεργείᾳ, ἀποβαίνουσι δυσεξήγητοι αἱ ἀποδιδόμεναι αὐτῷ τιμαί. Δι' ὃ καὶ πιστεύομεν ὅτι σφάλλει ὁ ἐν λόγῳ συγγραφεὺς ἀποδιδοὺς εἰς μόνην τὴν ποιητικὴν τοῦ Ὁμήρου φαντασίαν πάντα τὰ παρ' αὐτοῦ περὶ οἴκων λεγόμενα, καὶ τὰς μεγαλοπρεπεῖς τῶν διαφόρων μελάθρων περιγραφάς.

ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΑΙ ΥΛΑΙ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΑ.

Ὡς ὗλαι οἰκοδομικαὶ μνημονεύονται παρ' Ὁμήρῳ τὰ ξύλα, οἱ λίθοι, οἱ κέραμοι, καὶ τὰ μέταλλα. Καὶ ξύλα μὲν ἀναφέρονται μόνον ἡ *μελία*, ἐν Ὀδ. Ρ. 339, ὅπου βλέπομεν οὐδὸν ἐξ αὐτῆς κατεσκευασμένον, ἡ **κυπάρισσος**, καὶ ἡ **κέδρος**, Ἰλ. Ω. 192.

Τῶν δὲ λίθων πλείστη ἐγίγνετο χρῆσις, καὶ ἡ ἐπεξεργασία αὐτῶν ἦν, φαίνεται, ἀκριβῶς γνωστή, συχνάκις **ξεστῶν** λίθων ανα-

[1] Geschichte der Baukunst. 2. Aufl. Nürnb. 1837. Σ. 206.

φερομένων, Ἰλ. Ζ. 244. Σ. 504, Ὀδ. Γ. 406. Ὅτι δὲ καὶ ἡ κεραμευτικὴ ἦν ἐν χρήσει καταδείκνυται ἐξ Ἰλ. Σ. 599, ὅπου χορὸς κυκλικὸς παραβάλλεται πρὸς τροχὸν κεραμέως, καὶ ἐξ Ἰλ. Ι. 469, ὅπου διηγεῖται ὁ Φοῖνιξ ὅτι "**πολλὸν ἐκ κεράμων μέθυ πίνετο**", ἐννοῶν βεβαίως πήλινα ἀγγεῖα· πρὸς δὲ καὶ ἐκ τοῦ ποιήματος, τοῦ εἰς τὸν Ὅμηρον ἀποδιδομένου, καὶ ἐπιγραφομένου "**Κάμινος**". Ἡ λέξις **κέραμος** δίδοται ἐν Ἰλ. Ε. 387 καὶ εἰς εἶδός τι εἱρκτῆς, ἢ διότι κατὰ τὸν Friedreich[1] ἦν αὕτη ἐκ κέραμων κατεσκευασμένη, ἢ διότι κατεκλείετο ἐν αὐτῇ ὁ φυλακιζόμενος, καθ' ἃ λέγεται καὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ, ὡς ἐν γηΐνῳ ἀγγείῳ. Τὴν πρώτην τῶν ὑποθέσεων τούτων φαίνεται ἡμῖν ἀποκλείουσα αὐτὴ ἡ φράσις τοῦ Ὁμήρου **χαλκέῳ ἐν κεράμῳ**, ἐξ ἧς δηλοῦται ὅτι οἱ τοῖχοι τῆς ἐν λόγῳ εἱρκτῆς ἦσαν κεκαλυμμένοι ὑπὸ μεταλλίνων πλακῶν.

Ἀληθῶς δὲ ἡ συνηθέστερον παρ' Ὁμήρῳ ἀναφερομένη οἰκοδομικὴ ὕλη εἰσὶ τὰ μέταλλα, ὅπερ ἔχει τι τὸ παράδοξον. Καὶ φαίνεται μὲν ὅτι πράγματι ἐχρησίμευον ταῦτα ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ πολὺ πλειότερον ἢ νῦν, ὅτε παντοιοτρόπως ἀντικαθιστῶσιν αὐτὰ αἱ τελειοποιηθεῖσαι τέχναι, ἀλλὰ πιθανὸν ἀφ' ἑτέρου ὅτι καὶ ὁ ποιητής, ὅπως περιγράψῃ ἔτι πολυτελεστέρους τῶν Ἀνάκτων καὶ ἡρώων αὐτοῦ τοὺς οἴκους, ὑπερέβη ἐνίοτε τὰ ὅρια τῆς ἀκριβολόγου ἀληθείας, τοὐλάχιστον καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν συνήθη ἐφαρμογήν.

Ἡ ὀρθότης τῆς ἐπιφυλάξεως ταύτης προκύπτει ἰδίως ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν Βασιλείων τοῦ Ἀλκινόου, ἥτις, ὡς ἐκ τῆς λαμπρότητος αὐτῶν, καὶ τοῦ πλήθους τῶν μετάλλων, ἀφ' ὧν ἀπέστιλβον, προσπελάζει βεβαίως εἰς τὰ ὅρια τοῦ μύθου. Ἰδοὺ τὸ χωρίον.

Χάλκεοι μὲν γὰρ τοῖχοι ἐληλέατ' ἔνθα καὶ ἔνθα,
ἐς μυχὸν ἐξ οὐδοῦ, περὶ δὲ θριγκὸς κυάνοιο· —
Χρύσειαι δὲ θύραι πυκινὸν δόμον ἐντὸς ἔεργον·
σταθμοὶ δ' ἀργύρεοι ἐν χαλκέῳ ἕστασαν οὐδῷ,
ἀργύρεον δ' ἐφ' ὑπερθύριον, χρυσέη δὲ κορώνη.
Χρύσειοι δ' ἑκάτερθε καὶ ἀργύρεοι κύνες ἦσαν.

Ὀδ. Η. 91.

Ὅσον καὶ ἂν ὑποτεθῇ κοινὴ τῶν μετάλλων ἡ χρῆσις, δυσκόλως παραδεχόμεθα ὅτι κατεσκευάζοντο ἐξ αὐτῶν τοῖχοι καὶ θύραι

[1] Die Realien in der Ilias und der Odyssee. Σ. 297.

ὁλόκληροι, ὥστε ἢ τ' ἀνωτέρω εἰσὶ ποιητικαὶ ὑπερβολαί, ἐπιτετραμμέναι ἐν τῇ περιγραφῇ ἐνδιαιτήματος ὄντων ὑπερανθρώπων, καὶ συγγενῶν τοῖς θεοῖς, οὐχὶ ἄρα κατ' ἀνάγκην ὁμοίου πρὸς τὰ τῶν ἐπιλοίπων θνητῶν, ἢ πρόκειται ἐνταῦθα, οὐχὶ περὶ μετάλλων χυτῶν ἢ ἐληλαμένων, ἀλλὰ περὶ μεταλλίνων πλακῶν ἐπικαλυπτουσῶν τὰ ἐν λόγῳ μέρη τοῦ μελάθρου.

Τοιοῦτος ἐν Ἰλ. Σ. 371 περιγράφεται καὶ ὁ δόμος τοῦ Ἡφαίστου. Ὅτι δὲ τοῦτο, τὴν Φοινικικὴν τέχνην ἀναμιμνῆσκον, ἀνῆκεν ἀληθῶς εἰς τὸν ῥυθμὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἰκάζεται καὶ ἐκ τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς ἐν Σπάρτῃ, μαρτυρεῖται δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ σωζομένου ἔτι ἐν Μυκήναις ὑπογείου μνημείου, ὅπερ, γνωστὸν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν "**Θησαυρὸς τοῦ Ἀτρέως**", ἢ κοινότερον "**τάφος τοῦ Ἀγαμέμνονος**", φέρει πανταχοῦ τοῦ τοίχου μικρὰς ὀπάς, ὡς ἐκ τῶν ἥλων τῶν συγκρατούντων τὰς πλάκας, δι' ὧν προφανῶς ἐκαλύπτετο.

Ἦν δὲ ἡ ἐργασία τῶν μετάλλων, ὡς κ' ἐκ τῶν ἀνωτέρω δηλοῦται, ἱκανῶς προκεχωρημένη κατὰ τοὺς Ἡρωϊκοὺς χρόνους. Περίεργος εἰκὼν σιδηρουργείου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐργασιῶν παρίσταται ἐν Ἰλ. Σ. 468, ὅπου περιγράφεται ὁ Ἥφαιστος κατασκευάζων τὰ περίφημα ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως. Ἀλλὰ καὶ ἡ μίξις διαφόρων μετάλλων καὶ ἡ συγκόλλησις αὐτῶν, ἦσαν γνωσταί, ὡς ἐν Ὀδ. Δ. 615, Θ. 115, Ἰλ. Ψ. 561, προσέτι δὲ καὶ ἡ στίλπνωσις, καθόσον ἐν Ἰλ. Ψ. 826 μνημονεύεται **σόλος αὐτοχόωνος**, ἤτοι δίσκος ἀστίλπνωτος.

Ὑπὲρ πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ἐτιμᾶτο κατὰ φυσικὸν λόγον ὁ χρυσός. Τὴν ἀφθονίαν αὐτοῦ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Μενελάου θαυμάζει ὁ Τηλέμαχος ἐν Ὀδ. Δ. 73, καὶ δι' αὐτοῦ κοσμεῖ τὴν κλίνην αὐτοῦ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν Ὀδ. Ψ. 200. Φαίνεται δὲ ὅτι κατωρθοῦτο καὶ ἡ σφυρηλάτησις αὐτοῦ εἰς λεπτὰς τρίχας, διότι ἐν Ἰλ. Τ. 382 ἀναφέρεται χρυσοῦς λόφος περικεφαλαίας[1]· πιθανῶς δὲ κατωρθοῦτο καὶ

[1] On ignorait sûrement dans les temps héroiques l'art de passer l'or à la filière, mais on savait probablement couper par petites bandes très délicates l'or réduit en lames. MILLIN, Minéralogie Homérique. 2e Éd. Paris 1816. Ἤτοι· ἠγνόουν βεβαίως κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους τὴν τέχνην τοῦ ἐλαύνειν τὸν χρυσὸν εἰς σύρμα, ἀλλὰ κατειργάζοντο αὐτὸν πιθανώτατα εἰς λεπτὰς πλάκας, ἃς εἶτα κατέτεμνον εἰς εὐλυγίστους κλωστάς.

ἡ χρωμάτισις αὐτοῦ διὰ διαφόρου μίξεως, καθόσον ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως ἀναφέρεται χρυσῆ ἄμπελος, ἧς αἱ σταφυλαὶ ἦσαν βαθυτέρου χρώματος. Ἰλ. Σ. 561. Καὶ τὸ ἐπίθετον δὲ **πολυδαίδαλος** τὸ πολλάκις εἰς τὸν χρυσὸν ἀποδιδόμενον, αὐτὸ τοῦτο φαίνεται σημαῖνον.

Ὁ δὲ ἄργυρος ἐχρησίμευεν ἰδίως πρὸς κόσμησιν τῶν ἐπίπλων Ὀδ. Κ. 354. Τ. 56. Ψ. 200, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ὁ σίδηρος οὐδόλως σχεδὸν ἀναφέρεται ὡς οἰκοδομικὴ ὕλη· ἐστιλπνοῦτο ὅμως καὶ οὗτος, καὶ διὰ τοῦτο συνοδεύεται πολλάκις ὑπὸ τοῦ ἐπιθέτου **αἴθων** Ἰλ. Δ. 485. Υ. 372.

Γνωστὴ ἦν προσέτι καὶ ἡ σκλήρυνσις τοῦ σιδήρου δι' ἐμβαπτίσεως εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ κατασκευὴ τοῦ κυάνου.

> Ὡς δ' ὅτ' ἀνὴρ χαλκεὺς πέλεκυν μέγαν ἠὲ σκέπαρνον
> εἰν ὕδατι ψυχρῷ βάπτῃ μεγάλα ἰάχοντα
> φαρμάσσων· τὸ γὰρ αὖτε σιδήρου γε κράτος ἐστίν.
>
> Ὀδ. Ι. 394.

Ὥστε σφάλλει ὁ Βάκων λέγων „Experimentum indurationis per frigus hodie inventum est; metalla scillicet repetita ex calefactione, et extinctione in frigido indurescire.“[2] Ἑτέρα δὲ τούτου ἀπόδειξις ἐστὶ καὶ τὸ εἰς τὸν σίδηρον ἀποδιδόμενον ἐπίθετον **ἰόεις** Ἰλ. Ψ. 850. Ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι ἡ ἐπεξεργασία αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πολλὴν εἶχεν εἰσέτι τὴν δυσχέρειαν, ἐξ οὗ καὶ ὁ πολλάκις ἀπαντώμενος στίχος "**χαλκός τε χρυσός τε πολύκμητός τε σίδηρος**" Ἰλ. Ζ. 48. Κ. 379. Ὀδ. Ξ. 3. Ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ἡ τέχνη τοῦ ἐργάζεσθαι τὸν χαλκὸν ἦν φαίνεται πολὺ ἐντελεστέρα ἢ τὴν σήμερον, διότι ἀναφέρονται ὅπλα καὶ διάφορα ἐργαλεῖα ἐκ τοῦ μετάλλου τούτου κατεσκευασμένα, καὶ ἀπαιτοῦντα στερεότητα, ἣν μάτην ἐπιζητοῦσιν οἱ νεώτεροι τεχνῖται[2], δι' ὃ καὶ πολλοὶ παραδέχονται ὅτι ἐτύγχανε τότε γνωστὸν μυστήριόν τι πρὸς σκλήρυνσιν αὐτοῦ, ὅπερ ἀπώλεσεν ἡ σημερινὴ τέχνη.[3]

---

1 Ἤτοι· "Τὸ πείραμα τῆς σκληρύνσεως διὰ τοῦ ψύχους ἐστὶν εὕρημα μεταγενέστερον· ἡ σκλήρυνσις δηλονότι τῶν μετάλλων δι' ἐπανειλημμένης θερμάνσεως καὶ ἐν ψυχρῷ ἀποσβέσεως." Ἴδε Silvar. Silva Cent. I. § 86.

2 FRIEDREICH, Die Realien. σελ. 292.

3 Ὁ Ἡρόδοτος διηγεῖται ὅτι παρὰ τοῖς Μεσσανήταις ὁ χαλκὸς ἀνεπλήρου ἐντελῶς τὸν σίδηρον.

Μετὰ τῶν ἐν χρήσει τότε μετάλλων, καὶ μάλιστα τῶν συνήθων, συγκαταριθμεῖται καὶ ὁ κασσίτερος Ἰλ. Σ. 613. Λ. 25. Ψ. 503. Ἀξιόλογον δὲ δεῖγμα τῆς περὶ τὴν μεταλλουργίαν ἐμπειροτεχνίας καὶ δεξιότητος ἐστὶν ἡ ἀσπὶς τοῦ Ἀχιλλέως, ἐν ᾗ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, Φιλόστρατος ὁ νεώτερος, καὶ Δήμων ὁ φιλόσοφος, εὑρίσκουσι τὴν παράστασιν συμπάσης τῆς οἰκουμένης. Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι τὸ καλλιτέχνημα τοῦτο, ἔργον τεχνίτου ὑπερανθρώπου, ὀφείλει πολὺ εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ ποιητοῦ, ἀλλ' εἶχε βεβαίως καὶ ὑπόστασίν τινα ἀληθείας, καθ' ὅσον, ὡς καὶ περὶ τοῦ Οἴκου ἐῤῥέθη, ὁ Ὅμηρος ἀείποτε ἐπὶ ταύτης βασίζεται, καὶ ἀρκεῖται εἰς τὴν εὔρυνσιν καὶ περικάλυνσιν αὐτῆς.

Ὡς οἰκοδομικὴ ὕλη ἐθεωρεῖτο πρὸς τούτοις καὶ εἶδός τι καλάμου, **ὄροφος** ὀνομαζομένης, καὶ χρησιμευούσης διὰ τὰς στέγας. Ἡ μεταβίβασις δὲ τῆς ὀνομασίας ἀπὸ τῆς καλάμου εἰς τὸ δι' αὐτῆς καλυπτόμενον μαρτυρεῖ ὅτι ἡ χρῆσις αὐτῆς ἦν συνηθεστάτη.

Ὡς ἐργαλεῖα τέλος οἰκοδομικὰ ἀναφέρονται μεταξὺ ἄλλων ὁ πέλεκυς, ***μέγας, χάλκεος, ἀμφοτέρωθεν ἀκαχμένος***, ὁ σκέπαρνος, ***εὔξοος***, διὰ τὰς λεπτὰς βεβαίως ἐργασίας, Ὀδ. Σ. 233, καὶ ἡ στάθμη πρὸς εὐθυτομίαν.

. . . . . . ἐπὶ στάθμην ἴθυνεν.
Ὀδ. Ε. 245. Ρ. 341.

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΟΥ ΟΜΗΡΙΚΟΥ ΟΙΚΟΥ.

Ὅτι ὁ Ὁμηρικὸς οἶκος συνέκειτο ἐκ τριῶν κυρίων μερῶν διδάσκει ἡμᾶς αὐτὸς ὁ ποιητής, λέγων ὅτι ὁ Πάρις ἐκτίσατο ἑαυτῷ οἰκίαν σὺν τοῖς ἀρίστοις τῶν τότε ἐν Τροίᾳ τεκτόνων, καὶ προστιθεὶς ἀμέσως κατωτέρω.

"Οἵ οἱ ἐποίησαν θάλαμον, καὶ δῶμα, καὶ αὐλήν."
Ἰλ. Ζ. 316.

Ὅτι δὲ ἡ φράσις αὕτη ἐστὶ περιληπτικὴ τοῦ ὅλου οἴκου μανθάνομεν προφανῶς ἐξ ἄλλου χωρίου, ὅπου ἐφαρμόζεται σχεδὸν αὐτολεξεὶ εἰς τὰ μέγαρα τοῦ Ὀδυσσέως. Μετὰ τὴν μνηστηροφονίαν, τὴν ἀπαγχόνισιν τῶν ἀπίστων δμωῶν, καὶ τὴν κατακερμάτισιν τοῦ Μελανθίου, ζητεῖ ὁ Ὀδυσσεὺς παρὰ τῆς Εὐρυκλείας θεῖον, ***κακῶν***

ἄκος, καὶ πῦρ, ἵνα καθαρίσῃ τὴν οἰκίαν, μιανθεῖσαν ὡς ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ συμβασῶν φονικῶν σκηνῶν. Ὑπακουσάσης δὲ τῆς γραίας τροφοῦ, ὁ Ὀδυσσεύς, ὡς ἐπιπροστίθησιν ὁ ποιητής,

Εὖ διεθείωσε μέγαρον, καὶ δῶμα, καὶ αὐλήν.
Ὀδ. Χ. 494.

Ἀλλ' ἡ φράσις, ἣν μετεχειρίσθη ζητῶν τὸ θεῖον, ἦν *ὄφρα θειώσω μέγαρον* Χ. 482, ὅπου ἡ λέξις μέγαρον προφανῶς σημαίνει τὸν ὅλον οἶκον.

ΟΡΟΙ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΣΙΑΙ ΤΩΝ ΜΕΡΩΝ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΠΑΡ ΟΜΗΡΩι.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι μία των μεγίστων δυσχερειῶν περὶ τὴν σπουδὴν τοῦ Ὁμήρου ἐστὶν ἡ παρ' αὐτοῦ ἀπόδοσις τῶν αὐτῶν ἐπωνυμιῶν καὶ ὅρων εἰς διάφορα, καὶ πολλάκις ὅλως ἀντίθετα ἀντικείμενα. Ἐν τοῖς πρὸ μικροῦ παρατεθεῖσιν ἔχομεν πρόδηλον τὸ παράδειγμα τούτου, καὶ εἴδομεν ὅτι καὶ δι' αὐτὰ τὰ κυριώτερα τοῦ οἴκου μέρη οὐδεμία ὑπάρχει παρ' Ὁμήρῳ σταθερότης. Οὕτως ὅπου ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ μεταχειρίζεται τὴν λέξιν **θάλαμος**, ἐκεῖ ἐν τῷ δευτέρῳ εὑρίσκομεν τὴν λέξιν *μέγαρον*, διὰ τὸ αὐτὸ προφανῶς τοῦ οἴκου τμῆμα, καθ' ὅτι, ὡς εἴπομεν, οἱ δύο στίχοι πλὴν τούτου ταὐτίζονται ταῦτα δέ, ὅταν ὀλίγον ἀνωτέρω ἀπέδωκε τὴν λέξιν *μέγαρον* εἰς τὸ ὅλον ἐνδιαίτημα.

Ἡ αἰτία τοῦ φαινομένου τούτου ἐστὶν εὐνόητος, οὐδέ τι συνηθέστερον τοῦ ὀνομάζειν ἐκ τοῦ ὅλου τὸ μέρος, καὶ ἐκ τοῦ μέρους τὸ ὅλον· Ἀλλὰ διὰ τοὺς μεταγενεστέρους Ἑρμηνευτάς, τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν ἀκριβῆ τῶν λέξεων σημασίαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, προκύπτει σύγχυσις, οὐ μικρὰς παρεμβάλλουσα δυσχερείας εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν.

Ἐκ τούτου ἀγόμενοι θεωροῦμεν ἀπαραίτητον, πρὶν ἢ προβῶμεν, τὴν ἐξέτασιν τῆς ἀρχικῆς ἐννοίας τῶν τριῶν τούτων ὅρων, καὶ τῆς κυρίας ἐπωνυμίας ἑκάστου τῶν τριῶν πρωτίστων τοῦ οἴκου μερῶν, διότι, εὐθὺς εἰς τὰς πρώτας λέξεις προσκρούσαντες, ἐκ πείρας ἐδιδάχθημεν εἰς ποίαν ἐμβάλλει ἀμηχανίαν ἡ ἀοριστία αὐτῶν. Ἔχομεν δὲ πρόχειρον τὸ παράδειγμα ἑτέρων πραγματευθέντων τὸ αὐτὸ

θέμα, οἵτινες μὴ προτάξαντες τὴν ἐξέτασιν ταύτην, ἐνέπεσαν εἰς ἀντιφάσεις καὶ δισταγμούς.

Ἐν τῷ πρώτῳ τῶν παρατεθέντων δύο στίχων ἔχομεν τὰς τρεῖς κυρίας ἐπωνυμίας, συμφώνως τοὐλάχιστον πρὸς τὴν ταπεινὴν ἡμῶν γνώμην, ἐν τῇ κυριολεκτικῇ αὐτῶν σημασίᾳ. Καὶ πρῶτον θάλαμός ἐστι καθ' ἡμᾶς, τὸ μέρος τῆς κατοικίας, τὸ ἀνῆκον εἰς τὰς γυναῖκας, ἤτοι ὁ γυναικών, καὶ μερικώτερον ἡ μεγάλη αὐτοῦ αἴθουσα, περὶ ὧν κατωτέρω, Ὀδ. Δ. 121. Ρ. 36. Τ. 53.

Καταχρηστικῶς δὲ μόνον ἀποδίδονται εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ἐνδιαιτήματος καὶ αἱ ὀνομασίαι **οἶκος** Ὀδ. Α. 356. 360, καὶ **μέγαρον** Ὀδ. Ψ. 43.

Παραλείποντες τὰς διαφόρους τῶν σχολιαστῶν γνώμας, κυκεῶνα, οὐδὲν τὸ ὑγιὲς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ περιέχοντα, ἐτάσωμεν μόνον τὰς παρ' αὐτῷ τῷ ποιητῇ φαινομένας ἀσυμφωνίας. Ἀντικείμενον πρὸς τὰ ἐκτεθέντα φαίνεται τὸ ἑξῆς χωρίον,

Μαΐ' ἄγε δή μοι ἔρυξον ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκας,
ὄφρα κεν ἐς θάλαμον καταθείομαι ἔντεα πατρός.
Ὀδ. Τ. 16.

ὅπερ ἀποτείνει ὁ Τηλέμαχος πρὸς τὴν Εὐρύκλειαν. Πάντες, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ RUMPF ἐξαιρουμένου, συμφωνοῦσι λέγοντες ὅτι ἐνταῦθα διὰ τοῦ ὅρου **θάλαμος** ἐννοεῖται ὑπερῷόν τι δωμάτιον ἀνῆκον εἰς τὸν Ὀδυσσέα, διότι ἐκεῖ καὶ ἄλλοτε εὑρίσκομεν φυλαττόμενα τὰ ὅπλα. Ἀλλὰ μὴ πρόκηται μᾶλλον περὶ τῆς ἀποθήκης, ἥτις, ὡς ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ὀψόμεθα, ἔκειτο ὄπισθεν τοῦ γυναικῶνος καὶ ὑπ' αὐτόν; Ἐν τοιαύτῃ ὑποθέσει ἡ χρῆσις τῆς λέξεως **θάλαμος** ἀποβαίνει ἐνταῦθα ὀρθή. Μετὰ τὴν ἀποδήμησιν τοῦ Ὀδυσσέως τὰ ὅπλα αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον σύμπαντα τὰ εἰς τὴν οἰκογένειαν ἀνήκοντα, καθόσον πρὸς μετακόμισιν αὐτῶν ἀπαιτοῦνται πολλαὶ γυναῖκες, τὰ δὲ ἴδια συμπαρέλαβε φυσικῶς ὁ ἥρως εἰς Τροίαν, ἔμενον διεσπαρμένα περὶ τὴν μεγάλην αἴθουσαν. Ἀλλ' ὁ Τηλέμαχος, ἡβάσας, καὶ εἰδήμων περὶ τὰ τοιαῦτα καταστάς, παρατηρεῖ ὅτι ἐκεῖ βλάπτονται ὑπὸ τοῦ καπνοῦ, καὶ φέρων, φυλάττει αὐτὰ ἀλλαχοῦ. Ἀπολεσθέντος δέ, ἢ θανόντος τοῦ Ὀδυσσέως, καὶ προβληματικῆς ἑπομένως καταστάσεως τῆς χρήσεως αὐτῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, πιθανώτερόν ἐστι βεβαίως ὅτι μετεκόμισεν αὐτὰ ἀμέσως εἰς τὴν ἀποθήκην, ὅπου

ἐφυλάττοντο τὰ πλεονάζοντα σκεύη, καὶ μετ' αὐτῶν, ὡς ἀλλαχοῦ ὀψόμεθα, τὰ περιττὰ ὅπλα.

Εἰς δὲ τὸν στίχον, δι' οὗ 'κατωτέρω ἐκδηλοῦται ἡ ἐνέργεια,

> ἐσφόρεον κόρυθάς τε καὶ ἀσπίδας ὀμφαλοέσσας
>
> Αὐτόθι, 32.

τὸ ῥῆμα **ἐσφόρεον** σημαίνει, οὐχὶ τὴν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ οἴκου, ἀλλὰ τὴν εἰς τὸν θάλαμον μετακόμισιν τῶν περικεφαλαιῶν καὶ ἀσπίδων· ἐν ᾧ τέλος ἡ ἔκφρασις τοῦ Τηλεμάχου **καταθείομαι**, καὶ κατωτέρω **καταθέσαι**, ἐφαρμόζεται, φρονοῦμεν, εἰς τὴν ὑπόγειον ἀποθήκην μᾶλλον, ἢ εἰς ὑπερῷόν τι οἴκημα.

Ἀσύμφωνον πρὸς τὰ προταχθέντα φαίνεται δεύτερον καὶ τὸ ἑξῆς χωρίον

> . . . . αὐτὰρ ἐν αὐτῷ
> πεντήκοντ' ἔνεσαν θάλαμοι ξεστοῖο λίθοιο,
> πλησίοι ἀλλήλων δεδμημένοι· ἔνθα δὲ παῖδες
> κοιμῶντο Πριάμοιο παρὰ μνηστῇς ἀλόχοισιν.
>
> Ἰλ. Ζ. 246.

καὶ ἀμέσως κατωτέρω:

> κουράων δ' ἑτέρωθεν ἐναντίοι ἔνδοθεν αὐλῆς
> δώδεκ' ἔσαν τέγεοι θάλαμοι ξεστοῖο λίθοιο,
> πλησίοι ἀλλήλων δεδμημένοι· ἔνθα δὲ γαμβροὶ
> κοιμῶντο Πριάμοιο παρ' αἰδοίῃς ἀλόχοισιν.
>
> Ἰλ. Ζ. 250.

ἔνθα ἡ λέξις **θάλαμος** φαίνεται σημαίνουσα ὁλόκληρον τὴν κατοικίαν ἑκάστου τῶν γαμβρῶν καὶ τῶν υἱῶν τοῦ Πριάμου. Καὶ τοῦτο μὲν πιθανόν, διότι καὶ ἀλλαχοῦ εὑρίσκομεν αὐτὴν ἀναμφισβητήτως ἐν τοιαύτῃ σημασίᾳ λαμβανομένην, καίτοι καταχρηστικῶς, κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, ὡς προκειμένου περὶ τοῦ οἰκήματος τοῦ Τηλεμάχου

> . . . . οἱ θάλαμος περικαλλέος αὐλῆς
> ὑψηλὸς δέδμητο, περισκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ.
>
> Ὀδ. Α. 426.

Ἀλλὰ δυνατή ἐστιν ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ καὶ ἄλλη ἐξήγησις, ἧττον ἀσύμφωνος πρὸς τὴν ἑρμηνείαν ἡμῶν.

Ἐκ τίνων συνέκειντο ἄραγε μερῶν τὰ οἰκήματα ταῦτα τῶν υἱῶν καὶ γαμβρῶν τοῦ Πριάμου; Εἶχεν ἕκαστον ἴδιον δῶμα, καὶ ἰδίαν μεγάλην αἴθουσαν πρὸς διαμονὴν τῶν ἀνδρῶν; Οὐχὶ βεβαίως,

ἀφ᾽ οὗ πεντήκοντα τοιαῦτα οἰκήματα εὑρίσκοντο κατὰ σειρὰν ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς αὐλῆς. Πολὺ ἑπομένως πιθανώτερον, ὅτι πάντες οἱ ἄνδρες, οἱ εἰς τὴν οἰκογένειαν ἀνήκοντες, συνηθροίζοντο εἰς τὸ κοινὸν δῶμα, τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ εὐρέος οἴκου, ὅπου καὶ διέτριβον τὴν ἡμέραν, καὶ ἐδείπνουν, κατήρχοντο δὲ τὴν ἑσπέραν μόνον εἰς τὰ ἐν τῇ αὐλῇ οἰκήματα, ὅπου διῃτῶντο αἱ γυναῖκες μετὰ τῶν δμωῶν αὐτῶν. Ἐὰν ταῦτα οὕτως εἶχον, οὐδόλως παράδοξον ὅτι τὰ οἰκήματα ταῦτα ἐκαλοῦντο θάλαμοι, ἔχοντα ἴσως καὶ νυμφικὸν κοιτῶνα ὄπισθεν αὐτῶν. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει οὐδεμία ὑφίσταται ἐνταῦθα ἀκυριολεξία, ἢ κἂν ἀπὸ τοῦ σπουδαιοτέρου μέρους ὠνομάσθη τὸ ὅλον.

Ὅπως δὲ ἡ λέξις **θάλαμος** δηλοῖ πρὸ παντὸς τὸν γυναικωνίτην, καὶ αὐτὴν τὴν μεγάλην αὐτοῦ αἴθουσαν, οὕτω καὶ ἡ λέξις **δῶμα** σημαίνει, φρονοῦμεν, τὸν ἀνδρωνίτην, καὶ εἰδικώτερον τὴν αἴθουσαν αὐτοῦ. Ὀδ. Χ. 484. Β. 247. Καταχρηστικῶς ἄρα εἰς τὸ μέρος τοῦτο τοῦ οἴκου ἀποδίδονται αἱ ἐπωνυμίαι **οἶκος** καὶ **μέγαρον**, καθ᾽ ὃν τρόπον καὶ ἡ λέξις δῶμα σημαίνει ἐνίοτε τὸν ὅλον οἶκον, λαμβανομένη διὰ τὸ σύνολον ἐκ τοῦ κυριωτέρου μέρους, ἀλλαχοῦ δὲ μεταπίπτουσα καὶ εἰς ἄλλα τοῦ ἐνδιαιτήματος τμήματα. Ἀποφεύγοντες τὴν ἐξέτασιν πάντων τῶν σχετικῶν χωρίων πρὸς πλήρη τούτου ἀπόδειξιν, ἀρκούμεθα εἰς τὴν παρατήρησιν, ὅτι αἱ ἐξαιρέσεις εἰσὶν ὀλίγαι, καὶ ἡ χρῆσις τῆς λέξεως **δῶμα** ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ὑποδειχθεῖσαν ἔννοιαν τυγχάνει συνηθεστάτη.

Ὡς πρὸς τὴν λέξιν **αὐλὴ** οὐδεμία ὑπάρχει σύγχυσις, ἀλλὰ διάφοροι ταὐτόσημοι ἐκφράσεις, ὡς **αὐλῆς χόρτος**, **ἕρκεα αὐλῆς**, καὶ ἐνίοτε μόνον **ἕρκος**. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὄνομα ληφθὲν ἐκ τοῦ περιφράγματος ἢ τείχους, τοῦ ἐγκλείοντος τὴν αὐλήν, ἀποδίδουσιν ὁ Rumpf, ὁ Eggers καὶ ἄλλοι κυριολεκτικώτερον εἰς τὴν μικράν, τὴν ὄπισθεν τοῦ οἴκου κειμένην. Καὶ ἀληθὲς μὲν ἐστὶν ὅτι ὁ στίχος ἐν Ὀδ. Ψ. 190 ἀδιαφιλονεικήτως ταύτην αἰνίττεται, ἀλλ᾽ οὐχὶ σπανίως ἀπαντᾶται ὁ αὐτὸς ὅρος καὶ διὰ τὴν κυρίως αὐλήν, ὥστε φαίνεται ἡμῖν ἡ διάκρισις αὕτη ἀβάσιμος, καὶ θεωροῦμεν μᾶλλον τὴν ἔκφρασιν **ἕρκος** ὡς γενικήν, καὶ ἀποδιδομένην ἀδιαφόρως, ὅπως καὶ αἱ προμνημονευθεῖσαι, εἰς τὰ διάφορα τῆς αὐλῆς μέρη, ἢ καὶ τὰς διαφόρους αὐλάς. Τί δὲ σημαίνει ἡ λέξις **μέγαρον**, ἣν

ἀνωτέρω εἴδομεν, λαμβανομένην ἀντὶ τοῦ θαλάμου; Τὸ ζήτημά ἐστι δυσχερές, διότι οὐδενὸς ὅρου γίγνεται παρ' Ὁμήρῳ ποικιλωτέρα χρῆσις. Οὕτως ἐν μὲν Ὀδ. Ρ. 325 καὶ Φ. 18 βλέπομεν αὐτὸν ἀποδιδόμενον τῷ ἀνδρῶνι· ἐν Ὀδ. Φ. 43. 337 καὶ Τ. 16. 30. τῷ γυναικῶνι, καὶ ἐν Ὀδ. Σ. 185. 206. αὐτοῖς τοῖς ὑπερῴοις.

Οὐχ ἧττον, κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, ὁ ὅρος οὗτος ἦν ἡ γενικωτέρα τῶν Ὁμηρικῶν ἐκφράσεων, σημαίνουσα κυριολεκτικῶς αὐτὸν τὸν οἶκον, ἤτοι τὸ σύνολον τοῦ Ὁμηρικοῦ ἐνδιαιτήματος μετὰ πάντων αὐτοῦ τῶν παραρτημάτων. Καὶ πρῶτον μὲν ἀσυγκρίτως συνεχέστερον ἐν τοιαύτῃ ἀπαντᾶται ἐννοίᾳ, ὡς ἐν Ὀδ. Α. 270, 276. Θ. 160, Ἰλ. Ζ. 91. Ν. 431. Χ. 484., δεύτερον τὴν λέξιν ταύτην συνήθως μεταχειρίζεται ὁ ποιητής, ὁσάκις ὁμιλεῖ περὶ οἴκου ἀφῃρημένως καὶ ἄνευ διακρίσεως ὡρισμένου τινὸς αὐτοῦ μέρους. Οὕτω περὶ τῆς σκηνῆς τοῦ Ἀχιλλέως Ἰλ. Ω. 647, περὶ τῆς καλύβης τοῦ Εὐμαίου Ὀδ. Π. 165, περὶ τοῦ ἄντρου τοῦ Ἑρμοῦ (ὕμνος εἰς Ἑρμῆν, 65.), περὶ τοῦ οἴκου τοῦ Λαέρτου Ὀδ. Ω. 392, καὶ περὶ τοῦ ἄντρου τῆς Καλυψοῦς Ὀδ. Δ. 557. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ πολλαπλῆ τῆς λέξεως χρῆσις φρονοῦμεν ὅτι ἀποδεικνύει τὴν γενικὴν αὐτῆς ἔννοιαν, καθόσον μεταπίπτουσι μὲν αἱ σημασίαι τῶν ὅρων ἐκ τοῦ ὅλου εἰς τὸ μέρος, ἀλλὰ πολὺ δυσχερέστερον ἐξ ἑνὸς μέρους εἰς ἕτερον.

Ἀληθῶς δὲ πανταχοῦ, ὅπου ἀπαντᾶται ἡ λέξις αὕτη ἐν ἑτέρᾳ σημασίᾳ, ἐστὶ δυνατὴ καὶ ἡ εἰς τὸν ὅλον οἶκον ἀπόδοσις αὐτῆς. Οὕτως ἀφορῶντες εἰς τὴν παραδοξοτέραν αὐτῆς χρῆσιν, τὴν διὰ τὸ ὑπερῷον, εὑρίσκομεν ὅτι ἡ Πηνελόπη ὕφαινεν *ἐνὶ μεγάροισι* τὸν ἱστόν. Καὶ ἀναμφισβήτητον μὲν ἐστιν ὅτι ἐν τῷ ὑπερῴῳ εἰργάζετο ἡ Βασίλισσα, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχομεν ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ ποιητὴς μετεχειρίσθη ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ κυριολεξίαν, καὶ οὐχὶ γενικωτέραν τινὰ ἔκφρασιν, σημαίνουσαν ἁπλῶς, ὅτι ὕφαινεν αὕτη ἐν τῷ οἰκήματι αὐτῆς.

Συγγράφων τ' ἀθάνατα αὐτοῦ ἔπη ὁ Ὅμηρος οὐδόλως βεβαίως προέβλεπε τὴν κριτικὴν τῶν νεωτέρων χρόνων, ἀναζητοῦσαν ἐν αὐτοῖς ἀκριβεῖς ἀρχιτεκτονικὰς πληροφορίας. Ἐκεῖνοι, δι' οὓς ἐποίει, ἀντελαμβάνοντο ἀκριβῶς τῶν λεγομένων, καὶ τὸ κάλλος τῶν δια-

γραφομένων εἰκόνων ἦν τὸ μόνον αὐτοῦ μέλημα. Ὥστε αἱ συμπτώσεις, αἱ τοσαῦτα πράγματα παρέχουσαι ἡμῖν σήμερον, ἐγγύτερον ἐταζόμεναι, φαίνονται πηγάζουσαι ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Τὴν ἰδέαν ταύτην συμμερίζεται καὶ ὁ Rumpf λέγων — „Ac sane haud raro tam universe locus, in quo res fiat, indicatur, ut eo ad ipsam rem intelligendam imaginem, qualam poeta auditorum animoa expressam habere vult, loco adjecto opus est, ut quasi tabuls proposita sit, in qua imago depingatur“ —[1].

Ἡ δὲ φράσις **λίπε ἑρκεά τε μέγαρόν τε** Ὀδ. Π. 341, Ρ. 604., ἐφ' ἧς στηρίζουσί τινες τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἡ λέξις **μέγαρον** σημαίνει μὲν τὸ ὅλον οἰκοδόμημα, ἀλλ' ἄνευ τῆς αὐλῆς, ἤτοι τὸν κορμὸν μόνον τοῦ οἴκου, φρονοῦμεν ὅτι, καλῶς ἐννοουμένη, συντελεῖ μᾶλλον εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἡμετέρας γνώμης. Καὶ ἀληθῶς τὸ σύνολον τοῦ οἴκου περιεῖχε καὶ τὸ **ἕρκος**, ὥστε ὁ καταλείπων αὐτὸ ἐξήρχετο συγχρόνως τοῦ ὅλου οἴκου, κατὰ τὴν γενικωτέραν σημασίαν, κ' ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὁδόν, ἢ τοὺς ἀγρούς· ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας, ἐὰν ἡ λέξις **ἕρκεα** ἐσήμαινε τὴν αὐλήν, καὶ ἡ λέξις **μέγαρον** τὸ ἐν αὐτῇ οἰκοδόμημα, φυσικωτέρα ἤθελεν εἶναι ἡ φράσις **λίπε μέγαρά τε ἑρκεά τε**, καθ' ὅσον πρῶτόν τις τὸ οἰκοδόμημα ἐγκατέλειπε, καὶ εἶτα τὴν αὐλήν, οὐδ' ἐστὶ δυνατὴ τοιαύτη τις ἀναστροφὴ παρ' Ὁμήρῳ. Οὕτω καὶ ἐν τῇ φράσει **Θυρέων ἠδὲ καὶ αὐλῆς** ἡ μία τῶν δύο λέξεων ἀναφέρεται, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὸ ὑλικὸν μέρος, ἡ δὲ ἑτέρα εἰς τὸ ἀφῃρημένον, διότι ἄλλως ἤθελον εἶναι ταυτοσήμαντοι, καὶ τὸ ὅλον πλεονασμός[2].

Ἐτάσωμεν δὲ ἤδη ἕκαστον τῶν μερῶν τούτων τοῦ οἴκου χωρίς.

---

[1] Ἤτοι: — "Καὶ δὴ οὐχὶ σπανίως παρίσταται ὁ τόπος, ἐν ᾧ γίγνεται τὸ πρᾶγμα, οὕτως, ὥστε τὴν σαφῆ αὐτοῦ τοῦ πράγματος κατανόησιν οὐδόλως παρακωλύει ἡ ἐντελὴς αὐτοῦ στέρησις· πρὸς ἐναργῆ ἀποτύπωσιν τῆς εἰκόνος ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν ἀπαιτεῖται προσθήκη τοῦ τόπου, ἵνα ὑπόκηται δίκην πίνακος, ἐφ' οὗ ἀποτυποῦται ἡ εἰκών." — Rumpf De Aedibus Homericis. 2. 5.

[2] Διὰ λεπτομερείας ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως **μέγαρον** ἴδε Rumpf, Σελ. 3. σημ. 4, ὅπου παρατίθενται πάντα τὰ χωρία, ἐν οἷς ἀναφέρεται ἡ λέξις αὕτη.

Η ΑΥΛΗ.

Ἡ αὐλὴ ἦν τόπος **ὑπαίθριος**, ὡς λέγει ὁ Ἀθήναιος[1], κείμενος πρὸ τῆς κυρίας οἰκοδομῆς, καὶ ἀποτελῶν σπουδαῖον μέρος τῆς ὅλης οἰκίας[2]. Εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ὑψοῦτο βωμὸς τοῦ Ἑρκίου Διός· οὕτω παρ' Ὀδυσσεῖ Ὀδ. Χ. 334, 379, παρὰ Πηλεῖ Ἰλ. 772 καὶ παρὰ Πριάμῳ Ἰλ. Ω. 306, ὅστις καὶ παρ' αὐτῷ τούτῳ ἐφονεύθη κατὰ τὸν Ἀρκτῖνον εἰς Ἰλιάδα[3].

Τὴν αὐλὴν τοῦ Ὀδυσσέως ἀποκαλεῖ ὁ Voss ἐστρωμένην „gepflasterte“, καὶ τοῦτο στηριζόμενος εἰς τὸ ἑξῆς χωρίον,

μνηστῆρες δὲ πάροιθεν Ὀδυσσῆος μεγάροιο
δίσκοισιν τέρποντο καὶ αἰγανέῃσιν ἱέντες
ἐν **τυκτῷ** δαπέδῳ·

Ὀδ. Δ. 627. Ρ. 167.

ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς οὐχὶ ὀρθῶς, διότι ἐὰν εἶχεν αὕτη ἀληθῶς τὸ σπουδαῖον τοῦτο προτέρημα, ἤθελεν ἀναφέρει τοῦτο βεβαίως ὁ Ὅμηρος διὰ τιμητικοῦ τινος ἐπιθέτου, εἰς μέρος, ὅπου κυρίως περὶ τῆς αὐλῆς ὁμιλεῖ. Ἀλλὰ τὴν φράσιν **τυκτὸν δάπεδον** εὑρίσκομεν μόνον εἰς τὰ δύο προμνημονευθέντα χωρία, ὅπου βλέπομεν τοὺς μνηστῆρας διασκεδάζοντας διὰ βολῆς δίσκου καὶ αἰγανεῶν· ὥστε πιθανώτερον φαίνεται ἡμῖν ὅτι ἐσήμαινεν αὕτη μέρος τι, ἴσως ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ εὑρισκόμενον[4], εἰδικῶς προσδιωρισμένον εἰς παιδιάς, οἷα ἡ δισκοβολία, καὶ ἐπὶ τούτῳ τετυγμένον[5].

Πλὴν τῆς πρὸ τοῦ οἴκου εὑρισκομένης κυρίας αὐλῆς, ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα μικρὰ ὄπισθεν αὐτοῦ, ἥτις, κατὰ τὸν Rumpf, ἦν ἡ κυρίως **ἕρκος** καλουμένη, καὶ ἄλλη παραπλεύρως τοῦ οἰκοδομήματος. Ἐκ

---

1 Ἀθήναιος, Δειπνοσοφισταί, 14 καὶ 15.

2 Αὐλὴ aedium apud Homerum, quodies nominatur, todies significat, subdialem ante domum. — Ἤτοι — "Ἡ αὐλὴ τῶν οἴκων παρ' Ὁμήρῳ, ὅπως ὀνομάζεται, τοῦτο καὶ σημαίνει, χῶρον ὑπαίθριον πρὸ τοῦ οἴκου. — Rumpf. Σ. 6.

3 Ἀρκτῖνος εἰς Ἰλιάδα. Duebner Cycli frag. Σ. 584. Coll. II. parv. frag. 19. Σ. 599. a.

4 Τυκτὸν δάπεδον in ipsa aula fuerit necesse est. — Rumpf. σελ. 9.

5 Auf dem Hof, oder dem gepflasterten Theile desselben mit einem Spiele beschäftigt. — Ἤτοι — "Παίζοντες εἰς τὴν αὐλήν, ἢ τὸ ἐστρωμένον αὐτῆς μέρος." Nitzsch. Erklärende Anmerkungen zu Homer's Odysse. Τ. Σελ. 294.

τούτων ἀγόμενοι πρῶτος ὁ Voss, καὶ εἶτα οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ Hirt, Schreiber, καὶ Friedreich, παρεδέχθησαν μίαν γενικὴν αὐλήν, περιβάλλουσαν καὶ περικλείουσαν πανταχόθεν τὸν οἶκον. Ἀπ' ἐναντίας δὲ ὁ Eggers, καὶ ὁ Rumpf, ἀποκρούοντες τὴν δοξασίαν ταύτην, ἐπιμένουσιν εἰς τὴν ὕπαρξιν διαφόρων αὐλῶν, ὅπου εὑρίσκομεν αὐτὰς ἀναφερομένας, τῆς ἐμπροσθίας δῆλον ὅτι, τῆς ὀπισθίας, καὶ τῆς πλαγίας. Καὶ φυσικὸν μὲν ἐστὶν ὅτι ὁ Voss, καὶ οἱ κατ' αὐτόν, εὑρόντες ὅτι αἱ ἐν λόγῳ αὐλαὶ περιέβαλλον σχεδὸν πανταχόθεν τὸν οἶκον, συνήνωσαν αὐτὰς εἰς ἕν, ἀλλ' ὀρθοτέραν νομίζομεν τὴν διάταξιν τοῦ Rumpf, καθόσον οὐδεμίαν μνείαν μιᾶς μόνης γενικῆς αὐλῆς εὑρίσκομεν παρ' Ὁμήρῳ.

Ο ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΑΥΛΗΝ ΤΟΙΧΟΣ.

Τὴν αὐλὴν περιέβαλλε τοῖχος ἰσχυρός, ἐστεμμένος κατὰ τὸν Voss, Hirt, καὶ Friedreich, δι' ἐπάλξεων[1], καὶ χρησιμεύων ὡς προμαχὼν κατ' ἐχθρῶν, ἢ λῃστῶν[2]. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἐπάλξεων ἀμφιβάλλομεν, ἀλλ' ὁ ποιητής, ἀποκαλῶν αὐτὸν ἐπανειλημμένως *ἕρκος*, *ἑρκίον*, καὶ ***ἀμύμον ἕρκος***, ἀφορᾷ ἀναμφιβόλως πρὸς τὸ ὀχυρὸν αὐτοῦ. "***Ἐπήσκηται δὲ οἱ αὐλὴ τοίχῳ καὶ θριγκοῖσι***" Ὀδ. Ρ. 267. "***Ποτὶ ἑρκίον αὐλῆς εἶσεν ἀνακλίνας***" Ὀδ. Σ. 102. "***Μεσσηγύς τε θόλου καὶ ἀμύμονος ἕρκεος αὐλῆς***" Ὀδ. Χ. 459.

Οἱ παραδεχόμενοι μίαν μεγάλην αὐλὴν φρονοῦσι φυσικῶς, ὅτι καὶ ὁ τοῖχος οὗτος, ὁ πανταχόθεν αὐτὴν περικλείων, ἀπετέλει κανονικὸν παρὰ τὸν οἶκον παραλληλόγραμμον· οἱ δὲ πρεσβεύοντες ὅτι ὑπῆρχον τρεῖς κεχωρισμέναι αὐλαί, παραδέχονται φυσικῶς καὶ τρεῖς τοίχους, ὧν ἕκαστος περιέβαλλε μίαν τῶν αὐλῶν τούτων. Ὅτι δὲ τὸ περίφραγμα τοῦτο ἦν τοσοῦτον ἰσχυρὸν ὄπισθεν, καὶ πιθανῶς πλαγίως τοῦ οἴκου, ὅσον καὶ ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καταδείκνυται ἐκ τοῦ ὅτι *ἕρκος* καλεῖται ἰδίως, ὡς εἴδομεν, τὸ ὀπίσθιον μέρος.

Παραδεχθέντες ἀνωτέρω τὰς τρεῖς αὐλάς, ἐσμέν, ὡς εἰκός, καὶ ὑπὲρ τῶν τριῶν τοίχων· παρατηροῦμεν ὅμως ὅτι ἀσυμφώνως πρὸς

[1] Muris lorica, sive corona instructis. Rumpf. Σ. Ἤτοι — "Τείχη ἐστεμμένα δι' ἐπάλξεων."

[2] Wachsmuth, Hellenische Alterthumskunde. T. I. Σελ. 100.

τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην, εἰς τὸ ἐν Ἰθάκῃ εὑρεθὲν ἐρείπιον, ἡ αὐλὴ φαίνεται ἀληθῶς πάντα τὸν οἶκον περιβάλλουσα, καὶ ὁ τοῖχος ἀποτελεῖ περὶ αὐτὴν ἀκανόνιστον παραλληλόγραμμον.

Η ΑΥΛΑΙΑ ΠΥΛΗ. ΕΝΩΠΙΑ ΠΑΜΦΑΝΟΩΝΤΑ.

Ἐν τῷ μεσῳ τῆς κάτω πλευρᾶς τῆς μεγάλης ἐμπροσθίας αὐλῆς, ὑπῆρχε θύρα, ἰσχυρὰ καὶ δίφυλλος, ἡ **δικλίς**, ὡς ἀποκαλεῖ αὐτὴν ὁ Ὅμηρος, ὥστε

οὐκ ἄν τις μιν ἀνὴρ ὑπεροπλίσσαιτο,
Ὀδ. Ρ. 268.

ἦν δὲ αὕτη ἡ πρώτη καὶ κυρία εἴσοδος εἰς τὸν οἶκον, καὶ ἐκλείετο ἔσωθεν. Ὀδ. Φ. 389.

Τοὺς πλαγίους τοίχους τοῦ πυλῶνος τούτου, οὓς ἔβλεπέ τις ἔξωθεν προσερχόμενος, φαίνεται, ὅτι διεκόσμουν λαμπρῶς, καὶ οὗτοι ἦσαν τὰ **ἐνώπια παμφανόωντα**, τὰ τοσάκις παρ' Ὁμήρῳ ἀναφερόμενα, καὶ τοσαύτας διεγείραντα φιλονεικίας. Ὀδ. Δ. 42. Ἰλ. Θ. 435[1]. Οἱ γραμματικοὶ μένουσι κ' ἐν τῷ περιπτώσει ταύτῃ μακρὰν τῆς ἀληθείας — **Ἐνώπια δὲ πολλοὶ μὲν τοὺς παροδίους τῆς οἰκίας τοίχους, τουτέστι τοὺς ἀντικρὺ τῆς εἰσόδου, οἳ ἐν ὀφθαλμοῖς εἰσι τῶν παροδευόντων ἔξωθεν, δι' οὓς παμφανόωντα τὰ τοιαῦτα.** Εὐστάθιος εἰς Ἰλ. Θ. 435. σελ. 722. 5. **Ἐνώπια τὰ κατ' ἀντικρὺ τοῦ πυλῶνος φαινόμενα μέρη.** Ἡσύχιος.

ΤΑ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΑΥΛΑΙΑΝ ΘΡΑΝΙΑ.

Ἑκατέρωθεν τῆς αὐλαίας ταύτης πύλης πρὸς τὰ ἔξω ὑπῆρχον συνήθως λίθινα θρανία **ἀποστίλβοντ' ἀλείφατος** Ὀδ. Γ. 408, ὡς λέγει ὁ ποιητής. Καὶ περὶ τοῦ θέματος τούτου πολλὰ ἐγράφησαν, ἀμφίβολον δ' ἀπέμεινεν ἄχρι τῆς σήμερον, ἐάν, κυριολεκτικῶς λαμβανομένου τοῦ χωρίου, ἠλείφοντο ἀληθῶς τὰ θρανία ταῦτα δι' ἐλαίου, ἢ τοιαύτης τινὸς παχείας ὕλης, ὅπως ἀποστίλβωσιν, ἢ ἐὰν πρόκειται μᾶλλον ἐνταῦθα περὶ ἁπλῆς παρομοιώσεως, δηλούσης, ὅτι τὰ θρανία ἀπέστιλβον, ὡς ἂν ἦσαν διὰ λίπους ἠλειμμένα. Οἱ ἀρχαῖοι

---

[1] Ἴδ. Nitzsch εἰς Ὀδ. Δ. στ. 39—42, καὶ Rumpf Σελ. 11.

Σχολιασταὶ παραδέχονται τὴν πρώτην ἑρμηνείαν, στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς ἐλλείψεως τοῦ ὡς, φαίνεται δὲ καὶ ἡμῖν αὕτη ἡ ὀρθοτέρα, καθόσον γνωστόν ἐστιν ὅτι οἱ λίθοι, ἀλειφόμενοι, ἀποκτῶσι μὲν ἀληθῶς ἰδιάζουσαν στιλπνότητα, ἀποξηραίνονται δὲ ταχέως[1].

Τῶν θρανίων τούτων διαρκὴς ἦν ἡ χρῆσις, καθόσον ἐκεῖ εὑρίσκομεν καθημένους καὶ διαλεγομένους τοὺς μνηστῆρας πρὸ τοῦ οἴκου τοῦ Ὀδυσσέως Ὀδ. Π. 344, ἐκεῖ τοὺς Τρῶας πρὸ τῆς θύρας τοῦ Πριάμου Ἰλ. Β. 788, ἐκεῖ τὸν Τηλέμαχον πρὸ τῆς θύρας τοῦ Μενελάου, διηγούμενον τῷ Βασιλεῖ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ Ὀδ. Ο. 62, ἐκεῖ τὸν Νέστορα Ὀδ. Γ. 306, καὶ ἐκεῖ τέλος τὸν Εὔμαιον, ὅτε ἔρχεται πρὸς αὐτὸν ὁ Ὀδυσσεύς. Ὀδ. Ξ. 5.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο παράδειγμα ἀποδεικνύει μάλιστα πόσον συνήθη ἦσαν τὰ θρανία ταῦτα, ἀφ' οὗ καὶ εἰς αὐτοῦ τοῦ συβώτου ὑπῆρχον τὸ προαύλιον. Δυσκόλως δὲ παραδεχόμεθα τὰς ἀμφιβολίας τοῦ Rumpf περὶ τῆς θέσεως αὐτῶν, λέγοντος ὅτι ἔκειντο πιθανῶς ταῦτα ἐντὸς τῆς αὐλῆς, πρὸ τῆς κυρίας οἰκοδομῆς, διότι ὁ Ὅμηρος ἐκφράζεται καθαρώτατα περὶ τούτου, λέγων ὅτι οἱ μνηστῆρες ***ἐκ ἦλθον μεγάροιο παρὲκ μέγα τειχίον αὐλῆς, αὐτοῦ δὲ προπάροιθε θυράων ἑδριόωντο***, καὶ περὶ τοῦ Νέστορος, ***ἐκ δὲ ἐλθὼν κατ' ἄρ' ἕζετο ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοισι, οἵ οἱ ἔσαν προπάροιθε θυράων ὑψηλάων***, ὅπου ἡ ἔκφρασις "θυράων ὑψηλάων" σημαίνει φανερῶς τὴν μεγάλην αὐλαίαν θύραν.

ΟΙΚΙΔΙΟΝ ΠΥΛΑΩΡΟΥ ΚΥΝΟΣ.

Παρὰ τὴν θύραν ἔσωθεν ἔκειτο συνήθως οἰκίδιον διὰ τοὺς πυλαωροὺς κύνας, μανθάνομεν δὲ τοῦτο ἐκ τῆς ἐξαισίας ἐκείνης σκηνῆς, ὅπου παρίσταται ὁ γέρων **Ἄργος**, κείμενος

> ἐν πολλῇ κόπρῳ ἥ οἱ προπάροιθε θυράων . . .
>
> Ὀδ. Ρ. 297.

καὶ ἀναγνωρίζων πρῶτος μετὰ εἰκοσαετῆ ἀπουσίαν τὸν ἐπιστρέφοντα Ὀδυσσέα,

> . . . . ὡς ἐνόησεν Ὀδυσσέα ἐγγὺς ἐόντα
> οὐρῇ μέν ῥ' ὅγ' ἔσηνε καὶ οὔατα κάββαλεν ἄμφω
>
> Ὀδ. Ρ. 302.

[1] Nitzsch, Τόμ. Α. σελ. 216. εἰς στ. 406—412.

εἶτα δὲ ἐκπνέων, ὡσεὶ περιέμενε πρὸ τούτου μόνον ἵνα ἴδῃ ἅπαξ ἔτι τὸν κύριον αὐτοῦ.

Εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ Ἀλκινόου εὑρίσκομεν ἱσταμένους κύνας χρυσοῦς καὶ ἀργυροῦς, ἔργα τοῦ Ἡφαίστου,

ἀθανάτους ὄντας καὶ ἀγήρως ἤματα πάντα,
Ὀδ. Η. 94.

πιθανὸν δὲ ἐστὶν ὅτι οἱ τοιοῦτοι τεχνητοὶ κύνες ἦσαν συνήθεις παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, διότι τὸ ἔθος τοῦτο, καθ' ἃ διδάσκει ἡμᾶς Πετρώνιος ὁ Arbiter, διετηρεῖτο καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις. Φανερὸν δὲ ὅτι ἐπήγασεν ἐκ τῆς προϋπαρξάσης συνηθείας τῆς παρὰ τὴν πύλην διατηρήσεως ἀληθῶν κυνῶν. Εἰς Ἰλ. Χ. 69 ἀπαντῶμεν καὶ τὴν φράσιν **κύνας τραπεζῆας** θυραωρούς[1], ἥτις φαίνεται ὑποστηρίζουσα τ' ἀνωτέρω.

ΣΤΑΥΛΟΙ ΚΑΙ ΟΙΚΗΜΑΤΑ ΥΠΗΡΕΤΩΝ.

Εἰς τὸ κατώτερον τῆς αὐλῆς μέρος, ἑκατέρωθεν τῆς αὐλαίας, ἔκειντο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, οἰκήματα διὰ τοὺς ὑπερέτας, καὶ σταῦλοι διὰ τοὺς βόας, τοὺς ἡμιόνους, καὶ τὰ λοιπὰ κατοικίδια ζῷα, πιθανῶς τὰ μὲν εἰς τὴν μίαν, τὰ δὲ εἰς τὴν ἑτέραν πλευράν.

Καὶ τῶν μὲν σταύλων ἡ ὕπαρξις ἀποδείκνυται, πλὴν ὅλου τοῦ Ω τῆς Ἰλιάδος, καὶ ἐξ ἄλλων χωρίων, Ὀδ. Δ. 40. Κ. 389. Ρ. 297. Σ. 105. Τ. 535.

Περὶ τῶν οἰκημάτων ὅμως ἀμφιβάλλουσί τινες, καὶ μάλιστα περὶ τῆς πιθανότητος, ὅτι διῃτῶντο ἐν αὐτοῖς αἱ ὑπηρέτριαι, ἤτοι γυναῖκες ἐγγὺς τῶν ἀνδρῶν. Καὶ ὅμως φαίνεται ὅτι τὸ πρᾶγμα οὕτως εἶχε, καὶ ὅτι οὐ μόνον τὴν ἡμέραν ἐργαζόμεναι ἔμενον ἐκεῖ αἱ δμωαί, ἀλλὰ καὶ τὴν νύκτα ἐκεῖ ἐκοιμῶντο, διότι ὁ Φοῖνιξ, διηγούμενος πῶς ἐν καιρῷ νυκτὸς ἐδραπέτευσεν ἐκ τῶν μεγάρων τοῦ πατρός αὐτοῦ λέγει:

καὶ τότ' ἐγὼ θαλάμοιο θύρας πυκινῶς ἀραρυίας
ῥήξας ἐξῆλθον, καὶ ὑπέρθορον ἑρκίον αὐλῆς
ῥεῖα, λαθὼν φύλακάς τ' ἄνδρας δμωάς τε γυναῖκας.
Ἰλ. Ι. 477.

---

[1] Ἔθος ἦν τὰς αὐλείους θύρας τηρεῖσθαι ὑπὸ κυνῶν. **Εὐστάθιος.**

Δευτέραν τούτου ἀπόδειξιν προτείνει ὁ Eggers[1] τὴν ἀρχὴν τοῦ Ψ τῆς Ὀδυσσείας, ὅπου, κατακλιθέντος τοῦ Ὀδυσσέως εἰς τὸν πρόδομον τοῦ οἴκου, διέρχονται μετ' ὀλίγον παρ' αὐτόν, γελῶσαι καὶ ἀσχημονοῦσαι, αἱ εἰς τοὺς μνηστῆρας παραδοθεῖσαι δμωαὶ (Ὀδ. Υ. 6), ὅπως ἐξέλθωσι τῶν μεγάρων καὶ μεταβῶσι, καθ' ἃ φρονεῖ ὁ Eggers, εἰς τοὺς ἐν τῇ αὐλῇ θαλάμους αὐτῶν. Ἀλλὰ παραβάλλοντες τὰ ἐν Ὀδυσσείας Β. 379 λεγόμενα, ἐξ ὧν μανθάνομεν ὅτι οἱ μνηστῆρες ἐκοιμῶντο, οὐχὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ὀδυσσέως, ἀλλ' ἐν τῇ πόλει, εἰκάζομεν ὅτι αἱ δμωαὶ παρίστανται ἐν τῷ ἀνωτέρω χωρίῳ, ὡς ἐξερχόμεναι μᾶλλον ἐντελῶς τῶν μεγάρων, ὅπως πορευθῶσι πρὸς αὐτούς. Ἀντιφάσκων εἰς τὰ προῤῥηθέντα φαίνεται ὁ στίχος, ἐν ᾧ εὑρίσκομεν τὴν Πηνελόπην ἀναβαίνουσαν εἰς τὸν ὑπερῷον αὐτῆς θάλαμον ἵνα κατακλιθῇ

"*οὐκ οἴη . . . . σὺν ἀμφιπόλοισι γυναιξίν*·" Ὀδ. Τ. 602.

καὶ ὁ ἕτερος, ἐν ᾧ βλέπομεν τὴν Ναυσικάαν καὶ δύο θαλαμηπόλους "*χαρίτων ἄπο κάλλος ἐχούσας . . . . . σταθμοῖσιν ἑκάτερθε*" Ὀδ. Ζ. 18 κοιμωμένας, καὶ ἕτερά τινα παρόμοια. Παρατηρητέον ὅμως ὅτι αἱ εἰς πάντα ταῦτα τὰ χωρία ἀναφερόμεναι εἰσὶ θαλαμηπόλοι, ἤ, ὡς ἡ ἀρχαία τροφὸς Εὐρύκλεια, ἥτις ἐπίσης παρίσταται κατακλινομένη ἐν *μυχῷ θαλάμων*, ἀνώτεραι ὑπηρέτριαι. Ὥστε φαίνεται πιθανόν, ὅτι αὗται μὲν ἐκοιμῶντο κατ' ἐξαίρεσιν ἐν τῷ γυναικῶνι παρὰ ταῖς ἑαυτῶν κυρίαις, ὁ δὲ ἄλλος ὅμιλος τῶν δμωῶν, αἱ πεντήκοντα ἐκεῖναι, αἱ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Ὀδυσσέως διαιτώμεναι, εἶχον τοὺς ἰδίους θαλάμους, ὅπου αὐτοὺς ὑπεθέσαμεν[2].

Διὰ τὰ οἰκήματα ταῦτα τῶν ὑπηρετῶν, καὶ τοὺς σταύλους, ὁ Voss ἐθεώρησεν ἀναγκαίαν ἰδιαιτέραν αὐλήν, κειμένην ἀμέσως μετὰ τὴν εἴσοδον, χωριζομένην τῆς πρώτης δι' αὐτῶν τούτων τῶν παραρτημάτων, καὶ συγκοινωνοῦσαν μετ' αὐτῆς διὰ διπλῆς θύρας, εἰς ἣν

[1] Eggers, de Aula Homerica. Σελ. 43.

[2] Ἰδὲ Rumpf de Aedibus Homericis Σελ. 20. De Aedificiis Aulae in quibus familia vel habitat, vel res domesticas administrat. — Ἤτοι, — "Περὶ τῶν ἐν τῇ αὐλῇ κτιρίων ἐν οἷς ἡ οἰκογένεια εἴτε κατῴκει, εἴτε διεξῆγε (διεκυβέρνα) τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας.

χαρίζει ἓν ἢ δύο τῶν χωρίων τῶν εἰς τὴν αὐλαίαν ἀναφερομένων. Εἰς τοῦτο δὲ παρεκινήθη βεβαίως, καθόσον οὐδὲν ἄλλο εἶχε διδόμενον, ὅπως, ἐξ αἰσθήματος ὑπερβολικῆς λεπτότητος, ἀποκλείσῃ τοὺς βόας καὶ τὰ λοιπὰ ζῷα ἐκ τῆς κυρίας αὐλῆς, ἐν ᾗ συχνότατα ἔμενεν ἡ οἰκογένεια, καὶ ἥν, ὡς εἴδομεν, αὐτὸς θέλει ἐστρωμένην. Ἀλλ' ἀναλογιζόμενοι, ὅτι πρόκειται περὶ χρόνων πατριαρχικῶν, καὶ ἐποχῆς, καθ' ἣν αὐτοὶ οἱ βασιλόπαιδες ἦσαν βουκόλοι, φρονοῦμεν ὅτι ἡ διαίτησις τῶν ζώων ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τῶν κυρίων αὐτῶν οὐδὲν ἔχει τὸ παράλογον. Νομίζομεν μάλιστα καθαρῶς τὸν τύπον τῆς Ὁμηρικῆς, καὶ πάσης παναρχαίας ἐποχῆς φέρουσαν τὴν εἰκόνα, τὴν παριστῶσαν τὴν οἰκογένειαν εἰς τὸ ἄνω τῆς αὐλῆς μέρος καθημένην, καὶ περὶ δείλην ὀψίαν ὁρῶσαν εἰς τὸ κάτω αὐτῆς ἄκρον, καθ' ὅσον, ὡς εἴδομεν, ἦν εὐρυτάτη, εἰσερχόμενα διὰ τοῦ πυλῶνος τὰ ποίμνια, καὶ διανεμόμενα εἰς τοὺς οἰκείους σταύλους. Ἡ τοιαύτη θέα οὐ μόνον εἰς οὐδὲν τοῦ οἰκογενειάρχου αἴσθημα προσέκρουεν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἔτερπε τὴν ὄψιν αὐτοῦ, ἀγαλλομένου ἐπὶ τῇ ἀφθονίᾳ τῶν ποιμνίων, ἅτινα ἦσαν ἡ κυριωτέρα περιουσία, καὶ τὸ πρώτιστον αὐτοῦ καύχημα.

Τὸν Voss ἠκολούθησε κατὰ τὸ σύνηθες ὁ Hirt, δυστυχῶς δὲ καὶ ὁ Friedreich, ἀλλ' ἤδη ὁ Eggers ἀμφισβητεῖ, ὁ δὲ Rumpf, καὶ Nitzsch ἀποῤῥίπτουσιν ὅλως τὴν ἰδέαν τῆς δευτέρας αὐλῆς[1].

ΣΤΟΑΙ.

Εἰς τὸ κάτω δὲ τῆς αὐλῆς μέρος, πρὸ τῶν προμνημονευθέντων δωματίων καὶ σταύλων, ὡς καὶ εἰς τὸ ἄνω πρὸ τῆς κυρίας οἰκοδομῆς, ὑπῆρχον ἐστεγασμέναι στοαὶ ὑπὸ κιόνων πιθανῶς βασταζόμεναι. Περὶ τῶν κιόνων τούτων οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων Σχολιαστῶν, ἢ τῶν νεωτέρων συγγραφέων ἀμφιβάλλει, καὶ ἴσως δικαίως, διότι καλοῦνται αὗται **ἐρίδουποι**, ἤτοι μεγαλόηχοι[2], καὶ διότι ὑπόστυλοι ἦσαν ἀείποτε αἱ στοαὶ καὶ ἐπὶ τῆς κλασικῆς ἐποχῆς. Τὸ βέβαιον ὅμως ἐστὶν ὅτι ὁ Ὅμηρος τοιούτους κίονας οὐδαμοῦ ἀναφέρει, πλὴν

[1] Nitzsch. Τ. Α. Σ. 217.
[2] Ἰδὲ Ἀρχαῖα Σχόλια.

ἴσως ἑνὸς χωρίου, ὅπου λέγεται ὁ Τηλέμαχος ἐπιστρέφων ἐξ ὁδοιπορίας,

αὐτὰρ ἐπεί ῥ' ἵκανε δόμους εὐναιετάοντας
ἔγχος μὲν ῥ' ἔστησε φέρων πρὸς κίονα μακρὴν
αὐτὸς δ' εἴσω ἴεν καὶ ὑπερέβη λάϊνον οὐδόν.

Ὀδ. Ρ. 30.

Ἀλλ' ἐνταῦθα πιθανώτερον ὅτι πρόκειται περὶ τῆς στήλης τῆς χρησιμευούσης ὡς **δουροδόκη**, ἥτις, ὡς κατωτέρω ὀψόμεθα, εὑρίσκετο ἐντὸς τοῦ δώματος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ **εἴσω ἴεν** δηλοῖ, ὅτι ἀπὸ τοῦ δώματος εἰσεχώρησεν ὁ Τηλέμαχος εἰς τὸν θάλαμον, ἵνα εὕρῃ τὴν Πηνελόπην, καὶ τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον, ἅμα εἰσελθόντα ἀναγνωρίζει αὐτὸν ἡ Εὐρύκλεια, καὶ περικυκλοῦσιν αἱ δμωαί, αἵτινες εἰς τὸν θάλαμον μᾶλλον ὑποτίθενται παροῦσαι. Ἐὰν δὲ παρατηρήσωμεν πρὸς τούτοις, ὅτι λέγεται ὑπερβὰς **λάϊνον**, ἤτοι λίθινον, οὐδόν, καὶ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἀλλαχοῦ, Ὀδ. Ψ. 88. τοιοῦτον ἐπίθετον δίδοται εἰς τὸν χωρίζοντα τοῦ θαλάμου τὸ δῶμα, ἐκλείπει, πιστεύομεν, πᾶς ἐνδοιασμός.

Ὑπὸ τὴν πρὸ τῶν σταύλων στοὰν ἐφυλάττοντο συνήθως αἱ ἅμαξαι Ὀδ. Δ. 42. Εἰς δὲ τὴν πρὸ τοῦ κυρίου οἰκοδομήματος ἐστρώννυντο πολλάκις αἱ κλίναι τῶν ξένων. Ὀδ. Δ. 302. Κατὰ τὸν FRIEDREICH πρόκειται ἐνταῦθα περὶ δωματίων ἐπὶ τῆς στοᾶς ταύτης ἀνοιγομένων[1], καὶ τοῦτο, διότι θεωρεῖ ἀπίστευτον, ὅτι ἐκοιμῶντο ἄνθρωποι εἰς μέρος πανταχόθεν ἀναπεπταμένον· ἀλλὰ λησμονεῖ ὅτι κ' ἐπ' αὐτῆς τῆς στέγης εὑρίσκομεν κοιμώμενον τὸν Ἐλπήνορα Ὀδ. Κ. 552. Ὅτι δὲ τὸ ἔθιμον τοῦτο, οὐ μόνον δυνατὸν ἐστὶν ἐν τῷ θερμῷ κλίματι τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ καὶ συνηθέστατον ὑπῆρξεν εἰς πάντας τοὺς ἀρχαίους λαούς, δὲν ἐπιδέχεται ἀμφιβολίαν. Εἰς ἡμᾶς μάλιστα, τοὺς γνωρίζοντας ὅτι καὶ σήμερον ὁ λαὸς κοιμᾶται συνήθως ἐν ὑπαίθρῳ, φαίνεται τὸ ἔθιμον τοῦτο συμφωνότατον πρὸς τὴν ἀφέλειαν τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς, δι' ὃ καὶ παραδεχόμεθα ἀνενδοιάστως, ὅτι ἀληθῶς ἐν τῷ προδόμῳ ἐστρώννυντο κλίναι διὰ τοὺς ξένους, οὐδ' εὑρίσκομεν ἕτερον ἐν τῇ οἰκίᾳ κατάλληλον μέρος.

Περὶ τῶν ἐν λόγῳ δύο στοῶν πλεῖστα καὶ λίαν συγκεχυμένα ἐρρέθησαν. Ἀλλ' ἡ δυσχέρεια προέρχεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ὁμήρου,

[1] FRIEDREICH. Σ. 303.

διότι, ἐν ᾧ ἐν Ὀδυσ. Δ. 302 λέγει ὅτι ἡ Ἑλένη διέταξε τὰς δμωὰς **δέμνι' ὑπ' αἰθούσῃ θέμεναι** διὰ τοὺς ξένους. ἀμέσως ἐπιφέρει

οἱ μὲν ἄρ' ἐν προδόμῳ δόμου αὐτόθι κοιμήσαντο,

ὥστε ἡ ὀνομασία **αἴθουσα**, καὶ ἡ ὀνομασία **πρόδομος**, ἀποδίδονται ἐνταῦθα εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στοάν, τὴν πρὸ τοῦ οἴκου. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει κ' ἐν Ἰλ. Ω. 644, 673, ὅπου πρόκειται περὶ τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ τῶν ξένων αὐτοῦ. Ἀλλαχοῦ ὅμως ἡ ἐπωνυμία αἴθουσα ἀναφέρεται εἰς τὴν πρὸ τῶν σταύλων στοὰν Ὀδ. Χ. 449, ἐν δὲ τοῖς στίχοις

πῦρ, ἕτερον μὲν ὑπ' αἰθούσῃ εὐερκέος αὐλῆς,
ἄλλο δ' ἐνὶ προδόμῳ, πρόσθεν θαλάμοιο θυράων.
Ἰλ. Ι. 473.

εὕρηνται αἱ δύο αὗται ὀνομασίαι ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἀλλήλας.

Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο στηριζόμενος ὁ Rumpf, ἀναγνωρίζει μὲν τὴν παρ' Ὁμήρῳ σύγχυσιν, ἀλλὰ θεωρεῖ πιθανόν, ὅτι αἴθουσα μὲν ἦν ἡ πρὸς τὸ κάτω τῆς αὐλῆς, πρόδομος δὲ ἡ πρὸ τοῦ κυρίου οἴκου στοά. Καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Σχολιαταῖς πολλά, ἀλλ' οὐχὶ καὶ καλά, εὑρίσκομεν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Καὶ ὁ μὲν Πολυδεύκης[1] λέγει "**πρόδομος, καὶ προαύλιον, καὶ αὐλή, τὸ ἔνδον, ἣν αἴθουσαν Ὅμηρος καλεῖ.**" Ἀλλὰ τὸ χωρίον ἐστὶ προφανῶς ἐφθαρμένον, καὶ ἄνευ ἐννοίας. Ἐν τοῖς χειρογράφοις τοῦ Σεβήρου εὑρίσκομεν διορθούμενον **ἢ προαύλιον**, ὁ δὲ Rumpf γράφει **αὐλῆς** ἀντὶ **αὐλή**, ἀναγινώσκων τότε „**πρόδομος ἢ προαύλιον**, καὶ **αὐλῆς τὸ ἔνδον, ἣν αἴθουσαν Ὅμηρος** καλεῖ, Ἐπιφέρει δὲ καὶ τὰ ἑξῆς." Hoc quidem certissimum habeo, Pollucem nil alliud docere, nisi quod verba incorrupta continent, πρόδομον apud Homerum, αἴθουσαν vocari[2].

Καθαρώτερον ἐκφράζεται τὸ μέγα ἐτυμολογικὸν "**Πρόδομος ἡ πρὸ τῆς οἰκίας στοά, ἣν καὶ αἴθουσαν καλεῖ ὁ Ὅμηρος, ἔνιοι μὲν παστάδα στοὰν (ἰδὲ Ἡσύχιον — Παστάδος καὶ Παστὰς, καὶ**

---

[1] Πολυδεύκους ὀνομαστικόν Ι. 77.

[2] Ἤτοι· — "Τοῦτο θεωρῶ βεβαιότατον, ὅτι ὁ Πολυδεύκης οὐδὲν ἕτερον φρονεῖ τοῦ ἐκδηλουμένου ὑπὸ τῶν ἐπιδιορθουμένων λόγων αὐτοῦ, ὅτι δηλ. ὁ πρόδομος ἐκαλεῖτο παρ' Ὁμήρῳ αἴθουσα. Rumpf. Σ. 16.

SCHREIBER *εἰς Βιτρουβίου* VI, 7. 1. Σ. 488), *τινὲς δὲ προστάδα προσαγορεύουσιν.*

Ὁ δὲ Σουΐδας καὶ Φώτιος "Προδόμῳ *τῇ πρὸ τοῦ οἴκου παστάδι.*" Ἀλλὰ πάντων πλειότερα λέγει ὁ Εὐστάθιος "*Κατὰ τάξιν ἀκριβεστέραν ἕρκος, περὶ ὃ πύλαι, μετὰ δὲ τὸ ἑρκίον αὐλή, μεθ' ἣν αἴθουσα, εἶτα πρόδομος, δόμος καὶ θάλαμος*"[1]. Ὅτι δὲ ἡ λέξις αἴθουσα ἐσήμαινε τῷ ὄντι στοάν, πλὴν τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τοῦ Πολυδεύκους, μαρτυρεῖ καὶ ὁ Πορφύριος, λέγων "*Ἄλλοι δ' ἀκριβέστερον αἰθούσας λέγουσι τῆς αὐλῆς τὰς στοάς, ἵνα μὴ ἔξω ὦσι τῆς αὐλῆς, ἀλλὰ τὸ μὲν ὕπαιθρον αὐλή, αἱ δὲ πέριξ τοῦ ὑπαίθρου στοαί, αἴθουσαι*"[2]. Καὶ τὸ μέγα Ἐτυμολογικὸν εἰς φωνὴν *αἴθουσαι.* "*Σημαίνει δὲ τὴν καταφωτισμένην στοάν, καὶ τὴν μετὰ τὸν πυλῶνα παστάδα*[3]."

Ἴδωμεν δὲ ἤδη τί λέγουσι ,καὶ οἱ νεώτεροι. Ἐνταῦθα τὰ πράγματα δεινοῦνται, καὶ ἀντὶ δύο στοῶν ἔχομεν ὁλόκληρον *περιστύλιον*, ὡς εἰς τὰς οἰκίας τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, ὅπερ κατ' ἀρχὰς ἐπρότεινεν ὁ VOSS, καὶ παρεδέχθησαν εἶτα ἀνεξελέγκτως οἱ ἕτεροι. Εἰς τὸ περιστύλιον δὲ τοῦτο χαρίζεται ἡ ὀνομασία *αἴθουσα* αὐλῆς, ἐπιφυλασσομένης τῆς ἐπωνυμίας *πρόδομος* διὰ τὴν πρὸ τοῦ οἴκου στοάν. Ἐν τούτοις ὁ Φοῖνιξ λέγει "*ὑπέρθυρον τειχίου αὐλῆς*" Ἰλ. Ι. 476, καὶ ,παρατηρεῖ μάλιστα ὅτι ἐποίησε τοῦτο εὐχερῶς, *ῥεῖα.* Ἀλλά, νὴ Δία, ἡ εὐχέρεια φαίνεται ἡμῖν προβληματική, ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ὁλοκλήρου περιστυλίου.

Ἀλλαχοῦ δὲ εὑρίσκομεν τὸν Μέδοντα ἱστάμενον ἐκτὸς τῆς αὐλῆς, καὶ ἀκούοντα τὰ ἐντὸς αὐτῆς λεγόμενα, ὅπερ δυνατόν, ἐὰν περιέκλειεν αὐτὴν ἁπλοῦς τοῖχος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὁλόκληρος στοά.

Τὴν γνώμην ταύτην περὶ περιστυλίου, περιβάλλοντος σύμπασαν τὴν αὐλήν, ἐξέφρασαν ἤδη καί τινες τῶν ἀρχαίων, κρίνοντες ἐκ τῶν συγχρόνων οἰκοδομῶν — "*Αὐλή, ἣν αἴθουσαν Ὅμηρος καλεῖ, εἴποις δὲ τὸν περίστυλον τόπον καὶ περικείμενον*"[4], ἀλλ'

[1] Εὐστάθιος 764. 45.
[2] Πορφύριος Ε. 137. BECKER Σ. 150.
[3] Μέγα Ἐτυμολογικὸν Σ, 32.
[4] Πολυδεύκης Ι. 78. Ἰδὲ καὶ Πλ. Συμπόσιον Σελ. 212. Πρωταγ. Σελ. 311. Ἀθήν. 5—15. — Πορφύρ. 16.

ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταδείκνυται, ὅτι ἡ ὁπωσοῦν ἐμβριθὴς ἐξέτασις τῶν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου λεγομένων ἄρδην ἀνατρέπει τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν.

Ὁ Nitzsch, ὁ Eggers[1] καὶ ὁ Rumpf ἀποῤῥίπτουσιν αὐτήν, ἀλλ' οὐδεμίαν παρέχουσι καὶ οὗτοι αὐθεντικὴν εἴδησιν περὶ τῆς σημασίας τῶν ὅρων **αἴθουσα** καὶ **πρόδομος**. Τοιοῦτος ὁ λαβύρινθος, οὗ τὸν ζόφον ἐπιτείνει ἔτι τὸ ἑξῆς χωρίον τοῦ Εὐσταθίου — **"Οἱ δὲ παλαιοί φασι καὶ ταῦτα. Αἴθουσα αὐλῆς τειχία. Σικελοὶ δὲ τὴν αἴθουσαν αὐλείαν θύραν φασί. Κύπριοι δὲ παστάδα ἀμφίθυρον"**[2]. Ἀλλὰ λαβόντες ἀνὰ χεῖρας τὸν μίτον τῆς Ἀριάδνης, καὶ βάδην χωροῦντες, παρατηρήσωμεν πρῶτον ὅτι **αἴθουσαι** μὲν καλοῦνται καὶ αἱ δύο στοαί, **πρόδομος** δὲ μόνη ἡ πρὸ τοῦ οἴκου. Οὕτως τούτων ἐχόντων, καὶ συμφώνως πρὸς τὴν γενικὴν ἔννοιαν τῶν προεκτεθέντων χωρίων, δικαιούμεθα, νομίζομεν, εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι **αἴθουσα** μέν ἐστι γενικὸς ὅρος, σημαίνων ἁπλῶς στοάν καὶ ἀποδιδόμενος ἀδιαφόρως εἰς ἀμφοτέρας τὰς τοῦ Ὁμηρικοῦ οἴκου[3], **πρόδομος** δὲ εἰδικὴ ἐπωνυμία, ἀποδιδομένη εἰς μόνην τὴν πρὸ τοῦ κυρίου οἰκοδομήματος, καὶ διακρίνουσα αὐτὴν τῆς ἑτέρας.

ΠΡΟΘΥΡΟΝ.

Διερχόμενοι ἤδη τὴν αὐλήν, βαδίσωμεν πρὸς τὴν κυρίως οἰκίαν. Μετὰ τὸν πρόδομον ἀπαντῶμεν πρῶτον τὸ **πρόθυρον**, ἤτοι κενόν τινα χῶρον πρὸ τῆς θύρας τοῦ δώματος "**προπάροιθε θυράων**" Ὀδ. Α. 107. **ἐπὶ θύρασιν, εἰνὶ θύρῃσιν.** Ὀδ. Κ. 310. Ἐν τῷ προθύρῳ τούτῳ συμβαίνει καὶ ἡ μάχη μεταξὺ Ὀδυσσέως καὶ Ἴρου, ὃν εἶτα ὁ Ὀδυσσεὺς

> Ἕλκε διὲκ προθύροιο λαβὼν ποδός, ὄφρ' ἵκετ' αὐλὴν
> αἰθούσης τε θύρας . . .
>
> Ὀδ. Σ. 101.

Ἱστάμενός τις ἐν τῷ προθύρῳ τούτῳ, εἶχε πιθανῶς ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν θάλαμον τῶν λουτρῶν Ὀδ. Δ. 48. Ψ. 153, ἀφ' ἑτέρου δ'

1 Eggers, De Aula Homerica.

2 Εὐστάθιος Σ. 1347—1358.

3 Αἴθουσα καταφωτιζομένη στοά. Μ. Ἐτυμ. Αἴθουσα παστὰς στοά. Ἀρχαῖοι Σχολιασταί.

ἕτερον, καὶ μάλιστα τὸν ὡρισμένον διὰ τοὺς μύλους. Ὅτι οὗτοι ἔκειντο ἐκεῖ που πλησίον καταφαίνεται ἐξ Ὀδυσσείας Υ. 100, ὅπου βλέπομεν τὸν Ὀδυσσέα, ὅστις, καθ' ὃ ξένος, ἐκοιμᾶτο ἐν τῷ προδόμῳ, ἀκούοντα μίαν τῶν ἀλετρίδων προμαντεύουσαν τὸν ὄλεθρον τῶν μνηστήρων ἐκ τῆς βροντῆς, ἣν ἐζήτησεν ὡς σῆμα παρὰ τοῦ Διός.

Πρὸ τοῦ θαλάμου δὲ τούτου, ὅπου εὑρίσκοντο οἱ μύλοι, ἢ πρὸ τοῦ ἀντικρὺ λουτρῶνος, ὑπῆρχε πάροδος φέρουσα εἰς μικρὰν θύραν, τὴν περίφημον **ὀρσοθύρην**, ἀνοιγομένην ἐπὶ τῆς ἐπίσης περιφήμου **λαύρης**, ἢ μικρᾶς πλαγίας αὐλῆς.

> Ὀρσοθύρη δέ τις ἔσκεν ἐϋδμήτῳ ἐνὶ τοίχῳ
> ἀκρότατον δὲ παρ' οὐδὸν ἐυσταθέος μεγάροιο
> ἣν ὁδὸς ἐς λαύρην, σανίδες δ' ἔχον εὖ ἀραρυῖαι.
>
> Ὀδ. Χ. 128.

ΟΡΣΟΘΥΡΗ.

Περὶ οὐδενὸς μέρους τοῦ Ὁμηρικοῦ οἴκου πλείονα ἐρρέθησαν ἢ περὶ **τῆς ὀρσοθύρης** ταύτης, καὶ τοῦτο, διότι περὶ οὐδενὸς ἧττονα λέγει ἡμῖν αὐτὸς ὁ ποιητής. Τοσαύτη δ' ἐστὶν ἡ τῷ ζητήματι παρομαρτοῦσα δυσχέρεια, ὥστε ὁ Εὐστάθιος λέγει ἐν ἀπογνώσει. **"Ἰστέον ὅτι ἔθους ὄντος Ὁμήρῳ κατὰ ποσά τινα διαστήματα στρυφνότερα γράφειν, καὶ συνάγειν οὕτω ἐξ ὑπτιότητος τὸν ἀκροατὴν εἰς ἐγρήγορσιν. Τοιοῦτόν τι ἐστὶ καὶ τὸ κατὰ τὴν ὀρσοθύρην"**[1]. Κατωτέρω δὲ προσπαθῶν **"παραστῆσαι τὴν τοῦ χωρίου, ὡς δυνατόν, ἔννοιαν"** λέγει **"θύραν τινὰ ἐπίσημον, ὑψηλοτέραν πρόσβασιν ἔχουσαν, εἰς ἣν οὐχ οἷόν τε ἦν ἀνελθεῖν τινα μὴ διὰ κλίμακος ἴσως, ἢ ἄλλως πως ἀνορούσαντα, ἢ ἀναθορόντα εἰς αὐτήν"**.

Ἐν γένει δὲ οἱ ἀρχαῖοι Γραμματικοί, μὴ ἔχοντες ἕτερον καταφύγιον, ἐπιλαμβάνονται ὡς μόνου ὁδηγοῦ μίτου τῆς ἐτυμολογίας. **"Ὀρσοθύρη δέ ἧς ἐστὶ καταβαίνοντα ὀρσῶσαι, ὅ ἐστι πηδῆσαι, ἢ ἀνιόντα πηδῆσαι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν βαθμούς"**[2]. **"Ὀρσοθύρη, θύρα ἐν ὕψει τοῦ τοίχου"**[3]. **"Ἀμφίθυρος, ἣν Ὅμηρος ὀρσοθύρην καλεῖ, οἱ δὲ πολλοὶ πλαγίαν θύραν"**[4].

---

[1] Εὐστάθιος Σ. 1921. 51.
[2] Ἄπιος εἰς Ἀπολλ. Σοφ. Σ. 122. Ἡσύχιος, ὡς ἀνωτέρω.
[3] Σουΐδας, II. 1170.
[4] Πολυδεύκους, Ὀνομαστικόν, 176.

Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ νεώτεροι. Οὕτως ὁ PASSOW, „wahrscheinlich eine Thür zu der man auf Stufen, auf einer Treppe hinaufstieg“[1], καὶ ὁ VOSS, „Um Homer ganz zu verstehen, müsse man sich denken, dass das Megaron, oder der grosse Conversations- und Speisesaal, tiefer eingegraben gewesen als die übrige Hausflur. So nannte man Ὀρσοθύρα eine Thür an deren Schwelle man erst durch etliche Stufen hinauf konnte“[2]. Ὁ αὐτὸς δὲ μεταφράζει τὸν πρῶτον τῶν παρατεθέντων τριῶν Ὁμηρικῶν στίχων ὡς ἑξῆς.

Rechts in der zierlichen Wand war eine Pforte und Treppe[3].

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ εἴδους τῆς **ὀρσοθύρης**. Περὶ δὲ τῆς θέσεως αὐτῆς ἐσμὲν ἔτι ἴσως δυστυχέστεροι, καθ' ὅσον ἓν μόνον ἀρχαῖον χωρίον ἔχομεν ἀναφερόμενον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, τὸ ἑξῆς τοῦ Διδύμου. “**Ἐφορμὴ — ἔξοδος — ἦν δι' ἑνὸς μόνου ἔξοδος ἐν τῷ ἄντικρυς τῆς εἰσόδου τοίχῳ τοῦ ἀνδρῶνος — ἐν τῇ δεξιᾷ γωνίᾳ ἦν ὀρσοθύρα, ἥτις εἰς τὴν λαύραν ἔφερεν. Ἡ δὲ Λαύρα στενωπὸς ἔστι παρακείμενος ἔξωθεν τοῦ ἐν δεξιᾷ τοίχου, ἐν ᾧ καὶ ὁ θάλαμος, οὐχ ὁ Πηνελόπης, ἀλλ' ἐν ᾧ τὰ ὅπλα ἔκειτο. Αὕτη δὲ ἡ λαύρα ἔξοδον ὡς εἰς τὸν πρόδομον εἶχεν — ἑνὸς δ' ἦν ἔξοδος — ὀρσοθύρα — λαύρα — θάλαμος — ἀνδρὼν — οὐδὸς — πρόδομος**”[4].

Τὸ χωρίον τοῦτο, τὸ ὁμοιάζον μᾶλλον πρὸς τὰ παραληρήματα ὑπνώττοντος, τυγχάνει, ὡς τοῖς πᾶσι δῆλον, ἐντελῶς παρεφθαρμένον, καὶ χρησιμεύει μόνον, ὅπως παράσχῃ ἡμῖν ἰδέαν τινὰ τῶν δυσχερειῶν, ἃς γεννῶσιν οἱ παραλογισμοὶ τῶν Γραμματικῶν ἐν τοῖς ζητήμασι, περὶ ὧν ἀνεπαρκῶς ἐκφράζεται αὐτὸς ὁ ποιητής.

Ἐν τούτοις ὁ RUMPF, ὅστις, καθ' ἃ ἔφημεν, εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀφιεροῖ το πλεῖστον τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, διορθώσας, εἰκάσας, καὶ συνδυάσας τὰ ἐσφαλμένα χωρία, ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ὀρσο-

---

1 Ἤτοι — “Πιθανῶς θύρα εἰς ἣν ἀνέβαινέ τις διὰ βαθμίδων, διὰ κλίμακος”. PASSOW εἰς ὀρσοθύραν.

2 Ἤτοι — “Πρὸς ἐντελῆ κατάληψιν τοῦ Ὁμήρου ἐπιβάλλεται ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὸ Μέγαρον, ἢ ἡ μεγάλη τῆς συναναστροφῆς καὶ ἑστιάσεως αἴθουσα, ἐτύγχανε βαθύτερον ἐσκαμμένη τοῦ ἐπιλοίπου δαπέδου. Ἐκαλεῖτο δὲ τούτου ἕνεκεν ὀρσοθύρα θύρα τις, εἰς ἧς τὸν οὐδὸν ἔφερον βαθμίδες”.

3 Ἤτοι — “Δεξιῶς ἐν τῷ εὐδμήτῳ τοίχῳ ὑπῆρχε θύρα καὶ κλίμαξ”.

4 Δίδυμος, 130.

θύρα ἔκειτο ἐκεῖ, ὅπου ἀνωτέρω ἐθήκαμεν αὐτήν, καὶ ἦν θύρα φέρουσα εἰς τὴν πλαγίαν αὐλήν. Περιττὴ ἑπομένως ἀποβαίνει δι' ἡμᾶς ἡ ἐξέτασις πασῶν αὐτοῦ τῶν ἐρευνῶν, αἵτινες πληροῦσι τόμον ὁλόκληρον, καθ' ὅσον τὸ πρᾶγμα δευτερεύουσαν ἔχει διὰ τὴν ἡμετέραν μελέτην σημασίαν. Δι' ὃ καὶ ἀρκούμεθα παρατιθέμενοι τὸ ἀποτέλεσμα, εἰς ὃ κατέληξε, καὶ ὅπερ παραδεχόμεθα, παραπέμπομεν δὲ διὰ τὰ λοιπὰ εἰς τὴν πραγματείαν αὐτοῦ[1].

ΛΑΥΡΑ.

Κατά τινας ἡ **λαύρα** ἦν στενὴ ὁδὸς παρατείνουσα τὴν πλευρὰν τῆς οἰκίας, καὶ ἀνεξάρτητος αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη φαίνεται ἡμῖν ἀνυπόστατος, καθ' ὅσον ἡ ὕπαρξις τῆς **λαύρας** ἤθελε τότε ἐξαρτᾶσθαι ἐκ τῆς τύχης· πολὺ δὲ πιθανώτερον φρονοῦμεν, ὅτι διὰ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης χαρακτηρίζεται ἡ πλαγία αὐλή, ἣν καὶ ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, καὶ ἥτις δι' ἰδίου τοίχου ἐγκεκλεισμένη, ἐχρησίμευε πρὸς διευκόλυνσιν τῆς συγκοινωνίας, καὶ τῶν οἰκιακῶν ἐργασιῶν.

Τὴν γνώμην ταύτην παραδέχεται καὶ ὁ Rumpf λέγων „— λαύραν non viam publicam fuisse, sed viam subdialem, ipsi domus lateri adjunctam muroque inclusam"[2].

ΤΟ ΔΩΜΑ.

Ἐκ τοῦ προθύρου εἰσήρχετό τις εἰς τὴν μεγάλην τοῦ ἀνδρῶνος αἴθουσαν, **τὸ δῶμα**, διὰ θύρας, ἥτις πανταχοῦ, ὅπου ἀναφέρεται, περιγράφεται ὡς μεγαλοπρεπής, καὶ παρὰ μὲν τῷ Ὀδυσσεῖ ἦν κατεσκευασμένη ἐκ τορευτῆς κυπαρίσσου[3], παρὰ δὲ τῷ Ἀλκινόῳ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου.

Ἡ αἴθουσα αὕτη, ὅπου διῃτῶντο καθ' ἅπασαν τὴν ἡμέραν οἱ ἄνδρες, ὅπου συνηθροίζοντο οἱ εὐγενεῖς παρὰ τοῖς Βασιλεῦσι, καὶ

---

[1] Rumpf Σ. 54—65.

[2] Ἤτοι — "Ἡ λαύρα ἦν οὐχὶ δημοσία ὁδός, ἀλλὰ πάροδος παρ' αὐτὴν τὴν πλευρὰν τῆς οἰκίας, ἐγκλειομένη διὰ τείχους." Rumpf. Σ 61.

[3] Ἰδὲ Rumpf Σ. 9. — Eggers Σ. 6.

παρετίθεντο τὰ δεῖπνα, ἦν τὸ κυριώτερον καὶ λαμπρότερον τοῦ οἴκου μέρος, καὶ οὕτως εἰπεῖν ἡ καρδία αὐτοῦ. Ἐκεῖ εὑρίσκομεν τοὺς μνηστῆρας εὐωχουμένους εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ὀδυσσέως, Ὀδ. Α. 145. Ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ τὸν Ἀλκίνοον, μετὰ τῶν ἐπισήμων Φαιάκων, καὶ τῆς Βασιλίσσης Ἀρήτης, εἰς ἧς τὰ γόνατα προσπίπτει ὁ πολύπλαγκτος ἥρως.

Ἡ στέγη τοῦ δώματος συνέκειτο ἐκ δοκῶν, ὑπεστήριζον δ' αὐτὴν κίονες εἰς δύο σειράς, κατὰ τὸν Voss, καὶ ἄλλους τινάς· ἀλλ' ὀρθοτέρα φαίνεται ἡμῖν ἡ ὑπόθεσις ὅτι καὶ πέριξ ἐπὶ τῶν τοίχων ὑπῆρχον ἡμικίονες. Πόσον ἐπιβάλλουσα ἦν ἡ διάταξις αὕτη εὐκόλως πείθει ἡμᾶς ἡ ἀνάγνωσις τῶν σχετικῶν χωρίων· ἀναλογιζόμενοι δὲ ὅτι ἡ αἴθουσα αὕτη κατελάμβανεν ὁλόκληρον τοῦ οἴκου τὸ πλάτος, καὶ πλέον ἢ τὸ ἥμισυ βάθος, ἀναπλάττομεν αὐτὴν διὰ τῆς φαντασίας, καὶ θαυμάζομεν τὸν πολιτισμόν, καὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν μυθικῶν ἐκείνων χρόνων.

ΔΟΥΡΟΔΟΚΗ.

Μεταξὺ δύο τῶν ἡμικιόνων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐῤῥέθη, ὑπῆρχε **δουροδόκη**, ἤτοι θέσις εἰς ἣν ἐναπετίθεντο, καὶ ἐστηρίζοντο τὰ δόρατα. Ὀδ Λ. 127. Π. 41. Ἡ φράσις τοῦ Ὁμήρου ἐστὶν "***ἔγχος μὲν στῆσε πρὸς κίονα μακρὴν ἐρείσας***", ἐξ ἧς ὁρμηθέντες οἱ ἀρχαιότεροι πάντες μέχρι τοῦ Eggers ὑπέθεσαν ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ μιᾶς τῶν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δώματος στηλῶν, ἥτις, ἔχουσα πέριξ αὐτῆς γεγλυμμένας θέσεις πρὸς στήριξιν τῶν δοράτων, ἐχρησίμευεν ὡς **δουροδόκη**. Οὕτως ὁ Εὐστάθιος "***ἀπέξεον τὰς κίονας, καὶ ἐν αὐταῖς ἔθετον τὰ δόρατα***"[1]· ἀλλ' ὀρθοτέραν, καὶ εὐλογοφανεστέραν θεωροῦμεν τὴν ἀνωτέρω γνώμην, ἣν προτείνει πρῶτος ὁ Rumpf[2].

ΘΡΟΝΟΣ ΑΟΙΔΟΥ.

Παρ' ἑτέραν δὲ στήλην, καὶ ταύτην ἀναμφιῤῥήστως ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δώματος κειμένην, ὑπῆρχεν, ὡς λέγουσι πάντες οἱ συγγραφεῖς,

1 Εὐστάθιος εἰς Ὀδυσσείας Λ. 128. Σ. 1399.

2 Δουροδόκη est intervallium inter duas pilas. Ἤτοι — "Ἡ Δουροδόκη ἦν διάστημα μεταξὺ δύο στηλῶν." Rumpf. Σ. 29.

θρόνος διὰ τὸν ἀοιδόν, καὶ οἱ χαράττοντες διαγράμματα ὁρίζουσι θέσιν, ἣν καλοῦσιν **ἀοιδοῦ θέσιν**.

Ἐν τούτοις, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὁμοφωνίαν ταύτην, θεωροῦμεν παρακεκινδυνευμένην τὴν ἐν λόγῳ γνώμην, καθ' ὅσον λέγεται μὲν περὶ τοῦ ἀοιδοῦ τοῦ Ἀλκινόου

. . . . Ποντόνοος θῆκε θρόνον ἀργυρόηλον
μέσσῳ δαιτυμόνων, πρὸς κίονα μακρὸν ἐρείσας,
Ὀδ. Θ. 66.

ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχομεν ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ ἅπαξ γενόμενον ἦν ἔθος μόνιμον, οὐδ' ὅτι τὸν Ἀλκίνοον ἐμιμοῦντο κατὰ τοῦτο οἱ λοιποὶ μεγιστᾶνες. Ἐὰν προὔκειτο περὶ θρόνου ἀκινήτου καὶ προσκεκολλημένου εἰς τὴν στήλην, ἀγαθῇ τύχῃ, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας τὸν διὰ τὸν Δημόδοκον θρόνον ἔθηκε παρὰ τὴν στήλην ὁ Ποντόνοος· ὥστε ἡ ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἐξαγωγὴ γενικοῦ συμπεράσματος, καὶ ἡ εἰς τὰ διαγράμματα κατάδειξις αὐτοῦ, φαίνεται ἡμῖν τολμηρά. Ἑτέρα τούτου ἀπόδειξις ἐστὶν ὅτι, ἀναφερομένου τοῦ ἀοιδοῦ τοῦ Ὀδυσσέως, καὶ Ψάλλοντος καὶ τούτου διὰ τοὺς μνηστῆρας, περὶ οὐδεμιᾶς στήλης ἢ θρόνου γίγνεται λόγος. Ὀδ, Α. 154.

Η ΕΣΧΑΡΑ.

Ἐν τῷ δώματι ὑπῆρχε πρὸς τούτοις καὶ *ἐσχάρα* πρὸς θέρμανσιν αὐτοῦ, καί, ὡς κατωτέρω λεχθήσεται, πρὸς ὄπτησιν τῶν φαγητῶν. Ὀδ. Υ. 123. Φαίνεται δὲ ὅτι αὕτη ἦν συγχρόνως καὶ ἡ ἱερὰ τοῦ οἴκου ἑστία. Ὁ Εὐστάθιος λέγει "**Δοκεῖ γὰρ ταὐτὰ εἶναι ἑστία, καὶ ἱστία, καὶ ἐσχάρα**[1], καὶ ἀλλαχοῦ" **Ἐσχάρα τόπος ἐστὶν ἐφεστίου πυρός, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς φαίνεται, ὅπου ὁ Ὀδυσσεὺς ἕζεται ἐπ' ἐσχάρᾳ, ἐν κονίῃσι παρὰ πυρί**[2].

Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ἦν αὕτη κοίλωμα ἐν τῷ τοίχῳ ἠνεῳγμένον, καὶ συγκοινωνοῦν μετὰ καπνοδόχης· οὐχὶ εἶδος βωμοῦ, ὡς τινες ἐνόμισαν. "**Ἐστὶ δὲ βωμὸς ἰσόπεδος, οὐκ ἐκ λίθων ὑψούμενος**[3]. **Ἐσχάραν φασὶ καλεῖσθαι, Λυκοῦργος καὶ Ἀμμώνιος,**

[1] Εὐστάθιος Σ. 1375. 39.
[2] Εὐστάθιος Σ. 1523. 20.
[3] Ἀρχαῖα Σχόλια Σ. 71.

τὴν μὴ ἔχουσαν ὕψος, ἀλλ' ἐπὶ γῆς ἱδρυμένην ἢ κοίλην, παρ' ὃ καὶ τοὺς ἰατροὺς τὰ ἐν σώματι κοῖλα ἕλκη ἐσχάρας καλεῖν"[1].

Κατὰ τὸν Voss, καὶ ἄλλους τινάς, ὁ καπνὸς τῆς ἐσχάρας ἐξήρχετο δι' ὀπῆς εἰς τὴν ὀροφήν. Καί, ναὶ μέν, ὁ Ὅμηρος περὶ καπνοδόχης οὐδεμίαν ποιεῖται μνείαν, ἀλλ' οὐδὲ τοιαύτην ὀπὴν ἀναφέρει, ὀρθῶς δὲ παρατηρεῖ ὁ Hirt, ὅτι οὐδεμία ἐπιτρέπεται ἀμφιβολία περὶ τῆς ὑπάρξεως πράγματος τοσοῦτον ἀναγκαίου, καὶ εὐκατασκευάστου ἐν αἰῶνι, καθ' ὃν τόσον προκεχωρημένην εὑρίσκομεν τὴν ἀρχιτεκτονικήν. Ἂν δ' ὁ Τηλέμαχος φέρῃ τὰ ὅπλα ἐντὸς τοῦ δώματος, ὅπως μὴ καπνισθῶσιν Ὀδ. Τ. 17. ἠννόει βεβαίως τὸν ὀλίγον καπνόν, ὅστις ἀναθρώσκει καὶ ἐκ τῆς ἐντελεστέρας ἑστίας, οὐδ' ἐπιτρέπεται ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἅπας ὁ ἐκ τῶν ξύλων, καὶ τῶν παρασκευαζομένων φαγητῶν ἀναδιδόμενος, ἀφίετο ἐλεύθερος ἐντὸς τῶν μεγαλοπρεπῶν Ὁμηρικῶν δωμάτων, τῶν ὑποκειμένων εἰς μεγίστην ἐκ τούτου βλάβην, καθ' ὅσον τὰ πλεῖστα τῶν κοσμημάτων αὐτῶν ἦσαν μετάλλινα.

Περὶ τῆς ὁριστικῆς θέσεως τῆς ἐσχάρας ὑπάρχουσιν ἀμφιβολίαι. Καὶ τινὲς μὲν θέλουσιν αὐτὴν ἐν μέσῳ τῆς αἰθούσης· εἰσὶ δὲ οὗτοι οἱ παραδεχόμενοι, ὅτι ἐχρησίμευεν αὕτη ἀντὶ βωμοῦ, καὶ ὅτι ὁ καπνὸς ἐξήρχετο δι' ὀπῆς εἰς τὴν ὀροφήν. Ἀλλ' εἴδομεν ὅτι ταῦτα εἰσὶν ἀπίθανα, καὶ θεωροῦμεν ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ ἐσχάρα ἔκειτο ἐντὸς ἑνὸς τῶν τοίχων· εἰς ἀκριβέστερον δὲ προσδιορισμὸν τῆς θέσεως αὐτῆς παραδεχόμεθα τοὺς λόγους τοῦ Rumpf "— Ἐσχάραν proxime fuisse recessum illum oeci, quem μυχοῦ nomine vulgo appellant"[2]. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἀρχαῖα Σχόλια "*μεγάροιο μυχὸν δε*" ἤτοι εἰς τὸν ἐνδότερον τόπον τοῦ ἀνδρῶνος.

Δεξιῶς τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ δώματος ὑπῆρχε τέλος καὶ θέσις διὰ τοὺς κρατῆρας Ὀδ. Φ. 142. Χ. 333. 341.

ΑΙ ΕΝ ΤΩι ΔΩΜΑΤΙ ΠΛΑΓΙΑΙ ΘΥΡΑΙ.

Πλὴν τῆς θύρας δι' ἧς εἰσήλθομεν εἰς τὸν ἀνδρῶνα, καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ φερούσης εἰς τὸν θάλαμον, ἠνοίγοντο καὶ δύο ἕτεραι εἰς

[1] Σουΐδας, εἰς φωνὴν *ἐσχάρα*.

[2] Ἤτοι — "Ἡ ἐσχάρα ἦν πλησίον ἐκείνου τοῦ μέρους τοῦ οἴκου, ὅπερ κοινῶς καλεῖται *μυχός*."

τὰς πλαγίας πλευράς, αἵτινες διὰ κλιμάκων ἔφερον εἰς τοὺς ὑπερῴους θαλάμους, τοὺς κειμένους ὑπὲρ τὸ δῶμα. Εἰς τοὺς θαλάμους δὲ τούτους, οἵτινες ἐχρησίμευον ὡς ἀποθῆκαι, ἐφυλάττοντο ἔπιπλα, ὅπλα, τρόφιμα, καὶ ἄλλα τοιαῦτα Ὀδ. Τ. 17. Χ. 143.

Ἀλλ' οὐδόλως ἀφ' ἑτέρου ἀπίθανον, ὅτι ὑπῆρχον ἐκεῖ καὶ ἄλλα δωμάτια εἰς τὸν οἰκοδεσπότην ἀνήκοντα, καὶ χρησιμεύοντα αὐτῷ πρὸς ἀποχώρησιν, καὶ ἀνάπαυσιν. Τοιαῦτα δωμάτια, ἀνήκοντα εἰς τὴν οἰκοδέσποιναν, εὑρίσκομεν ἀλλαχοῦ ὑπὲρ τὸν θάλαμον αὐτῆς. Τὴν ἰδέαν δὲ ἡμῶν ταύτην φαίνονται ὑποστηρίζοντες καὶ οἱ ἑξῆς στίχοι

ὣς εἰπὼν ἀνέβαινε Μελάνθιος, αἰπόλος αἰγῶν
ἐς θαλάμους Ὀδυσῆος, ἀνὰ ῥῶγας μεγάροιο.
Ὀδ. Χ. 143.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Voss, ἐν ταῖς οἰκίαις ἐν αἷς ἔλειπον τὰ δωμάτια ταῦτα, ὡς, φέρ' εἰπεῖν, παρὰ τῇ Κίρκῃ, αἱ ἐν λόγῳ κλίμακες ἔφερον εἰς τὴν στέγην, καὶ μίαν τούτων διαλαθὼν ὁ Ἐλπήνωρ, καὶ πεσών, ἐφονεύθη. Ὀδ. Κ. 560. Ἀλλὰ συμφωνοῦμεν μετὰ τοῦ Bruce, φρονοῦντες ὅτι ἐκεῖ πρόκειται μᾶλλον περὶ ἐξωτερικῆς τινος ἀναβάθρας, ἥτις καθίστησι πιθανωτέραν τὴν ἀπὸ τῆς στέγης εἰς τὸ ἔδαφος πτῶσιν.

Ἦν δὲ ἡ στέγη τοῦ Ὁμηρικοῦ οἴκου, ὡς παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν, ἐπίπεδος, δι' ὃ καὶ διενυκτέρευσεν ἐπ' αὐτῆς ὁ Ἐλπήνωρ[1].

Εἰς τὰς οἰκίας τὰς στερουμένας τοιούτων ὑπερῴων δωματίων πιθανῶς ἔλειπον καὶ αἱ ἐν λόγῳ θύραι, καὶ κλίμακες.

Ο ΘΑΛΑΜΟΣ.

Μέχρις ἐσχάτων, καὶ πρὶν ἢ ἀκριβέστερον ἐξετασθῶσι τὰ τοῦ Ὁμήρου, ἐπιστεύετο ἁπλῶς ὅτι ὑπὲρ τὸ δῶμα, τὸ χρησιμεῦον πρὸς ἐνδιαίτησιν τῶν ἀνδρῶν, ὑπῆρχεν ὑπερῷόν τι οἴκημα, καλούμενον θάλαμος, ἐν ᾧ κατῴκουν αἱ γυναῖκες. Τοῦτο λέγει ὁ Feith[2], τοῦτο ὁ Terpstra, καὶ πάντες οἱ ἀρχαιότεροι. "**Ἐπιμελῶς ὁ Ὅμηρος καὶ**

[1] Bruce, Homer and the Homeric age Σ. 281.
[2] Feith, Antiquitas Homerica Β. Γ. Κεφ. Α'.

διὰ τῆς Ἰλιάδος, καὶ διὰ τῆς Ὀδυσσείας τὰς γυναῖκας εἰς θαλάμους ὑπερώους συνίστησι[1]. *Οἱ τῶν θηλειῶν θάλαμοι ὑπερῷοι ἵνα μὴ ἐνδίοπτοι ὦσι*[2].

Ἀλλὰ τὸ παράδοξον ἐστὶν ὅτι καὶ ὁ HERMANN, ὁ ἐσχάτως γράψας, καὶ μάλιστα σύγγραμμα δικαίως θαυμαζόμενον, περιορίζεται εἰς τὴν ἀνακριβῆ ταύτην ἰδέαν, καὶ ἀρκεῖται φέρων εἰς ὑποστήριξιν αὐτῆς σχόλιόν τι τοῦ Εὐσταθίου, ἔτι ἀνακριβέστερον[3].

Ἀληθῶς δὲ ὁ ἐμβριθῶς εἰς τὰ τοιαῦτα ἐγκύπτων εὑρίσκει ὅτι ἡ Πηνελόπη, καὶ ἄλλαι γυναῖκες, συνεχῶς λέγονται ἐκ τοῦ ὑπερῴου καταβαίνουσαι, ἀλλὰ καὶ πολλάκις παρουσιάζονται εἰς τὸ δῶμα ἄνευ οὐδεμιᾶς περὶ ὑπερῴου, περὶ κλίμακος, ἢ καταβάσεως μνείας. Ὥστε δῆλον, ὅτι πλὴν τοῦ ὑπερῴου, ὑπῆρχεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μετὰ τοῦ δώματος ἐδάφους καὶ ἕτερός τις θάλαμος, ὅπου συνήθως διῃτῶντο αἱ γυναῖκες. Ἐκ τῆς ἐπιμελοῦς δὲ τοῦ κειμένου μελέτης, καὶ τῆς παραθέσεως τῶν διαφόρων χωρίων, τοσαύτη προκύπτει περὶ τούτου βεβαιότης, ὥστε δικαιούμεθα θεωροῦντες τὰς ἀρχαιοτέρας θεωρίας ὡς ἐσφαλμένας, καὶ προβαίνομεν θαῤῥαλέως εἰς τὴν ἡμετέραν περιγραφήν.

Καὶ δὴ ἀναμφισβήτητον νομίζομεν, ὅτι ἀπέναντι τῆς ἐκ τοῦ προθύρου κυρίας εἰς τὸ δῶμα εἰσόδου ὑπῆρχε καὶ ἄλλη θύρα, παρ' Ὀδυσσεῖ ἔχουσα λίθινον οὐδόν. Ὀδ. Φ. 88. Ἔφερε δὲ ἡ θύρα αὕτη εἰς αἴθουσαν κατὰ πολλὰ πρὸς τὸ δῶμα ὁμοίαν, καίτοι πιθανῶς ἧττον πολυτελῆ, ἥτις, ὡς ἀλλαχοῦ εἴδομεν, ἐκαλεῖτο κυρίως θάλαμος, καὶ ἐχρησίμευεν εἰς διαμονὴν τῶν γυναικῶν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας. Ἐκεῖ εἰργάζετο ἡ οἰκοδέσποινα ἐν μέσῳ τῶν ὑπηρετριῶν αὐτῆς, ἐκεῖ εὑρίσκομεν τὴν Ἀνδρομάχην Ἰλ. Χ. 440, τὴν Πηνελόπην Ὀδ. Σ. 313, τὴν Ἑλένην Ἰλ. Ζ. 323, καὶ εἰς τὴν χωρίζουσαν αὐτὸν τοῦ δώματος θύραν ἐδείκνυτο εἰς τοὺς ἄνδρας ἡ καλλίστη τῶν γυναικῶν. Δι' αὐτῆς προσέρχεται ἡ Ναυσικάα τῷ Ὀδυσσεῖ Ὀδ. Θ. 458, καὶ ἡ Πηνελόπη τοῖς μνηστῆρσιν Ὀδ. Α. 333, καὶ δι' αὐτῆς ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐξήρχοντο αἱ γυναῖκες, ὅπως συμμετάσχωσι τῶν ἐν τῷ δώματι διασκεδάσεων.

[1] Ἀρχ. Σχόλ. εἰς Ὀδ. Σ. 248.
[2] Αὐτόθι εἰς Ὀδ. Β. 514. Π. 184.
[3] HERMANN, Lehrbuch Σ. 303. § 9. Εὐστάθ. εἰς Ὀδύσ.

Ἐβαστάζετο δὲ καὶ ἡ τοῦ θαλάμου στέγη, ὡς ἡ τοῦ δώματος, ὑπὸ κιόνων, Ὀδ. Ζ. 307, πρὸς δὲ ὑπῆρχε κ' ἐν αὐτῷ ἐσχάρα Ὀδ. Ζ. 305.

Περὶ τῶν ὑπερῴων, τῶν ὑπὲρ τὸν θάλαμον κειμένων, ἐγένετο ἤδη λόγος. Ἐκεῖ κατέφευγεν ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ συζύγου αὐτῆς ἡ οἰκοδέσποινα, ἐκεῖ διῆγε τὸ πλεῖστον τοῦ καιροῦ ἡ Πηνελόπη, ὅπως μή τις ταράσσῃ τὸ πένθος αὐτῆς, καὶ ὑφαίνῃ ἐν ἡσυχίᾳ τὸν περίφημον ἱστόν. Ὀδ. Α. 362. Ο. 517. Ρ. 101 καὶ Τ. 602. Ἐκεῖ τέλος εἶχον τοὺς ἰδιαιτέρους αὐτῶν θαλάμους, καὶ ἐκοιμῶντο αἱ παρθένοι. Οὕτως ἡ Ναυσικάα Ὀδ. Ζ. 15, καθ' ὅσον οὐδόλως παραδεχόμεθα τὴν παράλογον τοῦ Voss ἰδέαν, τιθέντος τὸν θάλαμον αὐτῆς ἐν τῇ αὐλῇ, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ὁ τοῦ Τηλεμάχου.

Ἐπίσης ἀπαράδεκτος φαίνεται ἡμῖν καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Friedreich[1], ὅτι ὑπῆρχον ἐν τοῖς ὑπερῴοις καὶ κοιτῶνες διὰ τὰς ὑπηρετρίας, καθ' ὅσον εἴδομεν ὅτι ἐκοιμῶντο ἐκεῖ μόνον αἱ θαλαμηπόλοι, μανθάνομεν δ' ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς Ναυσικάας, ὅτι κατεκλίνοντο τότε αὗται ἐν αὐτῷ τῷ κοιτῶνι τῆς δεσποίνης αὐτῶν.

Κατ' ἀναλογίαν δὲ εἰκάζομεν ὅτι καὶ εἰς τὰ ὑπερῷα ταῦτα ἔφερον κλίμακες, προσιταὶ διὰ θυρῶν ἀνοιγομένων εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ θαλάμου, ὡς τοῦτο συνέβαινε καὶ ἐν τῷ δώματι. Καὶ πολλάκις μὲν ἀναφέρονται αἱ κλίμακες αὗται Ὀδ. Α. 330. Β. 358. Δ. 760, ἀλλὰ περὶ τῆς θέσεως αὐτων οὐδὲν λέγεται.

Η ΑΠΟΘΗΚΗ.

Εἰς τὸ βάθος τοῦ θαλάμου, καὶ ὑπ' αὐτὸν, ἔκειτο ἡ **ἀποθήκη**, ὅπου ἐφυλάσσοντο πάντα τὰ πολύτιμα, καὶ τὰ πλεονάζοντα διὰ τὴν καθημερινὴν χρῆσιν σκεύη. Ἦν δ' αὕτη χῶρος ὑπόγειος, ἢ κἂν βαθύτερος τοῦ ἐδάφους, καθ' ὅσον κατέβαινέ τις εἰς αὐτὸν, καὶ εἶχεν ἐπὶ τῶν τοίχων σανίδας καὶ πασσάλους, ἐφ' ὧν ἵσταντο, ἢ ἐκρέμαντο τὰ διάφορα ἀντικείμενα. Οὕτως ἐν τῇ ἀποθήκῃ τοῦ Ὀδυσσέως ἐφυλάσσετο, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τὸ τόξον αὐτοῦ, ὅπερ λαμβάνουσα ἐκεῖθεν ἡ Πηνελόπη, καὶ κλαίουσα πικρῶς εἰς τὴν ἀνάμνησιν

[1] Friedreich, Σ. 306.

τοῦ συζύγου, φέρει πρὸς τοὺς μνηστῆρας, ἵνα τανύσωσιν αὐτὸ Ὀδ. Φ. 53.

Τῆς ἀποθήκης ταύτης ἡ θύρα ἰδιαζόντως ἐπαινεῖται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου, καὶ ὁ οὐδὸς αὐτῆς λέγεται δρύϊνος Ὀδ. Φ. 43, ὥστε φαίνεται ὅτι ἐτύγχανεν αὕτη ὀγκωδεστέρα τῆς θύρας ἁπλοῦ θαλάμου. Τὴν κλεῖδα ἐφύλαττεν αὐτὴ ἡ οἰκοδέσποινα Ὀδ. Φ. 47, γενικῶς δ' ἐπιτετραμμένη τὴν ἐπιστασίαν, καὶ ἐπιτήρησιν τῆς ἀποθήκης ἦν πιστή τις ὑπηρέτρια, ὡς ἡ ἀρχαία τροφὸς Εὐρύκλεια ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ὀδυσσέως. Καί τοι δὲ τρεῖς ἔχομεν ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ λεπτομερεῖς περιγραφὰς τῶν ἐν τῇ ἀποθήκῃ τηρουμένων, οὐδὲν πλειότερον τῶν προεκτεθέντων περὶ αὐτῆς γνωρίζομεν.

Ο ΣΥΖΥΓΙΚΟΣ ΚΟΙΤΩΝ.

Εἴδομεν ὅτι, ἀπόντος τοῦ συζύγου, ἡ οἰκοδέσποινα διέμενε συνήθως εἰς τὸ ὑπερῷον, παρόντος ὅμως αὐτοῦ, συνδιῃτᾶτο αὐτῷ ἐν ἰδιαιτέρῳ κοιτῶνι, τῷ συζυγικῷ καλουμένῳ.

Οἱ θέλοντες, ὅτι αἱ γυναῖκες ἐδίουν ἀποκλειστικῶς ἐν τοῖς ὑπερῴοις, καὶ ὅτι ἐκ μόνων αὐτῶν καὶ τοῦ δώματος συνέκειτο ὁ Ὁμηρικὸς οἶκος, ἐν τοῖς ὑπερῴοις φυσικῶς θέτουσι καὶ τὸν συζυγικὸν κοιτῶνα. Ἀλλὰ τὸ ἀνακριβὲς τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου ἀποδείκνυται τρανῶς ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Ὀδυσσέως, ὅστις ἔκτισεν αὐτὸν περὶ συκῆν, εὑρισκομένην εἰς **τὸ ἕρκος**, ἤτοι τὴν ὀπισθίαν αὐτοῦ αὐλήν, καὶ μετέτρεψεν ἀκολούθως τὴν συκῆν ταύτην εἰς κλίνην. Καὶ ὄντως ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου προκύπτει καταφανῶς, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ κοιτὼν ἔκειτο ὄπισθεν τοῦ θαλάμου, καὶ συνεκοινώνει μετ' αὐτοῦ βεβαίως διὰ θύρας, ἥτις οὐδαμοῦ ἀναφέρεται, ἀλλ' εὑρίσκετο πάντως ἀπέναντι τῆς ἀγούσης εἰς τὸ δῶμα.

Πρὸς τὴν διάταξιν ταύτην συμφωνοῦσι τὰ κυριώτερα τῶν Ὁμηρικῶν χωρίων. Οὕτως ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκοιμᾶτο ἐν "***μυχῷ κλισίης εὐπήκτου***" Ἰλ. Ι. 663, ἡ Καλυψὼ ἐν "***μυχῷ σπέους***" Ὀδ. Ε. 226, ὁ Κέλεος ἐν "***μυχῷ δόμου***" Ὕμνος εἰς Δήμητραν 143. καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον καὶ ὁ Νέστωρ Ὀδ. Γ. 402. ὁ Μενέλαος Ὀδ. Δ. 304, καὶ ὁ Ἀλκίνοος Ὀδ. 346.

Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς ἀσύμφωνα πρὸς τὴν ἐν τῷ μυχῷ τοῦ δόμου θέσιν τοῦ νυμφικοῦ κοιτῶνος θεωροῦσιν ὁ Rumpf[1], καὶ ὁ Voss, τὰ ἐν τῷ πρὸς τὴν Δήμητραν ὕμνῳ λεγόμενα. Ἡ Δήμητρα τὸν μικρὸν Δημοφόωντα "*κρύπτεσκε νύκτα πυρὸς μένει.*" Ἀλλ' ἡ μήτηρ αὐτοῦ Μετάνειρα

νύκτ' ἐπιτηρήσασα θυώδεος ἐκ θαλάμοιο
σκέψατο· κώκυσεν δὲ καὶ ἄμφω πλήξατο μηρῷ
δείσασ' ᾧ περὶ παιδί, καὶ ἀάσθη μέγα θυμῷ.
. . . .
τοῦ δὲ (παιδὸς) κασίγνηται φωνὴν ἐσάκουσαν ἐλεινήν,
καδ' δ' ἄρ' ἀπ' εὐστρώτων λεχέων θόρον· ἡ μὲν ἔπειτα
παῖδ' ἀνὰ χερσὶν ἑλοῦσα ἑῷ ἐγκάτθετο κόλπῳ,
ἡ δ' ἄρα πῦρ ἀνέκαι', ἡ δ' ἔσσυτο πόσσ' ἁπαλοῖσι
μητέρ' ἀναστήσουσα θυώδεος ἐκ θαλάμοιο

Στ. 289.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Rumpf διὰ τοῦ "*κρύπτεσκε πυρὸς μένει*" ἐννοεῖται ὅτι ἡ θεὰ ἐναπέθετε τὸν παῖδα εἰς τὴν ἑστίαν, καὶ μάλιστα τὴν τοῦ δώματος. Εἰκάζει δὲ ὅτι ὁ θάλαμος τῆς Μετανείρας, ἥτις παρετήρησε τοῦτο, ἔκειτο ἐκεῖ που πλησίον, καὶ οἱ κοιτῶνες τῶν νέων ἡγεμονίδων, αἵτινες ἤκουσαν τὴν ταραχήν, καὶ προσέτρεξαν, ἄντικρυς ἐκείνου. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ὑπόθεσις εἰς οὐδεμίαν ἑδραίαν στηρίζεται βάσιν, ἀντίκειται δὲ εἰς πάντα τὰ προρρηθέντα ἢ παρὰ τὸν ἀνδρῶνα κατακοίμησις τῶν νεανίδων, αἵτινες, ὡς εἴδομεν, διητῶντο ἐν τοῖς ὑπερῴοις. Πλὴν τούτων ἀπορεῖ ὁ Voss πῶς οὐδὲν ἤκουσε, καὶ οὐδόλως συμμετέσχε τῆς σκηνῆς ὁ γέρων Βασιλεὺς Κελεός, ἐν ᾧ ἡ Μετάνειρα συνεκοιμᾶτο μετ' αὐτοῦ.

Ὀρθοτέρα ἑπομένως φαίνεται ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἡ Δήμητρα, μετὰ τοῦ Δημοφόωντος, κατῴκουν ἐντὸς θαλάμου εἰς τὸ ὑπερῷον καὶ ὅτι ἡ θεὰ οὐδόλως ἔφερε τὸν παῖδα εἰς τὴν ἑστίαν τοῦ ἀνδρῶνος, ἀλλ' ἐκεῖ ἐν τῷ ὑπερῴῳ περιέβαλλεν αὐτὸν διὰ τεχνητῆς φλογός· ὅτι ἡ μήτηρ, ἥτις συνήθως κατεκλίνετο μετὰ τοῦ Κελεοῦ εἰς τὸν νυμφικὸν κοιτῶνα, κείμενον, καθ' ἃ εἴδομεν, ἐν τῷ μυχῷ τοῦ οἴκου, ἀνέβη ἐπίτηδες εἰς τὸ ὑπερῷον, ὅπως ἐπιτηρήσῃ τὰ διατρέχοντα, καὶ ὅτι τέλος αἱ ἡγεμονίδες, διαιτώμεναι, ὡς εἰκός, ἐν τῷ ὑπερῴῳ, εὐκόλως ἤκουσαν τὰς φωνάς, καὶ προσέδραμον. Πρὸς ταῦτα συμ-

[1] Rumpf Σ. 77.

φωνεῖ καὶ ὁ τελευταῖος τῶν παρατεθέντων στίχων, ἐν ᾧ βλέπομεν μίαν τῶν νεανίδων, σπεύδουσαν ἵνα κράξῃ τὴν Μετάνειραν, ἧς ἀγνοεῖ τὴν παρουσίαν, ἐκ τοῦ νυμφικοῦ βεβαίως κοιτῶνος, ὅπερ περιττόν, ἐὰν καὶ αὕτη εὑρίσκετο ἐκεῖ που πλησίον. Ὁ δὲ γέρων Βασιλεύς, μείνας ἐν τῷ κοιτῶνι, λίαν φυσικόν ἐστί, κατὰ τὴν διάταξιν ταύτην, ὅτι οὐδόλως ἐταράχθη, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν μόνον αὐγὴν ἔμαθε τὰ διατρέξαντα. Ὕμνος εἰς Δήμ. στίχ. 294.

ΟΙ ΕΝ ΤΗι ΑΥΛΗι ΘΑΛΑΜΟΙ.

Ἰδίαν θέσιν εἶχον ἐν τῷ οἴκῳ οἱ υἱοὶ τῆς οἰκογενείας, καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς. Οἱ ἑξῆς στίχοι

> Ἀλλ' ὅτε δὴ Πριάμοιο δόμον περικαλλέ' ἵκανεν
> ξεστῇς αἰθούσῃσι τετυγμένον — αὐτὰρ ἐν αὐτῷ
> πεντήκοντ' ἔνεσαν θάλαμοι ξεστοῖο λίθοιο,
> πλησίοι ἀλλήλων δεδμημένοι· ἔνθα δὲ γαμβροὶ
> κοιμῶντο Πριάμοιο παρ' αἰδοίῃς ἀλόχοισιν.
>
> Ἰλ. Ζ. 250.

φαίνονται ῥητῶς ὁρίζοντες, ὅτι οἱ θάλαμοι οὗτοι ἔκειντο ἑκατέρωθεν τῆς αὐλῆς. Καὶ ὅμως τινὲς ἐξέφρασαν περὶ τούτου ἀμφιβολίας, ὁ δὲ Eggers ἔθηκεν αὐτοὺς ἐν τῷ προδόμῳ, τοὺς μὲν δεξιῶς, τοὺς δὲ ἀριστερῶς τῆς εἰσόδου· ἀλλὰ πῶς τοῦτο; Πεντήκοντα θάλαμοι ἐγγὺς ἀλλήλων ἐν μόνῃ τῇ μιᾷ τοῦ οἴκου πλευρᾷ, καὶ ἐν τῇ ἑτέρᾳ δώδεκα. Τοῦτο ἀντίκειται καὶ πρὸς τοὺς κανόνας τῆς συμμετρίας, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν λογικήν, καθ' ὅσον οὕτως ἀποβαίνει τεράστιον τὸ πλάτος τῆς οἰκίας. Ἄλλως τε ὁ Ὅμηρος λέγει ῥητῶς **ἔνδοθεν τῆς αὐλῆς**, ἥτις ἐτύγχανεν ἀρκούντως μακρά, ὅπως κτισθῶσιν εἰς τὴν μίαν αὐτῆς πλευρὰν οἱ πεντήκοντα θάλαμοι, καὶ ἄντικρυς τούτων οἱ δώδεκα. Οὐδεμία δ' ὑφίσταται οὕτως ἀφιλοκαλία, καθ' ὅσον τὸ σχῆμα τῆς αὐλῆς ὥριζεν ὁ περιβάλλων αὐτὴν τοῖχος, καὶ ἡ κανονικότης αὐτῆς οὐδόλως ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ μείζονος ἢ ἐλάσσονος ἀριθμοῦ τῶν θαλάμων. Ἔμενε δὲ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πριάμου λίαν φυσικῶς τὸ ἐπίλοιπον μέρος τῆς μιᾶς πλευρᾶς κενόν, ὅπως ἀργότερον καὶ τοῦτο χρησιμεύσῃ.

Ἡ ἑρμηνεία ἡμῶν αὕτη ἀναδείκνυται ἔτι ὀρθοτέρα, ὅταν ἀναλογισθῶμεν, ὡς κατωτέρω λεχθήσεται, ὅτι οἱ θάλαμοι οὗτοι

ᾠκοδομοῦντο, οὐχὶ μετὰ τοῦ λοιποῦ οἴκου, ἀλλ' ὑφ' ἑκάστου νεονύμφου μέλους τῆς οἰκογενείας, ἀμέσως μετὰ τὸν γάμον αὐτοῦ.

Καθ' ὅμοιον τρόπον βλέπομεν τοὺς υἱοὺς, καὶ γαμβροὺς τοῦ Νέστορος ἐξερχομένους τοῦ δώματος, καὶ πορευομένους οἴκαδε, ἤτοι ἕκαστον εἰς τὸν ἴδιον θάλαμον. Καὶ ὁ Τηλέμαχος δὲ τοιοῦτον εἶχε θάλαμον "**περικαλλέης αὐλῆς περιβλέπτῳ ἐνὶ χώρῳ**" Ὀδ. Α. 425. ὁσάκις δ' ἀπέρχεται πρὸς ὕπνον, βλέπομεν αὐτὸν ἐξερχόμενον τῆς κυρίας οἰκοδομῆς, καὶ εἰσερχόμενον αὖθις εἰς αὐτὴν τὴν πρωΐαν. Ὀδ. Υ. 128. Ψ. 299. Ἐκ τοιούτου δὲ κενοῦ μέρους τοῦ τείχους φαίνεται δραπετεύσας καὶ ὁ Φοῖνιξ. Ἰλ. Ι. 477.

Ο ΘΟΛΟΣ.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν περὶ τοῦ οἴκου λεχθέντων ἐπιβάλλεται ἡμῖν καὶ ἡ τοῦ θόλου μνεία. Διὰ τὸν θόλον τοῦτον συμβαίνει ὅ,τι καὶ διὰ τὴν ὀρσοθύρην, ἤτοι ἅπαξ μόνον ἀναφέρεται ἄνευ οὐδεμιᾶς σχετικῆς ἑρμηνείας, δι' ὃ καὶ ἀφίεται ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς τὰς εἰκασίας.

Προετοιμάζων τὴν ἀπαγχόνισιν τῶν ἀπίστων δμωῶν ὁ Τηλέμαχος, τανύει σχοινίον, οὗ τὴν μίαν μὲν ἄκραν προσδέει ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς αὐλῆς, τὴν δὲ ἑτέραν, καθ' ἃ λέγει ὁ Ὅμηρος:

κίονος ἐξάψας μεγάλης περίβαλλε θόλοιο

Ὀδ. Χ. 466.

Μανθάνομεν δ' ἐκ τούτου ὅτι ὁ θόλος ἔκειτο ἐν τῇ αὐλῇ, καθ' ὅσον ἐκεῖ διενεργεῖται ἡ ἀπαγχόνισις, ἀλλ' ἀγνοοῦμεν πάντοτε εἰς τί ἐχρησίμευε, καὶ ὁποίαν εἶχε μορφήν.

Ὁ Payne Knight, καὶ ὁ Hirt, φρονοῦσιν ὅτι περιεῖχεν οὗτος τὸν λουτρῶνα, καὶ τοῦτο βεβαίως, ὡς ἐκ τοῦ ὑπὸ τῆς ὀνομασίας ἐμφαινομένου σχήματος τῆς στέγης· ἀλλ' εἴδομεν ὅτι ὁσάκις ἀναφέρεταί τις λουόμενος, λέγεται ποιῶν τοῦτο ἐν δωματίῳ ἐγγὺς τοῦ προθύρου. Ὁ Schreiber, εἰς τοῦτο βεβαίως ἀφορῶν, χαρακτηρίζει αὐτὸν μᾶλλον ὡς ὀπτανεῖον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐστὶ παρακεκινδυνευμένη, καθ' ὅσον, ὡς κατωτέρω ὀψόμεθα, οὐδόλως ὑπῆρχε τοιοῦτον ἐν τῷ Ὁμηρικῷ οἴκῳ, τὰ δὲ φαγητὰ παρεσκευάζοντο ἐπὶ τῆς ἐσχάρας τοῦ δώματος. Ἄλλοι τέλος ἀποφαίνονται

ὅτι ὁ θόλος ἦν, κατὰ τὴν ἔκφρασιν ἑνὸς αὐτῶν, μέρος τι δυσώνυμον, ὅπερ βεβαίως ὑπῆρχέ που ἐν τῷ οἴκῳ. Εἰς τὴν κωμικὴν ταύτην γνώμην οὐδὲν ἀντιλέγομεν, καίτοι φαίνεται ἡμῖν ἀπίθανον ὅτι τοιοῦτον μέρος ἐκοσμεῖτο διὰ κιόνων, ἀλλὰ προτιμῶμεν οὐχ ἧττον, κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην, τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων σχολιαστῶν.

Καὶ ὁ μὲν Ἡσύχιος λέγει, "**θόλος μὲν κυρίως καμάρα, ἐν ᾧ τὰ συμποτικὰ σκεύη ἀπόκειται.**" Συμφώνως δ' αὐτῷ καὶ τὰ ἀρχαῖα Σχόλια εἰς Ὀδ. Χ. 442. (Schol. Battuc.) "**θόλου κυκλοτεροῦς οἰκήματος, ἀπὸ τοῦ περιθεῖν, εἰς ὃ τὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰς χρῆσιν πίπτοντα ἀπετίθεντο, οἷον κρατῆρες, καὶ ἐκπώματα, καὶ τὰ ὅμοια.**" Σχεδὸν δ' αὐτολεξεὶ καὶ ὁ Εὐστάθιος, "**θόλος δ' οἴκημα κυκλοτερὲς, εἰς ὃ καθ' ἑκάστην τὰ χρήσιμα τῶν σκευῶν ἐτίθεντο, οἷον πίνακες, κρατῆρες, ἐκπώματα**"[1].

Καὶ φαίνεται μὲν πιθανὴ ἡ γνώμη αὕτη τῶν Σχολιαστῶν, καθ' ὅσον οὐδὲν ἕτερον ἀναφέρεται μέρος πρὸς ἀποταμίευσιν τῶν συμποτικῶν σκευῶν, ἀλλ' ἡ βεβαιότης ἀποβαίνει ἀδύνατος, σιγῶντος αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ. Καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ δὲ τὸ σχῆμα, ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ διδασκόμεθα μόνον, ὅτι πρόκειται περὶ οἰκοδομήματος κυκλοτεροῦς, κεκοσμημένου διὰ κιόνων.

ΚΛΕΙΔΕΣ Η ΚΛΗΙΔΕΣ.

Ἐκ πολλῶν χωρίων μανθάνομεν ὅτι αἱ θύραι, κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν, ἐκλείοντο διὰ κληΐδων, ἀλλ' ὁποῖαί τινες ἦσαν αὗται μένει ἀμφισβητήσιμον, καθ' ὅσον ὁ ποιητὴς πανταχοῦ τὴν ἑξῆς σκοτεινὴν φράσιν μεταχειρίζεται "**ἱμάντα θοῶς ἀπέλυσε κορώνης, ἐν δὲ κληῗδ' ἧκε, θυρέων δ' ἀνέκοπτεν ὀχῆας**" Ὀδ. Φ. 47.

Ἡ κλεὶς ἢ κληῒς, ἣν μεταχειρίζεται ἡ Πηνελόπη, λέγεται χαλκῆ, καὶ εἶχε λαβὴν ἐλεφαντίνην Ὀδ. Φ. 7. Ἦν δὲ αὕτη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀγκύλον τι μέταλλον, εἰσερχόμενον εἰς τὸ κλεῖθρον, ἤτοι εἰς ὀπὴν συμφωνοῦσαν ἀκριβῶς πρὸς τὸ σχῆμα αὐτοῦ, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀσφάλεια. Πρὸ τούτου ὅμως ἀπελύετο ἱμάς, ὅστις

[1] Εὐστάθιος εἰς Ὀδ. Χ. 442. Σ. 1936.

ἐκάλυπτε τὴν ἐν λόγῳ ὀπὴν, ἄγνωστον διὰ ποῖον ἀκριβῶς λόγον. Ἅπαξ δὲ εἰσαχθείσης τῆς κληῖδος, ἀπεσύρετο, φαίνεται, διὰ τοῦ ἀγκύλου αὐτῆς ἄκρου ἐσωτερικός τις μοχλὸς, καὶ οὕτως ἠνοίγετο ἡ θύρα, ἥτις τότε ἐβόα, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ποιητοῦ "*ἠΰτε ταῦρος βοσκόμενος λειμῶνι* Ὀδ. Φ. 48[1]. Κατά τινας Σχολιαστὰς τοῦτο σημαίνει, ὅτι καὶ τότε, ὡς ἐν τοῖς κλασικοῖς χρόνοις, αἱ θύραι ἤνοιγον πρὸς τὰ ἔξω, καὶ ἦσαν οὕτω κατεσκευασμέναι, ὥστε ἐβόων, ὅπως εἰδοποιήσωσι τοὺς διαβάτας.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Ὁμηρικοῦ οἴκου. Ἤδη δὲ ἴδωμεν ὁποῖα ἦσαν τὰ ἐν αὐτῷ ἔπιπλα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΤΑ ΕΠΙΠΛΑ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Ἡ καλαισθησία οὐδόλως ἀρκεῖται ἐπιδεικνυμένη εἰς μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα, καὶ περίπυστα καλλιτεχνήματα, ἀλλὰ διακρίνεται ἐν ἴσῃ μοίρᾳ κ' ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐλαχίστοις. Λαὸς ἔχων ἔμφυτον τὸ αἴσθημα τοῦ καλοῦ, ἀναζητεῖ αὐτό, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐμπνέεται, τόσον ἐν τοῖς μικροῖς, ὅσον κ' ἐν τοῖς μεγάλοις, καὶ, συμφώνως πρὸς τὸν κανόνα τοῦτον, βλέπομεν τὸ Ἑλληνικὸν καλλιτεχνικὸν πνεῦμα, οὐ μόνον ἀκτινοβολοῦν διὰ τῶν αἰώνων ἐκ θεσπεσίων ναῶν, καὶ ἀμιμήτων ἀγαλμάτων, ἀλλ' ἐμφιλοχωροῦν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἁπλούστερα οἰκιακὰ σκεύη.

Πολυτέλεια, κομψότης, καὶ πληθὺς ἐπίπλων, ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ. Τὸ χρήσιμον ἦν δευτερεύουσα σκέψις διὰ τὸν Ἕλληνα, τὸ ὡραῖον ἐμφύτως ἐπόθει ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ πανταχοῦ ἐθήρευε. Τὴν ἁπλῆν ὑδρίαν, δι' ἧς ὑδρεύετο ἐν τῇ κρήνῃ ἡ κορασίς, ἐκόσμουν χαρίεσσαι μορφαὶ νυμφῶν ἢ βακχίδων, εἰς δὲ τοὺς σκίμποδας, καὶ αὐτὰς τὰς κλίνας, τὸ ξύλον ἐκρύπτετο ὑπὸ τὰς γραφὰς, καὶ τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ποικίλματα.

[1] Bruce, Σ. 185.

Οὐδ' εἶχον ἄλλως τὰ πράγματα κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους, καίτοι τὰ ἤθη ἦσαν βεβαίως ἁπλούστερα, καὶ τὸ αἴσθημα ἀφελέστερον. Ἀπ' ἐναντίας τοσούτῳ πολυτελῆ περιγράφονται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τ' ἀναφερόμενα ἔπιπλα, ὥστε μόνη ἡ ἀνάμνησις, ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ Βασιλείων ἡγεμονικῶν, κ' ἐν τῇ περιπτώσει τοῦ Ἀλκινόου, περὶ τοῦ Μελάθρου συγγενοῦς τῶν θεῶν, σώζει ἡμᾶς τοῦ ἄλλως ἐπιβαλλομένου συμπεράσματος, ὅτι ἡ περὶ τὰ τοιαῦτα καλαισθησία διετέλει μᾶλλον ἀνεπτυγμένη ἐν τῇ Ὁμηρικῇ, ἢ ἐν τῇ κλασικῇ ἐποχῇ[1]. Τοῦτο δὲ λέγοντες ἐννοοῦμεν ἰδίως τὴν ὕλην καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν, καθ' ὅσον φυσικὸν ἐστίν, ὅτι πολλὰ ἔπιπλα τῶν μεταγενεστέρων χρόνων οὐδόλως ἐτύγχανον τότε γνωστά.

ΤΑ ΚΑΘΙΣΜΑΤΑ.

Καὶ πρῶτον περὶ ἑδρῶν. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τ' ἀνωτέρω ῥηθέντα, εὑρίσκομεν παρ' Ὁμήρῳ τοσαύτην ποικιλίαν καθισμάτων, ὥστε φαίνεται αὕτη ὑπερτεροῦσα πᾶν ὅ,τι γνωρίζομεν περὶ τῆς κλασικῆς ἐποχῆς. Τὰ συνήθως δ' ἀποδιδόμενα αὐτοῖς ὀνόματα εἰσὶ τὰ ἑξῆς, **θρόνος, κλισίη, κλιντήρ, κλισμὸς, καὶ δίφρος.**

Ἡ πολυτελεστέρα, καὶ λαμπροτέρα τῶν ἑδρῶν ἦν ὁ θρόνος, μέγα, ὑψηλὸν, καὶ δυσκίνητον κάθισμα, ἔχον ὄπισθεν ἔρεισμα διὰ τὴν ῥάχιν, κ' ἑκατέρωθεν στηρίγματα διὰ τοὺς βραχίονας. Ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι ὀλίγον διέφερε τῶν καὶ σήμερον ἔτι ἐν χρήσει. Θρόνον προσέφερέ τις τοῖς ξένοις ὅπως ἰδιαζόντως τιμήσῃ αὐτούς· οὕτως ἡ Χάρις τῇ Θέτιδι, Ἰλ. Σ. 389, καὶ ὁ Τηλέμαχος τῇ Ἀθηνᾷ Ὀδ. Α. 130. Ἀλλὰ καὶ οἱ θαμῶνες τοῦ οἴκου ἐκάθηντο πολλάκις ἐπ' αὐτῶν, καὶ ἰδίως αὐτὸς ὁ οἰκοδεσπότης, καὶ ἡ οἰκοδέσποινα. Ἦσαν δὲ συνήθως οἱ θρόνοι ἐρηρεισμένοι εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ δώματος, ὡς ἐν τοῖς Ἀνακτόροις τοῦ Ἀλκινόου Ὀδ. Η. 95, κατεσκευασμένοι δ' ἐξ ὕλης πολυτίμου, καὶ λαμπρῶς διὰ τῆς τορευτικῆς

---

1 HERMANN Σ. 88. WACHSMUTH, Hellen. Alterth. II. 420. STIEGLITZ, Baukunst I. 296. Πολυδ. Χ. 10. Ἀρτεμίδ. Ι. 74. Ὀρθῶς λέγει ὁ Πλούταρχος ἐν Λυκούργῳ. "**Τὰ πρόχειρα τῶν σκευῶν, καὶ ἀναγκαῖα ταῦτα, πλωτῆρες, καὶ δίφροι, καὶ τράπεζαι, βέλτιστα παρ' αὐτοῖς ἐδημιουργοῦντο. Ἀπηλλαγμένοι γὰρ οἱ δημιουργαὶ τῶν ἀχρήστων, ἐν τοῖς ἀναγκαίοις ἐπεδείκνυντο τὴν καλλιτεχνίαν.**" Ἰδὲ καὶ NITZCSH εἰς Ὀδυσσείας Θ. 440.

κεκοσμημένοι. "*Θρόνον καλὸν δαιδάλεον*", Ὀδ. Α. 130. "*Θρόνον ἄφθιτον ἀεὶ χρύσεον*", Ἰλ. Ξ. 239. Τὸ ἐπίθετον χρύσεον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ πολλοὶ ἐξηγοῦσι διὰ τοῦ ἐπίχρυσος. Ἀλλ' οὐχὶ ὀρθῶς καθ' ἡμᾶς, διότι ἕπεται ἀμέσως κατωτέρω ὁ στίχος "*Ἥφαιστος δ' ἀμφιγύης τεῦξεν ἀσκήσας*", ἐξ οὗ ὁρῶμεν, ὅτι πρόκειται καὶ ᾧδε περὶ ἔργου ὑπερανθρώπου, καὶ πειθόμεθα ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐννοεῖ ἀληθῶς θρόνον ἐκ παγίου χρυσοῦ ἐσφυρηλατημένον. Ἀλλ' ἆρά γε ὑπῆρχον κ' ἐν τῇ πραγματικότητι, ἔστω καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Βασιλεῦσι, θρόνοι τοιοῦτοι; Ἡ ἀπάντησις δυσχερής. Καί, ναι μέν, τὰ μέταλλα, μὴ κοπτόμενα τότε εἰς νομίσματα, ἦσαν ἧττον πολύτιμα, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ὁλόκληρος θρόνος ἐκ παγίου χρυσοῦ φαίνεται ἡμῖν μᾶλλον ἀποκύημα τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ, καίτοι πρόκειται ἐνταῦθα ὄντως περὶ σκεύους βαρυτίμου, καθ' ὅσον ἡ Ἥρα προσφέρει αὐτὸ τῷ Ὕπνῳ εἰς μόνην ἀμοιβὴν σπουδαιοτάτης ἐκδουλεύσεως.

Ἐστρώννυντο δ' ἐπὶ τῶν μεταλλίνων, ἢ ξυλίνων, κ' ἑπομένως σκληρῶν, τούτων θρόνων, πρὶν ἢ τις καθεσθῇ, προσκέφαλα, ἢ δέρματα, κ' ἐπ' αὐτῶν πολυτελεῖς τάπητες. "*Ἐν τε θρόνοις εὐποιήτοισι, τάπητας βάλλετε πορφυρέους*", Ὀδ. Υ. 150. "*Ἔβαλλε θρόνοις ἔνι ῥήγεα καλὰ πορφύρεα καθύπερθ', ὑπένερθε δὲ λῖθ' ὑπέβαλλεν*. Ὀδ. Κ. 353. καὶ Ἰλ. Ι. 200. Ὅσον δὲ πλουσιώτεροι οἱ τάπητες οὗτοι, τόσον ἀνωτέρα ἡ ἀποδιδομένη τῷ καθημένῳ τιμή.

Ὑπὸ τοὺς πόδας δὲ τοῦ οὕτω τιμωμένου ἐτίθετο πάντοτε σκίμπους, ὅστις καλεῖται παρ' Ὁμήρῳ **Θρῆνυς**, καὶ ἐξ οὗ εἰκάζομεν, ὅτι οἱ θρόνοι εἶχον λίαν ὑψηλὴν τὴν ἕδραν αὐτῶν, βεβαίως ὅπως ὁ ἐν αὐτοῖς ὑπερέχῃ οὕτω τῶν ἄλλων. Κατὰ τὸν παραδεδεγμένον τοῦτον τύπον ἐποίησε καὶ ὁ Φειδίας τὸν χρυσελεφάντινον θρόνον τοῦ Διός.

Ἁπλούστεραι ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἦσαν αἱ καθέδραι, αἱ διακρινόμεναι διὰ τῶν ἐπωνυμιῶν, *κλισμός*, *κλισίη*, καὶ *κλιντήρ*. Καὶ πρῶτον μὲν ἦσαν ταπεινότεραι τοῦ θρόνου, εἶχον δὲ ἔρεισμα διὰ τὴν ῥάχιν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ διὰ τοὺς βραχίονας, ὥστε ὡμοίαζον πρὸς τὰς σήμερον κοινῶς ἐν χρήσει. Ἀλλὰ καὶ οἱ κλισμοί, ἢ κλιντῆρες οὗτοι κατεσκευάζοντο πολλάκις ἐκ πολυτίμου ὕλης, καὶ διεκοσμοῦντο λαμπρῶς, Ἰλ. Θ, 436· ἐνίοτε δὲ καὶ ὁ ἐν αὐτοῖς καθήμενος ἔθετεν ὑπὸ τοὺς

πόδας αὐτοῦ θρῆνυν, Ὀδ. Δ. 136, ἀλλ' οὐδέποτε ἤπλοῦντο ἐπ' αὐτῶν τάπητες. Ἦσαν δὲ οὗτοι, ὡς παρ' ἡμῖν τὰ συνήθη καθίσματα, καὶ τοιοῦτον λαμβάνει ὁ Τηλέμαχος, ἵνα παρακαθήσῃ τῇ Ἀθηνᾷ, ἀφ' οὗ ἔθηκεν αὐτὴν ἐπὶ θρόνου. Ὀδ. Α. 132.

Ὁ δὲ δίφρος ἦν εἶδός τι ἕδρας ἄνευ ἐρείσματος διὰ τὴν ῥάχιν, καὶ εὐκόλως μετακινούμενος, ὡς οἱ μεταγενέστεροι σκίμποδες. Ἦν δὲ οὗτος τὸ εὐτελέστερον τῶν καθισμάτων, εἰ καὶ ὁ Ὅμηρος ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἐνίοτε **εὔξοον**, ἐξ οὗ ἀποδείκνυται, ὅτι ἐποικίλλετο καὶ οὗτος πολλάκις διὰ γλυφῶν. Τοιοῦτον δίφρον προσφέρει ἡ Πηνελόπη τῷ ὑπὸ μορφὴν ἐπαίτου παρισταμένῳ Ὀδυσσεῖ. Ἐστρώννυντο δ' ἐπ' αὐτῶν συνήθως δέρματα, ὅπως οἱ τάπητες εἰς τοὺς θρόνους. Ὁ Ὅμηρος λέγει "**δίφρον ἐΰξεστον καὶ ἐπ' αὐτῷ κῶας ἔβαλλεν**". Ὀδ. Τ. 101[1].

Κατ' ἀντίστροφον λόγον αἱ τράπεζαι ἦσαν ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ ὀλιγώτερον συνήθεις, ἢ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους. Ἐχρησίμευον δὲ αὗται ἰδίως διὰ μόνας τὰς ἑστιάσεις, καὶ εἰσαγόμεναι ἀμέσως πρὸ τοῦ δείπνου, ἀπεκομίζοντο πάλιν μετ' αὐτό, οὐδὲ κατεῖχον μόνιμον θέσιν μεταξὺ τῶν ἐν ταῖς αἰθούσαις ἐπίπλων. Ἦσαν δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μικραί, καθ' ὅσον, ὡς κατωτέρω λεχθήσεται, ἐτίθεντο ἀνὰ μία δι' ἕκαστον τῶν δαιτυμόνων· ἀλλ' οὐχ ἧττον κατεσκευάζοντο καὶ αὗται πολυτελῶς, καὶ πολλάκις λέγονται ἀργυραῖ.

ΣΚΕΥΟΘΗΚΑΙ.

Πρὸς ἐναπόθεσιν τῶν ἐνδυμάτων, καὶ ἄλλων πραγμάτων, ἦσαν ἄγνωστοι οἱ σημερινοὶ σύρται, ἐχρησίμευον δὲ κιβώτια, **φωριαμοί**, καὶ **χηλοὶ** καλούμενα. Τὰ κιβώτια ταῦτα ἐκοσμοῦντο πολλάκις δι' ἐλέφαντος, καὶ ἄλλων πολυτίμων ὑλῶν, ἐκλείοντο δὲ διὰ δεσμῶν. Ὀδ. Θ. 443. Ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο ὡμοίαζεν ἡ Ὁμηρικὴ ἐποχὴ πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς τῶν ἡμετέρων χρόνων, ἐμφαίνεται δὲ καὶ ἐκ τοῦ παραδείγματος τούτου, ὅτι πανταχοῦ τῆς γῆς, καὶ κατὰ

[1] Ὁ Ἀθήναιος λέγει "**Ὁ γὰρ θρόνος αὐτὸ μόνον ἐλευθέριός ἐστι καθέδρα σὺν ὑποποδίῳ· ὁ δὲ κλισμὸς περιττοτέρως κεκόσμηται ἀνακλίσει· τούτων δ' εὐτελέστερος ἦν ὁ δίφρος.** Ἀθήν. 5. 20. Πρβλ. Εὐστ. εἰς Ἰλ. Ω. 597.

πάντας τοὺς αἰῶνας, παρεμφερὴς τυγχάνει ἡ νηπιότης τῶν λαῶν, καὶ κοινὴ ἡ τροχιά, ἣν διατρέχουσι, χωροῦντες πρὸς τὸν πολιτισμόν.

Η ΚΛΙΝΗ.

Εὐτυχέστεροι ἐσμὲν ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο, καθ' ὅσον περιώνυμον ὑπάρχει ὁμηρικὸν χωρίον, ὅπερ ἱκανόν, ἂν οὐχὶ πλῆρες, διαχέει ἐπ' αὐτοῦ φῶς. Ἐν Ὀδ. Ψ. 199—205 περιγράφει ὁ Ὀδυσσεὺς τὴν νυμφικὴν αὐτοῦ κλίνην, ἣν κατεσκεύασεν, ὡς λέγει, ἐκ κορμοῦ ἐλαίας, φυομένης εἰς τὴν ὀπισθίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ αὐλήν. Κ' ἐπιφέρει μὲν ὅτι, ἀποκόψας τοὺς κλάδους, μετεχειρίσθη τὸν κορμόν, ἀλλὰ σιγᾷ περὶ τῶν λεπτομερειῶν, ἐξ οὗ ποικίλα ἐπήγασαν σχόλια.

Ὁ Guhl καὶ Koner[1] φρονοῦσιν ὅτι ἐστήριξεν ἁπλῶς ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ κορμοῦ, ἤτοι ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ, τὴν κεφαλὴν τῆς παστάδος. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη φαίνεται ἡμῖν ὅλως ἀπαράδεκτος. Ὁ Ὀδυσσεὺς λέγει ῥητῶς ὅτι αὐτὴν τὴν κλίνην κατεσκεύασεν ἐκ τοῦ κορμοῦ, ἀναξίου ἰδίας μνείας, ἐὰν ἐχρησίμευε μόνον ὡς στήριγμα τῆς κεφαλῆς. Ἄλλως τε ποῖον τότε τὸ ὕψος τῆς τεραστίας ταύτης κλίνης, τῆς στηριζομένης ἐπὶ τοῦ ὀρθοῦ κορμοῦ ἐλαίας; Εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην ἤχθησαν βεβαίως οἱ ἐν λόγῳ συγγραφεῖς ἐκ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ὁ κορμὸς ἔμεινεν ἐρριζωμένος ἐν τῷ ἐδάφει, καθ' ὅσον ἄλλως φαίνεται δυσεξήγητος ἡ περὶ αὐτὸν ἀνοικοδόμησις τοῦ κοιτῶνος. Ἀλλ' ἡμεῖς παραδεχόμεθα μὲν τὴν δυσχέρειαν τοῦ ζητήματος, ὅπερ μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως ἔθιξαν πάντες οἱ τὰ Ὁμηρικὰ πραγματευθέντες, ἀλλ' οὐχ ἧττον φρονοῦμεν μᾶλλον ὅτι ὁ κορμὸς ἀπεκόπη, κ' ἐξ αὐτοῦ κατεσκευάσθη ἀληθῶς αὐτὸς ὁ σκελετὸς τῆς κλίνης. Ἂν δὲ ᾠκοδόμησεν ὁ Ὀδυσσεὺς τὸν νυμφικὸν αὐτοῦ κοιτῶνα πέριξ τοῦ τόπου, ὅπου ἐφύετο ἡ ἐλαία, ἐποίησε τοῦτο ἀφ' ἑνός, διότι ἔτυχεν αὕτη ἀκριβῶς ὄπισθεν τοῦ οἴκου, ἐκεῖ ὅπου συνήθως ἐκτίζετο ὁ κοιτών, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅπως ἐκπονήσῃ μετὰ ταῦτα ἐν αὐτῷ μετὰ πάσης εὐχερείας τὴν κλίνην, ἥτις ἐδεῖτο μακρᾶς καὶ ἐπιμελοῦς ἐργασίας. Ἄλλως πᾶσαν περὶ τούτου

[1] Guhl und Koner. Σ. 141.

ἀμφιβολίαν αἴρει, νομίζομεν, αὐτὸ τὸ Ὁμηρικὸν χωρίον, ἐν ᾧ ῥητῶς λέγεται, ὅτι ὁ κορμὸς ἀπεκόπη ἐκ ῥίζης:

καὶ τότ' ἔπειτ' ἀπέκοψα κόμην τανυφύλλου ἐλαίης,
κορμὸν δ' ἐκ ῥίζης προταμὼν ἀμφέξεσα χαλκῷ
εὖ καὶ ἐπισταμένως, καὶ ἐπὶ στάθμην ἴθυνα,
ἑρμῖν' ἀσκήσας, τέτρηνα δὲ πάντα τερέτρῳ·
ἐκ δὲ τοῦ ἀρχόμενος λέχος ἔξεον, ὄφρ' ἐτέλεσσα,
δαιδάλλων χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ ἠδ' ἐλέφαντι.
Ὀδ. Ψ. 200.

Ἀσυνήθως μακρὰ ἐστὶ διὰ τὸν Ὅμηρον ἡ περιγραφὴ αὕτη, καὶ ὅμως ὀλίγα ἐξ αὐτῆς μανθάνομεν. Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι ἡ κλίνη συνέκειτο ἐξ ἐπιμήκους ξυλίνου τετραγώνου, ἐφ' οὗ ἡπλοῦτο δέρμα βοός, προσδεόμενον δι' ὀπῶν ἐπίτηδες πρὸς τοῦτο τετρημένων. Ἦν δὲ τὸ πλαίσιον τοῦτο συνήθως πολυτελὲς καὶ κατάκοσμον, κ' ἐστηρίζετο ἐπὶ τεσσάρων ποδῶν ἐπίσης ἐξειργασμένων. Ἐπὶ τοῦ βοείου δέρματος ἐστρώννυντο εἶτα **ῥήγεα**, ἤτοι μάλλινοι τάπητες, ὑφ' οὓς ἐτίθεντο ἐνίοτε πρὸς πλείονα ἐλαστικότητα, καὶ ἕτερα **κῶα**, ἤτοι δέρματα. Ἐπὶ δὲ τῶν ῥηγέων, δυσαρέστων βεβαίως διὰ τὴν τραχύτητα, ἐστρώννυντο **δέμνια λινά**, ἤτοι ὑφάσματα παρεμφερῆ πρὸς τὰς ἡμετέρας σινδόνας. Ὀδ. Ν. 73. 118.

Τὰ ῥήγεα ὁ Voss ἐκ λαμβάνει ἀντὶ προσκεφαλαίων, καὶ οὕτως μεταφράζει τὴν λέξιν, ἀλλὰ πιστεύομεν ὅτι ἀπατᾶται, διότι πλέον ἢ ἅπαξ βλέπομεν αὐτὰ πλυνόμενα μετὰ τῶν λοιπῶν σισυρῶν. Καὶ ἀληθὲς μὲν ἐστίν, ὅτι προσκεφάλαια οὐδαμοῦ ἀναφέρονται, ἀλλ' ἴσως τὰ ῥήγεα, τιθέμενα πυκνότερα πρὸς τὴν κεφαλὴν τῆς κλίνης, καθίστων αὐτὰ περιττά.

Ὡς καλύμματα δὲ τέλος βλέπομεν ὅτι ἐχρησίμευον χλαῖναι, ἀλλ' ἄγνωστον ἂν αὐταὶ ἐκεῖναι, ἃς κατὰ τὴν ἡμέραν ἔφερον οἱ ἄνδρες, ἢ ἕτεραι ἐπίτηδες κατεσκευασμέναι. Πιθανώτερον δὲ φαίνεται ἡμῖν τὸ τελευταῖον τοῦτο, καὶ δι' ἄλλους λόγους, καὶ διότι αἱ γυναῖκες ἐστεροῦντο τοιούτων χλαινῶν. Ὀδ. Σ. 488. 500. 504. 513. 520.—Υ. 4.

Ἐγγὺς δὲ τῆς κλίνης ὑπῆρχε πάσσαλος, ἐφ' οὗ ὁ κατακλινόμενος ἐκρέμα τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἕπεται ὅτι ἄγνωστος ἦν εἰσέτι κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους ἡ τρυφὴ τῆς κλασικῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν βλέπομεν τὸν Φειδιππίδην κοιμώμενον ἐν

πέντε σισύραις ἐγκεκορδυλημένον[1]. Οἱ δὲ πένητες κατεκλίνοντο ἐπὶ ἁπλῶν δερμάτων, ἢ ἐπὶ σωροῦ καλαμῶν, ὡς καὶ μετέπειτα οἱ Λακεδαιμόνιοι Ὀδ. Ξ. 519. Υ. 139—143. Λ. 188—196.

ΛΑΜΠΤΗΡΕΣ ΚΑΙ ΛΥΧΝΟΙ.

Πρὸς φωτισμὸν τοῦ οἴκου ἐχρησίμευον σκεύη, ἅτινα παρ' Ὁμήρῳ καλοῦνται **Λαμπτῆρες**, καὶ ἦσαν μετάλλινοι, καὶ ἰδίως χαλκαῖ λεκάναι, ἱστάμεναι πιθανῶς ἐφ' ὑψηλοῦ ποδός, καὶ χρησιμεύουσαι ὅπως ἀποτεφρῶνται ἐν αὐταῖς ῥητινώδη ξύλα, καὶ ἄλλαι καυστικαὶ ὗλαι, ἀναδίδουσαι πολλὴν φλόγα.

Εἰς τὸ δῶμα τοῦ Ὀδυσσέως βλέπομεν τρεῖς τοιούτους λαμπτῆρας συγχρόνως ἀναπτομένους, ὅπως φωτίζωσι τοὺς δειπνοῦντας μνηστῆρας, Ὀδ. Σ. 307. Ἐῤῥίπτετο δὲ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἐνίοτε εἰς τὴν ἑστίαν, καὶ ἐχρησίμευε τότε ὡς ἔναυσμα, Ὀδ. Τ. 63.

Ὅτι δὲ οἱ λαμπτῆρες οὗτοι ἦσαν ἐνίοτε πολυτελέστατοι, καὶ μετὰ θαυμασίας τέχνης ἐξειργασμένοι, καταφαίνεται ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἀλκινόου, ἐν οἷς εὑρίσκομεν αὐτοὺς ἐκ βαρυτίμου χρυσοῦ πεποιημένους, εἰς σχῆμα νεανίσκων κρατούντων δᾷδας ἀνὰ χεῖρας, Ὀδ. Η. 100.

Πλὴν δὲ τῶν λαμπτήρων τούτων, οἵτινες ἦσαν βαρεῖς, καὶ πιθανῶς οὐδόλως μετεκινοῦντο τοῦ δώματος, ὑπῆρχον ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ καὶ δᾷδες ἐκ ξύλου πίτυος, ἢ ἄλλης εὐφλέκτου ὕλης κατεσκευασμέναι, καὶ χρησιμεύουσαι, ὅπως φέγγωσι τοῖς ἐν τοῖς μεγάροις περιερχομένοις. Ὁσάκις ἀναφέρεται ἡ Πηνελόπη, ἢ ἕτερόν τι ἐπίσημον πρόσωπον ἐξερχόμενον τοῦ δώματος, λέγεται, ὅτι ἠκολούθουν αὐτὸ δύο δμωαί, τοιαύτας δᾷδας κρατοῦσαι, ἡ δὲ φράσις ***δαΐδων ὕπο λαμπομενάων*** ἐστὶ συνήθης ἐν τοῖς ἔπεσι. Ὀδ. Τ. 48.

Πλὴν τούτων ἀναφέρεται ἅπαξ καὶ λύχνος χρυσοῦς, ἀλλ' οὐδὲν τι πλέον περὶ αὐτοῦ λέγεται. Ὀδ. Τ. 34. Πιθανὸν δὲ φαίνεται, ὅτι ὁ δι' ἐλαίου φωτισμὸς ἀργότερον μόνον ἀνεκαλύφθη, καὶ ἀναμφίβολόν ἐστιν ὅτι οἱ ἀπειροποίκιλοι ἐκεῖνοι, καὶ θαυμαστῶς καλλίτεχνοι λύχνοι τῆς κλασικῆς ἐποχῆς ἦσαν τότε εἰσέτι ἄγνωστοι.

---

[1] Ἀριστοφάνους Νεφέλαι στίχ. 10.

ΑΓΓΕΙΑ, ΤΑΠΗΤΕΣ ΚΑΙ ΥΦΑΣΜΑΤΑ.

Πλεῖστα καὶ διάφορα ἀναφέρονται εἴδη ἀγγείων, ἅτινα ἀπετέλουν μέγα μέρος τῆς οἰκιακῆς περιουσίας, ἀλλὰ πάντοτε ἧσσονα τῶν κατὰ τὴν κλασικὴν ἐποχὴν ἐν χρήσει, ὅτε ἀριθμοῦνται καθ' ἑκατοντάδας, καὶ μόλις ἐπαρκοῦσι τὰ ὀνόματα πρὸς διάκρισιν τῶν πολυμόρφων αὐτῶν σχημάτων. Περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν γενήσεται ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον λόγος ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις, καθ' ὅσον ἀνέφικτός ἐστιν ἐν στενοῖς ὁρίοις καὶ ἡ ἁπλῆ σκιαγράφησις τοῦ εὑρέως τούτου ζητήματος, περὶ οὗ ὀγκώδη ἐγράφησαν συγγράμματα[1].

Καὶ περὶ τῶν ἐπιλοίπων δὲ ἀντικειμένων, τῶν χρησίμων εἰς τὴν καθημερινὴν ὕπαρξιν, ἰδία γενήσεται μνεία· ἐνταῦθα παρατηροῦμεν μόνον, ὅτι χαρακτηριστικὴ ἐστὶν ἡ ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ ἀπαντῶσα πληθὺς ταπήτων καὶ καλυμμάτων, ὧν ἔνιοι μετεκομίζοντο ἴσως καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐξ Ἀσίας, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι κατεσκευάζοντο βεβαίως ἐντὸς τοῦ οἴκου. Ἐθεωροῦντο δὲ οὗτοι ὡς ἓν τῶν ἐγκαυχημάτων τοῦ ἰδιοκτήτου, καὶ ἐλογίζοντο μεταξὺ τῶν ἀναγκαιοτέρων ἀντικειμένων τοῦ οἰκιακοῦ πλούτου.

Τὴν αὐτὴν πληθὺν, καὶ τὰς αὐτὰς ἰδέας, εὑρίσκομεν καὶ σήμερον πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοῦ ἐπιλοίπου ἀνατολικοῦ κόσμου, περίεργον δ' ἐστὶ πόσον πεισμόνως ἀντέστησαν τὰ ἔθιμα ταῦτα κ' ἐκεῖ ἀκόμη, ὅπου τὰ πάντα σχεδὸν κατέκλυσεν ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός. Ὁ περιηγηθεὶς τὰς ἐπαρχίας γνωρίζει, ὅτι κ' ἐὰν ἐλλείπῃ περιττὴ κλίνη διὰ τὸν ξένον, οὐδεὶς φθόνος, πρόχειρα εἰσὶ πάντοτε τ' **Ἀσιανὰ χράμια** καὶ αἱ **παχεῖαι ἀνδρομῆδαι.** Ταῦτα ἀποτελοῦσι τὸν κύριον ὄγκον τῆς προικὸς πάσης χωρικῆς, καὶ τὸ κόσμημα τῆς καλύβης. Βλέποντες δ' αὐτὰ ἐστοιβασμένα ἐν γωνίᾳ,

1 DUBOIS-MAISONNEUVE, Introduction à l' étude des vases antiques. Paris 1877. PANOLFKA, Recherches sur les véritables noms des vases Grecs, et leurs différents usages. Paris 1829. 4. LETRONNE, observations Philosophiques et archéologiques sur les noms des vases Grecs. Paris 1833. 4. THIERTCH, Abh. d. Reg. AR. 1844. Philol. cl. IV. I. 28. συνέχ. I 4. USSING, de nominibus vasorum Gr. 8. κλπ.

ἢ φιλαρέσκως εἰς τὰ ὄμματα τῶν ξένων ἐκτιθέμενα, ἀναλογιζόμεθα καὶ ἄκοντες τὰ ῥήγεα τῶν Ὁμηρικῶν χρόνων, καὶ αἰσθανόμεθα κρατυνομένην τὴν πεποίθησιν ἡμῶν περὶ τῆς διὰ τῶν αἰώνων συναφείας τοῦ ἐθνικοῦ βίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΟΙ ΚΗΠΟΙ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Τὸ σημερινὸν ἔθος τοῦ προσαρτᾷν εἰς τὰς οἰκίας κήπους, χρησιμεύοντας εἰς τέρψιν καὶ καλλιέργειαν καρποφόρων δένδρων καὶ λαχάνων, ὑπῆρχεν ἤδη κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχήν. Τρία δ' ἔχομεν τούτου πασίγνωστα παραδείγματα, τὸν κῆπον τοῦ Ἀλκινόου, τὸν τοῦ Λαέρτου, καὶ τὴν φυσικὴν μᾶλλον, ἢ τεχνητὴν φυτείαν περὶ τὸ ἄντρον τῆς Καλυψοῦς.

Τὸν παράδεισον τοῦ Ἀλκινόου περιγράφει ὁ ποιητής, ὡς καὶ πάντα τ' ἀνήκοντα εἰς τὸν Βασιλέα τῶν Φαιάκων, μετὰ χρωμάτων τοσούτῳ ζωηρῶν, ὥστε ἀπέβη παροιμιώδης, καὶ χρησιμεύει ὡς συνήθης ὅρος παραβολῆς, ὁσάκις ἀναφέρωνται παρὰ τῶν ἀρχαίων κῆποι λαμπροί, ἢ εὔχυμοι ὀπῶραι. Κ' ἐπὶ νομισμάτων δ' εὑρίσκομεν παριστάμενον τὸν μαγικὸν τοῦτον παράδεισον, καθ' ὅσον μετὰ πιθανότητος εἰκάζεται, ὅτι ὁ εἰς τὸ ἔμπαλιν πολλῶν ἀργυρῶν Κερκυραϊκῶν νομισμάτων φαινόμενος περικεχαραγμένος ἀγρὸς οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ συμβολικὴ παράστασις τῶν κήπων τοῦ Ἀλκινόου[1].

Ἐπίσης θαυμάσιος, ἂν οὐχὶ τοσοῦτον περιώνυμος, φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε καὶ ὁ κῆπος τοῦ Λαέρτου, ὥστε, οὐ μόνον ἡ ἐπωφελὴς καλλιέργεια, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐγενὴς καὶ τρυφερὰ αὐτῆς θυγάτηρ, ἡ κηπουρική, φαίνεται φθάσασα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς περιωπὴν ἀξίαν θαυμασμοῦ, καὶ ἀποδεικνύουσαν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παναρχαίου Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ παλινοστήσας Ὀδυσσεὺς εὑρίσκει τὸν γέροντα αὐτοῦ πατέρα ἐν τῷ κήπῳ τούτῳ, ἐν ᾧ κατέτριβε, περιποιούμενος αὐτόν, πάσας

[1] ECKEL. Num. vet. Anecdl. Σ. 106. Doctr. num. vet. Tom. 2. Σ. 178.

αὐτοῦ τὰς ὥρας. Ἐκ τῶν ἐπαίνων δέ, οὓς ἐπιδαψιλεύει αὐτῷ, ὁρῶμεν ὅτι οὗτος ἀληθῶς ἦν ἀντάξιος τῆς τοσαύτης μερίμνης.

Οὐ φυτόν, οὐ συκέη, οὐκ ἄμπελος, οὐ μὲν ἐλαίη
οὐκ ὄγχνη, οὐ πρασίη τοι ἄνευ κομιδῆς κατὰ κῆπον.
Ὀδ. Ω. 247.

Δυστυχῶς περὶ τοῦ ἐν λόγῳ περιέργου ζητήματος ὀλίγα μόνον ἐγράφησαν, καὶ οἱ πραγματευόμενοι περὶ τῆς ἐν τῇ ἀρχαιότητι καλλιεργείας, ἀφ' οὗ περιγράψωσι τοὺς μυθώδεις κρεμαστοὺς κήπους τῆς Βαβυλῶνος, καὶ τοὺς διαῤῥύτους παραδείσους τῶν Σατραπῶν τῆς Περσίας, ὑπερπηδῶσι συνήθως χάνδακα ὁλοκλήρων αἰώνων, καὶ ὁμιλοῦσι περὶ τῶν ἐπαύλεων τοῦ νεωτέρου Πλινίου, ὡσεὶ μηδὲν εὕρισκον ἐν τῷ μεταιχμίῳ τούτῳ ἀντάξιον τῆς προσοχῆς αὐτῶν. Ὁ Bötticher πρῶτος καὶ μόνος ἀνεπλήρωσεν ὁπωσοῦν τὸ κενόν, ἐκδοὺς ἐν τῇ γνωστῇ αὐτοῦ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ[1], πραγματείαν πλείστου λόγου ἀξίαν, ἐπιγραφομένην „Informationen zur Gartenkunst der alten Griechen" (Πληροφορίαι περὶ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησι κηπουρικῆς), ἣν μεταφράσας ὁ Rost[2], ἐπλούτισε διὰ πολλῶν ἀξιολόγων παρατηρήσεων[3]. Ἀλλ' ἔλθωμεν εἰς τὰ καθέκαστα.

Ο ΚΗΠΟΣ ΤΟΥ ΑΛΚΙΝΟΟΥ ΚΑΙ Ο ΤΗΣ ΚΑΛΥΨΟΥΣ.

Περὶ τοῦ κήπου τοῦ Ἀλκινόου λέγει ὁ Ὅμηρος,

Ἔκτοσθεν δ' αὐλῆς μέγας ὄρχατος ἄγχι θυράων
τετράγυος· περὶ δ' ἕρκος ἐλήλαται ἀμφοτέρωθεν
Ἔνθα δὲ δένδρεα μακρὰ πεφύκει τηλεθόωντα
ὄγχναι καὶ ῥοιαὶ καὶ μηλέαι ἀγλαόκαρποι,
συκέαι τε γλυκεραὶ καὶ ἐλαῖαι τηλεθόωσαι.
Ὀδ. Η. 115.

Ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ὅτι ἔκειτο οὗτος ἐντὸς τοῦ ἕρκους τῆς αὐλῆς, καὶ ἦν αὐτὸς οὗτος τετράγωνος καὶ περιτετειχισμένος. Ὄγχναι, μηλέαι, συκαῖ, ἐλαῖαι, τὰ εὐγενέστερα τῶν καρποφόρων

[1] Kleine Schriften 3. B. Σελ. 157.

[2] Déscription du Jardin d' Alcinoüs et de la grotte de Calypso. Avec notes du traducteur. Paris 1801.

[3] Ὅρα καὶ Friedreich Σ. 271.

δένδρων ἐπλήρουν αὐτόν. Τοσαύτης δ' ἐτύγχανον περιποιήσεως, ὥστε καὶ δὶς τοῦ ἔτους ἐκαρποφόρουν. Κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ποιητοῦ τῶν δένδρων τούτων ὁ καρπὸς οὐδέποτε

. . . . ἀπόλλυται οὐδ' ἀπολείπει
χείματος οὐδὲ θέρευς ἐπετήσιος . . . . .
ὄγχνη ἐπ' ὄγχνῃ γηράσκει, μῆλον δ' ἐπὶ μήλῳ,
αὐτὰρ ἐπὶ σταφυλῇ σταφυλή, σῦκον δ' ἐπὶ σύκῳ,
'Οδ. Η. 121.

Τοιαύτη εὐφορία ἐστὶν εὔγλωττον μαρτύριον τῆς ἐπιμελείας καὶ ἀκριβοῦς τῶν ἀναγκαίων ἐπιγνώσεως, μεθ' ἧς ἐκαλλιεργεῖτο ὁ κῆπος οὗτος, ὅστις, διὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν καλλονὴν τῶν ἐν αὐτῷ ὀπωροφόρων δένδρων, ἁμιλλᾶται πρὸς πᾶν τὸ ἐν τῇ ἀρχαιότητι γνωστόν. Οὐδ' ἦσαν τὰ δένδρα ταῦτα ἀτάκτως πεφυτευμένα· τὸ ἐπίθετον **ὄρχατος** (ὄρχος, σειρά, κατὰ σειρὰν πεφυτευμένος τόπος) δεικνύει ὅτι διετίθεντο κανονικῶς, καὶ κατ' ἐντέχνους συστάδας.

Πλὴν δὲ τῶν φυτειῶν τούτων, τῶν ἀποτελουσῶν τὸ χρήσιμον τοῦ κήπου μέρος, ὑπῆρχε καὶ ἄλλο, τῇ τέρψει μόνον καὶ τῇ πολυτελείᾳ ἀφιερωμένον, καὶ ὅπερ ἐκάλυπτον λαμπροὶ ἀνθῶνες. Ἴσως τοῦτο φανῇ ἀπίθανον δι' ἐποχήν, οἵα συνήθως κρίνεται ἡ Ὁμηρική, ἀλλ' ἀποδεικνύει ἁπλῶς ὅτι αἱ κρίσεις ἐκεῖναι εἰσὶν ἐνίοτε ἐπιπόλαιοι, καθ' ὅσον ὁ ποιητὴς λέγει ῥητῶς,

Ἔνθα δὲ κοσμηταὶ πρασιαὶ παρὰ νείατον ὄρχον
παντοῖαι πεφύασιν ἐπηετανὸν γανόωσαι. 'Οδ. Η. 127.

Ἀπαράδεκτον δὲ θεωροῦμεν τὴν γνώμην τοῦ NITZSCH, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ φυτείας λαχάνων, καὶ ὅτι σπάνια ἐν γένει ἦσαν κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους τὰ ἄνθη[1], καθόσον ἀπ' ἐναντίας συχνάκις ἀπαντῶμεν αὐτὰ ἀναφερόμενα, καὶ ἰδιαζόντως θαυμαζόμενα. Ἀρκεῖ φρονοῦμεν πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἡ παράθεσις τῶν ἑξῆς ὡραίων στίχων περὶ τῶν ἀνθέων, ἅτινα αὐτοφυῶς ἀνέθρωσκον ἐκ τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τὰ ἐρωτικὰ λέκτρα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας. Παραβλ. καὶ 'Οδ. Ε. 72. Μ. 159.

τοῖσι δ' ὑπὸ χθὼν δῖα φύεν νεοθηλέα ποίην,
λωτόν θ' ἑρσήεντα ἰδὲ κρόκον ἠδ' ὑάκινθον
πυκνὸν καὶ μαλακόν, ὃς ἀπὸ χθονὸς ὑψόσ' ἔεργεν
Ιλ. Ξ. 349.

[1] NITZSCH εἰς 'Οδύς. Η. 127.

Ἐκ τῆς φράσεως ***παρὰ νείατον ὄρχον*** μανθάνομεν ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ἀνθῶνες τοῦ Ἀλκινόου ἔκειντο εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦ κήπου μέρος, καὶ πιστεύομεν ὅτι οὐδόλως ἀπατώμεθα, φρονοῦντες ὅτι οὗτοι ἦσαν ὁ συνήθης περίπατος τῆς ἁβρᾶς Ναυσικάας. Ἐπότιζον δὲ τὰς πρασιὰς ταύτας καὶ τοὺς ἀνθῶνας δύο διαυγεῖς κρῆναι, ὧν ἡ μὲν πρώτη ἐχρησίμευεν εἰδικῶς διὰ τὸν κῆπον, ἡ δ' ἑτέρα καὶ διὰ τὰς οἰκιακὰς ἀνάγκας, ἐν ᾧ ἦσαν ἀμφότεραι ἀγλαὸν τῶν θεῶν δῶρον πρὸς τὸν Ἀλκίνοον. Ὀδ. Η. 132.

Ὅσην δὲ καὶ ἂν παραδεχθῶμεν τὴν ποιητικὴν ὑπερβολὴν τοῦ Ὁμήρου ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ, μένει οὐχ ἧττον ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὑπῆρχον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κῆποι πολυτελέστατοι, διότι ἄλλως ἀκατάληπτος καὶ ἀπίθανος ἤθελεν εἶναι ἡ περιγραφὴ αὕτη διὰ τοὺς ἀκούοντας. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ κῆπος τοῦ Λαέρτου, τοῦ ἀφελοῦς τούτου γέροντος, τοῦ οὐδὲν ἔχοντος τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον, ὡς ὁ Βασιλεὺς τῶν Φαιάκων, ὀλίγον, ὡς εἴδομεν, ἐλαττοῦται τοῦ προμνησθέντος. Μόναι αἱ ῥοιαὶ ἐλλείπουσιν ἐξ αὐτοῦ· φαίνεται δὲ ὅτι ἦσαν αὗται σπάνιαι ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, καὶ πιθανῶς ἐξωτικὰ εἰσέτι διὰ τὴν Ἑλλάδα δένδρα, καθ' ὅσον ἀναφέρονται εἰς μυθώδεις μόνον διηγήσεις, οἷα ἡ περὶ τοῦ μυστικοῦ γάμου τῆς Περσεφόνης, περὶ τοῦ κήπου τοῦ Ἀλκινόου, καὶ περὶ τῶν δένδρων, ἅτινα ἐν Ἅιδει ἐχρησίμευον εἰς τιμωρίαν τοῦ Ταντάλου. Ὀδ. Λ. 589.

Ὁ κῆπος τέλος τῆς Καλυψοῦς ἐστίν, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐρρέθη, ὡραία μᾶλλον ἀπεικόνισις φυσικοῦ τοπίου, δεικνύουσα τὴν ἐξαισίαν τοῦ Ὁμήρου καλαισθησίαν, ἢ ἔργον ἀνθρωπίνων χειρῶν, καθ' ὅσον τὰ δένδρα ἐκεῖ ὑποτίθενται αὐτομάτως φυόμενα πρὸς τέρψιν τῆς θεᾶς, καὶ σχηματίζοντα τὰ χαριέστατα ἐκεῖνα συμπλέγματα, ἅτινα

. . . . καὶ ἀθάνατός περ ἐπελθὼν
θηήσαιτο ἰδὼν καὶ τερφθείη φρεσὶν ᾗσιν.
Ὀδ. Ε. 75.

Ἀλλὰ τοιαῦτα αὐτοφυῆ συμπλέγματα εἰσὶ σπανιώτατα ἐν τῇ φύσει, δι' ὃ καὶ φαίνεται ἡμῖν θεμιτὴ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ὁ Ὅμηρος παρέστησεν ὡς αὐτοβούλως ἐν τῇ μαγικῇ ταύτῃ νήσῳ παραγόμενα, ὅσα εἶδεν ἀλλαχοῦ τεχνητῶς συνδυαζόμενα.

Ὁ FRIEDREICH θαυμάζει τὴν βαθεῖαν γνῶσιν, μεθ' ἧς ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει ἐγγὺς ἀλλήλων τὰ δένδρα ἐκεῖνα, ἅτινα ἐκ τοῦ ποικίλου

αὐτῶν σχήματος, καὶ τοῦ βαθυτέρου, ἢ στιλπνοτέρου αὐτῶν πρασίνου χρώματος, ἀποτελοῦσι τοὺς θελκτικωτέρους συνδυασμούς, ἐξισοῖ δὲ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὸν ποιητὴν πρὸς τοὺς ἀρίστους τῶν χρόνων ἡμῶν κηπουρούς, οἵτινες τοῦτο θεωροῦσιν ὡς τὸ εὐγενέστερον τῆς τέχνης αὐτῶν μέρος[1]. Παρατηροῦμεν δὲ ὅτι ἐνταῦθα ἀναφέρονται ῥητῶς λειμῶνες ἴων, Ὀδ. Ε. 70., ὅπερ πείθει ἡμᾶς ὅτι οὐδόλως ἐσφάλομεν ἐκλαβόντες ὡς ἀνθῶνας, τὰς ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ Ἀλκινόου **πρασιάς**.

Ἡ περιγραφὴ αὕτη τοῦ ἄντρου τῆς Καλυψοῦς ἀποτελεῖ μίαν τῶν καλλίστων Ὁμηρικῶν τοπογραφιῶν, καὶ φαίνεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαιότητος, ἥτις ὀλίγον εἰς τὴν φύσιν προσεῖχεν, ἰδοὺ αὕτη·

ὕλη δὲ σπέος ἀμφὶ πεφύκει τηλεθόωσα,
κλήθρη τ' αἴγειρός τε καὶ εὐώδης κυπάρισσος·
ἔνθα δέ τ' ὄρνιθες τανυσίπτεροι εὐνάζοντο.
. . . . Ὀδ. Ε. 65.
κρῆναι δ' ἑξείης πίσυρες ῥέον ὕδατι λευκῷ,
πλησίαι ἀλλήλων τετραμμέναι ἄλλυδις ἄλλη.
ἀμφὶ δὲ λειμῶνες μαλακοὶ ἴου ἠδὲ σελίνου.
Ὀδ. Ε. 72.

[1] Friedreich Σ. 275.

ΜΕΡΟΣ Β'.

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ο ΑΝΗΡ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Οὐδαμοῦ ἴσως ἐκδηλοῦται καταφανέστερον ὁ πολιτισμὸς ἔθνους τινὸς ἢ ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, καὶ ταῖς περιπετείαις τῆς οἰκιακῆς ὑπάρξεως. Αἱ σχέσεις τῶν δύο φύλων πρὸς ἄλληλα, τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα, τῶν κυρίων πρὸς τοὺς δούλους, ἀναφαινόμεναι ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ζωῇ, χρησιμεύουσιν ὡς ἀλάνθαστος αὐτοῦ καθρέπτης· ἐπιτρέπεται δὲ ἡμῖν δικαία τις ἀλαζονεία ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ὅτι, οὐ μόνον κατὰ τὴν κλασικὴν ἐποχὴν διαφέρει ἡ Ἑλλὰς κατὰ τοῦτο τῶν ἐπιλοίπων ἀνατολικῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς παναρχαίους χρόνους τοσοῦτον ἦν ἐκείνων ἀνωτέρα, ὥστε πᾶσα συγκρισις ἀποβαίνει ἀδύνατος.

Ἡ πολυγαμία ὑπῆρξεν ἀείποτε συνοδὸς τῆς βαρβαρότητος· τὴν δὲ μονογαμίαν πανταχοῦ, ὅπου εὑρίσκομεν αὐτήν, συνοδεύει κατὰ σταθερὸν κανόνα ἀσυγκρίτως πλειοτέρα αἰσθημάτων εὐγένεια, καὶ κοινωνικὴ ἀνάπτυξις. Ἀλλ' ἡ μονογαμία ἐστὶ χαρακτηριστικὸν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπ' αὐτῶν τῶν μυθολογικῶν χρόνων, καὶ διαστέλλει αὐτὴν πάντων τῶν ἐπιλοίπων ἀνατολικῶν ἐθνῶν.

Ο ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΦΑΙΑΞΙ.

Εἷς ἀνὴρ καὶ μία γυνή, τὰ τέκνα αὐτῶν, οἱ δοῦλοι, καὶ ἡ περιουσία, εἰσὶ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἀπαραίτητα μέλη τελείου οἴκου[1].

Ὁ Ἀνὴρ ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τῆς οἰκογενείας· οὗτος ἄρχει αὐτῆς, ἀλλ' οὐχὶ δεσποτικῶς, τῆς συζύγου ὡς σύζυγος, τῶν τέκνων ὡς πατήρ, καὶ αὐτῶν τῶν δούλων ὡς αὐθέντης, οὐχὶ ὡς κορίαρχος. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐκφράζεται ὡς ἑξῆς. "*Ἐπεὶ δὲ τρία μέρη τῆς οἰκονομίας ἦν, ἓν μὲν δεσποτική, ἓν δὲ γαμική, τρίτον δὲ πατρική: καὶ γὰρ γυναικὸς ἄρχει, καὶ τέκνων, καὶ ἐλευθέρων μὲν ἀμφοῖν, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, ἀλλὰ γυναικὸς μὲν πολιτικῶς, τέκνων δὲ βασιλικῶς . . . . ἄλλον γὰρ τρόπον τὸ ἐλεύθερον τοῦ δούλου ἄρχει, καὶ τὸ ἄῤῥεν τοῦ θήλεος, καὶ ἀνὴρ παιδός· ὁ μὲν γὰρ δοῦλος οὐκ ἔχει τὸ βουλευτικόν, τὸ δὲ θῆλυ ἔχει μέν, ἀλλ' ἄκυρον· ὁ δὲ παῖς ἔχει μέν, ἀλλ' ἀτελές*[2]." Φανερὸν δὲ ὅτι ἡ σχέσις αὕτη ἐστὶν ὅλως διάφορος ἐκείνης, καθ' ἣν παρὰ τοῖς ἀγρίοις Κύκλωψι "*θεμιστεύει ἕκαστος παίδων ἠδ' ἀλόχων*". Ὀδ. Ι. 114.

Ἀπαραλλάκτως οἵα περιγράφεται παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπῆρχεν ἤδη ἡ οἰκογένεια καὶ κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχήν· αἱ αὐταὶ δὲ σχέσεις συνέδεον πρὸς ἄλληλα τὰ μέλη αὐτῆς. Ὁ Ἡσίοδος λέγει "*οἶκον μὲν πρώτιστα, γυναῖκά τε, βοῦν τ' ἀροτῆρα*". Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 405. Ἀληθῶς δὲ ἀξιοθαύμαστός ἐστιν ἡ εὐγένεια καὶ λεπτότης ἡ ἐκ τῶν σχέσεων τούτων ἐμφαινομένη ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ὁ ἐπίλοιπος γνωστὸς κόσμος διετέλει εἰσέτι ἐν βαρβαρότητι, δι' ὃ καὶ μεθ' ἡδονῆς μεταβαίνομεν εἰς τὰ καθέκαστα.

Ὁ Ὁμηρικὸς ἥρως ἐστὶν ὁ ἀνώτατος τοῦ οἴκου καὶ τῆς οἰκογενείας ἄρχων. Αὐτὸς περὶ πάντων μεριμνᾷ, καὶ διευθύνει πᾶσαν τὴν ἐνεργητικότητα τῶν συγγενῶν καὶ οἰκείων. Τρυφερὸν φίλτρον συνδέει αὐτὸν πρὸς τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα, καὶ ἐξ ἴσου ὑπ' ἐκείνων ἀνταγαπᾶται. Ἐν καιρῷ πολέμου καταλείπει περίλυπος τὰ φίλτατα ὄντα, ὅπως σπεύσῃ εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, ἐν εἰρήνῃ κύριον ἔχει μέλημα τὰ οἰκιακὰ συμφέροντα. Τὰ πολιτικὰ καθήκοντα, αἱ ἀσκήσεις, ἡ θήρα, εἰσὶ δευτερεύοντα.

[1] Ἀριστοτέλ. Οἰκονομ. § 2.
[2] Ἀριστοτέλ. Πολιτ. Ι. 5.

Ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ γάμου ἰσχύει ἐν τῷ οἴκῳ, καὶ ἐν ἐλλείψει τοῦ πατρὸς, λαμβάνει τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ· ἄλλως δὲ καταγίγνεται ἀσκούμενος εἰς τὰ τοῦ πολέμου, ἢ δαπανᾷ τὰς ἐλευθέρας ὥρας εἰς θήραν. Οὕτως ὁ Τηλέμαχος κατὰ τὴν μακρὰν ἀπουσίαν τοῦ Ὀδυσσέως, καίτοι μόλις ἡβάζων, ἀναγνωρίζεται παρὰ πάντων ὡς τῆς οἰκογενείας ὁ ἀρχηγός, καὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην σέβεται πρώτη ἡ περίφρων Πηνελόπη.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως οὐδόλως παρημελοῦντο καὶ αἱ ἐλευθέριαι τέχναι. Παρὰ τῷ ἥρωϊ ἐτιμᾶτο, οὐ μόνον ἡ σωματικὴ ῥώμη καὶ δεξιότης, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐγλωττία, καὶ ἡ φρόνησις, ὅπως δέ τις ἀποβῇ τέλειος ἀνήρ, ὤφειλε,

Μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι πρηκτῆρά τε ἔργων.

Ἰδ. Ι. 443.

Ὁ Νέστωρ λέγεται εὐτυχής, διότι ἔχει εὐφυεῖς καὶ ἀνδρείους υἱούς. Ὀδ. Δ. 24· ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας ὁ Ἐλπήνωρ κατηγορεῖται, διότι ἐστρεῖτο τῶν ἀναγκαίων τούτων ἰδιοτήτων. Ὀδ. Η. 53.

Ἡ ὄρχησις καὶ αἱ λοιπαὶ εὐγενεῖς διασκεδάσεις, δι' ὧν ἐξεδηλοῦτο ἡ χάρις καὶ ἡ κομψότης, εἰς ἃς ἰδιάζουσα ἀπεδίδετο ἀξία, Ὀδ. Θ. 169, διαρκῶς ἐκαλλιεργοῦντο.

Ἐννοεῖται δὲ οἴκοθεν ὅτι, ταῦτα λέγοντες, ὁμιλοῦμεν ἰδίως περὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς τότε κοινωνίας. Ὁ χειρώναξ κατεγίγνετο φυσικῶς εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ὁ ἐπιστήμων, ἢ καλλιτέχνης εἰς τὰ τοῦ ἰδίου ἐπαγγέλματος· ἀλλ' αἱ οἰκογενειακαὶ σχέσεις ἔμενον ἀμετάβλητοι, καὶ ὁ ἀνὴρ τὴν αὐτὴν ἐξῆσκει ἐπιῤῥοὴν ἐν τῷ Μελάθρῳ καὶ τῇ καλύβῃ. Βασιλεὺς ἢ συβώτης, αὐτὸς ἦν τὸ κέντρον, περὶ ὃ περιεστρέφοντο πᾶσαι αἱ οἰκιακαὶ σχέσεις, καὶ πρὸς αὐτὸν πάντες ἀνέβλεπον, οὐχὶ μετὰ δέους, ἀλλὰ μετὰ φίλτρου καὶ σεβασμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Η ΓΥΝΗ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ θέσις τῶν γυναικῶν κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους, ἡ ἀξία ἣν αὗται εἶχον εἰς τὰ ὄμματα τῶν συζύγων καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν, καὶ ἡ σχέσις τῶν δύο φύλων πρὸς ἄλληλα, εἰσὶν ἴδια λαοῦ εὐγενοῦς καὶ πεπολιτισμένου, καὶ ἀρκοῦσιν ὅπως διακρίνωσι τὸν λαὸν τοῦτον ἀπὸ πάντων τῶν συγχρόνων.

Διὰ τὸ ὀξυδερκὲς ὄμμα τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, πᾶσαι αἱ μέλλουσαι περικλεῖς τοῦ Ἑλληνισμοῦ τύχαι ἐκδηλοῦνται ἤδη καταφανῶς ἀπὸ τῶν παναρχαίων ἐκείνων χρόνων, διὰ τῶν ἀλανθάστων τούτων χαρακτηριστικῶν λαοῦ ἐμπεριέχοντος πάντα τὰ σπέρματα τοῦ ὑψίστου πολιτισμοῦ. Καὶ ὅμως οἱ φιλόλογοι, ἀντὶ δικαίων ἐπαίνων, ἀντὶ ὀφειλομένου ἀμιγοῦς θαυμασμοῦ, πάντες σχεδὸν ἐπιπίπτουσι βαρεῖς κατὰ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς, καὶ ἀποκαλοῦσι τὰς οἰκογενειακὰς σχέσεις τῶν χρόνων ἐκείνων βαρβάρους καὶ ἀπολιτεύτους.

Ἄπορον τῷ ὄντι πῶς ἄνδρες ἐμβριθεῖς καὶ σοφοὶ ἐμακρύνθησαν τῆς ἀληθείας, καὶ πῶς ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εἰκόνα τῆς Ἀνδρομάχης, τῆς Πηνελόπης, καὶ τῆς Ἀρήτης, οὐδόλως ἀπεδειλίασαν λέγοντες, ὅτι αἱ γυναῖκες οὐδὲν ἦσαν τότε ἢ ἁπλαῖ δοῦλαι, χρησιμεύουσαι πρὸς κορεσμὸν φιληδόνων ὀρέξεων, ὅτι τοὺς συζύγους αὐτῶν προσέβλεπον μετὰ τρόμου, ὡς αἱ πολυάριθμοι αὐτοῦ παλλακίδες τὸν ὀθωμανὸν Πασσᾶν, καὶ ὅτι ὁ βίος αὐτῶν ἦν διαρκὴς κάθειρξις, καὶ ταλαιπωρία ἐν γυναικωνίταις, οἵτινες ὡμοίαζον πρὸς τ' ἀνατολικὰ χαρέμια.

Τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἀπίστευτον, καὶ ὅμως τοιαύτην ἐξέφρασαν γνώμην ἄνδρες, οἷοι ὁ DE PAUW[1], ὁ MEINERS[2], ὁ THOLUCK[3] καὶ ὁ R. WOOD[4]. Ἐν τούτοις ἔσχε καὶ ἡ ἀλήθεια τοὺς προμάχους

1 Recherches sur les Grecs T. I. S. 88 καὶ 161.
2 Geschichte des weiblichen Geschlechts T. I. Σ. 318.
3 Neanders Denkwürdigkeiten T. I.
4 Essay on the original Genius of Homer, T. 190—200.

αὐτῆς, ἐὰν δὲ ὀλίγοι ὑπῆρξαν οὗτοι, ἀνεδείχθησαν οὐχ ἧττον ἀντάξιοι τοῦ θέματος. Μεταξὺ αὐτῶν ἀναφέρομεν ἰδίως τὸν Jacobs[1], ὅστις ἀπαντᾷ τῷ Tholuck, καὶ τὸν Lenz[2], ὅστις ἀντικρούει τὸν Wood. Περὶ τῶν πραγματευθέντων τὰς γυναῖκας τῶν κλασικῶν χρόνων οὐδόλως ὁμιλοῦμεν, καθ' ὅσον αὗται κεῖνται ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῆς ἡμετέρας μελέτης· ἀναμφισβήτητον δὲ ἐστὶν ἀφ' ἑτέρου, καίτοι δυσεξήγητον, ὅτι ὁ πολιτισμός, οὐ μόνον οὐδεμίαν ἐποίησεν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην πρόοδον, ἀπὸ τοῦ ὀγδόου ἄχρι τοῦ τετάρτου π. χ. αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ φαίνεται κατά τι ὀπισθοχωρήσας. Ὁ Becker, ἐν ταῖς προσθήκαις αὐτοῦ εἰς τὸν Χαρικλέα του Hermann, ὑποκρύπτει τὸ κατὰ δύναμιν τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἀλλ' αὐτὴ αὐτοῦ ἡ προσπάθειά ἐστιν ἀπόδειξις, ὅτι ἀναγνωρίζει αὐτὴν[3]. Τὸ καθ' ἡμᾶς, περιοριζόμενοι εἰς τὸν ὁμηρικὸν αἰῶνα, ὅστις ἀναλάμπει ὡς μετέωρον ἐν τῷ περικυκλοῦντι αὐτὸν σκότει, προβαίνομεν εἰς λεπτομερεστέραν ἀνάπτυξιν τῶν προεκτεθέντων.

Καὶ ἀπαιτεῖται μὲν τόλμη τις, ὅπως ἀπεκδυθῶμεν εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ καθ' ὅμηρον γυναικείου φύλου ἀγῶνα, μετὰ τοὺς δύο προμνησθέντας δεινοὺς αὐτῆς ὑπερμάχους, ἀλλ' ἐν ἐλλείψει ἑτέρας ἀξίας, ἴσως καταλογισθῇ ἡμῖν ἡ ἀγαθὴ θέλησις.

Καὶ δή, ἡ κυριωτέρα τῶν εἰς τὰς Ὁμηρικὰς γυναῖκας προσαπτομένων κατηγοριῶν ἐστὶν ὅτι ἐθεωροῦντο ὄντα κατώτερα, καὶ ζῶσαι ἐν ἀπομονώσει καὶ περιφρονήσει, ἐχρησίμευον μόνον εἰς τὴν θυμηδίαν τῶν συζύγων αὐτῶν. Καὶ ὅμως ὅλως ἀντίθετός ἐστιν ἡ ἀλήθεια, ἐκδηλοῦνται δὲ ἀνὰ πᾶν βῆμα ὁ σεβασμός, καὶ ἡ τιμή, ἡ εἰς τὰς γυναῖκας ἀποδιδομένη. Σύμπασα ἡ Ὀδύσσεια οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, ἢ ὕμνος ἐπαινετικὸς τῆς Πηνελόπης, ὁ δὲ σύζυγος αὐτῆς εἰς τὰς ἀγκάλας Θεᾶς, ὅπου βεβαίως ἐτρύφα τὴν ὑπάτην ἡδονήν, τὸν νοῦν αὐτοῦ ἔχει ἀεννάως προσηλωμένον εἰς τὴν νόμιμον συμβίαν, ἣν δικαίως ἐκτιμᾷ καὶ λατρεύει.

Ἡ Ἀνδρομάχη; Ἀλλ' ὑπάρχει τι θελκτικώτερον τῆς μετὰ τοῦ Ἕκτορος σχέσεως αὐτῆς, καὶ ἀναφέρεταί που συζυγικὸς ἔρως διακαέστερος καὶ ἀκραιφνέστερος; Ὁ Ἕκτωρ καὶ ὁ Ἀστυάναξ, ὁ

1 Vermischte Schriften T. 4. Σ. 157—307.
2 Geschichte der Weiber im heroischen Zeitalter.
3 Becker, Charikles. Ἐκδ. Β'. Τ. Γ'. Σ. 255.

σύζυγος καὶ τὸ τέκνον, ἰδοὺ τῆς νέας γυναικὸς ἡ οἰκουμένη. Καὶ ὅμως ὁ πάντων κράτιστος μητρικὸς ἔρως ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ κατέχει τὴν δευτέραν μοῖραν, καὶ θάλπει τὸ βρέφος εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ἡ Ἀνδρομάχη μᾶλλον ὡς ζῶν ἐνέχυρον τῶν συζυγικῶν ἐρώτων. Οὕτως δὲ φιλοῦσα, πῶς ἀνταγαπᾶται; Ἡ μάχη ἐμαίνετο εἰς τὴν πρὸ τοῦ Ἰλίου πεδιάδα· οἱ Τρῶες ἡττῶντο, καὶ διὰ τὴν ὁρμὴν τῶν νικητῶν εἷς μόνος ὑπῆρχεν εἰσέτι δυνατὸς φραγμός, ὁ Ἕκτωρ. Ἀλλὰ ποῦ ἔμενεν ὁ περίπυστος ἥρως; Ὁ Ἕκτωρ, ὃν ἐκάλει ἡ ἀγωνιῶσα πατρίς, ὁ ἀπροσμάχητος πολεμιστής, ἡ μόνη ἐλπὶς τῶν ἀπολλυμένων, ἐλησμόνει κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην καὶ πατρίδα καὶ τιμήν, ἐνθυμούμενος μόνον, ὅτι ἦν σύζυγος καὶ πατήρ. Ἡ Ἀνδρομάχη προστρέξασα μετὰ τοῦ μικροῦ Ἀστυάνακτος, ἅμα διεδόθη ὁ ἔσχατος κίνδυνος, μετεχειρίζετο πᾶσαν θωπείαν, ὅπως, εἰ δυνατόν, κρατήσῃ αὐτὸν μακρὰν τοῦ ἀγῶνος, περὶ οὗ ἀπαίσια εἶχε προμηνύματα. Ἐκεῖνος δ' ἐταλαντεύετο, κ' ἔβλεπεν, ὡς ἐν ὀνείρῳ, τὴν Τροίαν πορθουμένην, τὸ τέκνον αὐτοῦ ὀρφανὸν εἰς χεῖρας ἀσπλάγχνων κατακτητῶν, καὶ τὴν πεφιλημένην παράκοιτιν, τὴν Βασιλίδα, ἀπαγομένην δούλην εἰς τὰ ξένα, ἀτιμαζομένην, καὶ ἀποτίουσαν διὰ μακρῶν χρόνων ταλαιπωρίας τὴν βραχεῖαν αὐτῆς εὐδαιμονίαν. Ἀλλὰ τέλος ἀποσπᾶται τῶν τρυφερῶν τούτων περιπτύξεων, καὶ ὁρμᾷ ἐκεῖ, ὅπου σφοδρότερος ἐμαίνετο ὁ ἀγών· ὠθεῖ αὐτὸν ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ ἀποχὴ αὐτοῦ καθίστα ἔτι δεινότερον τὸν κίνδυνον, καθ' ὅσον αὐτὸς ἦν τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων ὁ πρόμαχος. Τότε δὲ ἐκτυλίσσεται παρὰ τὰς Σκαιὰς πύλας ἡ σπαρακτικὴ ἐκείνη τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ σκηνή, ἣν οὐδεὶς ἀναγινώσκει ἄνευ δακρύων. Οὐδόλως βεβαίως εἶχον αὐτὴν ὑπ' ὄψιν ὁ DE PAUW, καὶ ὁ WOOD, ὅτε ἐξεφράζοντο, ὡς ἀνωτέρω ἐῤῥέθη· ὑπενθυμίζοντες δὲ αὐτοῖς μίαν μόνην φράσιν τῆς ἐγκαταλειπομένης συζύγου, τὴν ἑξῆς, ἐρωτῶμεν ἐὰν μὴ εὑρίσκωσιν ἐν αὐτῇ, οὐ μόνον τὰ ἴχνη ἔρωτος διακαοῦς καὶ ἀδόλου, ἀλλὰ καὶ κόσμον ὅλον περιπαθοῦς τρυφερότητος.

Δαιμόνιε, φθίσει σε τὸ σὸν μένος οὐδ' ἐλεαίρεις
παῖδά τε νηπίαχον καὶ ἔμ' ἄμμορον, ἡ τάχα χήρη
σεῦ ἔσομαι . . . .
. . . . . ἐμοὶ δὲ κέρδιον εἴη

σεῦ ἀφαμαρτούσῃ χθόνα δύμεναι· οὐ γὰρ ἔτ' ἄλλη
ἔσται θαλπωρή, ἐπεὶ ἂν σύγε πότμον ἐπίσπῃς,
ἀλλ' ἄχε'· οὐδέ μοι ἔστι πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ·
ἤτοι γὰρ πατέρ' ἁμὸν ἀπέκτανε δῖος Ἀχιλλεύς.
οἳ δέ μοι ἑπτὰ κασίγνητοι ἔσαν ἐν μεγάροισιν,
πάντας γὰρ κατέπεφνε ποδάρκης, δῖος Ἀχιλλεύς.
. . . .
Ἕκτορ, ἀτὰρ σύ μοί ἐσσι πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ·
ἠδὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης.

Ἰλ. Ζ. 430.

Καὶ πλὴν δὲ τοῦ συζυγικοῦ ἔρωτος, ὁποίας ὑπολήψεως καὶ τιμῆς ἀπελάμβανον αἱ γυναῖκες παρὰ τοῦ κόσμου ἐν γένει; Ἡ Βασίλισσα τῶν Φαιάκων Ἀρήτη λατρεύεται ὑπὸ πάντων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας αὐτῆς, καὶ τιμᾶται ὑπὸ τῶν ὑπηκόων ὡς Θεά. Ὅταν ἐξήρχετο εἰς τὰς ὁδούς, παρατεταμέναι ἐπευφημίαι ἠκολούθουν αὐτήν· καὶ εἰς αὐτὰς ἔτι τὰς δημοσίας ὑποθέσεις ἀνεμίγνυτο, κατευνάζουσα τὰ πάθη, καὶ πολυτίμους παρέχουσα συμβουλάς. Εἰς αὐτὴν κατὰ προτίμησιν ἀποτείνεται ὁ Ὀδυσσεύς, ὅπως ζητήσῃ φιλοξενίαν, Ὀδ. Η. 142, καὶ τοῦτο, διότι κατὰ τοὺς λόγους τῆς Ναυσικάας,

εἴ κεν τοι κείνη γε φίλα φρονέῃσ' ἐνὶ θυμῷ,
ἐλπωρή τοι ἔπειτα φίλους τ' ἰδέειν καὶ ἱκέσθαι
οἶκον ἐϋκτίμενον καὶ σὴν ἐς πατρίδα γαῖαν.

Ὀδ. Ζ. 315.

Ἡ Ἑκάβη ἐπίσης ἠγαπᾶτο, κ' ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ λαοῦ αὐτῆς. Τοσαύτη δὲ ἦν ἡ εἰς τὴν ἀρετὴν τῶν γυναικῶν πεποίθησις, καὶ τοσαύτης ἀπελάμβανον ἐμπιστοσύνης, ὥστε, καὶ ὅταν ἡμάρτανον, ἔνοχοι ἐθεωροῦντο μᾶλλον οἱ Θεοί, ἢ τοὐλάχιστον οἱ εἰς τὸ παράπτωμα παρασύραντες αὐτάς. Ἡ Ἑλένη βδελύσσεται ἑαυτήν, καὶ λέγει, ὅτι προσάπτει αἶσχος εἰς τὸ φῦλον αὐτῆς Ἰλ. Γ. 404, ἀλλ' ἡ κοινὴ γνώμη τὴν ἐνοχὴν ἐπιρρίπτει μᾶλλον εἰς τὸν Πάριν, ὅστις ἀποβαίνει ἀντικείμενον τῆς κοινῆς ἀποστροφῆς, καλούσης ἐπ' αὐτοῦ τὴν θείαν τιμωρίαν. Ἰλ. Ζ. 525. Ὁ γέρων Πρίαμος, ἀγόμενος ἐκ τοῦ πρὸς τὸν υἱὸν φίλτρου, λέγει ὅτι οἱ Θεοὶ ἠθέλησαν τὸ ἔγκλημα, ἐξ οὗ τοσαῦτα ἐπήγασαν ἀνήκεστα Ἰλ. Γ. 164· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἐνάρετος Πηνελόπη ὑπερασπίζεται τὴν ἔνοχον Ὀδ. Ψ. 218.

Ὅτι δ' ἀφ' ἑτέρου ὅλως ἀνυπόστατός ἐστιν ἡ ἰδέα τῆς ἐν τῷ γυναικωνίτῃ καθείρξεως τῶν γυναικῶν, προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ ὅτι

οὐδαμοῦ τῶν ἐπῶν λέγεταί τι τοιοῦτον, καὶ ἐκ ῥητῶν χωρίων, ἐν οἷς ἀπ' ἐναντίας βλέπομεν αὐτὰς διαιτωμένας μετὰ τῶν ἀνδρῶν, καὶ ἐλευθέρως ἀναμιγνύμενα τὰ δύο φῦλα. Ἐὰν δὲ εἶχον ἰδιαιτέρους θαλάμους αἱ ἡγεμονίδες, ὅπου μετὰ τῶν θεραπαινίδων αὐτῶν ἐνησχολοῦντο εἰς οἰκιακὰς ἐργασίας, οὐδόλως ἐκ τούτου ἕπεται, ὅτι ἐδίων μεμονωμέναι, καθ' ὅσον ἀπ' ἐναντίας ἀνάρμοστος ἤθελεν εἶναι ἡ διαρκὴς αὐτῶν παρουσία ἐν τῷ δώματι, ὅπου ὁ Βασιλεύς, ἢ μεγιστάν, ἐδέχετο τοὺς ξένους αὐτοῦ, κ' ἐνησχολεῖτο εἰς τὰς δημοσίας ὑποθέσεις.

Οὕτως ἔχουσι τὰ πράγματα καὶ σήμερον.

Κ' ἐκτὸς δὲ τῶν Μεγάρων ἐξήρχοντο κατὰ βούλησιν αἱ γυναῖκες. Οὕτως ἡ Ἑκάβη, ἡ Ἀρήτη Ὀδ. Η. 72, καὶ ἡ Ἀνδρομάχη, ἥτις σπεύδει εἰς προϋπάντησιν τοῦ Ἕκτορος. Ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον ὅμιλον γυναικῶν καὶ παρθένων βλέπομεν ἀθροισθέντα παρὰ τὰς Σκαιὰς Πύλας, ὅπως πυνθάνηται ταχύτερον τὰς ἐκ τῆς μάχης εἰδήσεις, καὶ πληροφορῆται περὶ τῆς τύχης τῶν συγγενῶν, ἢ φίλων. Ἰλ. Ζ. 240. Ὁμοίως συῤῥέουσιν αἱ γυναῖκες, ὅπως ἴδωσι τὸ πτῶμα τοῦ Ἕκτορος ἐπαναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Πριάμου, Ἰλ. Ω. 707.

Ὅτι καὶ αἱ παρθένοι ἐξήρχοντο εἰς τὰς ὁδούς, πλὴν τῆς ἀνωτέρω περιπτώσεως, ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς Ναυσικάας, ἥτις συνοδευομένη ὑπὸ θεραπαινίδων, φέρει εἰς τὸν αἰγιαλὸν τὰ ἐνδύματα τῆς οἰκογενείας. Καὶ αἱ θυγατέρες δὲ τοῦ Κελεοῦ, Βασιλέως τῆς Ἐλευσῖνος, ἐν τῷ πρὸς τὴν Δήμητραν ὕμνῳ, ἐξέρχονται μόναι τῶν Μεγάρων, ὅπως κομίσωσιν ὕδωρ ἐκ τοῦ φρέατος, κ' ἐπιστρέφουσαι ἀπαντῶσι τὴν Θεάν. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Δήμητρα, ὅτε προσέρχονται αἱ ἡγεμονίδες, κάθηται παρὰ τὴν ὁδόν, ὑπὸ τὸ σχῆμα γραίας ἐπαίτιδος.

Ἀλλὰ καὶ γυνὴ μετ' ἀνδρὸς ἐμακρύνετο ἐνίοτε τοῦ οἴκου, καὶ περιήρχετο εἰς τὰς ὁδούς. Οὕτως ἡ Ἑλένη, ἥτις ἀπέρχεται μετὰ τοῦ Δηϊφόβου εἰς τὸν Δούρειον ἵππον. Ὀδ. Δ. 276.

Φαίνεται δὲ ὅτι κ' ἐπισκέψεις ἀντήλλασσον αἱ γυναῖκες, καταφανὴς τοῦτο ἀπόδειξις, ὅτι οὐδόλως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μετεβλήθη ἡ φύσις αὐτῶν. Ὁ Ἕκτωρ εὑρίσκει τὴν Ἑκάβην παρὰ τῇ θυγατρὶ αὐτῆς Λαοδίκῃ, Ἰλ. Ζ. 251. Τῇ Πηνελόπῃ ἐπιφαίνεται

καθ' ὕπνον ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς Ἰφθίμη, ἥτις σπανίως ἐπεσκέπτετο αὐτήν, καθ' ὃ οἰκοῦσα εἰς μεγάλην ἀπόστασιν, Ὀδ. Δ. 810, ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι καὶ ἐκ τοιαύτης ἀποστάσεως προσήρχετο ἐνίοτε. Ὁμοίως ἐπιφαίνεται κατ' ὄναρ τῇ Ναυσικάᾳ ἡ θυγάτηρ τοῦ Δύμαντος, φίλη καὶ συμπαίκτρια αὐτῆς, Ὀδ. Ζ. 22. Τὰς περιποιήσεις δέ, ἃς ἐπεδαψίλευον ὁ οἰκοδεσπότης καὶ ἡ οἰκοδέσποινα εἰς τοὺς προσερχομένους ξένους, βλέπομεν ἐκ τῆς ἐπισκέψεως τῆς Θέτιδος πρὸς τὸν Ἥφαιστον καὶ τὴν Χάριτα, ἐξ ἧς μόνον ἐλλείπει τὸ πολυθρύλλητον **γλυκόν**, Ἰλ. Σ. 386.

Ἐν τούτοις, καίτοι ἐλευθέρως ἐξήρχοντο τοῦ οἴκου αἱ Ὁμηρικαὶ γυναῖκες, ἐντὸς αὐτοῦ εὑρίσκετο βεβαίως ὁ κύκλος τῆς ἰδιαζούσης αὐτῶν ἐνεργείας. Σύζυγος, μήτηρ, καὶ οἰκοδέσποινα, ἡ παράκοιτις τοῦ Ὁμηρικοῦ ἥρωος, ἐπετήρει καὶ διηυθέτει πάντα τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐμέριζε ταῖς ὑπηρετρίαις τὰς διαφόρους ἐργασίας, καὶ προσεῖχεν εἰς τὴν ἀκριβῆ αὐτῶν ἐκτέλεσιν. Κατὰ δὲ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς, κατεγίγνετο εἰς τὴν ὑφαντικὴν καὶ τὸ κέντημα, διδάσκουσα τὰς ἀνεπιτηδείας τῶν θεραπαινίδων, καὶ ὁδηγοῦσα τὰς ἐπιλοίπους.

Εἰς τὰ χειροτεχνήματα ταῦτα φαίνεται ὅτι ἰδιαζόντως ἐπέδιδον αἱ Ὁμηρικαὶ γυναῖκες, καθ' ὅσον πλεῖστοι φέρονται ἔπαινοι περὶ τῶν ἔργων αὐτῶν, ἅτινα περιγράφονται ὡς λαμπρότατα. Οὕτως ἡ Ἑλένη κατεσκεύασε πέπλον, ἐφ' οὗ παρίσταντο τ' ἀνδραγαθήματα τῶν Τρώων καὶ Ἀχαιῶν, Ὀδ. Ο. 105. Ὅμοιον πέπλον, καίτοι οὐχὶ τοσοῦτον θαυμάσιον, ἐξύφανε καὶ ἡ Ἀνδρομάχη, Ἰλ. Χ. 441, καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, Ἰλ. Ε. 735, εἰς ὅμοια δὲ ἐνησχολεῖτο καὶ ἡ Ἀρήτη, Ὀδ. Ζ. 53. Τὰς Φαιακίδας λέγεται διδάξασα αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ, Ὀδ. Η. 110, κατὰ δὲ τὸν Ἡσίοδον ὑπῆρχε δεισιδαιμονία ὁρίζουσα ἡμέραν τινά, ὡς τὴν ἀρίστην διὰ τοιαῦτα ἔργα. Ἔργα καὶ Ἡμέρ. 724.

Ἐν γένει δὲ πάσας τὰς διανθεῖς καὶ λεπτοτάτας ὀθόνας, ἃς ἔφερον αἱ γυναῖκες, τὰς χλαίνας τῶν ἀνδρῶν, τοὺς τάπητας, ὧν τὴν πληθὺν παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω, καὶ πάντα τὰ παρεμφερῆ ἀριστοτεχνήματα, κατεσκεύαζεν αὐτὴ ἡ οἰκοδέσποινα, μετὰ τῶν δμωῶν αὐτῆς. Τῶν πέπλων, οἵτινες ἦσαν τὰ πολυτελέστερα τῶν ἔργων τούτων, ἄλλοι ἀνετίθεντο τοῖς Θεοῖς, ἄλλοι δ' ἐχρησίμευον

ὡς δῶρα θυγατρὸς πρὸς τὸν πατέρα, ἢ συζύγου πρὸς σύζυγον, καὶ λίαν ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ MEINERS ὅτι „— War nicht darum dem Hector das Gewand so werth, das Andromache ihm gab, weil es die Arbeit ihrer Liebe war“[1]. Ἐνίοτε ὅμως ἐφυλάσσοντο καὶ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, καὶ συγκατελέγοντο μεταξὺ τῶν οἰκογενειακῶν κειμηλίων.

Οἱ ἑξῆς στίχοι, οὓς ἀπευθύνει πρὸς τὴν Πηνελόπην ὁ Τηλέμαχος, καὶ πρὸς τὴν Ἀνδρομάχην ὁ Ἕκτωρ, περιέχουσι συνοπτικὴν εἰκόνα τῶν γυναικείων καθηκόντων κ' ἐνασχολήσεων.

> Ἀλλ' εἰς οἶκον ἰοῦσα τά σ' αὐτῆς ἔργα κόμιζε
> ἱστόν τ' ἠλακάτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε
> ἔργον ἐποίχεσθαι.
>
> Ὀδ. Α. 358. Φ. 350.

Μία τῶν κυριωτέρων φροντίδων τῆς γυναικὸς ἦν καὶ τῶν τέκνων αὐτῆς ἡ ἀνατροφή, καὶ μάλιστα τῶν θυγατέρων, αἵτινες συνέζων τῇ μητρί, καὶ τὰ πάντα παρ' αὐτῆς ἐμάνθανον. Αἱ παρθένοι ἦσαν προωρισμέναι ὅπως ἀποβῶσι καὶ αὗται μίαν ἡμέραν ἀγαθαὶ μητέρες, καὶ οἰκοδέσποιναι, πρὸς τοῦτο δὲ οὐδενὸς κρείττονος διδασκάλου ἐδέοντο.

Τὸν οἰκογενειακὸν κύκλον ἐγκατέλειπεν ἐπίσης ἡ γυνή, ὅπως συμμετάσχῃ πανηγύρεών τινων, ἢ θρησκευτικῶν καὶ ἄλλων τελετῶν. Οὕτως ἡ Ἑλένη παρευρίσκεται εἰς τὸν γάμον τῶν τέκνων τοῦ Μενελάου, Ὀδ. Δ. 121, ἡ δὲ σύζυγος, καὶ αἱ νύμφαι τοῦ Νέστορος εἰς τὴν θυσίαν, ἣν οὗτος τελεῖ τῷ Ποσειδῶνι, Ὀδ. Γ. 452. Ὁμοίως ἡ Ἑκάβη, μετ' ἄλλων γυναικῶν τοῦ Ἰλίου, φέρει εἰς τὴν Ἀκρόπολιν πέπλον τῇ Ἀθηνᾷ, καὶ θύει δώδεκα κριοὺς ὑπὲρ τῆς πόλεως, Ἰλ. Ζ. 86. 269. Η. 297. Κ' αἱ τιθῆναι δὲ τοῦ Διονύσου ἐτέλουν ἐν Θράκῃ δημοσίως Βάκχια, ὅτε ἐδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ Λυκούργου, Ἰλ. Ζ. 133. Καὶ εἰς τοὺς χορούς, τοὺς συνοδεύοντας τὰς θυσίας, συμμετεῖχον ἐπίσης αἱ γυναῖκες, ἠράσθη δὲ τῆς

[1] Ἤτοι "— Τὸ ἔνδυμα, ὅπερ ἔδωκεν αὐτῷ ἡ Ἀνδρομάχη, ἦν βεβαίως τοσοῦτον πολύτιμον διὰ τὸν Ἕκτορα, διότι ἦν   ἔργον τοῦ πρὸς αὐτὸν φίλτρου αὐτῆς".

Πολυμήλης ὁ Ἑρμῆς, ἰδὼν αὐτὴν ὀρχουμένην, καὶ ᾄδουσαν ἐν τοιαύτῃ θυσίᾳ, Ἰλ. Π. 183. Ὁμοίως λέγει τῇ Ναυσικάᾳ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅτι τρισμάκαρες ἔσονται οἱ γονεῖς καὶ ἀδελφοὶ αὐτῆς,

Λευσσόντων τοιόνδε θάλος χορὸν εἰσοιχνεῦσαν
Ὀδ. Ζ. 157.

Εἰς τοιαύτας δὲ τελετὰς ἀνεμίγνυντο ἰδίως τὰ δύο φῦλα, κ' ἐλευθέρως συνδιελέγοντο, καὶ συνεχόρευον νέοι καὶ νεάνιδες. Τοιούτου χοροῦ παράδειγμα παρέχει ἡμῖν ὁ εἰς τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέως γεγραμμένος **δαίδαλος**. Ἔφηβοι καὶ κόραι ὀρχοῦνται μετὰ συμπεπλεγμένων βραχιόνων. Ἀλλαχοῦ φαίνονται ταχέως ἐν κύκλῳ περιστρεφόμενοι, ἀλλαχοῦ δὲ χωροῦντες ἀπέναντι ἀλλήλων. Δύο ἔξοχοι χορευταὶ ἔψαλλον τ' ἁρμόδια ᾄσματα, καὶ θεῖος ἀοιδὸς ἔπαιζε φόρμιγγα. Αἱ κόραι ἔφερον λεπτὰς ὀθόνας, καὶ ἀνθίνους στεφάνους, οἱ δὲ νέοι χρυσᾶς μαχαίρας, Ἰλ. Σ. 598.

Κατὰ διάκρισιν πρὸς τὰς ὑπάνδρους γυναῖκας, αἱ παρθένοι ἦσαν βεβαίως μᾶλλον περιωρισμέναι, ἀλλὰ σφάλλουσιν οἱ φρονοῦντες, ὅτι ἐτηροῦντο κεκλεισμέναι εἰς τὸ ὑπερῷον, καὶ διετέλουν ξέναι πρὸς τὰ περὶ αὐτὰς συμβαίνοντα. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Οὐ μόνον ἀπετέλουν αὗται σπουδαῖον τῆς οἰκογενείας μέρος, οὐ μόνον τρυφερῶς ἐφίλουν τοὺς γονεῖς καὶ ἀδελφοὺς αὐτῶν, καὶ παρ' αὐτῶν ἀντεφιλοῦντο, ἀλλ' εἶχον καὶ ἴδιον ἐνεργείας κύκλον, καὶ ἰδιαζούσας ἐργασίας.

Ἡ Ναυσικάα κατῴκει ἀληθῶς ἐν τῷ ὑπερῴῳ μετὰ δύο θεραπαινίδων, ἀλλ' οὐδόλως ἐκ τούτου ἕπεται, ὅτι ἦν ἐν αὐτῷ καθειργμένη. Ἀπ' ἐναντίας, μόλις ἀφυπνισθεῖσαν, ὁρῶμεν αὐτὴν κατερχομένην εἰς προϋπάντησιν τοῦ πατρός, καὶ ἀποτείνουσαν αὐτῷ τὸν λόγον διὰ τῆς χαριέσσης παιδικῆς φράσεως, "**Πάππα φίλε**". Ἡ Ἀθηνᾶ, ἐπιφοιτήσασα αὐτῇ κατ' ὄναρ ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς φίλης αὐτῆς θυγατρὸς τοῦ Δύμαντος, συνεβούλευσεν αὐτῇ τὴν ἐν τῷ ποταμῷ κάθαρσιν τῶν ἱματίων τῆς οἰκογενείας, καθ' ὅσον ὑπέφωσκεν ἤδη ἡ εὐτυχὴς τοῦ γάμου αὐτῆς ὥρα, ἀλλ' ἡ σεμνὴ κόρη, ἀποσιωπῶσα τὸν ἀληθῆ λόγον, προφασίζεται ὅτι θεωρεῖ

χρήσιμον τὸν καθαρισμὸν τῶν ἐνδυμάτων, ἵνα δύνηται ὁ πατὴρ αὐτῆς,

βουλὰς βουλεύειν, καθαρὰ χροῒ εἵματ' ἔχοντα,
'Οδ. Ζ. 61.

καὶ χαρῶσιν οἱ πέντε αὐτῆς ἀδελφοί,

οἱ δ' αἰεὶ ἐθέλουσι νεόπλυτα εἵματ' ἔχοντες
ἐς χορὸν ἔρχεσθαι . . . . .
'Οδ. Ζ. 65.

'Αλλ' ὁ 'Αλκίνοος ἀκριβῶς διέγνω τὴν ἀληθῆ πρόθεσιν τῆς νεάνιδος "**πάντα νόει**", καὶ διέταξεν ἐν σπουδῇ, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς, τὴν προσαγωγὴν **ἀπήνης**, ἢ φορτηγοῦ ἁμάξης. 'Εν τῇ ἀπήνῃ ταύτῃ ἐσωρεύθησαν τὰ ἐῤῥυπωμένα ἐνδύματα, καὶ ἡ μήτηρ τῆς Ναυσικάας ἔθηκε κίστην μετὰ παντοίων ζωοτροφιῶν, καὶ ἀσκὸν οἴνου. Τότε δ' ἐπιβᾶσα ἡ νεᾶνις,

. . . . ἔλαβε μάστιγα καὶ ἡνία σιγαλόεντα
'Οδ. Ζ. 81.

καὶ μετὰ τόλμης ὄντως ἀνδρικῆς, καὶ παρθενικῆς ἅμα χάριτος, ἐδίωξε τὰς ἡμιόνους πρὸς τὴν ἀκτήν,

οὐκ οἴη· ἅμα τῇ γε καὶ ἀμφίπολοι κίον ἄλλαι
Ζ. 84.

'Αλλ' ἀκολουθήσωμεν αὐτὴν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, καὶ ποιήσωμεν ἐγγυτέραν γνωριμίαν μετὰ τῆς θελκτικῆς ὁμηρικῆς παρθένου, τῆς προγόνου ταύτης τῶν κομψῶν νεανίδων τῆς σημερινῆς Κερκύρας, διαβιοῦντες οὕτως ὥρας τινὰς ἐν μέσῳ τῷ ἡρωϊκῷ αἰῶνι. Καὶ ἀληθῶς οὐδεμία ὑπάρχει εἰς ἀμφότερα τὰ ἔπη περιγραφή, ἐπιχέουσα πλειότερον φῶς ἐπὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ τοὺς θαυμασίους τούτους στίχους διατρέχων λησμονεῖ τὸ παρόν, καὶ φαντάζεται, ὅτι καλῶς ἐγνώρισε τὸν 'Αλκίνοον καὶ τὴν 'Αρήτην, ἰδὼν δὲ τὴν ἀναχωροῦσαν ἀπήνην, μετὰ τῆς ξανθῆς Βασιλίδος, καὶ τῶν φαιδρῶν αὐτῆς ἀκολούθων, πλανᾷ βεβαίως, ὡς καὶ ἡμεῖς, τὸ βῆμα πρὸς τὸ μέρος, ὅπου ἐκτείνεται σήμερον ἡ περίφημος πλατεῖα, καὶ παρακάμψας τὸν ἀρχαῖον λιμένα, πλησιάζει εἰς τὴν ἀκτήν, ὅπως ἀπολαύσῃ καὶ αὖθις τοῦ ἐπιχαρίτου ἐκείνου θεάματος.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν καθαρίζονται ἐν τῷ ποταμῷ τὰ ἱμάτια, κ' ἐκτίθενται ἐπὶ τῆς παρακειμένης παραλίας εἰς τὰς θερμὰς τοῦ ἡλίου ἀκτῖνας. Μετὰ δὲ τοῦτο, ὅπερ οὐδόλως βεβαίως δυσαρεστεῖ ἡμᾶς τοὺς θεωμένους, λούονται αἱ νεάνιδες, καὶ χρίονται δι' εὐώδους ἐλαίου, δοθέντος τῇ Ναυσικάᾳ ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς,

. . . . χρυσέῃ ἐν λυκήθῳ . . . . .
εἵως χυτλώσαιτο σὺν ἀμφιπόλοισι γυναιξίν.

Ζ. 80.

Τούτου δὲ γενομένου, παρακάθηνται εἰς τὸ δεῖπνον ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, καὶ ταχέως αὐτὸ ἀποπερατώσασαι, παίζουσι τὴν σφαῖραν, ἐν ᾧ ᾄδει ἡ λευκώλενος Ναυσικάα, ὁμοία κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην πρὸς τὴν Ἄρτεμιν, ἥτις, συνοδευομένη ὑπὸ ἀγρονόμων νυμφῶν, τέρπεται, παίζουσα ἐπὶ τοῦ Ταϋγέτου, ἢ τοῦ Ἐρυμάνθου, μετὰ κάπρων καὶ ὠκυπόδων ἐλάφων

δεῖπνον ἔπειθ' εἵλοντο παρ' ὄχθῃσιν ποταμοῖο,
. . . .
αὐτὰρ ἐπεὶ σίτου τάρφθεν δμωαί τε καὶ αὐτή,
σφαίρῃ ταί γ' ἄρ' ἔπαιζον, ἀπὸ κρήδεμνα βαλοῦσαι
τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς.

Ζ. 101.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ταῦτα συνέβαινον, ὑπῆρχε καὶ ἕτερός τις ἐπιβλέπων τὰ γιγνόμενα, ἡ γλαυκῶπις Ἀθηνᾶ, καὶ τῇ συνάρσει αὐτῆς, ἡ σφαῖρα, ῥιφθεῖσα ὑπὸ τῆς Ναυσικάας κατὰ μιᾶς τῶν ἀμφιπόλων,

ἀμφιπόλου μὲν ἅμαρτε, βαθείῃ δ' ἔμβαλλε δίνῃ,
αἱ δ' ἐπὶ μακρὸν ἄϋσαν . . .

Εἰς τὸν θόρυβον τοῦτον ἐξηγέρθη ὁ ἐπὶ τῆς παρακειμένης ἀκτῆς κοιμώμενος πολύπλαγκτος ἥρως, καὶ ἀμφιβάλλων ἐὰν ἐῤῥίφθη ὑπὸ τῶν κυμάτων εἰς χώραν ἀγρίων, καὶ ὑβριστῶν, ἢ φιλοξένων ἀνθρώπων, καὶ ἂν ἡ **θῆλυς ἀϋτή**, ἡ πλήξασα τὰ ὦτα αὐτοῦ, προήρχετο ἀληθῶς ἐξ ἡμέρων παρθένων, ἢ ἐκ

νυμφάων, αἳ ἔχουσ' ὀρέων αἰπεινὰ κάρηνα
καὶ πηγὰς ποταμῶν καὶ πίσεα ποιήεντα.

Ζ. 124.

οὐχ ἧττον προβαίνει ἐκ τῆς πυκνῆς ὕλης διὰ τῶν θάμνων,

. . . . ὥστε λέων ὀρεσίτροφος, ἀλκὶ πεποιθώς.

Ζ. 130.

Καὶ αὐτὸς μὲν, ἰδὼν τὰς νέας κόρας, ἀπέβαλε πάντα ἐνδοιασμόν, ἀλλ' ἐκεῖναι, εἰς τὴν ἀπρόοπτον ταύτην ἐμφάνισιν, διεσπάρησαν ἔντρομοι, οὐχὶ διότι ἀσυνήθης ἦν αὐταῖς ἡ θέα ἀνδρός, ἀλλὰ διότι ἡ ἐνδυμασία τοῦ ναυαγήσαντος Ὀδυσσέως ὡμοίαζεν ὑπὲρ τὸ δέον τὴν τοῦ προπάτορος ἡμῶν (ἔαν οὐχὶ καὶ ἐκείνου) Ἀδάμ.

Ὣς Ὀδυσσεὺς κούρῃσιν ἐϋπλοκάμοισιν ἔμελλεν
μίξεσθαι, γυμνός περ ἐών· χρειὼ γὰρ ἵκανεν.
σμερδαλέος δ' αὐτῇσι φάνη κεκακωμένος ἅλμῃ,
τρέσσαν δ' ἄλλυδις ἄλλη ἐπ' ἠϊόνας προὐχούσας

Z. 138.

Μία μόνη ἔμενεν, ἡ Ναυσικάα,

. . . . τῇ γὰρ Ἀθήνη
θάρσος ἐνὶ φρεσὶ θῆκε καὶ ἐκ δέος εἵλετο γυίων.

Z. 140.

Ἡ ἔμφυτος σεμνότης καὶ ταύτην κατ' ἀρχὰς ὤθησε πρὸς φυγήν, ἀλλ' εἶτα, ἰδοῦσα ὅτι ὁ πρὸ αὐτῆς ἱστάμενος ἦν δυστυχής, χρῄζων βοηθείας, ἀποβάλλει πᾶσαν ψευδαιδημοσύνην, καὶ τὴν φωνὴν μόνην ἀκούουσα τῆς φιλανθρώπου αὐτῆς καρδίας, μένει. Ὁποία εὐγένεια καὶ λεπτότης χαρακτῆρος! Εἰς κόρας κοινάς, τὰς θεραπαινίδας, ἐπετρέπετο ἡ ἀσυλλόγιστος φυγή, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εἰς τὴν ἐμβριθῆ ἡγεμονίδα, ἧς ἡ διαμονή, οὐ μόνον οὐδόλως προσβάλλει τὸ αἴσθημα τῆς αἰδοῦς, ἀλλὰ καὶ πηγάσασα ἐκ κατανοήσεως τῆς ἀληθοῦς ἀξιοπρεπείας, ἐμπνέει τὸν σεβασμόν. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἔμενε σιγῶν πρὸ τῆς θελκτικῆς παρθένου, καὶ ἀπορῶν

ἢ γούνων λίσσοιτο λαβὼν εὐώπιδα κούρην
ἢ αὔτως ἐπέεσσιν ἀποσταδὰ μειλιχίοισιν,

Z. 143.

ἐπὶ τέλους δὲ ἀπεφάσισε τὸ δεύτερον,

μή οἱ γοῦνα λαβόντι χολώσαιτο φρένα κούρη

Z. 147.

καὶ ἀπευθύνει αὐτῇ τὸν λόγον μετ' ἐπιχαρίτου κολακείας, εἰς ἣν δυσχερῶς ἀφικνοῦνται καὶ οἱ κομψότεροι τῶν ἡμετέρων αἰθουσῶν νεανίαι. "— Γουνοῦμαί σε, Ἄνασσα, λέγει, καὶ ἀπορῶ ἐὰν ἵσταται πρὸ ἐμοῦ Θεά, ἢ θνητή. Καί, ἐὰν μὲν Θεά, ἐξ ἐκείνων αἵτινες ἔχουσι τὸν εὐρὺν οὐρανόν, σὲ παραβάλλω πρὸς τὴν Ἄρτεμιν, τὴν κόρην τοῦ μεγάλου Διός· ἐὰν δὲ θνητή, τρισμάκαρες εἰσιν ὁ πατὴρ καὶ

ἡ μήτηρ σου, ὧν εὐφραίνεται ἡ καρδία, ὅταν ὁρῶσί σε, οὕτω θαλερὰν καὶ ὡραίαν, εἰσερχομένην εἰς τὸν χορόν. Ἀλλ' ὑπὲρ πάντας ὄλβιος ἔσται ἐκεῖνος, ὅστις, καλύψας σε διὰ πολυτίμων δώρων, ὁδηγήσει σε, ἐρυθριῶσαν νύμφην, εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ." — Μετὰ δὲ τοῦτο διηγεῖται αὐτῇ τὰς ποικίλας περιπετείας τῆς θαλασσοπλοΐας αὐτοῦ, κ' ἐπικαλεῖται ἐν τέλει τὴν εὐσπλαγχνίαν αὐτῆς, εὐχόμενος ἵνα,

σοὶ δὲ θεοὶ τόσα δοῖεν, ὅσα φρεσὶ σῇσι μενοινᾷς
Ζ. 180.

Ἡ ἐπίκλησις αὕτη εὗρε πρόθυμον ἠχὼ ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς νέας κόρης, ἥτις, καλέσασα τὰς θεραπαινίδας αὐτῆς,

στῆτέ μοι, ἀμφίπολοι· πόσε φεύγετε φῶτα ἰδοῦσαι
Ζ. 199.

ἐπιπλήσσει αὐτὰς διὰ τὸν ἄκαιρον αὐτῶν φόβον, καθόσον, ὡς λέγει, δέκα ὅλους πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας

. . . . πρὸς γὰρ Διός εἰσιν ἅπαντες
ξεῖνοί τε πτωχοί τε· δόσις δ' ὀλίγη τε φίλη τε
Ζ. 208.

κ' ἐν τέλει παρέχει αὐταῖς τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας, ὅπως ὁ ξένος οὐδενὸς στερηθῇ τῶν δεόντων,

ἀλλὰ δότ' ἀμφίπολοι, ξείνῳ βρῶσίν τε πόσιν τε
λούσατέ τ' ἐν ποταμῷ, ὅθ' ἐπὶ σκέπας ἔστ' ἀνέμοιο·
Ζ. 210.

Τὴν τελευταίαν ταύτην παραγγελίαν ἐκτελοῦσιν αἱ θεραπαινίδες, φέρουσαι τῷ Ὀδυσσεῖ φᾶρος, καὶ χιτῶνα, καὶ ὑγρὸν ἔλαιον ἐν χρυσῷ λυκήθῳ, ἀλλ' ὁ σεμνὸς ἥρως ἀπομακρύνει αὐτὰς

. . . . αἰδέομαι γὰρ
γυμνοῦσθαι κούρῃσιν ἐϋπλοκάμοισι μετελθών
Ζ. 222.

ἀπονίψας δὲ τὴν

ἅλμην, ἥ οἱ νῶτα καὶ εὐρέας ἄμπεχεν ὤμους
Ζ. 225.

καὶ χρισθεὶς, καὶ ἀμφιεσθεὶς τὰ ἱμάτια

. . . . . . ἅ οἱ πόρε παρθένος ἀδμής
Ζ. 228.

καὶ διευθετήσας τὰς οὔλας αὐτοῦ κόμας,

> . . . . ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας

ἐπεφάνη εἶτα ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ καλλονῇ, καὶ

> ἕζετ' ἔπειτ' ἀπάνευθε κιὼν ἐπὶ θῖνα θαλάσσης,
> κάλλεϊ καὶ χάρισι στίλβων . . . . . Ζ. 237.

Εἰς τὴν θέαν ταύτην μένει ἔκπληκτος ἡ Ναυσικάα, καὶ καλέσασα τὰς ἀμφιπόλους, εὔχεται, ἐν τῇ παιδικῇ αὐτῆς ἀφελείᾳ, ἵνα τοιοῦτον σύζυγον δωρήσῃ αὐτῇ ἡ εἱμαρμένη· ἀφ' οὗ δέ, παρατεθείσης αὐτῷ τροφῆς.

> . . πῖνε, καὶ ἤσθε πολύτλας δῖος Ὀδυσσεὺς
> ἁρπαλέως· δηρὸν γὰρ ἐδητύος ἦεν ἄπαστος·
> Ζ. 250.

Μετὰ δὲ τοῦτο ζεύγνυνται αὖθις εἰς τὴν ἀπήνην αἱ κρατερώνυχες ἡμίονοι, ὑπὸ τῆς *φαεινῆς* μάστιγος τῆς ἡγεμονίδος ἐλαυνόμεναι, ἀκολουθοῦσι δὲ πεζῇ αἱ ἀμφίπολοι, μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως. Καὶ ταῦτα μὲν καλῶς ἐν τῇ ἐξοχῇ· ἀλλ' ἡ θέα τοῦ ὡραίου ξένου, διερχομένου μετὰ τῶν παρθένων τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, εἶχέ τι τὸ ἄτοπον, παρέχουσα τοῖς ἀργολόγοις ἀφορμὴν εἰς σχόλια, ἅτινα δικαίως ἐφοβεῖτο ἡ σεμνὴ Βασιλόπαις.

> Τίς δ' ὅδε Ναυσικάᾳ ἕπεται καλός τε μέγας τε
> ξεῖνος; ποῦ δέ μιν εὗρε; πόσις νύ οἱ ἔσσεται αὐτῇ
> Ζ. 277.

ακούει αὐτοὺς λέγοντας, ἐν ᾧ ἄλλοι προσθέτουσι. — "Ἐκ ποίας νηὸς ἐκόμισε τὸν πολύπλαγκτον τοῦτον ἄνδρα, ἢ ποῖος Θεός, εἰσακούσας τὰς εὐχὰς αὐτῆς, κατῆλθε παρ' αὐτῇ οὐρανόθεν, καὶ διὰ τί ζητήσασα ἀλλαχόθεν σύζυγον, ἀτιμάζει τοὺς συνδημότας αὐτῆς Φαίακας, ὧν πολλοὶ καὶ ἐσθλοὶ μνῶνται αὐτὴν πρὸ καιροῦ;" —

> ὡς ἐρέουσιν, ἐμοὶ δὲ κ' ὀνείδεα ταῦτα γένοιτο·
> Ζ. 285.

Ἀλλ' ἡ δυσχέρεια αὕτη οὐδόλως πτοεῖ τὴν Ναυσικάαν. Παρὰ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ὑπῆρχεν ἀγλαὸν ἄλσος αἰγείρων, μετὰ κρυσταλλίνης κρήνης, καὶ περὶ αὐτὸ λειμών. Ἐκεῖ καταλείπει τὸν ξένον εἰς ἀπόστασιν βοῆς, μέχρις οὗ αὕτη ἀφιχθῇ εἰς τ' Ἀνάκτορα, καὶ προετοιμάσῃ τὰ πνεύματα πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ.

Ἡ ἀμίμητος αὕτη περιγραφὴ ἐχρησίμευσεν ὡς ἰσχυρὸν ὅπλον εἰς τοὺς κατὰ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς ἐπιτιθεμένους συγγραφεῖς. Πῶς, λέγουσιν, ἡ ἁπλῆ ἐμφάνισις τῆς Ναυσικάας εἰς τὰς ὁδοὺς μετ' ἀγνώστου ἤρκει, ὅπως προκαλέσῃ τοσαῦτα σκάνδαλα; Ἰδοὺ τρανὴ ἀπόδειξις, ὅτι αἱ παρθένοι ἔζων μεμονωμέναι, καὶ ὑπὸ αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν. Ἀλλ' εἰς ποίαν, ἐρωτῶμεν, ἐποχήν, καὶ εἰς ποῖον ἔθνος περιέρχεται νέα κόρη μόνη μετὰ ξένου; Ἄλλως τε τί λέγει ἡ Ναυσικάα;

καὶ δ' ἄλλῃ νεμεσῶ, ἥτις τοιαῦτά γε ῥέζοι.
ἥτ' ἀέκητι φίλων πατρὸς καὶ μητρὸς ἐόντων
ἀνδράσι μίσγηται . . . . Ζ. 288.

ὥστε θεωρεῖ τὸ πρᾶγμα ἄτοπον, ἰδίως ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ πατρός, τῆς μητρός, ἢ καὶ τῶν φίλων αὐτῆς, οὐδενὸς κωλύοντος τὴν μετὰ τοῦ ξένου ἐλευθέραν αὐτῆς συναναστροφὴν ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν οἰκείων.

Ἀλλὰ τοιαῦτα δυστυχῶς τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐπιπολαίου τῶν πραγμάτων ἐτάσεως. Ὁ κατὰ πρῶτον ἀναγινώσκων τὸ ἐν λόγῳ χωρίον διορᾷ ἴσως ἐν αὐτῷ ἐκδηλουμένην αὐστηρότητά τινα πρὸς τὰς γυναῖκας, καίτοι οὐχὶ πλείονα τῆς ἐμπρεπούσης, καὶ συνήθους εἰς πάντας τοὺς πεπολιτισμένους λαούς· ἀλλ' ὁ τὴν ὅλην σκηνὴν ἐμβριθῶς μελετήσας ταχέως κατανοεῖ τὴν ἀπάτην αὐτοῦ. Ὁ περὶ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως, καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐποχῆς τινος γράφων, σφάλλει, στηρίζων τὰς γνώμας αὐτοῦ ἐπὶ μεμονωμένων χωρίων, καὶ τῶν ἐγκριτοτέρων ἀκόμη συγγραφέων. Μόνη ἡ ἀκριβὴς μελέτη πασῶν τῶν σχέσεων, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ὁ κόσμος, περὶ οὗ πραγματεύεται, παρέχει αὐτῷ γενικήν τινα ἰδέαν, καὶ διευκολύνει τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν εἰδικῶν γεγονότων.

Αἱ ἐνασχολήσεις τῶν νεανίδων ἐτυπίζοντο πρὸς τὰς τῆς μητρὸς αὐτῶν, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς, ὅτι ἡ οἰκοδέσποινα εἶχε τὴν γενικὴν ἐπιτήρησιν καὶ διεύθυνσιν· οὐδ' ἐξῃροῦντο αἱ συνήθεις οἰκιακαὶ ἐργασίαι. Ὡς ἀλλαχοῦ εἴδομεν, αἱ θυγατέρες τοῦ Κελεοῦ μετέβαινον αὐταὶ πρὸς ὕδρευσιν εἰς τὴν πηγήν. Ὁμοίως καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Βασιλέως τῶν Λαιστρυγόνων. Ὀδ. Κ. 105. Ἡ δὲ Ναυσικάα καθαρίζει μετὰ τῶν θεραπαινίδων αὐτῆς τὰ ἐνδύματα τῆς οἰκογενείας. Εἰς τὸ καθῆκον τοῦτο συμμετεῖχε πολλάκις καὶ

αὐτὴ ἡ οἰκοδέσποινα, καθόσον ἐγγὺς τῆς Τροίας ὑπῆρχον πηγαὶ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ ὕδατος, καὶ

. . . ἐπ' αὐτάων πλυνοὶ εὐρέες ἐγγὺς ἔασιν
καλοὶ λαΐνεοι, ὅθι εἵματα σιγαλόεντα
πλύνεσκον Τρώων ἄλοχοι καλαί τε θυγατέρες.
Ἰλ. Χ. 155.

Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ παρθένοι ἐδείπνουν ἀληθῶς ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν κοιτῶνι, καὶ εἴδομεν ὅτι ἡ γραῖα τροφὸς τῆς Ναυσικάας ἐκεῖ παρέθετεν αὐτῇ τὰ πρὸς ἑστίασιν.

ἥ οἱ πῦρ ἀνέκαιε καὶ εἴσω δόρπον ἐκόσμει.
Ὀδ. Η. 13.

Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου συντελεῖ καὶ τοῦτο εἰς ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ οἰκοδέσποινα συνέτρωγε μετὰ τῶν ἀνδρῶν, καθόσον ἄλλως αἱ νεάνιδες ἤθελον βεβαίως συμμερίζεσθαι τὸ δεῖπνον αὐτῆς. Παραδείγματα τοιαῦτα εἴδομεν ἤδη τὸ τῆς Ἑλένης, καὶ Πηνελόπης· ἀλλαχοῦ δὲ εὑρίσκομεν συνδειπνοῦντα πάντα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ Αἰόλου, ἄρρενα καὶ θήλεα. Ὀδ. Κ. 60. Καὶ ὁ Ἀλκίνοος δὲ λέγει τῷ Ὀδυσσεῖ,

. . . . ὅτε κεν σοῖς ἐν μεγάροισιν
δαινύῃ παρὰ σῇ τ' ἀλόχῳ καὶ σοῖσι τέκεσσι.
Ὀδ. Θ. 242.

Ἡ καλλονὴ ἐστὶ γενικὴ ἀρετὴ τῶν γυναικῶν παρ' Ὁμήρῳ, ὅστις καλεῖ *καλλιγύναικα* τὴν Ἑλλάδα, Ἰλ. Β. 683. Ι. 447, τὴν Ἀχαΐαν Ἰλ. Γ. 75. 258, καὶ τὴν Σπάρτην. Ὀδ. Ν. 412. ἐν ᾧ ὁ Ἡσίοδος διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπιθέτου τιμᾷ καὶ τὰς Τρῳάδας, Ἔργ. καὶ Ἡμ. 651. Καὶ πάντα δὲ τὰ ἐπίλοιπα εἰς τὰς γυναῖκας ἀποδιδόμενα ἐπίθετα, ἢ κἂν ἡ μεγάλη αὐτῶν πλειονότης, ἀναφέρονται εἰς τὸ κάλλος αὐτῶν. Οὕτως ἑλικῶπις, βοῶπις, καλλιπάρειος, καλλίκομος, λευκώλενος, ἀργυρόπεζα κλπ.

Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ διατήρησις τῆς καλλονῆς μέχρι προκεχωρηκότος γήρατος ἐστὶ τρανὴ ἀπόδειξις τῆς ἁγνότητος τῶν ἠθῶν, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἡ Πηνελόπη, καίτοι ὑπερβᾶσα τὴν πρώτην ἡλικίαν, περιστοιχίζεται ὑπὸ πλήθους μνηστήρων, ἐν ᾧ δὲ παραπονεῖται, ὅτι τὸ κάλλος αὐτῆς ἐμαράνθη, οὐχὶ ὑπὸ τοῦ χρόνου, ἀλλ' ὑπὸ τῶν θλίψεων, παραβάλλεται ἐν τούτοις πρὸς τὴν Ἀφροδίτην, καὶ τὴν Ἄρτεμιν.

Καὶ ἡ Ἑλένη δέ, μετὰ τὴν ἐκ Τροίας ἐπιστροφὴν αὐτῆς, ἀποκαλεῖται εἰσέτι ἡ καλλίστη τῶν γυναικῶν. Ὁ MEINERS κατακρίνει τοὺς Ἕλληνας, ὡς ὑποστάντας ὁλόκληρον τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, ὅπως ἀνακτήσωσιν ἐκδεδιητημένον γραΐδιον, καθόσον τοιαύτη βεβαίως, λέγει, ἦν τότε ἡ Ἑλένη. Οὕτως ἐκφραζόμενος, ἀντιγράφει ἁπλῶς τὸν Λουκιανὸν ἐν τῷ Ἀλέκτορι. Καὶ παρ' ἐκείνῳ μὲν τῷ συγγραφεῖ συγγνωστὸς τυγχάνει ὁ χαριεντισμὸς οὗτος, ἀλλ' ἐκπλήσσει ἁπαντῶν ἐν σοβαρᾷ πραγματείᾳ ἑνὸς τῶν κυριωτέρων ἑρμηνευτῶν τοῦ Ὁμήρου. Τὴν κατὰ τοῦ Ἰλίου ἐκστρατείαν προὐκάλεσεν, ὡς γνωστόν, οὐχὶ ὁ πόθος πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐρωτολήπτου συζύγου τοῦ Μενελάου, ἀλλ' ἡ δίψα πρὸς ἐκδίκησιν τῆς προσβληθείσης τιμῆς. Ὅτι δὲ καὶ ἄλλως ἀπατᾶται ὁ MEINERS, ἀποκαλῶν γραΐδιον τὴν Ἑλένην, ἥτις μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας, τριακοντοῦτις περίπου τυγχάνουσα, διετέλει εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας αὐτῆς, ἀποδεικνύει ἐπαρκῶς ἡ ἀμίμητος παρὰ τὰς Σκαιὰς Πύλας σκηνή, ὅπου βλέπομεν τοὺς ἐκεῖ συναθροισθέντας δημογέροντας Τρῷας, τοσοῦτον συγκινουμένους ὑπὸ τῆς θεσπεσίας καλλονῆς τῆς προσερχομένης Ἑλένης, ὥστε λέγουσιν, ὅτι δικαίως καὶ αὐτοί, καὶ ἡ Τροία ἐξετέθησαν εἰς τὴν ἐπικειμένην πανωλεθρίαν, χάριν τοιαύτης γυναικός[1],

Οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιοὺς
Τοιῇδ' ἀμφὶ γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν,
αἰνῶς ἀθανάτῃσι θεῇς εἰς ὦπα ἔοικεν

Ἰλ. Γ. 158.

Ἀλλὰ καὶ ἡ νοημοσύνη, καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ πονηρία ἀκόμη, ἐπαινεῖται πολλάκις παρὰ ταῖς γυναιξί. Οὕτως λέγεται περὶ τῆς Ἀρήτης,

οὐ μὲν γάρ τι νόου γε καὶ αὐτὴ δεύεται ἐσθλοῦ
οἷσίν τ' εὖ φρονέῃσι καὶ ἀνδράσι νείκεα λύει.

Ὀδ. Η. 74.

Ἐκτάκτου δὲ νοημοσύνης, καὶ δεδικαιολογημένης πονηρίας παράδειγμα παρέχει ἡμῖν ἡ Πηνελόπη, ἥτις, ἐφευροῦσα τὸ πολυθρύλλητον

[1] Παράβαλε, LESSING, Laokoon. Σ. 214.

τοῦ ἱστοῦ τέχνασμα, καθησύχασεν ἐπὶ τέσσαρα ὅλα ἔτη τοὺς μνηστῆρας, ὥστε καὶ δικαίως λέγει περὶ αὐτῆς ὁ Ἀντίνοος,

Τυρώ τ' Ἀλκμήνη τε ἐϋστέφανός τε Μυκήνη,
τάων οὔτις ὁμοῖα νοήματα Πηνελοπείῃ
ἤδη.
'Οδ. Β. 122.

Ἀφ' ἑτέρου κοινῶς ἀνεγνωρίζετο ἡ ἀδυναμία, καὶ ἀνανδρία τοῦ γυναικείου φύλου, ἀποκαλεῖ δὲ συνήθως ὁ Ὅμηρος τὰς γυναῖκας ἀνάλκιδας. Ἰλ. Ε, 349. Τοῦτο ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῶν περιφρονητικῶν λόγων, οὓς ἀπευθύνει ὁ Ἕκτωρ τῷ Διομήδῃ,

. . . . Γυναικὸς ἄρ' ἀντὶ τέτυξο
ἔρρε κακὴ γλήνη . . . .

καὶ αὐτῷ τῷ Πάριδι, Ἰλ. Λ. 389. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ παραδείγματα ἀποτελοῦντα ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος τούτου. Οὕτως ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἡρακλέους ἐφαίνετο πόλις ἁλισκομένη, ἧς τὰ τείχη ὑπερησπίζοντο ἄνδρες, γυναῖκες, καὶ παιδία.

Τεῖχος μὲν ῥ' ἄλοχοί τε φίλαι καὶ νήπια τέκνα
ῥύατ' ἐφεσταότες, μετὰ δ' ἀνέρες, οὓς ἔχε γῆρας.
Ἰλ. Σ. 515.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ο ΕΡΩΣ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Οἱ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν προθύμως ψέγοντες συγγραφεῖς, καὶ ἰδίως ὁ WOOD, ἰσχυρίζονται πρὸς τούτοις, ὅτι διετέλει τότε ἄγνωστος ὁ ἔρως, ὁ ἀληθὴς οὗτος τοῦ σύμπαντος πλάστης καὶ κυρίαρχος, καὶ ὅτι ἡ ὑλικὴ ἡδυπάθεια ἦν ἡ μόνη συνδέουσα τὰ δύο φῦλα σχέσις. Ἀλλ' ὁ μετὰ προσοχῆς ἐτάζων τὰ πράγματα εὑρίσκει, ὅτι καὶ ἡ μομφὴ αὕτη τυγχάνει ἥκιστα δεδικαιολογημένη.

Καί, ναὶ μέν, ἀσυνήθης ἦν ἴσως ἐν τῇ ὑγιεῖ καὶ ἡρωϊκῇ ἐκείνῃ ἐποχῇ ὁ Πλατωνικὸς λεγόμενος ἔρως, ὁ παρεμφερὴς πρὸς τὰ ἐντὸς τῶν θερμώνων φυόμενα ἄνθη, τὰ λεπτοφυῆ μὲν καὶ θαυμάσια, ἀλλ' ἐμπαθῆ κ' ἐφήμερα. Ἡ θεσπεσία αὕτη παραφροσύνη, ἀληθὴς ἐκνευρι-

σις τῆς καρδίας, ἐστὶ βεβαίως προϊὸν προβεβηκότος πολιτισμοῦ, καὶ ἁρμόζει μᾶλλον εἰς τοὺς μυθιστορικοὺς ἱπποτικοὺς αἰῶνας, καὶ τὴν μελαγχολικὴν Γερμανίαν.

Ἀλλ' οὐδόλως ἐκ τούτου ἕπεται τὸ πεζὸν συμπέρασμα, εἰς ὃ καταλήγει ὁ Wood. Ἄγνωστος ὁ ἔρως εἰς τὴν ὁμηρικήν, ἢ οἱανδήποτε ἄλλην ἐποχήν; Ἀλλὰ τότε ποῖος ὁ μύχιος τῆς κοινωνίας δεσμός; Ποῖον τὸ λανθάνον αἴτιον πάντων τῶν ἐξωτερικῶν φαινομένων; Διὰ τί ἐπάλαισεν ἡ Πηνελόπη ἐπὶ εἴκοσιν ὅλα ἔτη πρὸς μυρίους κινδύνους, ὅπως μείνῃ πιστὴ τῷ πεφιλημένῳ συζύγῳ, καὶ τοῦτο μεθ' ὁμάδος μνηστήρων εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς; Διὰ τί αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεύς, μετὰ τοσαύτας περιπετείας καὶ πλανήσεις, ἐνθυμεῖται καὶ ποθεῖ ἀείποτε τὴν νόμιμον συμβίαν, καὶ εἰς αὐτὰς τῆς Καλυψοῦς τὰς τρυφερὰς ἀγκάλας, καὶ εἰς τῆς Κίρκης τ' ἀκόρεστα στήθη; Ἀλλὰ καὶ μόνη ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἀδόλου, καὶ παραφόρου ἔρωτος τοῦ Ἕκτορος καὶ τῆς Ἀνδρομάχης, καὶ οἱ σπαραξικάρδιοι θρῆνοι τῆς ταλαίνης συζύγου ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ πεπτωκότος ἥρωος, ἀρκοῦσι, φρονοῦμεν, ὅπως ἀνατρέψωσιν ἄρδην τὴν ἐν λόγῳ κατηγορίαν.

Ὁ ἔρως τοῦ Πάριδος καὶ τῆς Ἑλένης, αὐτὴ ἡ βάσις τῆς Ἰλιάδος, τί ἄλλο ἦν, ἐρωτᾷ ὁ Wood, ἢ πόθος ἀθεμίτου ἡδονῆς. Ἡ ἀπάντησις φαίνεται ἡμῖν εὐχερής, καὶ ἐπιτρέπεται, πιστεύομεν, ἡ ἀμφιβολία, ἐὰν ἐκ τοιούτου μόνον ἀγομένη αἰτίου, ἀπεφάσισεν ἡ Ἑλένη, ἡ πικρότατα μετὰ ταῦτα θρηνοῦσα τὸ ἁμάρτημα αὐτῆς, τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ συζύγου, ὃν ἐτίμα, τοῦ τέκνου αὐτῆς, ὃ ἐλάτρευε, τῆς οἰκιακῆς αὐτῆς εὐτυχίας, καὶ τῆς λαμπρᾶς αὐτῆς θέσεως, ὅπως δραπετεύσῃ μετὰ ξένου, ἀνταλλάσσουσα πάντα ταῦτα πρὸς τὴν αἰσχύνην. Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Πάριδος, τοῦ ἐπισύραντος κατὰ τῆς οἰκογενείας, καὶ τῆς πατρίδος αὐτοῦ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα δυστυχήματα, τοῦ ἀψηφίσαντος τὴν ὀργὴν τῶν Θεῶν, πῶς ἄλλως ἐξηγεῖται ἡ ἀφροσύνη, ἐὰν μὴ ἐφέρετο ὑπὸ ἔρωτος παραφόρου, καὶ ἀπροσμαχήτου διὰ δὴν ὡραίαν αὐτοῦ οἰκοδέσποιναν, ἔρωτος βλαστήσαντος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ κατὰ τὸ διάστημα τῆς παρ' αὐτὴν διαμονῆς καὶ μονώσεως, ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ συζύγου;

Καὶ ἀληθὲς μὲν ἐστίν, ὅτι οἱ δύο δραπέται κατὰ τὰς πρώτας τῆς φυγῆς αὐτῶν ἡμέρας προσήραξαν εἰς τὴν νῆσον

Κρανάην[1], ἧς τὰ φαιδρὰ ἄλση ἦσαν καταλληλότερα τῆς κοίλης νηὸς εἰς τὰς ἐρωτικὰς αὐτῶν διαχύσεις. Ἀλλὰ τί τὸ ἄπορον, καὶ τίς λάτρις τοῦ αἰθερίου ἔρωτος διαβεβαιοῖ ἡμᾶς, ὅτι ἐὰν συνέπλεε μετὰ τῆς ὡραίας Ἑλένης παρὰ τὰς μαγικὰς ἐκείνας ἀκτάς, οὐδεὶς ὑπῆρχε προσαράξεως κίνδυνος; Πρὶν ἢ δριμὺς ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς ὁ Wood, ἐπὶ τοιούτου στηριζόμενος ἐπιχειρήματος, παραβαλέτω αὐτὴν πρὸς οἵαν δήποτε ἑτέραν, καὶ αὐτὴν τὴν ἡμετέραν, ἧς τοσοῦτον ἐκθειάζομεν τὸν πολιτισμόν, καὶ εἰπέτω ἡμῖν ἐὰν φρονῇ, ὅτι ὁ μετ' ἐγγάμου γυναικὸς ἀποδιδράσκων ἀποδεικνύει, ὅτι οὐδὲν τρέφει πρὸς αὐτὴν ἀληθὲς φίλτρον, διότι κατέρχεται ἐκ τοῦ ἀΰλου κόσμου τῶν ἀδελφικῶν αἰσθημάτων εἰς τὸν πραγματικόν. Ὅτι τοὺς δύο ἐραστὰς συνέδεεν ἀπ' ἐναντίας ἔρως ἄδολος, καὶ ἀκραιφνής, τεκμήριοι καὶ μόνη ἡ πιστὴ καὶ μακρὰ αὐτῶν συμβίωσις, ἐν μέσῳ τοσούτων καταστροφῶν. Ἡ Ἑλένη εἶχε στιγμὰς ἀπογνώσεως, καὶ διαρκῶς ταρασσομένη ὑπὸ τῆς τύψεως τοῦ συνειδότος, ὀνειδίζει τὸν δεύτερον σύζυγον, ἐπιστρέφοντα ἐξ ἀτυχοῦς πρὸς τὸν Μενέλαον μάχης· —

> Ἤλυθες ἐκ πολέμου· ὡς ὤφελες αὐτόθ' ὀλέσθαι
> ἀνδρὶ δαμεὶς κρατερῷ, ὃς ἐμὸς πρότερος πόσις ἦεν.
>
> Ἰλ. Γ. 429.

Ἀλλ' ὁ Πάρις, τὰ πάντα εἰς τὸν ἔρωτα αὐτοῦ θυσιάζων, πῶς ἀπαντᾷ αὐτῇ;

> Μή με, γύναι, χαλεποῖσιν ὀνείδεσι θυμὸν ἔνιπτε.
> οὐ γάρ πώποτέ μ' ὧδε γ' ἔρως φρένας ἀμφεκάλυψεν,
> οὐδ' ὅτε σε πρῶτον Λακεδαίμονος ἐξ ἐρατεινῆς
> ἔπλεον ἁρπάξας ἐν ποντοπόροισι νέεσσιν,
> νήσῳ δ' ἐν Κρανάῃ ἐμίγην φιλότητι καὶ εὐνῇ,
> ὥς σέο νῦν ἔραμαι καί με γλυκὺς ἵμερος αἱρεῖ.
>
> Ἰλ. Γ. 446.

Πόσοι ἐρασταὶ τῶν σημερινῶν χρόνων ἔχουσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τοιαύτας ἐλαφρυντικὰς περιπτώσεις!

Ἄλλως τε βρίθουσι τὰ παραδείγματα. Τίς ἀρνεῖται ὅτι ἔρως ἀληθὴς καὶ ἀκμαῖος ἦν ὁ τῆς Κλεοπάτρας πρὸς τὸν Φοῖβον, Ἰλ. Ι. 560, τῆς Ἀριάδνης πρὸς τὸν Θησέα, Ὀδ. Λ. 322, καὶ τῆς Μη-

[1] Ἡ παρὰ τῶν Εὔβοιαν Μακρόνησος

δείας, ἥτις ἐθυσίασε τὰ πάντα, ὅπως ἀκολουθήσῃ τὸν Ἰάσονα; Εἰς τοὺς ἑξῆς δὲ ὡραίους στίχους

οὐ μέν πως νῦν ἔστιν ἀπὸ δρυὸς οὐδ' ἀπὸ πέτρης
τῷ ὀαριζέμεναι, ἅτε παρθένος ἠΐθεός τε,
παρθένος ἠΐθεός τ' ὀαρίζετον ἀλλήλοιϊν.
Ἰλ. Χ. 128.

τί ἄλλο ἐννοεῖ ὁ Ὅμηρος ἢ ἐρωτικὰς συνεντεύξεις ὑπὸ κρυφίας σκιάδας δρυῶν, κ' ἐπὶ τῆς χλοερᾶς κορυφῆς βράχου, εἰς οὗ τοὺς πόδας βόσκουσιν ἡσύχως τὰ ὑπὸ τῶν ἐρωμένων φυλαττόμενα ποίμνια; Ὁ περιπαθὴς ψίθυρος ἐρωτικῶν ἐκφράσεων, ὁ περιεχόμενος εἰς τὸ ἡδὺ καὶ ἄγνωστον ῥῆμα *ὀαρίζειν*, οὐδόλως μαλάσσει τὸν αὐστηρὸν ὁμηρολόγον;[1]. Εἰς δὲ τὰς σχέσεις τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὴν Βρισηΐδα, καίτοι μὴ περιοριζομένας βεβαίως εἰς πλατωνικὰς ἐκφράσεις αἰωνίας πίστεως, οὐδὲν διορᾷ ὁ ἐν λόγῳ συγγραφεὺς ἴχνος ἀληθοῦς, καὶ ταλαιπωρουμένου ἔρωτος; Ἡ ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ ὀργή, καὶ ἡ πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα ἔρις, συνετέλεσαν βεβαίως τὰ μέγιστα εἰς τὴν ὀλεθρίαν μῆνιν τοῦ Βασιλέως τῶν Μυρμιδόνων· ἀλλ' ἐξηγοῦνται ἄραγε οὕτως ἐπαρκῶς τὰ πικρὰ δάκρυα, ἅτινα χέει κατὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῆς κόρης ὁ ἀδάμαστος ἥρως, καὶ ἡ ἐπιμονὴ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ὀλεθρίων τῆς ἀποχῆς αὐτοῦ συνεπειῶν, ἐὰν μὴ ἔδακνε τὴν καρδίαν αὐτοῦ αἴσθημα σφοδρόν, καὶ ἀκοίμητον;

"Ὡς αὐτὸς ὁ ἔρως, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, ἐξακολουθεῖ ὁ Wood, ἦν πτωχὴ καὶ ταπεινή, ἐκ μιᾶς μόνης συγκειμένη φράσεως. Τὰ πάντα λέγονται ἄνευ πέπλου, αὐτοὶ δὲ οἱ ὁμηρικοὶ ἥρωες ἐξηγοῦσιν ἡμῖν ἀνεπιφυλάκτως, πῶς ἐννοοῦσι τὰς μεταξὺ τῶν δύο φύλων σχέσεις[2]." Καὶ ἀναμφισβήτητον μὲν ἐστίν, ὅτι ἡ Ὁμηρικὴ ἐποχὴ ἠγνόει τὴν ἐπιτετηδευμένην λεπτότητα τῶν νεωτέρων ἠθῶν, καὶ μὴ αἰσθανομένη τὴν ἀνάγκην τοῦ περικαλύπτειν τὴν ἔννοιαν ὑπὸ ἀλλοσημάντους λέξεις, καὶ τετορνευμένας ἐκφράσεις, ἐξεδήλου αὐτὴν ἐν πάσῃ ἁπλότητι. Ἀλλὰ δικαιούμεθα ἄραγε ἀποκαλοῦντες αὐτὴν διὰ τοῦτο ἄσεμνον, καὶ ἀπολίτευτον, ἢ ὀφείλομεν μᾶλλον δίκαιον θαυμασμοῦ φόρον εἰς τὴν ἀπέριττον ἀγνότητα τῶν τότε αἰσθημάτων;

[1] Heyne καὶ Wolf εἰς Ἡσιόδ. Θεογονίαν Σ. 35.
[2] Wood, Essays Σ. 200.

Ἡ Εὔα ἐκαλύφθη διὰ φύλλου συκῆς μόνον ἀφ' οὗ ἐγεύθη τὸν καρπὸν τῆς γνώσεως, πιστεύομεν δὲ ὅτι ἀσυγκρίτως σεμνοτέρα ἐστὶν ἡ ἡμίγυμνος Ἀφροδίτη τῆς Μήλου ἢ σύγχρονός τις καλλονὴ ὑπὸ τὰ διαφανῆ, καὶ μεμελετημένα αὐτῆς τρίχαπτα.

Ποία ἐστὶν ἡ μία ἐρωτικὴ φράσις, ἣν ἐννοεῖ ὁ Wood, ἀγνοοῦμεν, καθόσον οὐδεμία σχεδὸν ἔννοια ποικιλώτερον ἐκφράζεται παρ' Ὁμήρῳ· οὕτως **ἔρως πυκινὰς φρένας ἀμφεκάλυψεν** Ἰλ. Ξ. 294. **ἔρῳ θυμὸν ἔθελχθεν** Ὀδ. Σ. 212. **Πόθος ἐρεῖ τελέειν ἐέλδωρ. Φιλότης ἐφίμερος** κλπ. Παρατηροῦμεν δὲ μόνον, ὅτι ἡ λέξις **ἔρως** τυγχάνει συνηθεστάτη εἰς πάντα τὰ παρεμφερῆ χωρία, καὶ ὅτι οὐδὲν αὐτῆς καθαρώτερον, καθόσον συνεχῶς σημαίνει τὸ φίλτρον τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα, ἢ φίλων πρὸς ἀλλήλους. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπάρχουσιν ἀπ' ἐναντίας πολλαὶ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡ ἔννοια κρύπτεται ἀληθῶς ὑπὸ τὴν φράσιν· οὕτως **ἔργα**, ἢ **δῶρα Ἀφροδίτης. Φιλοτήσια ἔργα. Τὴν παρθενικὴν λύειν ζώνην** κλπ. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἀρχαῖοι θαυμάζουσι τὴν σεμνότητα τῆς ἐκφράσεως, "**ἀσπάσιοι λέκτρου παλαιοῦ θεσμὸν ἵκοντο**", Ὀδ. Ψ. 296, ἥτις λέγεται περὶ τῆς πρώτης νυκτὸς τοῦ Ὀδυσσέως καὶ τῆς Πηνελόπης, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ πολυμηχάνου ἥρωος. Πολύτιμον παράδειγμα τῆς ἐμφύτου εἰς τὴν ἐποχὴν σεμνότητος παρέχει ἡμῖν ὁ αὐτὸς Ὀδυσσεύς, ἀπομακρύνων, ὡς εἴδομεν, τὰς δμωὰς τῆς Ναυσικάας, πρὶν ἢ λουσθῇ, καίτοι ἐπέτρεπε τὸ ἐναντίον ἡ ἄκακος τῆς ἐποχῆς συνήθεια. Τί δὲ λέγει ἡμῖν ἡ Ἥρα, ὅτε ὁ ἐρωμανὴς Ζεὺς **ἀγκὰς** αὐτὴν λαβών, παρασύρει πρὸς τὰς κορυφὰς τῆς Ἴδης,

εἰ νῦν ἐν φιλότητι λιλαίεαι εὐνηθῆναι
Ἴδης ἐν κορυφῇσι, τὰ δὲ προπέφανται ἅπαντα,
πῶς κ' ἔοι, εἴ τις νῶϊ θεῶν αἰειγενετάων
εὕδοντ' ἀθρήσειε, θεοῖσι δὲ πᾶσι μετελθὼν
πεφράδοι;

Ἰλ. Ξ. 335.

Μόλις δὲ πείθεται ἰδοῦσα, ὅτι ὁ νεφεληγερέτης ἐκάλυψε τὴν ἀσυνήθη ἐκείνην παστάδα διὰ χρυσοῦ νέφους, τοσοῦτον πυκνοῦ, ὥστε

. . . οὐδ' ἂν νῶϊ διαδράκοι Ἠέλιός περ,
οὗ τε καὶ ὀξύτατον πέλεται φάος εἰσοράασθαι

Ἰλ. Ξ. 345.

Ποία δὲ ἀμίμητος τρυφερότης εἰς τὰς ἐρωτικὰς ἐκφράσεις, ἃς ἀπευθύνει ὁ Ἄναξ τῶν Θεῶν, ὅπως πείσῃ αὐτήν, εἰς τὴν ταλαντευομένην αὐτοῦ παράκοιτιν[1];

Οὐ γάρ πώποτε μ' ὧδε θεᾶς ἔρος οὐδὲ γυναικὸς
θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι περιπροχυθεὶς ἐδάμασσεν,
ὡς σέο νῦν ἔραμαι καί με γλυκὺς ἵμερος αἱρεῖ.

Καὶ ἐν ἑτέρᾳ δὲ περιπτώσει, ὅτε ὁ Ἄρης καὶ ἡ Ἀφροδίτη συλλαμβάνονται εἰς τὰ ἅμματα τοῦ πονηροῦ Ἡφαίστου, καὶ συῤῥέουσι πάντες οἱ Θεοὶ εἰς τὸ χαλκοῦν αὐτοῦ δῶμα, ὅπως εὐφρανθῶσιν ἐπὶ τῷ παθήματι τῶν ἐραστῶν, αἱ Θεαὶ αἵτινες ὀλίγον ἐπὶ σεμνότητι διεκρίνοντο, μένουσιν οὐχ ἧττον ἐξ αἰδοῦς εἰς τὰ οἰκήματα αὐτῶν.

θηλύτεραι δὲ θεαὶ μένον αἰδοῖ οἴκοι ἑκάστη.

Ὀδ. Θ. 324.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ο ΓΑΜΟΣ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Ὅταν λαός τις παραδεχθῇ τὸν νόμιμον γάμον, τὴν βάσιν ταύτην τῆς οἰκογενείας, κ' ἐπομένως τῆς κοινωνίας, ἀρθῇ δὲ μέχρι τῆς μονογαμίας, παρέχει ἀσφαλῆ τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ καταγωγῆς ἐχέγγυα, καὶ θεωρεῖται δικαίως ὡς ἀφιχθεὶς εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν πολιτισμοῦ. Ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ εὑρίσκομεν ταῦτα πάντα, ὡς ἔθιμα ἑδραῖα καὶ πατροπαράδοτα.

Ἡ ἱερότης τοῦ γάμου, γενικῶς ἀναγνωριζομένη, διαλάμπει πανταχοῦ τῶν ἐπῶν. Αὐτοὶ οἱ Θεοὶ θεωροῦνται προστάται τοῦ ὑμεναίου, καὶ λέγονται παρέχοντες εἰς τοὺς θνητοὺς τὰς συζύγους αὐτῶν. Αὐτοί εἰσιν οἱ εὐλογοῦντες τοὺς γάμους τῶν εὐνοουμένων αὐτῶν, Ὀδ. Δ. 208, οἱ ὁρίζοντες τὸν ἀριθμὸν τῶν τέκνων, τῶν

---

[1] Miror verecundiam Hom. versorum, qui pro illa aetate castissimi sunt. Heyne ad Il. XIV. 328. Ἤτοι — Θαυμάζω τὴν αἰδημοσύνην τῶν ὁμηρικῶν στίχων, οἵτινες διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰσὶ σεμνότατοι.

γεννωμένων ἐν ἑκάστῃ οἰκογενείᾳ, καὶ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ποιητοῦ, δωροῦντες αὐτὰ τῇ μητρί. Ὀδ. Δ. 12. Ρ. 117.

Ἐθεωρεῖτο δὲ ὁ γάμος γενικῶς ὡς εὐτύχημα, καὶ τοὺς πλείστους τῶν ἡρώων εὑρίσκομεν νενυμφευμένους, Ἰλ. Ι. 378. Ὀδ. Π. 126. Υ. 74. Τῶν δὲ Θεῶν αἱ συζυγικαὶ περιπτύξεις θεωροῦνται ὡς γεγονὸς αἴσιον, ἐφ' ᾧ ὀργᾷ ἐκ χαρᾶς σύμπασα ἡ φύσις. Ἀμίμητον τούτου παράδειγμα ἔχομεν ἤδη τὴν ἐπὶ τῆς Ἴδης ὁμιλίαν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, ὅτε βλαστάνουσιν ἐκ τῆς γῆς αὐθορμήτως τὰ κάλλιστα τῶν ἀνθέων, ὅπως σχηματίσωσι τὴν θείαν εὐνήν. Ἀλλ' εἰσὶ περιττὰ σχεδὸν τὰ λοιπὰ παραδείγματα ἀπέναντι τῶν ἑξῆς στίχων, οὓς ἀπευθύνει τῇ Ναυσικάᾳ ὁ Ὀδυσσεύς, ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει βεβαίως τῆς Πηνελόπης, καὶ οἵτινες δικαίως θεωροῦνται ὡς ὁ τελειότερος ὁρισμὸς τοῦ εὐτυχοῦς γάμου.

. . . . οὐ μὲν γὰρ τοῦγε κρεῖσσον καὶ ἄρειον
ἢ ὅθ' ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἶκον ἔχητον
ἀνὴρ ἠδὲ γυνή . . . .

Ὀδ. Ζ. 183.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ μισογύνης Ἡσίοδος ἀναγνωρίζει, ὅτι οὐδεὶς θησαυρὸς ἀνώτερος τῆς ἀγαθῆς γυναικός. Ἔργα καὶ Ἡμ. 643.

Ἐνυμφεύοντο δὲ οἱ νέοι καὶ νεάνιδες ἐν θαλερᾷ ἡλικίᾳ, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἔκφρασις **θαλερὸς γάμος**, Ὀδ. Υ. 74. Οὕτως ὁ Λαέρτης ὑπανδρεύει τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Κτιμένην, ἅμα ἡβάσασαν, Ὀδ. Ο. 366, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Κισσῆς τὴν Θεανώ, Ἰλ. Λ. 225, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου εἴδομεν, ὅτι τὴν Ναυσικάαν, εἰσέτι παιδίσκην, ἐμνηστεύοντο ἤδη οἱ εὐγενέστεροι τῶν Φαιάκων. Μεταξὺ τῶν ἀρίστων συμβουλῶν, ἃς παρέχει ὁ Ἡσίοδος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, συγκαταριθμεῖται καὶ ἡ περὶ τῆς νυμφεύσεως αὐτοῦ, ἅμα προσεγγίσῃ τὸ τριακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει οὐχὶ πολὺ ἀργότερον· ἐπιλέγει δέ, ὅτι μνηστευθεὶς παρθένον δεκατετραετῆ, καὶ ὁδηγήσας αὐτὴν κατ' οἶκον, ποιεῖ καλῶς νυμφευόμενος αὐτήν, ἅμα φθάσῃ τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος. Ἔργα καὶ Ἡμ. 640. Ἀναφέρονται ὅμως παρ' Ὁμήρῳ καὶ σύζυγοι ὁμήλικες, Ἰλ. Λ. 225, ὅτι δὲ ἰδίως ἐτιμᾶτο ὡς μνηστὴ ἡ παρθένος, ἀποδείκνυται ἐκ τῆς συνεχῶς ἀπαντώσης φράσεως **κουριδίη ἄλοχος**· φαίνεται δέ, ὅπερ ἰδιαζόντως

τιμᾷ τὴν ἀγνότητα τῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅτι καὶ ἡ ἔκφρασις ***κουρίδιος πόσις*** ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐξελαμβάνετο ἔννοιαν.

Τινὲς ἐμέμφθησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν καὶ ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι ἡ νεᾶνις οὐδόλως συμμετεῖχε τῆς ἐκλογῆς τοῦ συζύγου αὐτῆς. Καὶ ἀληθὲς μὲν ἐστίν, ὅτι οὗτος ἐξελέγετο ὑπὸ τῶν γονέων, ἀλλ' οὐδαμοῦ τῶν ἐπῶν ἀπαντῶμεν παράδειγμα νέας κόρης δυσανασχετούσης κατὰ τῆς τοιαύτης ἐκλογῆς· φαίνεται δὲ ἡμῖν ὑπερβολική, τῇ ἀληθείᾳ, ἡ ἀπαίτησις τῆς παρ' Ὁμήρῳ εὑρέσεως ἐθίμου, ὅπερ καὶ σήμερον ἔτι ἀμφισβητεῖται, καὶ ἀτελῶς ἐφαρμόζεται. Αἱ παρθένοι, πεποιθυῖαι εἰς τὸ φίλτρον, καὶ τὴν πεφωτισμένην μέριμναν τῶν γονέαν αὐτῶν, ἀπεδέχοντο εὐχαρίστως τὸν παρ' αὐτῶν ὁρισθέντα, καὶ μόνον μέλημα εἶχον τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εὐτυχίας αὐτοῦ.

Τῆς ἀπολύτου ταύτης τῶν γονέων ἐξουσίας πλεῖστα ἔχομεν παραδείγματα. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Λυκίας ὑπόσχεται ἐκ τοῦ προχείρου τὴν θυγατέρα αὐτοῦ τῷ Βελλεροφόντῃ, Ἰλ. Ζ. 192. ὁ δὲ Ἀλκίνοος προτείνει τὴν Ναυσικάαν τῷ Ὀδυσσεῖ, ἄνευ προτέρας περὶ τούτου συνεννοήσεως, οὐδὲ μετ' αὐτῆς τῆς Ἀρήτης, Ὀδ. Η. 313. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς λέγων, ὅτι εὐχερὴς τυγχάνει αὐτῷ ὁ γάμος μεθ' οἵας δήποτε τῶν ἀρίστων Ἀχαιΐδων, καὶ οἱ μνηστῆρες ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι πολλαὶ γυναῖκες, ὧν εὐχερὴς ἦν δι' αὐτοὺς ἡ ἀπόκτησις, δι' ἁπλῆς αἰτήσεως, παρέχουσιν ἡμῖν νέα παραδείγματα, ὅτι ἤρκει πρὸς τοῦτο ἡ ἀπόφασις τῶν γονέων. Ὀδ. Β. 206. Ἐν τούτοις φαίνεται, ὅτι ἐνίοτε ἐζητεῖτο καὶ ἡ γνώμη τῶν ἀδελφῶν, καὶ λοιπῶν στενῶν συγγενῶν, ἐννοεῖται πάντοτε τῶν ἀρρένων, διότι ἐν τῷ εἰς Ἀφροδίτην ὕμνῳ βλέπομεν, ὅτι αὕτη ἀπαιτεῖ, ὅπως ὁ Ἀγχίσης, πρὶν ἢ νυμφευθῇ αὐτήν, ἐπιτύχῃ τὴν συγκατάθεσιν, οὐ μόνον τῶν γονέων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀδελφῶν, καὶ λοιπῶν αὐτοῦ συγγενῶν,

> πατρί τε σῷ δεῖξον καὶ μητέρι κέδν' εἰδυίῃ,
> σοῖς τε κασιγνήτοις, οἵτοι ὁμόθεν γεγάασιν.
>
> Ὕμνος εἰς Ἀφρδ. 135.

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἐμφαίνεται πρὸς τούτοις, ὅτι οὐ μόνον διὰ τὰς παρθένους, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς υἱοὺς εἰσέτι ἀπῃτεῖτο πρὸς γάμον ἡ συγκατάθεσις τῶν γονέων. Οὕτω καὶ ὁ Μενέλαος κατὰ

τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὑπανδρεύει τὴν θυγατέρα, καὶ νυμφεύει τὸν υἱὸν αὐτοῦ μετά τινος Σπαρτιάτιδος, Ὀδ. Β. 10. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἀχιλλεύς, ἀρνούμενος μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀγαμέμνονος, μετὰ τῆς προσφερομένης λαμπρᾶς προικός, λέγει ὅτι τῷ γέροντι αὐτοῦ πατρὶ ἀπόκειται ἡ ἐκλογὴ τῆς νύμφης.

Πηλεύς θήν μοι ἔπειτα γυναῖκα γαμέσσεται αὐτός.

Ἰλ. Ι. 394.

Ἓν μόνον ὑπάρχει χωρίον, ἐξ οὗ προκύπτει, ὅτι κατ' ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς εἰς γάμον ἐρχομένης, τὸ ἑξῆς:

μητέρα σὴν ἀπόπεμψον, ἄνωχθι δέ μιν γαμέεσθαι
τῷ ὅτεῳ τε πατὴρ κέλεται καὶ ἁνδάνει αὐτῇ.

Ὀδ. Β. 114.

Ἀλλ' ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τῆς Πηνελόπης, ἥτις φυσικὸν ἐστίν, ὅτι ἐκέκτητο πολὺ πλείονα, ἢ κατὰ τὸ σύνηθες ἐλευθερίαν.

Η ΜΝΗΣΤΕΙΑ.

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ νεᾶνις, μόλις ἡβάσασα, περιεκυκλοῦτο ὑπὸ τῶν εἰς γάμον ζητούντων αὐτὴν μνηστήρων. Τοσαῦτα παρέχει ἡμῖν τούτου παραδείγματα ἡ ἀρχαιότης, ὥστε πιστεύομεν, ὅτι πρόκειται περὶ ἐθίμου κοινῶς παραδεδεγμένου. Ἐνθυμίζομεν μόνον τὸ τῆς καλῆς Ἑλένης, ἣν ἐμνηστεύσαντο πάντες τῆς Ἑλλάδος οἱ ἡγεμόνες, τὸ τῆς Ναυσικάας, ἣν ἐπεζήτησαν οἱ εὐγενέστεροι τῶν Φαιάκων, καὶ τὸ τῆς Πηνελόπης. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι ὁ ἀριθμός, καὶ ἡ ἀξία τῶν μνηστήρων τούτων ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς εὐγενείας, καὶ τῆς καλλονῆς τῆς νύμφης. Ὥστε ἔχομεν ᾧδε διαφορὰν σπουδαίαν μεταξὺ τοῦ πεπολιτισμένου ἡμῶν αἰῶνος, καὶ τῆς ἡμιβαρβάρου ὁμηρικῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη οὐδόλως τυγχάνει δι' ἡμᾶς κολακευτική. Ἡ καλλονή, καὶ ἡ εὐγένεια ἐκτιμῶνται βεβαίως καὶ τὴν σήμερον κατὰ θεωρίαν, ἀλλ' εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν συγχρόνων μνηστήρων εὐγενεστέρα τῆς Ναυσικάας, καὶ τῆς Ἑλένης ὡραιοτέρα, ἤθελεν εἶναι βεβαίως ἡ Μήδεια, ἡ ἐκ τῆς Κολχίδος συμπαραλαβοῦσα τὸ χρυσοῦν δέρας.

Ἄλλως εἶχον τὰ πράγματα κατὰ τὸν 10 π. χ. αἰῶνα. Τότε οὐ μόνον ὀλίγον ἐβάρυνεν εἰς τὴν πλάστιγγα ἡ περιουσία τῆς μνηστῆς, ἀλλὰ διεξήγετο ἀπ' ἐναντίας πᾶς ὁ μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων ἀγὼν διὰ πλουσίων δώρων, ἅτινα προσήνεγκον οὗτοι εἰς αὐτὰς τὰς παρθένους, ἢ καὶ εἰς τοὺς γονεῖς, καὶ συγγενεῖς αὐτῶν, ὅπως κερδίσωσιν οὕτω τὴν εὔνοιαν καὶ συγκατάθεσιν αὐτῶν. Συνίσταντο δὲ συνήθως τὰ δῶρα ταῦτα εἰς πολυτίμους πέπλους, χρυσότευκτα ἀγγεῖα, ἢ καὶ βόας, ὅπερ ἐξηγεῖ τὸ ἐπίθετον **ἀλφεσίβοιαι**, τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὰς παρθένους, τὰς παρὰ πολλῶν ἐπιζητουμένας, Ὕμν. εἰς Ἀφρδ. 119. Τοιαῦτά εἰσὶ τὰ δῶρα, ἅτινα ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν μνηστήρων αὐτῆς καὶ ἡ Πηνελόπη.

Πλὴν δὲ τούτου φαίνεται, ὅτι οἱ θιασῶται περιζητήτου τινὸς κόρης ὑπεβάλλοντο πολλάκις καὶ εἰς ἑτέρας δοκιμασίας, κερδαίνοντες δι' ἀνδραγαθημάτων, ὡς οἱ ἱππόται τοῦ μεσαίωνος, τὸ ἀντικείμενον τῶν πόθων αὐτῶν. Οὕτως ὁ Νηλεὺς ὑπεσχέθη τὴν ὡραίαν αὐτοῦ θυγατέρα Πηρὼ εἰς τὸν ὑπεξαιρέσοντα ἐκ Φυλάκης τοὺς βόας τοῦ Ἰφίκλου, Ὀδ. Λ. 287. Ὁ δὲ Ὀθρυονεὺς ὑπόσχεται, ἐὰν δοθῇ αὐτῷ ἡ Κασσάνδρα, τὴν ἐκ Τροίας ἀποδίωξιν τῶν Ἀχαιῶν, δι' ὃ καὶ πικρῶς ὀνειδίζεται ὑπὸ τοῦ Διομήδου, μετὰ τὴν παρὰ τὰς νῆας ἧτταν Ἰλ. Ν. 363. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Πηνελόπη συγκατατίθεται ἐπὶ τέλους εἰς τὴν παραδοχὴν ἐκείνου ἐκ τῶν μνηστήρων, ὅστις ἐκέκτητο ἱκανὴν ῥώμην, ὅπως τανύσῃ τὸ τόξον τοῦ Ὀδυσσέως, Ὀδ. Φ. 75. Τὴν ὁμοιότητα ταύτην τοῦ ὁμηρικοῦ ἐθίμου πρὸς τὸ τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης παρατηροῦσιν οἵτε Γερμανοὶ καὶ οἱ Γάλλοι συγγραφεῖς, λέγοντες ὅτι ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ Τάσσος, καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Λατινικῶν ἐθνῶν βάρδοι, ἀποβαίνουσιν ἀπόγονοι τοῦ Ἕλληνος ἀοιδοῦ.

ΤΑ ΕΕΔΝΑ.

Ἀλλ' οὐδ' εἰς ταῦτα μόνα περιωρίζοντο αἱ ὑποχρεώσεις τοῦ μνηστῆρος. Καὶ ἀφ' οὗ ὁριστικῶς ἐξελέγετο μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων ὁ καταλληλότερος, ἐξηγόραζεν οὗτος τὴν νύμφην διὰ νέων δώρων, ἀσυγκρίτως σπουδαιοτέρων τῶν πρώτων, καὶ καλουμένων **ἔεδνα**, Ὀδ. Ζ. 159. Θ. 318. Πόσον δὲ πλούσια ἦσαν τὰ **ἔεδνα**, ἢ

καὶ ἕδνα ταῦτα, ὁρῶμεν ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Ἰφιδάμα, ὅστις προσφέρει εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ ἑκατὸν βόας, καὶ χιλίους ἄρνας καὶ αἶγας, Ἰλ. Λ. 241.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἀξία τῶν ἕδνων τούτων οὐ μικρὸν ἐβάρυνεν εἰς τὴν πλάστιγγα, τοὐλάχιστον εἰς τὰ ὄμματα τῶν γονέων, ἐξασφαλίζουσα τῷ γενναιοτέρῳ τὴν ἐπιτυχίαν, καθόσον ἡ Ἀθηνᾶ λέγει τῷ Τηλεμάχῳ, ὅτι ἐπιβληθήσεται πιθανῶς εἰς τὴν Πηνελόπην ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῆς ἡ ἐκλογὴ τοῦ Εὐρυμάχου, διότι οὗτος ἦν ὁ ὀλβιώτερος τῶν μνηστήρων. Ὀδ. Ο. 18. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἡ εὐγενὴς Πηνελόπη, καταφρονοῦσα τὴν ὑλικὴν ταύτην ὑπεροχήν, προτιμᾷ τὸν Ἀμφίνομον, ὡς διακρινόμενον ἐπὶ φρονήσει καὶ εὐφυΐᾳ, Ὀδ. Π. 397.

Φαίνεται δὲ ἀληθῶς πρὸς τιμὴν τῆς ἐποχῆς, ὅτι καὶ μόνη ἡ ἀρετὴ ἐθεωρεῖτο ἐνίοτε ὡς προσὸν ἐπαρκές, καθόσον ὁ Ὀδυσσεύς, μεταξὺ ἄλλων περιπετειῶν, ἃς διηγεῖται τῷ Εὐμαίῳ ἐν τῇ ψευδεῖ αὐτοῦ βιογραφίᾳ, λέγει πρὸς τούτοις ὅτι, καίτοι πτωχός, ἐνυμφεύθη

. . . . γυναῖκα πολυκλήρων ἀνθρώπων
εἵνεκ' ἐμῆς ἀρετῆς, ἐπεὶ οὐκ ἀποφώλιος ἦα
οὐδὲ φυγοπτόλεμος . . . .

Ὀδ. Σ. 212.

Εἰς ἀντιστάθμισιν τῶν δώρων τούτων φαίνεται ὅτι καὶ οἱ γονεῖς παρεῖχον εἰς τὴν θυγατέρα αὐτῶν προῖκα, ἥτις καὶ αὐτὴ ἐκαλεῖτο τότε διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος. Τοιούτου ἕδνου μεγαλοπρεπὲς παράδειγμα παρέχουσιν αἱ πρὸς τὸν Ἀχιλλέα προτάσεις τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὑποσχομένου ἑπτὰ **εὐναιόμενα πτολίεθρα.** Ἰλ. Ι. 149. ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνταπαιτήσεως. Καὶ ὁ Βασιλεὺς δὲ τῆς Λυκίας παραχωρεῖ τῷ Βελλεροφόντῃ, μετὰ τῆς θυγατρός, τὸ ἥμισυ τοῦ βασιλείου αὐτοῦ Ἰλ. Ζ. 193. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Τηλέμαχος λέγει, ὅτι ἐὰν ἀποβάλῃ τὴν μητέρα, δυσχερὴς ἔσται ἡ εἰς τὸν πατέρα αὐτῆς ἀπόδοσις τῆς προικός, ἐξ οὗ ὁρῶμεν, ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, τὰ ἕδνα ἐπεστρέφοντο εἰς τοὺς γονεῖς. Ὀδ. Β. 133. Ἐπιμαρτυρεῖ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Ἥφαιστος, ὅστις, ἀπατηθεὶς ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης, ἀπαιτεῖ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἕδνων, ἅπερ ἔδωκε διὰ τὴν **εὐστέφανον**, ἀλλ' οὐχὶ καὶ **ἐχέμυθον Κυθέρειαν.** Ὀδ. Θ. 320.

Η ΤΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΓΑΜΩΝ.

Περὶ τῶν κατὰ τὴν χαρμόσυνον ταύτην περίστασιν ἐθιζομένων γνωρίζομεν τὰ ἑξῆς. Μεγαλοπρεπὲς παρετίθετο γεῦμα ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς τῆς νύμφης, δι' ὅ, ἐν τούτοις, τοὺς ἀναγκαίους βόας καὶ ἄρνας παρεῖχεν ὁ γαμβρός. Τοιοῦτον συμπόσιον προητοίμαζεν ὁ Μενέλαος διὰ τοὺς συγχρόνους γάμους τοῦ υἱοῦ καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, ὅτε ἀφίκετο εἰς Σπάρτην ὁ Τηλέμαχος, Ὀδ. Δ. 3. παρεκάθητο δὲ εἰς αὐτὸ καὶ ἡ νύμφη λαμπρῶς ἐνδεδυμένη. Οὕτως ἡ Ἑλένη δωρεῖ εἰς ἀνάμνησιν τῷ Τηλεμάχῳ λαμπρὸν πέπλον, παραγγέλλουσα ὅπως κοσμήσῃ δι' αὐτοῦ τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ νύμφην, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου, φυλάττων αὐτὸν προσωρινῶς παρὰ τῇ μητρί, ἐν τῷ Μεγάρῳ, Ὀδ. Ο. 126. Καὶ οἱ προσκεκλημένοι δὲ ἤρχοντο πλουσίως ἠμφιεσμένοι. Μεταξὺ αὐτῶν διεκρίνοντο αἱ ἰδιαίτεραι τῆς νύμφης φίλαι, καὶ ὁμήλικες, αἵτινες ἔμενον διαρκῶς παρ' αὐτῇ, κ' ἐχρησίμευον, οὕτως εἰπεῖν, ὡς παράνυμφοι.

Τὸ συμπόσιον ἐπηκολούθει ὄρχησις πρὸς τὸν ἦχον φορμίγγων, καὶ τὸ ᾆσμα ἀοιδῶν. Προετοιμάζων τὸν φόνον τῶν μνηστήρων ὁ Ὀδυσσεύς, ὅπως μὴ προώρως φωραθῇ τὸ πρᾶγμα, καὶ

> μὴ πρόσθε κλέος εὐρὺ φόνου κατὰ ἄστυ γένηται
>
> Ὀδ. Ψ. 137.

μηχανᾶται εὐφυὲς στρατήγημα, καὶ προσποιεῖται ὅτι τελεῖται γάμος ἐν τοῖς Μεγάροις. Διδακτικώταται δὲ εἰσὶ δι' ἡμᾶς αἱ ὁδηγίαι, ἃς παρέχει τοῖς συνεργάταις τῆς ἐκδικήσεως αὐτοῦ.

> Τοιγὰρ ἐγὼν ἐρέω ὥς μοι δοκεῖ εἶναι ἄριστα
> πρῶτα μὲν ἄρ' λούσασθε καὶ ἀμφιέσασθε χιτῶνας,
> δμωὰς δ' ἐν μεγάροισιν ἀνώγετε εἵμαθ' ἑλέσθαι·
> αὐτὰρ θεῖος ἀοιδὸς ἔχων φόρμιγγα λίγειαν
> ἡμῖν ἡγείσθω φιλοπαίγμονος ὀρχηθμοῖο,
> ὥς κεν τις φαίη γάμον ἔμμεναι ἐκτὸς ἀκούων
> ἢ ἀν' ὁδὸν στείχων, ἢ οἱ περιναιετάουσιν. Ὀδ. Ψ. 136.

Ἀληθῶς δὲ τὰ πάντα διεσκευάσθησαν κατὰ τὰς παραγγελίας ταύτας,

> τοῖσιν δὲ μέγα δῶμα περιστεναχίζετο ποσσὶν
> ἀνδρῶν παιζόντων καλλιζώνων τε γυναικῶν.
>
> Ὀδ. Ψ. 147.

οἱ δὲ ἔξωθεν ἀκούοντες, συλληφθέντες εἰς τὴν παγίδα, κατηγόρουν τὴν Πηνελόπην, καὶ ἔλεγον

Ἡ μάλα δή τις ἔγημε πολυμνήστην βασίλειαν
σχετλίη, οὐδ' ἔτλη πόσιος οὗ κουριδίοιο

Ὀδ. Ψ. 150.

Τὸ δὲ ἑσπέρας ὡδηγεῖτο τέλος ἡ νύμφη ἐν πομπῇ, καὶ διὰ πέπλου κεκαλυμμένη, εἰς τὸν οἶκον, ἢ τὸν ἰδιαίτερον θάλαμον τοῦ γαμβροῦ· λαμπαδηφόροι, καὶ ἀξιέραστοι γυναῖκες προεπορεύοντο τῆς συνοδείας, ἧς εἵποντο στίφη χορευτῶν· παῖδες δὲ καὶ παρθένοι ἔψαλλον πρὸς λύρας, καὶ αὐλοὺς φαιδροὺς ὑμεναίους.

Περὶ τῶν ἐνδυμάτων αὐτῆς λέγει ἡ Ναυσικάα τῇ Ἀθηνᾷ

. . . . . χρὴ καλὰ μὲν αὐτὴν
ἕννυσθαι, τὰ δὲ τοῖσι παρασχεῖν οἵ κέ σ' ἄγωνται

Ὀδ. Ζ. 28.

ἐξ οὗ προκύπτει, ὅτι ὑπῆρχον καί τινες, οἵτινες ὡδήγουν τὴν νύμφην, καὶ εἰς οὓς αὕτη ἐδώρει τὰ κατάλληλα ἱμάτια[1]. Πιθανὸν δὲ ὅτι ἐκράτουν αὐτὴν ἑκατέρωθεν, ὡς ἐθίζεται εἰσέτι ἐν Ἑλλάδι.

Καὶ συνήθως μὲν ἔμενον οἱ νεόνυμφοι ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ, καὶ συνετέλουν πρὸς ἀπαρτισμὸν μεγάλης πατριαρχικῆς οἰκογενείας. Τότε δέ, ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν, ᾠκοδόμει ἁπλῶς ὁ γαμβρὸς ἰδιαίτερον θάλαμον ἐν τῇ μεγάλῃ αὐλῇ. Οὕτως οἱ νενυμφευμένοι υἱοὶ τοῦ Ἀλκινόου ἐξηκολούθουν οἰκοῦντες τὸ κοινὸν Μέλαθρον, Ὀδ. Η. 5. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον συνῴκουν καὶ πάντες οἱ υἱοί, καὶ γαμβροὶ τοῦ Πριάμου, Ἰλ. Ζ. 244, καὶ τοῦ Νέστορος, Ὀδ. Γ. 412. 451.

Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος τούτου τοῦ γαμβροῦ ἀνεγείροντος ἰδιαίτερον οἶκον, καὶ ἀποχωριζομένου ὅλως τοῦ πατρός. Οὕτως ὁ Ἕκτωρ, καὶ ὁ Πάρις κατῴκουν εἰς οἰκίας ἰδίας, ἀλλ' εὑρισκομένας ἐγγὺς τῶν Ἀνακτόρων τοῦ Πριάμου, Ἰλ. Ζ. 313. 371. 370. Ἐν πάσῃ περιπτώσει φαίνεται ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ νυμφευομένου ἀνοικοδόμησις ἰδίου θαλάμου, ἢ οἴκου, ἦν ἔθος γενικόν, ὅπερ ἐξηγεῖ τὴν παθητικὴν τοῦ Ὁμήρου ἔκφρασιν, ὁσάκις πρόκειται περὶ νεογάμων πεσόντων ἐν τῇ μάχῃ, ὅτι ἀφῆκαν ἡμιτελῆ τὸν δόμον αὐτῶν. Καὶ οἱ ἑξῆς δὲ στίχοι, δι' ὧν ὁ Εὔφορβος ἐπικαλεῖται τὴν εὐσπλαγχνίαν

[1] Τὸ χωρίον τοῦτο μεταφράζει ὁ Becker ὡς ἑξῆς· Deren sie selbst bedarf, und die sie andere austheilen muss. Becker, Charikles 12. Σ. 410.

τοῦ Μενελάου, μετὰ τὸν φόνον τοῦ Πατρόκλου, διαγράφουσιν εὐγλώπτως τὴν εἰκόνα τῆς ἐρημώσεως, καὶ τοῦ πένθους, ὅπερ ἐπηκολούθει τοιοῦτον ἀτύχημα.

χήρωσας δὲ γυναῖκα μυχῷ θαλάμοιο νέοιο,
ἀρητὸν δὲ τοκεῦσι γόον καὶ πένθος ἔθηκας
Ἰλ. Ρ. 37.

Εἴς τινας δὲ περιπτώσεις ἡ νύμφη ἠκολούθει τὸν σύζυγον αὐτῆς καὶ εἰς ὅλως ξένην χώραν. Οὕτως ὁ Μενέλαος, συζεύξας τὴν θυγατέρα αὐτοῦ μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως, ἀποστέλλει αὐτὴν τῷ γαμβρῷ εἰς τὸ ἄστυ τῶν Μυρμιδόνων, Ὀδ. Δ. 5. Ἐξάγεται δὲ ἐκ τῶν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ λεγομένων, ὅτι ὁ γαμβρὸς οὐδόλως παρῆν εἰς τὴν τελετήν, ὥστε φαίνεται ὅτι ἐπετρέπετο, ὡς καὶ τὴν σήμερον τοῦτο συμβαίνει, εἰς ἐξαιρετικάς τινας περιπτώσεις, ἡ τέλεσις τοῦ γάμου, ἀπόντος τοῦ ἑνὸς τῶν νεονύμφων.

ΓΑΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

Ὅτι ὁ δεύτερος γάμος ἐθεωρεῖτο παρ' Ὁμήρῳ νόμιμος, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἀποδείκνυται δὲ τοῦτο ἐπαρκῶς κ' ἐκ μόνου τοῦ παραδείγματος τῆς Πηνελόπης, ἥτις, ἀπολεσθέντος τοῦ Ὀδυσσέως, ἐθεωρεῖτο ἀποκτήσασα, ὡς ἐκ τούτου, τὸ δικαίωμα πρὸς τέλεσιν δευτέρου γάμου, εἰς ὃν ἐβίαζον αὐτὴν οἱ μνηστῆρες. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεύς, κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀποδημίας, λαβὼν ἀπὸ τῆς δεξιᾶς χειρός, παραγγέλλει αὐτῇ, ἀφ' οὗ ἴδῃ γενειάσαντα τὸν Τηλέμαχον

γήμασθ' ᾧ κ' ἐθέλῃσθα, τεὸν κατὰ δῶμα λιποῦσα
Ὀδ. Σ. 270.

Ἐν τούτοις, καίτοι θεμιτός, ἀντέκειτο ὁ δεύτερος γάμος εἰς τὴν εὐαισθησίαν, καὶ λεπτότητα τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς, δι' ὃ καὶ κοινῶς κατηγορεῖται. Ἐκδηλοῦται δὲ πασιφανῶς τὸ αἴσθημα τοῦτο τῆς ἀποδοκιμασίας ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς Ἑλένης, ἥτις, καίτοι νομιμοποιήσασα τοὺς μετὰ τοῦ Πάριδος δεσμοὺς αὐτῆς, οὔτε ὑπὸ τῶν Θεῶν, οὔτε ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων συγχωρεῖται. Ἡ ἕνωσις αὕτη ἐστίν, ὅπως δήποτε, ἡ προκαλέσασα πάντα τὰ ἐπακολουθήσαντα δεινά, καίτοι βεβαίως ἐγκληματικὴ ὑπῆρξεν ἰδίως ἡ προηγηθεῖσα αὐτῆς

συζυγική ἀπιστία, καὶ φυγή. Ὁ δὶς νυμφευόμενος θεωρεῖται ὡς ἐπιδεικνύων σκληροκαρδίαν, διότι μετὰ τοσαύτης εὐχερείας ἐλησμόνει τὸν πρῶτον τῆς νεότητος φίλον, καὶ σύντροφον.

Ἐὰν δ' ὑπῆρχον ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τέκνα, τὸ πρᾶγμα ἦν εἰσέτι σπουδαιότερον. Ὁ νέους δεσμοὺς συνάπτων ἐθεωρεῖτο ὡς ἀδικῶν τὰ δυστυχῆ ταῦτα ὄντα, καὶ ἀπογυμνῶν αὐτά, χάριν τῶν ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου θαλλῶν· τοῦτο δὲ ἰδίως, προκειμένου περὶ τῆς μητρός, καθόσον αὕτη, ὑπανδρευομένη ἐκ νέου, συμπαρελάμβανε, καὶ ἔφερεν εἰς τὸν δεύτερον σύζυγον, καὶ εἰς τὰ ἐξ αὐτοῦ τέκνα, σύμπασαν αὐτῆς τὴν προῖκα. Τὰ αἰσθήματα ταῦτα ζωηρῶς ἐκφράζει ὁ Εὔμαιος, λέγων ἐν γένει περὶ τοῦ γυναικείου φύλου τὰ ἑξῆς.

οἶσθα γὰρ οἷος θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι γυναικός·
κείνου βούλεται οἶκον ὀφέλλειν, ὅς κεν ὀπυίῃ,
παίδων δὲ προτέρων καὶ κουριδίοιο φίλοιο
οὐκέτι μέμνηται τεθνηκότος οὐδὲ μεταλλᾷ
'Οδ. Ο. 23.

Καὶ ἡ Πηνελόπη δέ, καίτοι, ὡς εἴδομεν, παρ' αὐτοῦ τοῦ συζύγου προτραπεῖσα, καί τι λέγουσα ὅτι

. . . . . μάλλ δ' ὀτρύνουσι τοκῆες
γήμασθ', ἀσχαλάᾳ δὲ παῖς βίοτον κατεδόντων
γιγνώσκων . . . .

ἀποφεύγει οὐχ ἧττον τὸν δεύτερον γάμον,

εὐνήν αἰδουμένη πόσιος δημόσιόν τε φῆμιν.
'Οδ. Π. 75.

Πλὴν τῶν ἐν λόγῳ δύο παραδειγμάτων, ἓν εἰσέτι, ἐὰν μὴ σφάλωμεν, ἀναφέρεται ἐν τοῖς ἔπεσι, τὸ τοῦ Ἀλωῆος, ὅστις μετὰ τὴν Ἠρίβοιαν, νυμφεύεται τὴν Ἰφιμέδειαν. Ἰλ. Ε. 389. Ὀδ. Λ. 305. Ἐστὶ δὲ αὕτη καὶ ἡ μόνη περίπτωσις, καθ' ἣν βλέπομεν τὸν δεύτερον γάμον ἀληθῶς τελούμενον. Τόση δ' ἀληθῶς ἐστὶν ἡ σπάνις τῶν τοιούτων γάμων, ὥστε ὁ Παυσανίας, παριδών, φαίνεται, τὸ τοῦ Ἀλωῆος, λέγει **"Πρότερον δὲ καθεστήκει ταῖς γυναιξὶν ἐπὶ ἀνδρὶ ἀποθανόντι χηρεύειν"** [1]. Ἀναφέρει δὲ ὡς μόνην ἀπαντωμένην ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος τὸν μῦθον τῆς Πηνελόπης.

Ἡ εἰς δεύτερον γάμον συνερχομένη γυνή, φαίνεται ὅτι ἐπέστρεφε παρὰ τῷ πατρὶ αὐτῆς, εἰς ὃν ἀπεδίδετο παρὰ τῶν υἱῶν, ἢ ἑτέρων συγγενῶν τοῦ θανόντος συζύγου, ἡ δοθεῖσα προίξ. Ἐξέδιδε δὲ τότε

[1] Παυσανίου Κορινθιακά.

ὁ πατὴρ αὐτὴν ἐκ νέου, ἐπαναλαμβανομένων πάντων τῶν αὐτῶν ἐθίμων, ἅτινα ἐτηροῦντο καὶ διὰ τὸν πρῶτον γάμον. Ἡ νύμφη ἐλάμβανε καὶ αὖθις τὰ νόμιμα δῶρα, καὶ προῖκα, ἥτις κ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐκαλεῖτο *ἕδνον*. Ἡ τελετὴ ἐπίσης κατ' οὐδὲν διέφερε τῆς ἀνωτέρω περιγραφείσης, καὶ παρετίθετο παρὰ τοῦ πατρὸς τὸ συμπόσιον, δι' ὃ παρεῖχεν ὁ γαμβρὸς τὰ χρήσιμα. Περὶ τῆς Πηνελόπης λέγεται,

> ἂψ ἴτω ἐς μέγαρον πατρὸς μέγα δυναμένοιο.
> οἱ δὲ γάμον τεύξουσι καὶ ἀρτυνέουσιν ἔεδνα
> πολλὰ μάλ' ὅσσα ἔοικε φίλης ἐπὶ παιδὸς ἕπεσθαι,
>
> Ὀδ. Α. 278.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἀληθῶς ἡ μόνη κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην διαφορὰ ἦν ἡ ἀνωτέρω παρατηρηθεῖσα ἐλάττωσις τῆς ἐξουσίας τῶν γενέων περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ γαμβροῦ.

Τρίτου γάμου οὐδεμία γίγνεται μνεία, ὅλως δὲ ἄγνωστον φαίνεται ὅτι ἐτύγχανε καὶ τὸ διαζύγιον. Αὐτὸς ὁ Ἥφαιστος, συλλαβὼν ἐπ' αὐτοφώρῳ τὴν ἄπιστον Ἀφροδίτην, ἀπαιτεῖ μὲν τὴν ἀπόδοσιν τῶν πλουσίων ἐέδνων, ἅτινα ὑπὲρ αὐτῆς ἀπέτισε,

> ὅσσα οἱ ἐγγυάλιξα κυνώπιδος εἵνεκα κούρης
>
> Ὀδ. Θ. 319.

κ' ἐπὶ τέλους ἀποδέχεται τὴν ἐγγύησιν τοῦ Ποσειδῶνος, ἀλλ' οὐδ' ἀναφέρει ὡς δυνατὴν τὴν ἀπὸ τῆς φιλομειδοῦς Θεᾶς διάζευξιν αὐτοῦ.

ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΑΠΑΤΗ.

Ἐκ πάντων τῶν ἤδη περὶ γάμου λεχθέντων, κ' ἐκ τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων, ἅτινα εὕρομεν κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν τοσοῦτον ἀνεπτυγμένα, ἕπεται ὅτι ἡ συζυγικὴ παστὰς ἐθεωρεῖτο ἤδη ὡς ἱερά, καὶ ἡ μίανσις αὐτῆς ὡς εἰδεχθὲς ἀνοσιούργημα. Πληρεστάτην τούτου ἀπόδειξιν παρέχει ἡ ἐξέτασίς τινων τῶν ἀναφερομένων τοιούτων ἀτυχημάτων. Τοιαύτην ἔσχον ἀφορμὴν τὰ θλιβερώτερα γεγονότα τῶν αἰώνων ἐκείνων, ἅτινα διήγειραν εἶτα, ὑπὸ τῶν ποιητῶν ὑμνῳδούμενα, κ' ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀναπτυσσόμενα, τὴν φρίκην τῶν παρερχομένων γενεῶν.

Ἀναμνησθῶμεν κατ' ἀρχὰς τῆς Κλυταιμνήστρας. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀντιστᾶσα, ἀφ' οὗ τέλος παρὰ πάντων ἐγκατελείφθη, καὶ

ἀπώλεσε τὸν προστάτην τῆς τιμῆς αὐτῆς, τὸν ἀοιδόν, ὃν ἐπὶ τούτῳ ἀφῆκε παρ' αὐτῇ ὁ Ἀγαμέμνων, ἀφ' οὗ πάσης ἀγαθῆς ἐπιῤῥοῆς στερηθεῖσα, ἀφέθη ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ἀκάματον, καὶ πολυμήχανον ἐπήρειαν τοῦ πειρασμοῦ, ὑπέκυψε τέλος. Ὀδ. Γ. 265. Ἀλλὰ πόσον φοβερὰ ἡ ἐνσκήψασα τιμωρία, πόσον ἀμείλικτος ἡ θεία δίκη, ἡ ὑπὸ τοὺς χαρακτῆρας τοῦ υἱοῦ αὐτῆς παραστᾶσα. Ἡ ἀπαισία κραυγή, ἣν ἀφῆκεν, ὅτε ᾐσθάνθη τὸ υἱϊκὸν ξίφος βυθιζόμενον εἰς τὴν καρδίαν αὐτῆς, κ' ἐν ᾗ ἀνεμίγνυτο ἥτε συναίσθησις τῆς ἐνοχῆς, καὶ ἡ φρίκη διὰ τὸ εἶδος τῆς τιμωρίας, ἀντηχήσασα διὰ τῶν αἰώνων, καὶ διελθοῦσα διὰ τῆς ψυχῆς τοῦ Σοφοκλέους, παρίσταται εἰσέτι ἔναυλος εἰς τὰ ὦτα πάσης εὐαισθήτου καρδίας, ὡς ἡ ὑψίστη τοῦ τραγικοῦ πάθους ἔκφρασις.

Ὁ δὲ Ὀρέστης ἐπαινεῖται δημοσίᾳ ἐν τῇ βουλῇ τῶν Θεῶν παρὰ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς ἐπὶ τῷ φόνῳ τῆς μητρός, Ὀδ. Α. 30, ἧς ἡ πρᾶξις κατακρίνεται πικρῶς.

. . . . . στυγερὴ δέ τ' ἀοιδὴ
ἔσσετ' ἐπ' ἀνθρώπους, χαλεπὴν δέ τε φῆμιν ὄπασσεν
θηλυτέρῃσι γυναιξί,

Ὀδ. Ω. 202.

Ἔτι ἀπαισιωτέρα ἐστὶν ἡ τιμωρία τοῦ αἰτίου πάντων τῶν δεινῶν τούτων Αἰγίσθου. Τὸ πτῶμα αὐτοῦ ἀφίεται ἄταφον, καὶ κατασπαράσσεται ὑπὸ τῶν κυνῶν, καὶ τῶν σαρκοφάγων ὀρνέων, μακρὰν τῆς πόλεως· ἣν δὲ τοῦτο ὑψίστη τῆς παρ' ἀνθρώποις δικαιοσύνης ἐκδήλωσις, κολάζουσα τὸν πταίστην κ' ἐν τῷ παρόντι, κ' ἐν τῇ αἰωνιότητι, καθόσον ἀπηγορεύετο εἰς τὸ εἴδωλον αὐτοῦ ἡ διάβασις τοῦ Ἀχέροντος, ἐν ὅσῳ ἔμενεν ἄταφον τὸ σῶμα. Ὀλίγιστα εἰσὶ τὰ ἐγκλήματα, εἰς ἃ ἐπεβάλλετο τοιαύτη ποινή, τὸ δὲ σχετικὸν τοῦ Ὁμήρου χωρίον ἀντανακλᾷ διὰ θλιβερῶν χρωμάτων τὴν φρίκην, ἣν ᾐσθάνθη σύμπας ὁ πανάρχαιος Ἑλληνικὸς κόσμος ἐπὶ τῷ στυγερῷ τούτῳ ἐγχειρήματι. Ἰδοὺ αὐτό·

Τῷ κέ οἱ οὐδὲ θανόντι χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν,
ἀλλ' ἄρα τόν γε κύνες τε καὶ οἰωνοὶ κατέδαψαν
κείμενον ἐν πεδίῳ ἑκὰς ἄστεος, οὐδέ κέ τίς μιν
κλαῦσεν Ἀχαιϊάδων· μάλα γὰρ μέγα μήσατο ἔργον.

Ὀδ. Γ. 261.

Ἑτέρας φύσεως, ἀλλ' ἐπίσης φοβερά, ὑπῆρξε καὶ ἡ τιμωρία τοῦ Θυέστου, ὅστις διέφθειρε τὴν σύζυγον τοῦ Ἀτρέως, παρατεθέντων

αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἀδικηθέντος συζύγου τῶν ἰδίων τέκνων εἰς βρῶσιν, Ἔργ. καὶ Ἡμέρ. 301. Καὶ ὁ Φοῖνιξ δέ, ὅστις τῇ συμβουλῇ τῆς ζηλοτύπου μητρός, παρέσυρεν εἰς ἀκολασίαν τὴν παλλακίδα τοῦ πατρός, καταδιώκεται ὑπὸ τῶν Ἐριννύων. Ἰλ. Ι. 454.

Ἀλλὰ πρὸς τὶ τὰ λοιπὰ παραδείγματα, ὅτε πρόχειρον τυγχάνει τὸ τῆς Ἑλένης; Ὁποία ἡ μετάνοια, ἡ ἐπακολουθήσασα τὸ παράπτωμα αὐτῆς, καὶ ὁποία ἡ στιγματίσασα αὐτὸ ποινή! Σύμπασα ἡ Ἑλλὰς προσέδραμεν εἰς τὰ ὅπλα, κ' ἐπὶ Ὀλυμπιάδας ὅλας ἔρρευσε κρουνηδὸν τὸ εὐγενέστερον αἷμα δύο λαῶν, ὅπως ἀπαλειφθῇ μία κηλὶς ἐκ τῆς συζυγικῆς παστάδος τοῦ Μενελάου. Κατὰ τοῦ Πάριδος ἐπικαλεῖται ὁ ἀδικηθεὶς σύζυγος τὴν ὀργὴν τοῦ Διός, καὶ φοβερὰ ὄντως ἐνσκήπτει αὕτη. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἀπαγωγέως Ἕκτωρ πικρῶς ὀνειδίζει αὐτόν,

Δύσπαρι, εἶδος ἄριστε, γυναιμανές, ἠπεροπευτά,
αἴθ' ὄφελες ἄγονος τ' ἔμεναι ἄγαμός τ' ἀπολέσθαι,
. . . .
ἢ οὕτω λώβην τ' ἔμεναι καὶ ὑπόψιον ἄλλων
. . . .
πατρί τε σῷ μέγα πῆμα πόληΐ τε παντί τε δήμῳ
δυσμενέσιν μὲν χάρμα, κατηφείην δὲ σοὶ αὐτῷ.
. . . .
ἀλλὰ μάλα Τρῶες δειδήμονες· ἦ τέ κεν ἤδη
λάϊνον ἕσσο χιτῶνα κακῶν ἕνεχ' ὅσσα ἔοργας.

Ἰλ. Γ. 57.

Ἡ διὰ τῆς λιθοβολήσεως τιμωρία αὕτη ἐστὶν ἡ συνήθως ἐπιβαλλομένη τῇ συζυγικῇ ἀπιστίᾳ παρὰ πᾶσι τοῖς ἀνατολικοῖς λαοῖς. Ἐν Ἑλλάδι ὅμως, ὅπου ἡμερώτερα ἦσαν τὰ ἤθη, φαίνεται ὅτι, μὴ ὑπαρχουσῶν ἐπιβαρυντικῶν περιστάσεων, ἐπετρέπετο καὶ ἡ διὰ χρημάτων ἐξιλέωσις τοῦ ἀδικηθέντος, ἐκαλοῦντο δὲ τότε ταῦτα *μοιχάγρια*, διότι κατὰ τὸν ἀρχαῖον σχολιαστήν, ἐδίδοντο ὑπὸ τοῦ ἐπὶ μοιχείᾳ ἀγρευθέντος. Εἴδομεν δὲ ἤδη, ὅτι ὁ Ἥφαιστος ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀρκεῖται εἰς τὴν ἀπόδοσιν πάντων τῶν παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν πατέρα τῆς ἀπίστου συζύγου δωρηθέντων.

Ὁ Meiners, ὅστις οὐδεμίαν καταλείπει περίστασιν κατακρίσεως, ἐπιπίπτει λαῦρος καὶ κατὰ τῆς ὀλιγαρκείας ταύτης τοῦ ἀτυχοῦς Κυλλοποδίονος, ἣν θεωρεῖ ὡς ἀπόδειξιν τῆς μεγάλης τῶν ἠθῶν

χαλαρώσεως. Καὶ πρῶτον μὲν ὑπενθυμίζομεν αὐτῷ, ὅτι παρίστανται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ὡς ὅλως ἀλλοῖα τὰ ἔθιμα τῶν Θεῶν, καὶ ἀνθρώπων. Ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἡ ἀντιπαράθεσις τοῦ παραπτώματος τῆς Ἀφροδίτης, καὶ τῆς Ἑλένης. Ἀλλά, καὶ πλὴν τούτου, ἄδικος φαίνεται ἡμῖν ὁ τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ προσαπτόμενος μῶμος, δι' ἔθιμον, ὅπερ διετηρήθη εἰς ἐποχὰς μεταγενεστέρας, καὶ πεπολιτισμένα ἔθνη, ἐπιβαλλόμενον μάλιστα διὰ νόμου. Παραλείποντες ἄλλα παραδείγματα, ἀναφέρομεν μόνον, ὡς προχειρότερον, τὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος Γερμανίας, καὶ παραπέμπομεν αὐτὸν εἰς τὸν ἀρχαῖον κώδικα, **τὴν Καρολίναν**, ἐν ᾧ ὁρίζεται τὸ πρόστιμον, τὸ ἐν τοιαύταις περιπτώσεσιν, εἰς τὸ σύζυγον ὑπὸ τοῦ πταίστου ἀποτιόμενον.

Περίεργόν ἐστι πρὸς τούτοις, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ἐξαρτήσεως τῆς τιμῆς τοῦ ἀνδρὸς ἐκ τῆς διαγωγῆς τῆς συζύγου, ἰδέα ἥτις, καίτοι ἁπλῶς συνθηματική, τοσοῦτον κατέστη δημώδης ἐν τῷ νεωτέρῳ κόσμῳ, ὑπῆρχεν ἤδη ἀπὸ τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς. Ἀκούοντες τὸν Ἥφαιστον παραπονούμενον,

> ὡς ἐμὲ χωλὸν ἐόντα Διὸς θυγάτηρ Ἀφροδίτη
> αἰὲν ἀτιμάζει, φιλέει δ' ἀΐδηλον Ἄρηα,
> οὕνεχ' ὁ μὲν καλός τε καὶ ἀρτίπος, αὐτὰρ ἔγωγε
> ἠπεδανὸς γενόμην.
>
> Ὀδ. Θ. 311.

μεταπίπτομεν διὰ τῆς φαντασίας ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου ἐν μέσῃ τῇ Παρισιανῇ κοινωνίᾳ.

ΑΙΜΟΜΙΞΙΑ.

Αἱ μικρολόγοι διατάξεις τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ οἱ ὑπὸ τῆς φυσιολογίας, καὶ τῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν ὑπαγορευόμενοι περιορισμοί, οἱ παρακωλύοντες τὴν ἕνωσιν στενῶν συγγενῶν, οὐδόλως ὑπῆρχον παρ' Ὁμήρῳ. Ἀλλ' ἔμφυτος συναίσθησις τοῦ ὀρθοῦ, καὶ ἀποστροφὴ τοῦ ἀπρεποῦς, ἀνεπλήρου τὰς διατάξεις ταύτας, οὐδαμοῦ δὲ τῶν ἐπῶν ἀπαντῶμεν μνείαν τοιαύτης συζεύξεως, ἐὰν ἐξαιρεθῇ τὸ παράδειγμα τῶν ἓξ υἱῶν τοῦ Αἰόλου, οἵτινες ἐνυμφεύθησαν τὰς ἀδελφὰς αὐτῶν.

Τοῦ καὶ δώδεκα παῖδες ἐνὶ μεγάροις γεγάασιν,
ἓξ μὲν θυγατέρες, ἓξ δ' υἱέες ἡβώοντες·
ἔνθ' ὅγε θυγατέρας πόρεν υἱάσιν εἶναι ἀκοίτις.
οἱ δ' αἰεὶ παρὰ πατρὶ φίλῳ καὶ μητέρι κεδνῇ
δαίνυνται . . . .
. . . . νύκτας δ' αὖτε πάρ' αἰδοίῃς ἀλόχοισιν
εὕδουσ' ἔν τε τάπησι καὶ ἐν τρητοῖς λεχέεσσιν.

'Οδ. Κ. 12.

Ἀλλὰ παρετηρήσαμεν ἤδη, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς μυθώδους πλωτῆς μικρονήσου, ἐφ' ἧς ἦρχεν ὁ Θεὸς τῶν ἀνέμων, παρίστανται ὡς βάρβαροι, ἡ δ' εἰς αὐτοὺς καὶ μόνους ἀπόδοσις τοιούτου ἐθίμου, ἀποδεικνύει ἀπ' ἐναντίας, ὅτι ἐθεωρεῖτο τοῦτο βαρβάρων ἴδιον.

Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰ ἐν Ὀλύμπῳ γιγνόμενα, πάντες οἴδασιν, ὅτι οἱ περὶ Θεῶν μῦθοι εἰσι πολὺ ἀρχαιότεροι τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς, καὶ συμβολικαὶ μᾶλλον παραστάσεις φυσικῶν φαινομένων, ἢ ἀπεικόνισις ἐθίμων. Ὁ γάμος τοῦ Διὸς μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ἥρας, δι' οὗ ἀπεικονίζεται ἡ ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἀπορρόφησις τῶν ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ ἀτμίδων, μυθολογικὴν ἔχει ἁπλῶς σημασίαν, ὡς καὶ ὁ γάμος τῶν υἱῶν καὶ θυγατέρων τοῦ Ἀδάμ, περὶ οὗ σιγᾷ ἐξ ἀνάγκης καὶ αὐτὴ ἡ αὐστηρὰ Ἐκκλησία.

Ὁ μῦθος τῆς Ἐπικάστης, ἥτις ἐν ἀγνοίᾳ, καὶ τῇ βουλήσει τῆς εἱμαρμένης, ἔγημε τὸν υἱὸν αὐτῆς Οἰδίποδα, τυγχάνει τοῖς πᾶσι γνωστός, καὶ ἡ φρίκη, ἣν διήγειρε διὰ τῶν αἰώνων τὸ ἀκούσιον τοῦτο ἔγκλημα, μαρτυρεῖ ἐπαρκῶς τὸ φρόνημα τῆς ἐποχῆς περὶ τοῦ θέματος τούτου. Τοῦ Ὀδυσσέως, μετὰ τὸν ἀπόπλουν ἐκ τῆς νήσου τῆς Κίρκης, ἀφιχθέντος, κατὰ συμβουλὴν αὐτῆς, εἰς τὸ μέρος

ἔνθ' ἱερήια μὲν Περιμήδης Εὐρύλοχός τε
ἔσχον,

'Οδ. Λ. 24.

καὶ τελέσαντος **νέκυια**, παρουσιάζονται τὰ εἴδωλα διαφόρων νεκρῶν, διηγεῖται δέ, ὅτι μεταξὺ ἄλλων

μητέρα τ' Οἰδιπόδαο ἴδον, καλὴν Ἐπικάστην,
ἣ μέγα ἔργον ἔρεξεν ἀιδρείῃσι νόοιο,
γημαμένη ᾧ υἱεῖ.

'Οδ. Λ. 273.

Καὶ ὁ μὲν Οἰδίπους, **πατὲρ' ἐξαναρήξας**, ἤνασσε τῶν Καδμείων ἐν τῇ **πολυηράτῳ** θήβῃ, **ἄλγεα πάσχων θεῶν ὀλοὰς διὰ βουλάς**· ἡ δ' Ἐπικάστη ηὐτοχειριάσθη,

ἀψαμένη βρόχον αἰπὺν ἀφ' ὑψηλοῖο μελάθρου,
ᾧ ἄχεϊ σχομένη· τῷ δ' ἄλγεα κάλλιπ' ὀπίσσω
πολλὰ μάλ' ὅσσα τε μητρὸς Ἐρινύες ἐκτελέουσιν.
Ὀδ. Λ. 280.

Ἀπ' ἐναντίας ἡ ἕνωσις συγγενῶν δευτέρου βαθμοῦ ἐστὶ συνηθεστάτη, κ' ἐθεωρεῖτο, φαίνεται, ἐντελῶς νόμιμος, ὡς σήμερον παρὰ πᾶσι τοῖς Χριστιανοῖς, ἐκτὸς τῶν ὀρθοδόξων. Οὕτως ἡ Ἀρήτη, σύζυγος τοῦ Ἀλκινόου, ἐστὶ καὶ θυγάτηρ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ῥηξήνορος, Ὀδ. Η. 55. Ὁ δὲ Κισσῆς ὑπανδρεύει τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Θεανὼ μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ἰφιδάμα, Ἰλ. Λ. 225. Καὶ ὁ Διομήδης δὲ νυμφεύεται τὴν Αἰγιάλειαν, θυγατέρα τοῦ Ἀδράστου, καὶ ἀδελφὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἰλ. Ε. 412. Ξ. 121.

ΠΑΛΛΑΚΙΔΕΣ.

Οὐδεμία ἴσως ἰδέα κέκτηται ῥίζας βαθυτέρας ταύτης, ὅτι οἱ ἄνδρες ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ, παρὰ τὴν νόμιμον σύζυγον, διετήρουν κατὰ κοινὸν ἔθιμον, καὶ πολλὰς ἑτέρας, δίκην Ἀσιανῶν. Καὶ αὐτοὶ δὲ ἀκόμη οἱ θαυμάζοντες τὴν ἀφοσίωσιν, μεθ' ἧς αἱ γυναῖκες διετέλουν προσηλωμέναι εἰς τὸ καθῆκον αὐτῶν, παραδέχονται ὅτι οἱ ἄνδρες ἦσαν ἐλεύθεροι παντὸς τοιούτου δεσμοῦ, καὶ ὅτι ἐν τούτῳ κἂν διακρίνεται τὸ ἀπολίτευτον τῆς ἐποχῆς.

Ὅτι πλεῖστα ὑπάρχουσι χωρία ὑποστηρίζοντα τὴν γνώμην ταύτην, ἀνομολογοῦμεν, ἀλλ' ἐπιτραπήτω ἡμῖν ἡ ἀκριβεστέρα αὐτῶν ἐξέτασις, δι' ἧς φρονοῦμεν ὅτι φωτίζεταί πως ἡ σκοτεινὴ εἰκών, ἣν διαγράφουσιν οἱ ἐν λόγῳ ὁμηρολόγοι. — „Πρὸς τί, λέγουσιν οὗτοι, τὰ λοιπὰ παραδείγματα τῆς ἀπολύτου τῶν ἀνδρῶν ἐλευθερίας, ἀφ' οὗ αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ ἥρως τοῦ ποιήματος, κ' ἑπομένως διὰ ζωηρῶν παριστώμενος χρωμάτων, ὁ τὴν σύζυγον αὐτοῦ περιπαθῶς καὶ δικαίως φιλῶν, καθόσον αὕτη ἐπὶ εἴκοσιν ὅλα ἔτη διετήρησεν ἀλώβητον τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν, τοσοῦτον εὐχερῶς παραδίδεται εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Κίρκης, καὶ τῆς Καλυψοῦς;“ —

Καὶ πρῶτον μὲν ἀναμφισβήτητόν ἐστιν, ὅτι ἐν πάσῃ ἐποχῇ, καὶ παντὶ τόπῳ, ὁ ἀνὴρ ἐθεώρησεν ἑαυτὸν προσδεδεμένον εἰς τὸ συζυγικὸν ἄροτρον διὰ δεσμῶν ἀσθενεστέρων, ὥστε οὐδόλως πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἐξαιρέσεως, ἐπιβαρυνούσης τὸν Ὁμηρικὸν αἰῶνα. Ἀπ' ἐναντίας,

παραβαλλόμενος οὗτος πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους, καὶ ἰδίως πρὸς τὴν σύγχρονον κοινωνίαν, πείθει ἡμᾶς ὅτι ἡ πρόοδος ἔκτοτε ὑπῆρξεν ἀρνητική. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, παρὰ τὸ ἀγαθόν, ὑφίσταται ἀείποτε καὶ τὸ πονηρόν, οὐ δ' ἀρκεῖ μόνον τὸ λευκὸν χρῶμα πρὸς παράστασιν εἰκόνος. Κοινωνία ἁγία καὶ ἄσπιλός ἐστιν ἰδανική, καὶ τοιαύτη ἀπεικόνισις ἤθελεν εἶναι ἀναξία τῆς γραφίδος τοῦ Ὁμήρου, τοῦ ἀκριβοῦς τούτου παρατηρητοῦ, καὶ βαθέος ψυχολόγου. Καὶ ταῦτα μὲν καλῶς· ἀλλ' ἴσως εἴπωσιν οἱ ἀντιφρονοῦντες, ἀφ' οὗ τοσοῦτον εὐχερῶς ἐκηλιδώθη ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἥρωος, ἕπεται ὅτι τοιαύτη ἦν καὶ σύμπασα ἐκείνη ἡ κοινωνία. Οὐδαμῶς. Τὰ περὶ Κίρκης καὶ Καλυψοῦς ἦσαν διὰ τὸν Ὅμηρον ποιητικὴ ἀνάγκη, οὐδὲ δυνατὴ ἐτύγχανε, πρὸς διαγραφὴν τοιούτου ποιήματος, ἡ διαρκὴς ἐπινόησις Λαιστρυγόνων, καὶ Κυκλώπων. Ὁ μέγας ἀριστοτέχνης ἀκριβῶς ἐγνώριζε τὴν χάριν καὶ θυμηδίαν, ἃς αἱ ἐρωτικαὶ σκηναὶ ἐπιχέουσιν εἰς τὰ ἐπινοήματα τῆς φαντασίας, καὶ παρεισήγαγε τοὺς ἐν λόγῳ μύθους, δίκην ὀάσεων, ἐν τῷ θαυμασίῳ αὐτοῦ ποιήματι. Προκειμένου περὶ ἥρωος, ὅστις ἐπὶ ἔτη ὁλόκληρα ἐπλανᾶτο μακρὰν τῆς συζύγου αὐτοῦ, ἡ ἐπινόησις τοιούτων τινῶν σκηνῶν ὀλίγον προσκρούει καὶ αὐτῇ τῇ αὐστηροτέρᾳ ἠθικῇ, οὐδεὶς δὲ νομίζομεν, κατέκρινε τὸν Βιργίλιον, περιγράφοντα τοὺς ἔρωτας τοῦ Αἰνείου, ἢ τὸν Τάσσον τοὺς τῆς Ἀρμίδας. Περὶ τῶν νεωτέρων ποιητῶν οὐδὲν λέγομεν, ὑπενθυμίζοντες ἁπλῶς τὸν Δὸν Ἰωάννην τοῦ Βύρωνος, ὅστις τὴν μίαν Κίρκην ἐγκαταλείπει μόνον ὅπως σπεύσῃ πρὸς ἑτέραν.

Ἄλλως ἐσκέπτετο ὁ Ὅμηρος. Ὑποβάλλων τὸν ἥρωα εἰς τοὺς ἐν λόγῳ πειρασμούς, οὐδὲν ἀμελεῖ ὅπως δικαιολογήσῃ αὐτόν, καὶ παραστήσῃ ἐλαφρότερον τὸ παράπτωμα. Ὁ ἥρως εἰς τοὺς κόλπους τῆς Καλυψοῦς, ἥτις παραφόρως ἠρᾶτο αὐτοῦ, καὶ προέτεινεν αὐτῷ τὴν ἀθανασίαν, ἐὰν συγκατετίθετο εἰς διαρκῆ μετ' αὐτῆς συμβίωσιν,

> τὸν μὲν ἐγὼ φίλεόν τε καὶ ἔτρεφον, ἠδὲ ἔφασκον
> θήσειν ἀθάνατον καὶ ἀγήρων ἤματα πάντα.
>
> Ὀδ. Ε. 136.

μόνην ἀναλογίζεται καὶ ποθεῖ τὴν νόμιμον σύζυγον, μένει δὲ κατ' ἀνάγκην

> ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι παρ' οὐκ ἐθέλων ἐθελούσῃ
>
> Ὀδ. Ε. 155.

Ὅτε δέ, τῇ παρακλήσει τῆς Ἀθηνᾶς, πέμπεται ὑπὸ τῶν Θεῶν ὁ Ἑρμῆς, ὅπως λυτρώσῃ αὐτὸν ἐκ τῆς ἡδείας δουλείας εἰς ἣν διετέλει, καὶ ἀφικνεῖται εἰς τὸ εὐρὺ σπέος τῆς Θεᾶς, ὑπὸ ταύτης μὲν ἀμέσως ἀναγνωρίζεται

Οὐ γάρ τ' ἀγνῶτες θεοὶ ἀλλήλοισι πέλονται
ἀθάνατοι, οὐδ' εἴ τις ἀπόπροθι δώματα ναίει·
οὐδ' ἄρ' Ὀδυσσῆα μεγαλήτορα ἔνδον ἔτετμεν,
ἀλλ' ὅ γ' ἐπ' ἀκτῆς κλαῖε καθήμενος, ἔνθα πάρος περ,
δάκρυσι καὶ στοναχῇσι καὶ ἄλγεσι θυμὸν ἐρέχθων.

Ὀδ. Ε. 83.

Καὶ ἀργότερον δέ, ὅτε βαρυθύμως ὑπείκουσα εἰς τὴν βουλὴν τοῦ Διός, ἀναζητεῖ αὐτὸν ἡ Θεά, ὅπως ἀνακοινώσῃ τὴν δι' αὐτὸν χαρμόσυνον ἀγγελίαν, εὑρίσκει αὐτὸν καὶ αὖθις καθήμενον ἐπὶ τῆς ἀκτῆς,

. . . . . . οὐδέ ποτ' ὄσσε
δακρυόφιν τέρσοντο, κατείβετο δὲ γλυκὺς αἰὼν
νόστον ὀδυρομένῳ, ἐπεὶ οὐκέτι ἥνδανε νύμφη.

Ὀδ. Ε. 153.

Καὶ ἀφ' οὗ δὲ κατεσκευάσθη ἡ σχεδία, κ' ἑτοιμασθέντων πάντων τῶν πρὸς ἀναχώρησιν, παρακάθηνται οἱ ἐρασταὶ εἰς τὸ ἔσχατον αὐτῶν δεῖπνον, ἡ μὲν Θεὰ ἀποπειρᾶται καὶ αὖθις, ὅπως δελεάσῃ αὐτόν. — Ἐὰν κατανοῇς τὸ συμφέρον σου, λέγει αὐτῷ, μεῖνον παρ' ἐμοί, καὶ ἔσῃ ἀθάνατος, ἀλλὰ σὺ οὐδόλως πείθεσαι

. . . . . . ἱμειρόμενός περ ἰδέσθαι
σὴν ἄλοχον, τῆς αἰὲν ἐέλδεαι ἤματα πάντα.
οὐ μέν θην κείνης γε χερείων εὔχομαι εἶναι
οὐ δέμας, οὐδὲ φυήν, ἐπεὶ οὔπως οὐδὲ ἔοικεν
θνητὰς ἀθανάτῃσι δέμας καὶ εἶδος ἐρίζειν.

Ὀδ. Ε. 213.

Καὶ ἀναγνωρίζει μὲν πάντα ταῦτα ὁ Ὀδυσσεύς, οὐδὲ παραβάλλει τὴν σύζυγον αὐτοῦ πρὸς τὴν πότνιαν Θεάν,

ἡ μὲν γαρ βροτός ἐστι, σὺ δ' ἀθάνατος καὶ ἀγήρως.
ἀλλὰ καὶ ὡς ἐθέλω καὶ ἐέλδομαι ἤματα πάντα
οἴκαδέ τ' ἐλθέμεναι καὶ νόστιμον ἦμαρ ἰδέσθαι.

Ὀδ. Ε. 220.

Μετὰ τὴν τοσαύτην αὐτοῦ εἰλικρίνειαν, οὐδεὶς πλέον πιστεύομεν φθόνος, ἐὰν

. . . . ἐπὶ κνέφας ἦλθεν·
ἐλθόντες δ' ἄρα τώγε μυχῷ σπείους γλαφυροῖο
τερπέσθην φιλότητι, παρ' ἀλλήλοισι μένοντες.

Ὀδ. Ε. 227.

Ἐὰν δὲ παραδίδηται εἰς τὰς ὀρέξεις τῆς Κίρκης ἐστὶν ἔτι μᾶλλον συγγνωστέος, καθόσον πράττει τοῦτο κατὰ παραγγελίαν τοῦ Ἑρμοῦ, καὶ μόνον ὅπως σώσῃ τοὺς ἑταίρους ἐκ τῆς δεινῆς μαγγανείας τῆς Γοήσσης ἐκείνης. "— Ὅτε σὲ τύψῃ, λέγει αὐτῷ ὁ Ἀργειφόντης, διὰ τῆς μαγικῆς ῥάβδου, σπασάμενος τὸ ξίφος, ὅρμησον κατ' αὐτῆς, ἐὰν δὲ τότε, ἐν τῇ πονηρίᾳ αὐτῆς, σὲ παρασύρῃ εἰς ἐρωτικὴν διάχυσιν, ὅπως ἀσφαλέστερον σὲ ἀπολέσῃ, σὺ ἀρνήθητι μέχρις οὗ σοὶ ὀμώσῃ τὸν μέγαν τῶν μακάρων ὅρκον περὶ τῆς σῆς ἀσφαλείας, καὶ τῆς τῶν φίλων ἀπαλλαγῆς." — Ἀληθῶς δὲ οὕτως καὶ ἐγένετο, διηγεῖται δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς ὅτι μόνον,

. . . ἐπεὶ ρ' ὄμοσέν τε τελεύτησέν τε τὸν ὅρκον,
καὶ τότ' ἐγὼ Κίρκης ἐπέβην περικαλλέος εὐνῆς.

Ὀδ. Κ. 347.

Ἀλλὰ καὶ τότε ἀκόμη, μετὰ πάσας τῆς Θεᾶς τὰς περιποιήσεις, καὶ τὴν ἐν τῇ μαγικῇ νήσῳ εὐζωΐαν, ἐν ᾗ διετέλουν καθ' ἅπαντα τὸν χειμῶνα,

. . . δαινύμενοι κρέα τ' ἄσπετα καὶ μέθυ ἡδύ,

Ὀδ. Κ. 468.

μόλις ἀφίχθη τὸ ἔαρ, μηχανᾶται τὰ πάντα πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς ὁδοιπορίας αὐτοῦ. Καὶ δή, ὡς λέγει,

. . . . Κίρκης ἐπιβὰς περικαλλέος εὐνῆς
γούνων ἐλλιτάνευσα, θεὰ δέ μευ ἔκλυεν αὐδῆς.

Ὀδ. Κ. 481.

Οὐδ' ἠπατᾶτο ἡ Θεὰ περὶ τῶν ἀληθῶν αὐτοῦ αἰσθημάτων, καθόσον, ἐπιτρέπουσα τὴν ἀναχώρησιν, ἐπιλέγει

μηκέτι νῦν ἀέκοντες ἐμῷ ἐνὶ μίμνετε οἴκῳ

Ὀδ. Κ. 489.

Κατ' ἀμφοτέρας δὲ ταύτας τὰς περιστάσεις πολὺ πλειότερα λέγονται ἡμῖν περὶ τῆς λύπης, καὶ μετανοίας τοῦ ἥρωος, ἢ περὶ τῶν ἐρώτων αὐτοῦ. Πᾶσαι αἱ μετὰ τῶν δύο Θεαινῶν συνδιαλέξεις αὐτοῦ ὡς θέμα ἔχουσι τὴν νοσταλγίαν, καὶ τὸν πρὸς ἀποδημίαν ἀκάθεκτον αὐτοῦ πόθον· ζωηρῶς δὲ ζωγραφεῖται ἡ παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, καὶ τῇ βουλήσει τῶν Ὀλυμπίων, κρατοῦσα αὐτὸν βίᾳ.

Οὕτως τούτων ἐχόντων, τὰ ἐπεισόδια ταῦτα, ὡς περιγράφονται, συνηγοροῦσι πολὺ μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἠθικότητος, ἢ ὑπὲρ τῆς ἀκολασίας

τοῦ αἰῶνος. Ἡ τέχνη, μεθ' ἧς ὁ ποιητὴς δικαιολογεῖ τὰς ἐν λόγῳ πράξεις, ἐστὶ καταφανὴς ἀπόδειξις, ὅτι θεωρεῖ αὐτὰς ἐπιληψίμους· ὅπως δὲ προετοιμάσῃ, οὕτως εἰπεῖν, τὸν ἀναγνώστην, ὑποτίθησιν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς Ὀδυσσείας τὴν Ἀθηνᾶν λέγουσαν ἐν τῇ βουλῇ τῶν Θεῶν.

Ἀλλά μοι ἀμφ' Ὀδυσῆϊ δαΐφρονι δαίεται ἦτορ,
δυσμόρῳ, ὃς δὴ δηθὰ φίλων ἄπο πήματα πάσχει
νήσῳ ἐν ἀμφιρύτῃ, ...
. . . .
τοῦ θυγάτηρ δύστηνον ὀδυρόμενον κατερύκει,
αἰεὶ δὲ μαλακοῖσι καὶ αἱμυλίοισι λόγοισιν
θέλγει, ὅπως Ἰθάκης ἐπιλήσεται· αὐτὰρ Ὀδυσσεύς,
ἱέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρώσκοντα νοῆσαι
ἧς γαίης, θανέειν ἱμείρεται. οὐδέ νυ σοί περ
ἐντρέπεται φίλον ἦτορ, Ὀλύμπιε.

Ὀδ. Α. 60.

Ἤδη δὲ περὶ τῶν ἰδίως παλλακίδων. Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἀναγκαία ἐστὶν ἐνταῦθα, καίτοι ὑπὸ τῶν πλείστων παραβλεπομένη, ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν σταθερῶν ἐθίμων, τῶν ἀναφαινομένων ἐν τῷ ἠρέμῳ οἰκιανῷ βίῳ, καὶ τῶν παρεκτροπῶν, εἰς ἃς ὑποπίπτουσιν οἱ στρατιῶται, ἐν καιρῷ ἐκστρατείας.[1] Οὕτως, ὅτε λέγει ὁ Νέστωρ,

Τῷ μή τις πρὶν ἐπειγέσθω οἰκόνδε νέεσθαι,
πρίν τινα πὰρ Τρώων ἀλόχῳ κατακοιμηθῆναι

Ἰλ. Β. 355.

πρόκειται μᾶλλον περὶ ῥητορικῆς ἐκφράσεως, ἢ περὶ πραγματικοῦ γεγονότος, ὅπερ ἄλλως, καὶ ὡς τοιοῦτον ἐκλαμβανόμενον, πλεῖστα ἔχει τὰ παρεμφερῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἐν πόλει πολιορκουμένῃ ἐπὶ δεκαετίαν, κ' ἐπὶ τέλους λαφυραγωγουμένῃ, συμβαίνουσι βεβαίως πολλὰ τὰ ἄτοπα, ἅτινα οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν πρὸς τὰ συνήθη ἔθιμα τῆς ἐποχῆς.

Ἐν τούτοις οὐδόλως ἀρνούμεθα, ὅτι κ' ἐν τῷ οἰκιακῷ βίῳ, παρὰ τὴν νόμιμον σύζυγον, ὑπῆρχον ἐνίοτε καὶ παλλακίδες, φρονοῦμεν ὅμως, ὅτι ἀνακριβῶς παρίσταται τὸ ἔθος τοῦτο ὡς γενικόν. Τὸ καταφανέστερον παράδειγμα τοιαύτης σχέσεως ἐστι τὸ τοῦ Πριάμου, ὅστις ἐκέκτητο πεντήκοντα υἱούς, φονευθέντας πάντας ὑπὸ τῶν

1 PISCALAR, Familienbilder Σ. 7.

Ἀχαιῶν, καὶ ὧν τοὺς δεκαεννέα μόνον ἀπέκτησεν ἐκ τῆς νομίμου συζύγου, τοὺς δὲ λοιποὺς παρ' ἑτέρων γυναικῶν,

> πεντήκοντά μοι ἦσαν, ὅτ' ἤλυθον υἷες Ἀχαιῶν·
> ἐννεακαίδεκα μέν μοι ἰῆς ἐκ νηδύος ἦσαν,
> τοὺς δ' ἄλλους μοι ἔτικτον ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκες.
>
> Ἰλ. Ω. 497.

Πρὸς τοῦτο οὐδὲν ἔχομεν εἰπεῖν, ἀλλὰ παρατηροῦμεν μόνον μετὰ τοῦ κλεινοῦ Γλάδστωνος, ὅτι ὁ Πρίαμος ἦν οὐχὶ Ἕλλην, ἀλλὰ Τρώς, καὶ ὅτι, ὡς ἡ νεωτέρα ὁμηρολογία καταφανῶς ἀπέδειξεν, οἱ Τρῶες ζωγραφοῦνται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ κατὰ πολλὰ διάφοροι τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὡς προσεγγίζοντες μᾶλλον εἰς τὰ ἔθιμα τῶν Ἀσιανῶν. Ὁ Γλάδστων, μεταξὺ ἄλλων παραδειγμάτων, ἀναφέρει μάλιστα καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν πληθὺν τῶν γυναικῶν ἐν τῷ Μελάθρῳ τοῦ Πριάμου. Ἀλλὰ δυστυχῶς, μετὰ τὸν Βασιλέα, τῶν Τρώων, παρίσταται πρὸ ἡμῶν ὁ Ἄναξ τῶν Ἀχαιῶν. Ὁ Ἀγαμέμνων λέγει περὶ τῆς Χρυσηΐδος

> Τὴν δ' ἐγὼ οὐ λύσω· πρίν μιν καὶ γῆρας ἔπεισιν
> ἡμετέρῳ ἐνὶ οἴκῳ, ἐν Ἄργεϊ, τηλόθι πάτρης,
> ἱστὸν ἐποιχομένην, καὶ ἐμὸν λέχος ἀντιόωσαν.
>
> Ἰλ. Α. 31.

Καὶ κατωτέρω προστίθησιν, ὅτι προτιμᾷ αὐτὴν τῆς Κλυταιμνήστρας·

> . . . . . . πολὺ βούλομαι αὐτὴν
> οἴκοι ἔχειν· καὶ γάρ ῥα Κλυταιμνήστρης προβέβουλα,
> κουριδίης ἀλόχου, ἐπεὶ οὔ ἑθέν ἐστι χερείων,
> οὐ δέμας οὐδὲ φυήν, οὔτ' ἄρ φρένας οὔτε τι ἔργα.
>
> Ἰλ. Α. 115.

Ἀλλ' εὐφυῶς παρατηρεῖ ὁ PISCALAR, ὅτι εἰς πάσας τὰς μεταξὺ Ἀγαμέμνονος καὶ Κλυταιμνήστρας σχέσεις παρατηρεῖται ψυχρότης τις, καὶ δυσπιστία, οἱονεὶ προμηνύουσα τὴν μέλλουσαν καταστροφήν, καὶ τὸ στυγερὸν ἔγκλημα τῆς Βασιλίσσης τῶν Μυκηνῶν.

Τοῦτο δὲ δικαιολογεῖ πως ἴσως τὸν ἥρωα, ὅστις, ὡς εἴδομεν, καὶ ἀναχωρῶν ἐκδηλοῖ τοὺς περὶ τῆς ἀρετῆς τῆς συζύγου ἐνδοιασμοὺς αὐτοῦ, ἐπαφεὶς παρ' αὐτῇ ὡς φύλακα τὸν ἀοιδόν.

Ὡς παλλακίδες θεωροῦνται καὶ αἱ ἑπτὰ Λεσβίδες, ἃς μετὰ τῶν ἄλλων πλουσιωτάτων λαφύρων, καὶ τῆς Βρισηΐδος, προσφέρει τῷ Ἀχιλλεῖ ὁ Ἀγαμέμνων, ὅπως ἐξιλεώσῃ αὐτόν. Ἀλλὰ τοῦτό

ἐστι, νομίζομεν, ἁπλῆ ὑπόθεσις, οὐχὶ ἐπαρκῶς δικαιολογουμένη ὑπὸ τοῦ κειμένου. Καὶ ἀληθὲς μὲν ἐστὶν ὅτι περὶ μόνης τῆς Βρισηΐδος ἐπιφέρει ὅτι

. . . . . ἐπὶ δὲ μέγαν ὅρκον ὀμοῦμαι
μήποτε τῆς εὐνῆς ἐπιβήμεναι ἠδὲ μιγῆναι,
ἢ θέμις ἀνθρώπων πέλει, ἀνδρῶν ἠδὲ γυναικῶν.
Ἰλ. Ι. 134.

Ἀλλ' οὐδαμῶς ἐκ τούτου ἕπεται, ὅτι ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὰς Λεσβίδας, αἵτινες χαρακτηρίζονται ἁπλῶς ὡς ***ἀμύμονα ἔργα εἰδυῖαι***, καὶ ὡς ***νικῶσαι κάλλει φῦλα γυναικῶν***, ὅτε ᾐχμαλωτίσθησαν, ἐξανδραποδισθείσης τῆς Λέσβου. Ἀλλαχοῦ δὲ περὶ τῶν αὐτῶν νεανίδων λέγεται μόνον

ἐκ δ' ἄγον αἶψα γυναῖκας ἀμύμονα ἔργα ἰδυίας
ἑπτ' ἀτὰρ ὀγδοάτην Βρισηΐδα καλλιπάρῃον.
Ἰλ. Τ. 246.

ὥστε πιθανὸν ἐστίν, ὅτι συγκατηριθμοῦντο αὗται ἁπλῶς εἰς τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν δμωῶν, ἐξ ὧν ἔβριθον τὰ Ὁμηρικὰ Μέλαθρα. Ὁ δὲ περὶ τῆς Βρισηΐδος ὅρκος ἐξηγεῖται ἐκ τῆς ὅλως ἐξαιρετικῆς ἀξίας, ἣν εἶχεν αὕτη, ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων, διὰ τὸν Ἀχιλλέα.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ Βρισηΐς ἤλπιζε τὴν νομιμοποίησιν τῶν μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως σχέσεων αὐτῆς, καθόσον, ὅτε ὁ ἥρως ἀνήρπαξεν αὐτήν, φονεύσας τὸν σύζυγον αὐτῆς, καὶ λεηλατήσας τὴν πόλιν, ὁ Πάτροκλος παρηγόρησεν αὐτάν, λέγων

. . . . Ἀχιλλῆος θείοιο
κουριδίην ἄλοχον θήσειν, ἄξειν τ' ἐνὶ νηυσὶν
ἐς φθίην, δαίσειν δὲ γάμον μετὰ Μυρμιδόνεσσιν.
Ἰλ. Τ. 299.

Τοσοῦτον δ' ἐπὶ τούτῳ ηὐγνωμόνει ἡ εὐγενὴς νέα γυνή, ὥστε ὅτε, ἀποδιδομένη ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος τῷ Ἀχιλλεῖ, ὁρᾷ τὸ καθημαγμένον πτῶμα τοῦ Πατρόκλου, ἐκρήγνυται εἰς πικροὺς γόους, καὶ

ἀμφ' αὐτῷ χυμένη λίγ' ἐκώκυε, χερσὶ δ' ἄμυσσεν
στήθεα τ' ἠδ' ἁπαλὴν δειρὴν ἰδὲ καλὰ πρόσωπα.
αὐτόθι 285.

Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ φαντασιώδει αὐτοβιογραφίᾳ, ἣν διηγεῖται τῷ συβώτῃ Εὐμαίῳ, λέγει ὅτι ἣν

ἀνέρος ἀφνειοῖο πάϊς· πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι
υἱέες ἐν μεγάρῳ ἠμὲν τράφεν ἠδ' ἐγένοντο
γνήσιοι ἐξ ἀλόχου· ἐμὲ δ' ὠνητὴ τέκε μήτηρ
παλλακίς, ἀλλά με ἶσον ἰθαιγενέεσσιν ἐτίμα.
Ὀδ. Ξ. 203.

Καὶ ὁ Μενέλαος δὲ τὸν Μεγαπένθην ἀπέκτησεν ἐκ δούλης, ἀλλὰ σημειωτέον ὅτι,

, . . . Ἑλένῃ δὲ θεοὶ γόνον οὐκέτ' ἔφαινον.
Ὀδ. Δ. 12.

Ἐπειδὴ δ' ἐτύγχανεν ἤδη καὶ προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν, οὐδεμίαν εἶχε πλέον ἐλπίδα τῆς ἀποκτήσεως νομίμου διαδόχου. Φαίνεται δὲ ὅτι, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, τὸ πρᾶγμα ἐθεωρεῖτο συγκεχωρημένον, οὐδ' εἰσὶ σπάνια τὰ τοιαῦτα παραδείγματα ἐν τῇ Γραφῇ. Καὶ ἡ μὲν ὕπαρξις τοιούτων σχέσεων, καὶ ἡ γέννησις νόθων τέκνων οὐδὲν βεβαίως ἔχει τὸ ἐξαιρετικόν, ἀλλὰ προσκρούει ἀναμφιῤῥήστως εἰς τὰς μεταγενεστέρας περὶ εὐπρεπείας ἰδέας ἡ ἐν τῷ αὐτῷ οἴκῳ συμβίωσις παλλακίδων μετὰ τῆς νομίμου συζύγου. Ὅτι δὲ καὶ ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ τὸ ἐν λόγῳ ἔθιμον ἐτύγχανεν οὐχὶ γενικὸν καὶ παρὰ πολλῶν κατεκρίνετο, ἀποδεικνύει τὸ παράδειγμα τοῦ Λαέρτου, ὅστις τὴν δούλην Εὐρύκλειαν

ἶσα δέ μιν κεδνῇ ἀλόχῳ τίεν ἐν μεγάροισιν,
εὐνῇ δ' οὔποτ' ἔμικτο, χόλον θ' ἀλέεινε γυναικός.
Ἰλ. Α. 433.

Ὁποῖα δ' ἀφ' ἑτέρου προέκυπτον ὡς ἐκ τούτου σκάνδαλα, εἴδομεν ἤδη ἐκ τῆς θλιβερᾶς ἱστορίας τοῦ Φοίνικος, ὅστις, παροτρυνθεὶς ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ εἰς τὴν γνωστὴν μετὰ τῆς παλλακίδος τοῦ πατρὸς ἀθεμιτουργίαν, ὑφίσταται παντοῖα δεινά.

Καὶ ταῦτα μέν εἰσι τὰ ζοφερὰ τῆς εἰκόνος χρώματα, οὐδεμία ὅμως ἀμφιβολία, ὅτι ὑπῆρχον καὶ συνοικέσια, ἐν οἷς οὐδ' εἰσεχώρει ἡ ἰδέα τῆς παρὰ τὴν σύζυγον ὑπάρξεως ἑτέρων γυναικῶν, ὡς λαμπρὰν δ' ἐκπροσώπησιν πάντων τούτων ἐζωγράφησεν ὁ Ὅμηρος τὴν τρυφερὰν συμβίωσιν τοῦ Ἕκτορος καὶ τῆς Ἀνδρομάχης.

Οὐδ' ἐστὶν ἀκριβῶς ἀληθές, ὥς τινες ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ἔτι μείζονος τῶν ἐγγάμων ἐλευθερίας ἀπήλαυον οἱ ἄγαμοι ἄνδρες. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐφίλει βεβαίως τρυφερῶς τὴν Βρισηΐδα, κ' ἐδάκρυσεν

ἰδὼν αὐτὴν ἀπαγομένην. Ἔνιοι συγγραφεῖς παρατηροῦσιν ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ἦν Μυρμιδὼν, καὶ οὐχὶ Ἕλλην, καὶ ὅτι τὰ δάκρυα αὐτοῦ προεκάλεσεν ἡ ἀγανάκτησις μᾶλλον, ἢ ὁ ἔρως. Ἀλλὰ τὸ ἐφ' ἡμῖν θεωροῦμεν ματαίας τὰς λεπτολογίας ταύτας, καθόσον πλὴν τοῦ Πηλείδου, καὶ ὁ Πάτροκλος, καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἥρωες εἶχον βεβαίως παρ' αὐτοῖς τοιαύτας αἰχμαλώτους. Ἀλλὰ τί τὸ ἄπορον, καὶ κατὰ ποίαν ἐποχὴν οἱ νέοι, καὶ ἰδίως οἱ στρατιῶται, κατεκρίθησαν ἐπὶ τοιαύταις παρεκτροπαῖς. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ δαιμόνιος ἀοιδὸς, ὡσεὶ μαντεύων τὸν ἐπὶ τούτῳ ψόγον τῶν αὐστηροτέρων, διέγραψεν ἡμῖν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀσπίλου Τηλεμάχου, ὅπως ὑποδείξῃ ἡμῖν ὁποῖον κατενόει τὸν νέον μεγιστᾶνα, ὁσάκις ἀνετρέφετο ἐν τῷ πατρικῷ Μελάθρῳ, ὑπὸ τὰ ὄμματα τῆς μητρός, καὶ πρὶν ἢ ἀναμιγῇ εἰς τὸν θορυβώδη βίον τῶν στρατοπέδων.

Ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς Χρυσηΐδος, καὶ Βρισηΐδος βλέπομεν, ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν παλλακίδων τούτων ἦσαν αἰχμάλωτοι, κ' ἐθεωροῦντο ὡς τὸ κάλλιστον μέρος τῶν λαφύρων. Ἀληθές ἐστι δυστυχῶς, ὅτι ἄλλαι ἁπλῶς ἠγοράζοντο, ἀλλ' ὡς λεχθήσεται εἰς τὸ περὶ δούλων κεφάλαιον, αὗται ἀποτελοῦσι τὴν μειονότητα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἕπεται, ὅτι ἡ Ὁμηρικὴ ἐποχὴ οὐδὲ πολὺ κρείσσων ἦν ἴσως τῶν μεταγενεστέρων, ἀλλὰ καὶ οὐδὲ χείρων, ὡς θέλουσιν οἱ ψέγοντες αὐτήν. Ἐφ' ὅσον τις μελετᾷ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου, εὑρίσκει ὅτι οὗτος ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὀλίγον μετεβλήθη, καὶ παρίσταται ὁ αὐτὸς κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καὶ περιστάσεις, αἵτινες μοιραίως ἐπανέρχονται, ἐν τῇ φορᾷ τῶν αἰώνων. Αἱ παρ' Ὁμήρῳ γυναῖκες εἶχον καὶ τὰς ἀρετάς, καὶ τὰς κακίας, αἵτινες ἀνέκαθεν "*φρένας ἠπεροπεύει θηλυτέρῃσι γυναιξί.*"

Περὶ τῆς παραλυσίας τῶν δμωῶν, κ' ἐν γένει τῶν εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις ἀνηκουσῶν, ἱκανὰ λέγονται, ὅπως ἐντελῶς φωτίσωσιν ἡμᾶς. Ἀρκεῖ ἡ ὑπόμνησις τῶν θεραπαινίδων τῆς Πηνελόπης, αἵτινες συνέζων ἀναφανδὸν μετὰ τῶν μνηστήρων, καὶ διά τε τῶν πράξεων, καὶ τῶν λόγων αὐτῶν, παρίστανται ὡς ἐστερημέναι πάσης αἰδοῦς, καὶ ἄξιαι τῆς ἀναμενούσης αὐτὰς τύχης.

Καὶ ὁ Εὔμαιος δέ, διηγούμενος τῷ Ὀδυσσεῖ πῶς ἀνηρπάγη ἐκ τῶν Μεγάρων τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὑπὸ Φοινίκων ναυτῶν, συνενοη-

θέντων μετὰ τῆς τροφοῦ αὐτοῦ, ἐπιλέγει ὅτι αὕτη μὲν ἦν "*καλή τε μεγάλη τε, καὶ ἀγλαὰ ἔργα εἰδυῖα*", ὅτι δὲ οἱ ναῦται, ἰδόντες αὐτήν, ἡμιλλῶντο

πλυνούσῃ τις πρῶτα μίγη κοίλῃ παρὰ νηῒ
εὐνῇ καὶ φιλότητι, ...

'Οδ. Ο. 421.

Ἀλλὰ ποία ἐποχή ἐστιν ἄμοιρος τῶν τοιούτων; Οὐχὶ βεβαίως ἡ ἡμετέρα, καθ' ἥν, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῆς στατιστικῆς, τὸ πέμπτον τῶν γυναικῶν πάσης μεγαλοπόλεως ἀποζῇ διὰ τῆς ἀπεμπολήσεως τῶν θελγήτρων αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε.

ΟΙ ΠΑΙΔΕΣ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Εὐτυχὲς συνοικέσιον ἐθεωρεῖτο ὡς εὐλογούμενον ὑπὸ τῶν Θεῶν διὰ τῆς ἀποκτήσεως τέκνων, ἡ δ' ἀκαρπία ὡς μέγα δυστύχημα. Καύχημα ἐπομένως τῶν γονέων ἦν ἡ πολυτεκνία, ἥτις ἐνίοτε ἀποβαίνει μυθώδης.[1] Τοῖς πᾶσι γνωστὴ τυγχάνει ἡ ἱστορία τῆς Νιόβης,

τῇ περ δώδεκα παῖδες ἐνὶ μεγάροισιν ὄλοντο,
ἓξ μὲν θυγατέρες, ἓξ δ' υἱέες ἡβώοντες,

Ἰλ. Ω. 604.

φονευθέντες οἱ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, αἱ δὲ ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος, διότι ἡ Νιόβη, ἐν τῇ εὐτυχίᾳ αὐτῆς, "**Λητοῖ ἰσάσκετο καλλιπαρήῳ**". Καὶ ἡ Ἑκάβη δὲ λέγεται μήτηρ ἐννεακαίδεκα, υἱῶν ἐν ᾧ ὁ Πρίαμος εἶχε πεντήκοντα, ἀποκτήσας τοὺς ἑτέρους ἐκ διαφόρων γυναικῶν. Ἰλ. Ω. 497.

Ἡ πολυτεκνία αὕτη θεωρεῖται γενικῶς ὡς ἀπόδειξις τῆς ἠθικότητος τοῦ αἰῶνος· φαίνεται δὲ ὅτι αἱ γυναῖκες κ' ἐν προκεχωρηκυίᾳ

[1] Lenz, Geschichte der Weiber im heroischen Zeitalter. Σ. 190. Ἡσιόδου Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 227.

ἀκόμη ἡλικίᾳ ηὐλογοῦντο ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, δι' ὃ καὶ πολλάκις ἀναφέρονται τὰ ἐν γήρατι ἀποκτηθέντα τέκνα, ἅτινα **τηλύγετα**, ἢ **ὀψίγονα** καλούμενα, ἦσαν τὰ φίλτατα τοῖς γονεῦσι. Ἐν τῷ εἰς Δήμητραν ὕμνῳ ἀπαντῶσιν οἱ ἑξῆς στίχοι

τηλύγετος δὲ οἱ υἱὸς ἐνὶ μεγάρῳ εὐπήκτῳ
ὀψίγονος τρέφεται, πολυεύχετος ἀσπάσιός τε.

Ὕμν. εἰς Δήμ. 165.

Καὶ ὁ Ἀγαμέμνων δέ, προσφέρων τῷ Ἀχιλλεῖ μίαν τῶν τριῶν αὐτοῦ θυγατέρων, ἐπιλέγει

γαμβρὸς κέν μοι ἔοι· τίσω δέ μιν ἶσον Ὀρέστῃ
ὅς μοι τηλύγετος τρέφεται θαλίῃ ἔνι πολλῇ.

Ἰλ. Ι. 143.

Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον καὶ ἡ Ἑλένη, ὀδυρομένη τῷ Πριάμῳ ἐπὶ τῷ παραπτώματι αὐτῆς, θλίβεται ἰδίως διότι ἠκολούθησε τὸν υἱὸν αὐτοῦ,

. . . . . θάλαμον γνωτούς τε λιποῦσα
παῖδά τε τηλυγέτην καὶ ὁμηλικίην ἐρατεινήν

Ἰλ. Γ. 175.

Ἰδίως δ' εὐκτέα διὰ τοὺς νέους συζύγους ἦν ἡ ἀπόκτησις υἱοῦ, δι' οὗ ἐθεμελιοῦτο ὁ οἶκος κ' ἐστερεοῦτο ἡ περιουσία. Διὰ τοῦτο δὲ περὶ τοῦ Ῥηξήνορος, ἀποθανόντος μετὰ τὴν γέννησιν τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ Ἀρήτης, λέγεται ὅτι

τὸν μὲν ἄκουρον ἐόντα βάλ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων
νυμφίον ἐν μεγάρῳ· μίαν οἴην παῖδα λιπόντα
Ἀρήτην . . . .

Ὀδ. Η. 66.

ὥστε ὁ μήπω ἀποκτήσας ἄρρεν τέκνον ἐθεωρεῖτο εἰσέτι **ἄκουρος**, καὶ **νυμφίος**.

Ἐγεννῶντο δέ, ὡς γνωστόν, τὰ παιδία τῇ ἐπινεύσει καὶ βοηθείᾳ ἰδίων Θεῶν, τῶν Εἰλειθυίων, αἵτινες καλοῦνται ἀείποτε **μογοστόκοι**, καθ' ὃ διευκολύνουσαι τοὺς τοκετούς. Ὁ Ἀγαμέμνων, πληγεὶς ὑπὸ τοῦ Κόωνος, παρίσταται ὡς δαμαζόμενος ὑπ' ἀφορήτου ὀδύνης, ἥτις ἐμπνέει τῷ Ὁμήρῳ τὴν ἑξῆς παραβολήν, ἀξίαν βεβαίως τῆς συγχρόνου πραγματικῆς Σχολῆς.

ὡς δ' ὅτ' ἂν ὠδίνουσαν ἔχῃ βέλος ὀξὺ γυναῖκα,
δριμύ, τότε προϊεῖσι μογοστόκοι Εἰλείθυιαι,
Ἥρης θυγατέρες πικρὰς ὠδῖνας ἔχουσαι,
ὡς ὀξεῖ' ὀδύναι δῦνον μένος Ἀτρείδαο.

Ἰλ. Λ. 272.

Καὶ περὶ τῆς γεννήσεως δὲ τοῦ Ἡρακλέους ἀγγέλει πᾶσι τοῖς Θεοῖς ὁ Ζεύς, ὅτι *σήμερον ἄνδρα φόωσδε μογοστόκος Εἰλείθυια ἐκφανεῖ, ὃς πάντεσσι περικτιόνεσσιν ἀνάξει.* Ἰλ. Τ. 104. Ἀλλ' ἡ πονηρὰ Ἥρα, σπεύσασα εἰς τὸ Ἄργος, ὅπου εὑρίσκετο ἑτοιμόγεννος ἡ μήτηρ τοῦ Εὐρυσθέως, τοῦτον μὲν

> ἐκ δ' ἄγαγε πρὸ φόωσδε καὶ ἠλιτόμηνον ἐόντα,
> Ἀλκμήνης δ' ἀπέπαυσε τόκον, σχέθε δ' Εἰλειθυίας.
> Ἰλ. Τ. 119.

καὶ οὕτως διέστρεψεν ἀπὸ τῶν Ἡρακλειδῶν τὴν εὔνοιαν τοῦ Κρονίωνος, καὶ ἀφήρεσεν αὐτοῖς τὴν ἐπὶ τῶν Ἀργείων Βασιλείαν.

Ἐν τῷ ὕμνῳ εἰς Ἀπόλλωνα Δήλιον, παρίσταται ἡ Λητὼ φεύγουσα τὴν ὀργὴν τῆς Ἥρας, ἥτις ἐφθόνει αὐτήν, διὰ τὴν ἐπικειμένην γέννησιν τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ἀφικνουμένη τέλος εἰς τὴν Δῆλον, ἀφ' οὗ μάτην ἐπεσκέφθη πάσας τὰς ἐπιλοίπους Κυκλάδας. Ἀλλὰ καὶ ἡ μικρὰ αὕτη νῆσος, φοβουμένη μὴ περιφρονηθῇ ὑπὸ τοῦ κραταιοῦ Θεοῦ, καὶ καταποντισθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ, χρησιμεύσῃ ὡς ἐνδιαίτημα πολυπόδων, καὶ μελαινῶν φωκῶν, ζητεῖ, πρὶν ἢ παράσχῃ ἄσυλον, τὸν μέγαν τῶν Θεῶν ὅρκον, ὅτι ἐν αὐτῇ ἱδρυθήσεται τὸ πρῶτον τοῦ Φοίβου χρηστήριον. Τούτου δὲ γενομένου, ἡ μὲν Λητὼ

> . . . . ἐννῆμάρ τε καὶ ἐννέα νύκτας ἀέλπτοις
> ὠδίνεσσι πέπαρτο,
> Ὕμνος εἰς Ἀπόλ. Δήλ. Σ. 92.

ἦσαν δὲ παρ' αὐτῇ πᾶσαι αἱ Θεαί, ἀλλὰ

> μούνη δ' οὐκ ἐπέπυστο μογοστόκος Εἰλείθυια,
> Αὐτόθι, 97.

ἥτις, χαριζομένη τῇ Ἥρᾳ, ἐκάθητο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου ὑπὸ χρυσᾶ νέφη. Πεμφθείσης δὲ τέλος πρὸς αὐτὴν τῆς Ἴριδος, ὅπως προσφέρῃ αὐτῇ *μέγαν χρύσεον ὅρμον ἠλέκτροισιν ἐερμένον, ἐννεάπηχυν*, πείθεται, καὶ προσερχομένη ἐπιτρέπει τὸ αἴσιον γεγονός.

Κατῴκει δὲ ἡ ἐν λόγῳ Θεὰ ἐν σπηλαίῳ παρὰ τὴν Ἀμνισὸν τῆς Κρήτης, ὅπου φέρει καὶ τὸν Ὀδυσσέα, κατὰ τὸν εἰς Τροίαν ἀνάπλουν, ἡ ὁρμὴ τῆς θυέλλης, ἀφαρπάσασα τὸ σκάφος αὐτοῦ, καὶ *παραπλάγξασα* περὶ τὸν Μαλέαν, ἐπὶ τέλους

> στῆσε δ' ἐν Ἀμνισῷ, ὅθι τε σπέος Εἰλειθυίης
> ἐν λιμέσιν χαλεποῖσι, μόγις δ' ὑπάλυξεν ἀέλλας.
> Ὀδ. Τ. 189.

Ἅμα γεννώμενον τὸ παιδίον ἐλούετο ἐν καθαρῷ ὕδατι καὶ περιετυλίσσετο εἰς λευκὸν φάρος, συναρμοζόμενον διὰ ζώνης. Τοῦτο ἐγένετο καὶ διὰ τὸν Ἀπόλλωνα

ἔνθα σε, ἤιε Φοῖβε, θεαὶ λόον ὕδατι καλῷ,
ἁγνῶς καὶ καθαρῶς· σπάρξαν δ' ἐν φάρεϊ λευκῷ,
λεπτῷ, νηγατέῳ· περὶ δὲ χρύσεον στρόφον ἧκαν·
Ὕμν. εἰς Ἀπόλ. Δήλ. 122.

Καὶ ὁ Ἑρμῆς δέ, φωραθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅτι ὑπεξήρεσε πεντήκοντα βοῦς ἐκ τῆς διαπεπιστευμένης αὐτῷ ἀγέλης τῶν Θεῶν, ἰσχυρίζεται ὅτι

οὐκ ἐμὸν ἔργον τοῦτο, πάρος δὲ μοὶ ἄλλα μέμηλεν
ὕπνος ἐμοίγε μέμηλε, καὶ ὑμετέρης γάλα μητρὸς
σπάργανα τ' ἀμφ' ὤμοισιν ἔχειν, καὶ θερμὰ λοετρά.
Ὕμν. εἰς Ἑρμῆν 269.

Τὴν ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ βρέφους ἀγαλλίασιν διετάρασσέ πως ὁ φόβος μὴ τυχὸν πάθῃ ἐκ βασκανίας, ἢ ἀδεξίου πλυσίματος. Ἀλλ' ὑπῆρχον κρύφιά τινα μέσα, θεωρούμενα ὡς ἀντίδοτα τῶν τοιούτων ἐπηρειῶν, καὶ συνήθως γνωστὰ εἰς τὰς ἐπιτηδείας τροφούς. Ἡ σύζυγος τοῦ Βασιλέως τῆς Ἐλευσῖνος Κελεοῦ Μετάνειρα, ἐμπιστευομένη τῇ Δήμητρι τὴν ἀνατροφὴν τοῦ μικροῦ Δημοφῶντος, ὃν

. . . . ὀψίγονον καὶ ἄελπτον
ὤπασαν ἀθάνατοι, πολυάρητος δέ μοι ἐστίν.
Ὕμν. εἰς Δήμητρ. 220.

ἐκφράζει αὐτῇ τοιούτους φόβους, καὶ ὑπόσχεται αὐτῇ πλουσιώτατα **θρεπτήρια**, ἀφ' οὗ ἡβάσῃ τὸ παιδίον. Ἡ δὲ Θεὰ ἐντελῶς καθησυχάζει αὐτήν.

. . . . οὐ μιν ἔολπα κακοφραδίῃσι τιθήνης
οὔτ' ἄρ ἐπιλυσίη δηλήσεται οὔτε τομαῖον·
οἶδα γὰρ ἀντίτομον μέγα; φέρτερον οὐλοτόμοιο,
οἶδα δ' ἐπιλυσίης πολυπήμονος ἐσθλὸν ἐρυσμόν.
Αὐτόθι, 230.

Καὶ ὁ Ἑρμῆς δέ, εὑρὼν χελώνην, λαμβάνει αὐτὴν ἐν τῷ οἴκῳ διὰ τὰς ἀλεξιτηρίους αὐτῆς ἰδιότητας.

ἦ γὰρ ἐπιλυσίης πολυπήμονος ἔσσεαι ἔχμα.
Ὕμν. εἰς Ἑρμῆν 37.

Ἐθεωρεῖτο δὲ ἡ γέννησις τέκνων, καὶ μάλιστα ἄῤῥενος, ὡς αἴσιον γεγονὸς διὰ σύμπασαν τὴν οἰκογένειαν, καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ χαρὰν συνεμερίζοντο πάντες οἱ συγγενεῖς. Ἀφιχθέντος εἰς Ἰθάκην τοῦ πάππου τοῦ Ὀδυσσέως Αὐτολύκου, μικρὸν μετὰ τὴν γέννησιν τοῦ παιδός, ἡ τροφὸς Εὐρύκλεια τίθησιν αὐτὸν ἐπὶ τῶν γονάτων τοῦ γέροντος, εὐχομένη τὰ βέλτιστα. Ἀγάλλεται δὲ ὁ Αὐτόλυκος, καὶ ὑπόσχεται ὅτι, ἐάν ποτε, ἀνδρωθεὶς ὁ παῖς, ἐπισκεφθῇ αὐτὸν εἰς τὸν Παρνασσόν, ὅπου εἶχε πλούσια κτήματα

τῶν οἱ ἐγὼ δώσω καί μιν χαίροντ' ἀποπέμψω.

Ὀδ. Τ. 412.

Ἀληθῶς δὲ ἀργότερον ἀφικνεῖται παρ' αὐτῷ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅπως ὑπενθυμίσῃ τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην· καὶ ὁ μὲν πάππος, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ,

χερσίν τ' ἠσπάζοντο, ἔπεσσί τε μειλιχίοισιν·

ἡ δὲ μάμμη Ἀμφιθέα

κύσσ' ἄρα μιν κεφαλήν τε καὶ ἄμφω φάεα καλά.

Αὐτόθι, 417.

Τὴν πρώτην τροφὴν ἐλάμβανε συνήθως τὸ νεογνὸν εἰς τὰ στήθη τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Οὕτως, καθ' ἣν ὥραν ὁ Ἕκτωρ ἐξέρχεται τῶν τειχῶν τοῦ Ἰλίου, ὅπως ἀντιπαραταχθῇ τῷ Ἀχιλλεῖ, καὶ μάτην ὁ γέρων Πρίαμος τίλλει τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς, ὅπως ἀναχαιτίσῃ αὐτόν, προσέρχεται καὶ ἡ Ἑκάβη, καὶ δεικνύουσα αὐτῷ τὰ μητρικὰ στήθη, τῆς τρυφερᾶς αὐτῆς ἐπικλήσεως προτάσσει τὰ ἑξῆς.

Ἕκτορ, τέκνον ἐμόν, τάδε τ' αἴδεο καί μ' ἐλέησον
αὐτήν, εἴποτέ τοι λαθικηδέα μαζὸν ἐπέσχον
τῶν μνῆσαι, φίλε τέκνον, ἄμυνε δὲ δήϊον ἄνδρα.

Ἰλ. Χ. 84.

Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ Πηνελόπη, κατὰ τὴν ἀποδημίαν τοῦ Ὀδυσσέως, οὖσα εἰσέτι νεόγαμος

. . . . . . παῖς δὲ ἦν ἐπὶ μαζῷ
νήπιος.

Ὀδ. Λ. 449.

Ἐν δὲ τῷ ὕμνῳ εἰς Ἀπόλλωνα Δήλιον βλέπομεν, ὅτι οὗτος

οὐδ' ἄρ' Ἀπόλλωνα χρυσάορα θήσατο μήτηρ
ἀλλὰ Θέμις νέκταρ τε καὶ ἀμβροσίην ἐρατεινὴν
ἀθανάτοις χείλεσιν ἐπήρξατο.

Ὕμν. εἰς Ἀπόλ. Δήλ. 125.

Οὐχ ἧττον εὑρίσκομεν συνεχῶς ἀναφερομένας παρ' Ὁμήρῳ καὶ τροφούς, ἢ **τιθήνας**. Οὕτως τὸν Ὀδυσσέα ἐθήλασεν ἡ Εὐρύκλεια.

ἡ κεῖνον δύστηνον, ἐῢ τρέφεν ἠδ' ἀτίταλλεν
δεξαμένη χείρεσσ' ὅτε μιν πρῶτον τέκε μήτηρ.

Ὀδ. Τ. 355.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅτε, ἀναγνωρίζουσα αὐτὸν μετὰ τὴν ἐπιστροφήν, σπεύδει ὅπως ἀγγείλῃ τὴν χαρμόσυνον ἀγγελίαν τῇ Πηνελόπῃ, λέγει αὐτῇ,

Μαῖα, τίη μ' ἐθέλεις ὀλέσαι; σὺ δέ μ' ἔτρεφες αὐτὴ
τῷ σῷ ἐπὶ μαζῷ. Ὀδ. Τ. 483.

Καὶ ὁ μικρὸς δὲ Ἀστυάναξ, καίτοι τρυφερῶς φιλούμενος ὑπὸ τῆς Ἀνδρομάχης,

εὕδεσκ' ἐν λέκτροισιν, ἐν ἀγκαλίδεσσι τιθήνης.

Ἰλ. Χ. 503.

ἥτις καὶ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐπεμελεῖτο αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἀλλαχοῦ βλέπομεν τὴν τρυφερὰν σύζυγον τοῦ Ἕκτορος προστρέχουσαν εἰς τὰς Σκαιὰς πύλας, ὅπως ἀναχαιτίσῃ αὐτόν,

. . . . ἅμα δ' ἀμφίπολος κίεν αὐτῇ
παῖδ' ἐπὶ κόλπῳ ἔχουσ' ἀταλάφρονα, νήπιον αὔτως,
Ἑκτορίδην ἀγαπητόν, ἀλίγκιον ἀστέρι καλῷ

Ἰλ. Ζ. 401.

Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἡ γραῖα τροφὸς τᾶς Ναυσικάας ὑπῆρξεν ὁμοίως τιθήνη αὐτῆς. Ὀδ. Η. 12, ἐν ᾧ ἀλλαχόθεν μανθάνομεν, ὅτι ὁ Διόνυσος ἀνετράφη ἐν Θράκῃ ὑπὸ Νυμφῶν. Ἰλ. Ζ. 133.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καθίσταται δῆλον, ὅτι ἡ χρῆσις τῶν τοιούτων τιθηνῶν ἦν συνηθεστάτη ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ, φαίνεται δὲ ὅτι ἐπεξετάθη ἔτι ἐν τῇ κλασικῇ, καθ' ὅσον ἀπαντῶμεν αὐτὰς συνεχῶς ἀναφερομένας ὑπὸ τῶν τραγικῶν. Τοῦτο ἐφάνη εἴς τινας συγγραφεῖς ἀσύμφωνον πρὸς τὰ ἤθη κοινωνίας ἀρχαϊκῆς, ἐν ᾗ, κατ' αὐτούς, φυσικωτέρα ἤθελεν εἶναι ἡ τήρησις τῶν κανόνων τῆς φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιζητοῦσιν ἐπιτετηδευμένας ἐπεξηγήσεις τοῦ γεγονότος, οὗτινος δυσχερὴς ἀποβαίνει ἡ ἄρνησις.

Καὶ ὁ μὲν Feith[1] ἰσχυρίζεται, ὅτι τοιαῦται τροφοὶ προσελαμβάνοντο μόνον ἐν περιπτώσει ἀσθενείας ἢ ἐλλείψεως γάλακτος

[1] Antiquitas Homerica. B. II. C. 18. §. 2.

παρὰ τῇ μητρί, ὅπερ βεβαίως συνέβαινεν ἐνίοτε, ἀλλ' ἀτόπως γενικεύεται. Τοῦτο δέ, διότι, καίπερ μὴ πιστεύοντες ὅτι αἱ Ὁμηρικαὶ γυναῖκες ἦσαν κράσεως κατὰ πολὺ ὑπερτέρας τῶν συγχρόνων, καὶ φρονοῦντες μᾶλλον, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑπῆρξε τὸ αὐτὸ περίπου κατὰ πάσας τὰς ἐποχάς, ἀφ' ἑτέρου οὐδένα ἔχομεν λόγον, ὅπως παραδεχθῶμεν, ὅτι ἀπέβαινεν αὐταῖς δυσχερεστέρα, ἢ σήμερον ἡ θήλασις τῶν ἰδίων τέκνων, λόγῳ ὑγιείας.

Πιθανωτέρα ἴσως κατά τι ἐστὶν ἡ γνώμη τοῦ LENZ[1], φρονοῦντος ὅτι τοῦτο συνέβαινε μᾶλλον, διότι αἱ Ὁμηρικαὶ δέσποιναι, φέρουσαι ὁλόκληρον τὸ βάρος τῶν οἰκιακῶν ἐργασιῶν καὶ εἰς ταύτας δαπανώμεναι, δυσκόλως ἐπήρκουν καὶ εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν τέκνων αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς πιστεύομεν, ὅτι κ' ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, ὡς ἐν πάσῃ ἑτέρᾳ, ἡ φροντὶς αὕτη ἦν τὸ κύριον μέλημα τῆς μητρός, ἐὰν δὲ καὶ περὶ ἄλλα ἠσχολοῦντο, ἐποίουν τοῦτο, διότι εὕρισκον τὸν ἀναγκαῖον χρόνον, βοηθούμεναι, περὶ μὲν τὴν θεραπείαν τῶν τέκνων ὑπὸ τῶν τροφῶν, περὶ δὲ τὰ οἰκιακὰ ὑπὸ τῶν θεραπαινίδων.

Ὅλως ἀπαράδεκτος ἀπ' ἐναντίας, καὶ σφαλερὰ ὑπὸ φυσιολογικὴν ἔποψιν, ὡς ὁ ἴδιος ἀργότερον ἀναγνωρίζει, ἐστὶν ἡ ἑτέρα εἰκασία τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, ὅτι ἡ ὕπαρξις τῶν τιθηνῶν ἐξηγεῖται διὰ τῆς σημασίας, ἥτις ἀπεδίδετο εἰς τὴν πολυτεκνίαν, καὶ ὅτι προσελαμβάνοντο αὗται, ἵνα μὴ προώρως ἐξαντλῶνται αἱ μητέρες. Τοιαύτη λεπτότης ὑπολογισμῶν φαίνεται ἡμῖν ὅλως ἀσύμφωνος πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς, εἴδομεν δ' ἀφ' ἑτέρου, ὅτι ἡ γονιμωτέρα τῶν παρ' Ὁμήρῳ γυναικῶν Ἑκάβη, ἐθήλασε μόνη τὸν πρωτότοκον αὐτῆς υἱὸν Ἕκτορα, καὶ πιθανῶς τοὺς ἐπιλοίπους.

Τὸ καθ' ἡμᾶς πιστεύομεν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐρρέθη, ὅτι ὀλίγον διαφέρει ὑπὸ τὴν φυσιολογικὴν ἔποψιν ὁ ἄνθρωπος καὶ κατὰ τὰς μᾶλλον διεστώσας ἀπ' ἀλλήλων ἐποχάς, καὶ ὅτι, ὅπως σήμερον προσλαμβάνονται τροφοὶ διὰ διαφόρους λόγους, καὶ κατὰ διαφόρους περιπτώσεις, αὐτὸ τοῦτο καὶ παρ' Ὁμήρῳ συνέβαινε. Εἴδομεν δὲ ὅτι, καὶ ὅτε ἀκόμη τὰ τέκνα ἐθηλάζοντο ὑπὸ τῶν μητέρων, ἡ περιποίησις, καὶ γενικὴ αὐτῶν θεραπεία, ἦν διαπεπιστευμένη εἰς

[1] LENZ. Σ. 67. Ἰδὲ καὶ FRIFDREICH. Σ. 216.

τινα τῶν ἀμφιπόλων. Ὑπὸ τοιαύτην ἰδιότητα ἀνέθρεψε τὸν Τηλέμαχον ἡ Εὐρύκλεια, ἥτις καλεῖται παρ' αὐτοῦ *μαῖα*. Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον προσέλαβε καὶ ἡ Μετάνειρα τὴν Δήμητρα διὰ τὸν μικρὸν Δημοφῶντα.

Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει αἱ ἐν λόγῳ τροφοί, πλὴν τῆς ἐπιστασίας τοῦ ἀνατεθέντος αὐταῖς βρέφους, εἶχον καὶ ἕτερα καθήκοντα. Οὕτως ἡ Εὐρύκλεια ἦν ἡ διευθύνουσα πάσας τὰς ἐπιλοίπους δμωάς, καὶ φυλάττουσα τὰς κλεῖδας τῆς ἀποθήκης. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ Δημήτηρ

> Καί κεν παῖδα νεογνὸν ἐν ἀγκοίνῃσιν ἔχουσα
> καλὰ τιθηνοίμην, καὶ δώματα τηρήσαιμι.
> καί κε λέχος στορέσαιμι μυχῷ θαλάμων εὐπήκτων
> δεσπόσυνον· καί κ' ἔργα διδασκήσαιμι γυναῖκας.
>
> Ὕμν. εἰς Δήμ. 144.

Ἀντημείβοντο δὲ ἀναλόγως τῶν παρεχομένων ὑπηρεσιῶν *ἐπ' ἀπείρονι μισθῷ* Ὕμν. εἰς Δήμ. 173. καὶ εἰς τρόπον, ὥστε νὰ καταστῶσιν ἐπίζηλοι εἰς πάσας τὰς ἐπιλοίπους γυναῖκας. Αὐτόθι, 224. Τοῦτο δ' ἐννοεῖται, ὅτε ἦσαν ἐλεύθεραι, καὶ μισθωταί. Ἀλλὰ καὶ τὰς δούλας ἀκόμη καθίστα σεβαστάς, καὶ πολλῶν ἀμοιβῶν ἀξίας, ἡ ὑπ' αὐτῶν ἀνατροφὴ ἑνὸς τῶν τέκνων τῆς οἰκογενείας. Παράδειγμα τούτου ἔχομεν πάντοτε τὴν Εὐρύκλειαν, ἥτις ἀναθρέψασα καὶ τὸν Ὀδυσσέα, καὶ τὸν Τηλέμαχον, ἰδιαζόντως ἐτιμᾶτο ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Λαέρτου.

Ἐν τούτοις ἡ παρουσία τῆς τροφοῦ οὐδόλως ἐστέρει τὸ βρέφος τῶν προσωπικῶν τῆς μητρὸς φροντίδων. Εἴδομεν ἀλλαχοῦ, ὅτι ἡ Βασίλισσα τῆς Ἐλευσῖνος, κ' ἐν καιρῷ νυκτός, ἐπετήρει τὰ διαβήματα τῆς τροφοῦ, τοῖς πᾶσι δὲ τυγχάνουσι γνωστοὶ οἱ ἑξῆς ὡραῖοι στίχοι, ἐν οἷς παρίσταται ἡ Ἀθηνᾶ προστατεύουσα τὸν Μενέλαον κατὰ τῶν βελῶν

> ἡ δὲ τόσον μὲν ἔεργεν ἀπὸ χροός, ὡς ὅτε μήτηρ
> παιδὸς ἐέργῃ μυῖαν, ὅθ' ἡδέϊ λέξεται ὕπνῳ
>
> Ἰλ. Δ. 131.

Ἡ μητρικὴ καρδία οὐδέποτε μεταβάλλεται. Καὶ πρὸ τριάκοντα αἰώνων, κ' ἐν τῷ ἀπωτάτῳ μέλλοντι, κ' ἐν Εὐρώπῃ, καὶ εἰς τὰ παρθένα τῆς Ἀφρικῆς δάση, ἡ μήτηρ μετὰ τῆς αὐτῆς φιλοστόργου φροντίδος κλίνει ἐπὶ τοῦ ὑπνώττοντος αὐτῆς τέκνου, καὶ λησμονοῦσα

τὰ δεινὰ τῆς ἐπιγείου ὑπάρξεως, πλάττει χρυσᾶ τοῦ μέλλοντος ὄνειρα.

Ὅτε δὲ προσέρχεται τῷ Ἀχιλλεῖ ὁ Πάτροκλος

δάκρυα θερμὰ χέων, ὥστε κρήνη μελάνυδρος

Ἰλ. Π. 3.

μετὰ ποίας χάριτος παραβάλλει αὐτὸν ὁ Βασιλεὺς τῶν Μυρμιδόνων πρὸς κοράσιον, τρέχον ὄπισθεν τῆς μητρὸς αὐτοῦ, λαμβάνον αὐτὴν τῆς ἐσθῆτος, καὶ θεωροῦν αὐτὴν δι' ὑγρῶν ὀφθαλμῶν, μέχρις οὗ λάβῃ αὐτὸ ἐν τῇ θερμῇ αὐτῆς ἀγκάλῃ.

Τίπτε δεδάκρυσαι, Πατρόκλεις, ἠΰτε κούρη
νηπίη, ἥθ' ἅμα μητρὶ θέουσ' ἀνελέσθαι ἀνώγει,
εἱανοῦ ἁπτομένη, καί τ' ἐσσυμένην κατερύκει,
δακρυόεσσα δέ μιν ποτιδέρκεται, ὄφρ' ἀνέληται.

Ἰλ. Π. 10.

Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Διώνη, ἀπειλοῦσα τὸν Διομήδην, καὶ λέγουσα, ὅτι

οὐδέ τί μιν παῖδες ποτὶ γούνασι παππάζουσιν.

Ἰλ. Ε. 408.

παρέχει ἡμῖν πολύτιμον ἀπόδειξιν, ὅτι καὶ τότε ἡ πρώτη λέξις τῶν βρεφῶν ἦν τὸ ὄνομα τοῦ πατρός, ἢ τῆς μητρός, ὑπὸ μορφὴν ἡδεῖαν, ἥτις φαίνεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως πηγάσασα, καὶ διετηρήθη διὰ τῶν αἰώνων. Τὰ Ὁμηρικὰ βρέφη, ὡς καὶ τὰ ἡμέτερα, τὰς πρώτας αὐτῶν συλλαβὰς ἐψέλλιζον εἰς τὰ γόνατα τῶν γονέων, καὶ ἦσαν τὰ ψελλίσματα ταῦτα μία τῶν μεγίστων δι' αὐτοὺς ἡδονῶν.

Ἀληθῶς δὲ φαίνεται, ὅτι ἡ πατρικὴ φιλοστοργία ἐξισοῦτο κατὰ πάντα πρὸς τὴν μητρικήν. Ὁπόσον θελκτικὴ ἡ εἰκὼν τοῦ μικροῦ Ἀστυάνακτος

. . . . ὃς πρὶν μὲν ἑοῦ ἐπὶ γούνασι πατρὸς
μυελὸν οἶον ἔδεσκε καὶ οἰῶν πίονα δημόν.

Ἰλ. Χ. 501.

Τίς ἀναγνωρίζει ὑπὸ τὴν μορφὴν ταύτην τὸν μέγαν **κορυθαίολον** Ἕκτορα, τὸν μετὰ τῆς συνήθους εἰς τοὺς Ὁμηρικοὺς ἥρωας ἀσπλαγχνίας κατακερματίζοντα πάντα προστυχόντα πολέμιον; Ὁ διὰ τῆς θέας αὐτοῦ μόνης τρέπων εἰς φυγὴν λεγεῶνας ὁλοκλήρους, ἀντὶ τοῦ δόρατος, κρατεῖ εἰς τοὺς στιβαροὺς αὐτοῦ βραχίονας τὸ τρυφερὸν αὐτοῦ νήπιον, καὶ παρασκευάζει τὴν τροφὴν αὐτοῦ, μέχρις οὗ, ἀποκοιμηθέν, παραλάβῃ αὐτὸ ἡ τροφός.

Τὸ ὄνομα ἐδίδετο φαίνεται εἰς τὸ νεογνὸν ὑπὸ τοῦ πατρός, ἀλλ' οὐχ ἧττον λέγεται περὶ τοῦ Ἀρναίου, ὅτι

Ἀρναῖος δ' ὄνομ' ἔσκε· τὸ γὰρ θέτο πότνια μήτηρ
ἐκ γενετῆς.

Ὀδ. Σ. 6.

Ὁ FRIEDREICH θεωρεῖ τοῦτο ὡς ἐξαίρεσιν, ἐξηγουμένην διὰ τοῦ θανάτου, ἢ τῆς ἀπουσίας τοῦ πατρός[1]· ἀλλ' εἴδομεν ἀλλαχοῦ ὅτι τὸν Ὀδυσσέα ὠνόμασεν ὁ πάππος αὐτοῦ Αὐτόλυκος, καθ' ὃ **ὀδυσσάμενος** (πλανηθεὶς) εἰς διαφόρους χώρας, ὅπως ἀφιχθῇ εἰς Ἰθάκην. Λέγει δὲ ὁ ἴδιος πρὸς τὸν Λαέρτην, καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ

γαμβρὸς ἐμὸς θυγάτηρ τε, τίθεσθ' ὄνομ' ὅττι κεν εἴπω.

Ὀδ. Τ. 406.

Ὥστε φαίνεται, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ προνόμιον τοῦ πατρὸς ἐτύγχανεν οὐχὶ ὅσον φρονεῖ ὁ Γερμανὸς συγγραφεὺς ἀποκλειστικόν.

Σπανιώτατα δὲ εἶχε τὸ διδόμενον ὄνομα σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ τῶν γονέων, ἢ συγγενῶν, ἀλλὰ προσετίθετο αὐτῷ πατρωνυμικόν, διακρίνον τὰ ἄτομα τῶν ὁμωνύμων. Οὕτως Βρισηΐς, Χρυσηΐς, Πηλείδης, κτλ. Ὁ FRIEDREICH, ἀπαριθμῶν πάντα τὰ χωρία, ὅπου ἀναφέρονται τοιαῦτα ὀνόματα, εὑρίσκει νομίζομεν ἑξήκοντα[2]. Ἀλλὰ φρονοῦμεν ὅτι ἐσμὲν ἐντὸς τῆς ἀληθείας, παρατηροῦντες ἁπλῶς, ὅτι τοῦτο συμβαίνει διὰ πάντας σχεδὸν τοὺς ἀναφερομένους ἐν τοῖς ἔπεσιν ἥρωας καὶ τὰς δύο προμνησθείσας γυναῖκας.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΤΡΟΦΗ.

Τὰ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα ἦσαν εἰσέτι ἄγνωστα ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ. Ἀνετρέφοντο δὲ οἱ παῖδες ἐν τῇ πατρικῇ οἰκίᾳ, καὶ διήρκει ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῶν ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας μέχρι τῆς ὥρας τοῦ γάμου. Οὕτως ὁ Εὔμαιος ἀνετράφη ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Ὀδυσσέως, μετὰ τῆς νεωτάτης αὐτῆς θυγατρὸς **Κτιμένης**, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Λαέρτου, μέχρι τῆς ἥβης, ὅτε ἡ μὲν νεᾶνις ἀπεστάλη πρὸς τὸν νυμφίον αὐτῆς εἰς Σάμον, ἐκεῖνος δὲ ὡς συβώτης

[1] FRIEDREICH, Σ. 214.
[2] FRIEDREICH, Σ. 215.

εἰς τοὺς ἀγρούς. Ὀδ. Ο. 370. Κατὰ δὲ τὸν Ἡσίοδον, ἐν τῷ ἀργυρῷ αἰῶνι ὁ παῖς ἀνετρέφετο εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη. Ἔργα καὶ Ἡμ. 165.

Καίτοι τοσοῦτον μακροχρόνιος ἡ ἐν λόγῳ ἐκπαίδευσις, ὀλίγον ὡμοίαζε πρὸς τὴν ἐπιβαλλομένην εἰς τοὺς ἀτυχεῖς παῖδας τῶν μεταγενεστέρων χρόνων. Ἄγνωστοι ἦσαν τότε αἱ διάφοροι γλῶσσαι, αἱ ποικίλαι ἐπιστῆμαι, καὶ ὁ ὁρμαθὸς τῶν παντοειδῶν γνώσεων, δι' ὧν βασανίζομεν, καὶ πολλάκις στρεβλοῦμεν σήμερον τὰς νεαρὰς διανοίας. Ἡ ἀνατροφὴ ἦν μᾶλλον σύνολον φροντίδων καὶ παραδειγμάτων, ἀναπτυσσόντων ἐν ἴσῃ μοίρᾳ τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν, καὶ μεταβαλλόντων βαθμηδὸν τοὺς θαλεροὺς βλαστοὺς εἰς εὐκραῆ καὶ ἀμφιλαφῆ δένδρα.

Φαίνεται δὲ ὅτι τῶν γυναικῶν ἰδίως ἡ ἐκπαίδευσις εἰς ταῦτα καὶ μόνα περιωρίζετο. Διὰ τὴν παρθένον, τὴν μέλλουσαν μητέρα καὶ οἰκοδέσποιναν, οὐδεὶς ὑπῆρχε τῆς μητρὸς αὐτῆς ἐπιτηδειότερος διδάσκαλος. Παρ' αὐτὴν βιοῦσα, τῶν συμβουλῶν αὐτῆς ἀκροωμένη, καὶ ἀνακουφίζουσα αὐτὴν εἰς τὰς οἰκιακὰς φροντίδας, ἀνεπτύσσετο κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦτο μέχρι τῆς τελειότητος.

Οὐδ' ἦν μικρὰ ἡ ἄσκησις, ἥτις ἀπῃτεῖτο διὰ πάσας ταύτας τὰς ἐργασίας, καὶ ἰδίως διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν θαυμασίων ἐκείνων ἐργοχείρων, περὶ ὧν ἀλλαχοῦ ἐρρέθησαν τὰ δέοντα. Πλὴν δὲ τῆς τεχνικῆς, οὕτως εἰπεῖν, εὐχερείας, ἐπεβάλλετο καὶ οὐ μικρὰ τῆς ζωγραφικῆς γνῶσις πρὸς συναρμολογίαν καὶ ἐξύφανσιν τῶν διαφόρων εἰκόνων, δι' ὧν συνήθως ἐποικίλλοντο οἱ πέπλοι. Εἴδομεν ἤδη, ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς Ἑλένης εἰς τὸν Τηλέμαχον δωρηθεὶς **ἀστὴρ ὡς ἀπέλαμπεν**, ἕνεκα τῶν πολυειδῶν ἐπ' αὐτοῦ καὶ ποικίλων παραστάσεων[1],

Ἀφ' ἑτέρου πιθανὸν ἐστίν, ὅτι σπανίως ἐδιδάσκοντο αἱ παρθένοι τὴν μουσικήν, διότι οὐδαμοῦ βλέπομεν κόρην τινὰ ἐπαινουμένην ὡς ἐπιτηδείαν ἀοιδόν, ἢ μουσουργόν. Κατ' ἀντίστροφον λόγον εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ χοροῦ ἀπεδίδετο οὐ μικρὰ σημασία, διότι, ὡς εἴδομεν, κατὰ διαφόρους περιπτώσεις, οἷαι αἱ γαμήλιοι τελεταί,

[1] LEVESQUE. Mémoires de l'Institut N. Littérature, et Beaux-Arts. T. X. Σ. 385. Ἰδὲ καὶ JOHN. I. 108.

καὶ αἱ μετὰ τὸν τρυγητὸν φαιδραὶ εἰλαπίναι, αἱ παρθένοι ὠρχοῦντο, ἢ μόναι, ἢ καὶ μετὰ τῶν ἀνδρῶν. Ἐνίοτε δὲ τοσαύτην ἐπεδείκνυον τότε χάριν καὶ τέχνην, ὥστε προεκάλουν τὰς γενικὰς ἐπευφημίας τῶν θεωμένων. Ἀλλὰ καὶ τρυφερώτερα ἐγεννῶντο πολλάκις ὡς ἐκ τούτου αἰσθήματα. Οὕτως ὁ Ἑρμῆς, ὡς εἴδομεν, τῆς καλῆς Πολυμήλης

ἠράσατ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδὼν μετὰ μελπομένῃσιν
ἐν χορῷ Ἀρτέμιδος χρυσηλακάτου κελαδεινῆς.
Ἰλ. Π. 183.

Οὐδαμοῦ ἀφ' ἑτέρου ἀπαντῶμεν παρθένους γυμναζομένας, ἢ ἀσκουμένας· ἡ ἡρωϊκὴ ἐποχὴ ἠγνόει τοὺς νόμους τοῦ Λυκούργου. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐλαμβάνετο βεβαίως φροντὶς περὶ κανονικῆς τοῦ σώματος ἀναπτύξεως, καὶ περὶ ἐμπνεύσεως εἰς τὰς νέας κόρας εὐγενοῦς τόλμης, καὶ γενναίων αἰσθημάτων. Ἡ νεαρὰ Ναυσικάα, ὁδηγοῦσα διὰ τῆς τρυφερᾶς αὐτῆς χειρὸς τὰς γοργὰς ἡμιόνους, ἐστὶ ζῶσα τούτου ἀπόδειξις, ἡ δὲ γενικῶς ἀποδιδομένη εἰς τὰς γυναῖκος καλλονὴ παρέχει ἀσφαλὲς ἐχέγγυον τοῦ βαθμοῦ, εἰς ὃν αὕτη ἐξετιμᾶτο, καὶ τῆς ἐπιμελείας, μεθ' ἧς ἐκαλλιεργεῖτο πᾶν τὸ συντελοῦν πρὸς διατήρησιν, καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῆς.

Πολὺ σπουδαιοτέρα ἐτύγχανεν ἐν τούτοις ἡ ἀνατροφὴ τῶν ἀῤῥένων. Ὁ νέος εὐγενόπαις, κατὰ τὸν Ὁμηρικὸν αἰῶνα, ἐγεννᾶτο στρατιώτης, καὶ μόνην εἶχε φιλοδοξίαν τὴν κατάληψιν τῆς ἀνηκούσης θέσεως μεταξὺ τῶν ἄλλων ἡρώων. Ἀλλ' ἡ ἀνδρεία, καὶ ἡ περὶ τὰ ὅπλα ἐπίδοσις, οὐδόλως ἀπέκλειε τὴν καλλιέργειαν τοῦ νοός, ἡ δὲ χρησιμότης ἐν τοῖς διαβουλίοις, καὶ ἡ τέχνη τοῦ ὀρθῶς καὶ καλῶς λέγειν τὰ συμφέροντα, ἐξετιμᾶτο σχεδὸν ὅσον καὶ ἡ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἀνδραγαθία. Ἡ εὐγλωττία αὕτη καὶ εὐχέρεια περὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ὑψίστων τῆς πολιτείας συμφερόντων δικαίως φημίζεται παρά τινων συγγραφέων, ὡς ἀφικνουμένη μέχρις αὐτῆς τῆς ῥητορικῆς, καὶ ὡς ἀξιοθαύμαστος δι' ἄνδρας εἰθισμένους εἰς τὴν τύρβην τῶν μαχῶν. Δι' ὃ κ' ἐθεωρήθη ἀείποτε ὁ στίχος

μύθων τε ῥητῆρ' ἔμεναι πρηκτῆρά τε ἔργων
Ἰλ. Ι. 443.

ὡς ὑποδεικνύων τὰς δύο βάσεις, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο πᾶσα ἐλευθερία ἀγωγή[1].

Ἀνδρεία, φρόνησις, δικαιοσύνη, αὗται ἦσαν αἱ ἀπαραίτητοι διὰ τὸν νέον ἥρωα ἰδιότητες, καὶ αὗται ἐξαιρετικῶς παρ' αὐτῷ ἐπαινοῦνται[2]. Διὰ τοῦτο δὲ μακαρίζεται ὁ Νέστωρ ὡς ἔχων

υἱέας αὖ πινυτούς τε καὶ ἔγχεσιν εἶναι ἀρίστους

Ὀδ. Δ. 211.

Ἀλλ' ὅπως ἐπιτευχθῇ ὁ διπλοῦς οὗτος σκοπός, μὴ ἐξαρκοῦντος πλέον τοῦ πατρός, προσελαμβάνετο, πρὸς τελείαν τοῦ παιδὸς ἐκπαίδευσιν, καὶ παιδαγωγός. Τοιοῦτος ἦν παρὰ τῷ Ἀχιλλεῖ ὁ Φοῖνιξ, ὅστις, φυγὼν διὰ τὸν γνωστὸν λόγον τὴν πατρικὴν οἰκίαν, ἦλθε πρὸς τὸν Πηλέα, μεμακρυσμένον αὐτοῦ συγγενῆ τυγχάνοντα, καὶ προσελήφθη ὑπὸ τοιαύτην ἰδιότητα. Ὁρῶμεν δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τοῦ παραδείγματος τούτου, ὅτι οἱ παιδαγωγοὶ ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ διέφερον τῶν κατὰ τοὺς κλασικοὺς χρόνους συνεχῶς ἀπαντωμένων. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν συνήθως ἀργυρώνητοι δοῦλοι, ἢ ἔμμισθοι ὑπηρέται, ἐν ᾧ παρ' Ὁμήρῳ πάντες σχεδὸν οἱ ἀναφερόμενοί εἰσι συγγενεῖς, ἢ φίλοι τοῦ οἴκου, ἐν ᾧ εἰσέρχονται, προσφεύγοντες ἐκ πενίας, ἢ ἄλλων περιστάσεων, πρὸς τὸν εὐκτήμονα οἰκοδεσπότην, καὶ ἀνατρέφοντες τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς ἀντάλλαγμα τῆς φιλοξενίας καὶ περιθάλψεως, αἵτινες ἐπεδαψιλεύοντο αὐτοῖς.

Φαίνεται δὲ ὅτι οἱ παιδαγωγοὶ ἐχρησίμευον ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἔτι τῶν παίδων ἡλικίας, καθόσον ὁ Φοῖνιξ, ὅπως μαλάξῃ τὴν καρδίαν τοῦ μηνιῶντος Ἀχιλλέως, ἐνθυμίζει αὐτῷ πῶς ἔτρεφεν αὐτὸν καθήμενον ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτοῦ, καὶ τίνες προέκυπτον ὡς ἐκ τούτου ἐνίοτε δυσάρεστοι συνέπειαι ἕνεκα τῆς **ἀλεγεινῆς νηπιέης** τοῦ ἥρωος.

. . . . Ἐπεὶ οὐκ ἐθέλεσκες ἅμ' ἄλλῳ
οὔτ' ἐς δαῖτ' ἰέναι, οὔτ' ἐν μεγάροισι πάσασθαι,
πρίν γ' ὅτε δή σ' ἐπ' ἐμοῖσι ἐγὼ γούνεσσι καθίσσας
ὄψου τ' ἄσαιμι προταμὼν καὶ οἶνον ἐπισχών.
πολλάκι μοι κατέδευσας ἐπὶ στήθεσσι χιτῶνα
οἴνου ἀποβλύζων ἐν νηπιέῃ ἀλεγεινῇ.

Ἰλ. Ι. 491.

---

[1] Hallenkreuz, Spec. eloquentiae Ullysse ex Hom. erutum. 1768. Lindgren, de Nestore eloquentia. ibid. 1753.

[2] Zoega. Quid Homerus et Pindarus de virtute civile diis statuerint. Jen. 1852. Σ. 7.

Ὀλίγαι βεβαίως ὑπάρχουσι τροφοὶ ἐκτελοῦσαι τὸ καθῆκον αὐτῶν μετὰ τῆς τρυφερᾶς φροντίδος καὶ ἀγάπης, ἥτις ἐμφαίνεται ἐν τοῖς ἀνωτέρω στίχοις. Ὡραία δ' ἀληθῶς ἐστὶν ἡ εἰκὼν τοῦ βρέφους, ὅπερ οὐδὲν ἐγνώριζεν ἐπὶ τῆς γῆς προσφιλέστερον ἄσυλον τῆς ἀγκάλης τοῦ γέροντος.

Διετηρήθη δὲ ἡ τρυφερὰ αὕτη σχέσις διὰ πασῶν τῶν περιπετειῶν τοῦ πολυκυμάντου βίου τοῦ ἥρωος. Τὰς παιδικὰς ἐκείνας ἀναμνήσεις ἀνακαλεῖ ὁ Φοῖνιξ μετὰ δακρυόντων ὀφθαλμῶν, παρὰ τὸ χεῖλος πλέον τοῦ τάφου εὑρισκόμενος. Ἐπίσης δὲ ἀκμαῖά εἰσὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς τὸν φύλακα καὶ ὁδηγὸν τῆς νεότητος αὐτοῦ, μεθ' οὗ καὶ τὴν Βασιλείαν, καὶ τὰς τιμὰς αὐτῆς ἐξ ἴσου πλέον μερίζεται.

> ἶσον ἐμοὶ βασίλευε καὶ ἥμισυ μείρεο τιμῆς.
>
> Ἰλ. Ι. 616.

Διέμενον δὲ παρὰ τῷ παιδαγωγῷ τούτῳ οἱ εἰς τὰς φροντίδας αὐτοῦ ἀνατεθέντες παῖδες διαρκῶς, κ' ἐδιδάσκοντο παρ' αὐτοῦ τὰ χρήσιμα διὰ παραδειγμάτων μὲν καὶ συμβουλῶν, ὡς πρὸς τὸ ἠθικὸν μέρος, καὶ δι' ἀληθοῦς διδαχῆς, ὡς πρὸς τὸ ὑλικόν.

Περὶ τῶν ἀσκήσεων τοῦ νοὸς γενικά τινα μόνον γνωρίζομεν, ὅπερ φυσικόν, καὶ ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀντικειμένου, καὶ ἰδίως ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῆς γραφῆς. Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὰς ἀσκήσεις τοῦ σώματος.

Ἡ γυμναστικὴ ἐστιν ἀναπόσπαστον τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς χαρακτηριστικόν, εὑρίσκομεν δὲ ἤδη αὐτὴν ἀναφερομένην καὶ παρ' Ὁμήρῳ πανταχοῦ, ὅπου πρόκειται περὶ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας οὐδέποτε ἀποδίδεται εἰς τοὺς βαρβάρους[1].

Ἡ περιγραφὴ τῆς λαμπρᾶς κηδείας τοῦ Πατρόκλου, καὶ τῶν παρὰ τοῖς Φαίαξι τελεσθέντων ἀγώνων, παρέχει ἡμῖν ἀκριβῆ ἰδέαν τῶν διαφόρων γυμνασμάτων. Εἰσὶ δὲ ταῦτα τοσοῦτον ποικίλα καὶ δυσχερῆ, ὥστε οὐδεμία ἀπομένει ἀμφιβολία περὶ τῆς μεγάλης κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους ἀναπτύξεως τῆς σωμασκίας, ἥτις κατεῖχε πρωτεύουσαν θέσιν ἐν τῇ ἀνατροφῇ τῶν παίδων. Διὰ

---

[1] FRIEDREICH, 345. KRAUSE, die Gymnastik und Agonistik der Hellenen. 1841. PAULLIS, Realencyclopaedie des klassischen Alterthums. III. B. Σ. 990.

τῆς πάλης, τῆς πυγμῆς, τῆς δισκοβολίας, τοῦ δρόμου, καὶ τῶν λοιπῶν ἀσκήσεων, ἐκραταιοῦτο τὸ σῶμα, καὶ ὁ παῖς, ἐθιζόμενος ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων εἰς τὰς ἀναμενούσας αὐτὸν ἀργότερον παντοειδεῖς κακουχίας, παρεσκευάζετο οὕτω διὰ τὰ πεδία τῆς μάχης.

Πρὸς τὸν αὐτὸν δὲ σκοπὸν ἐχρησίμευε καὶ ἡ θήρα, ἥτις ἦν ἡ προσφιλεστέρα τῶν ἐφήβων διασκέδασις. Ὁ Ὀδυσσεύς, ἀπελθὼν πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ πάππου, ἐξέρχεται μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς θήραν,

> ἐάν ῥ' ἴμεν ἐς θήρην, ἠμὲν κύνες ἠδὲ καὶ αὐτοί.
>
> Ὀδ. Τ. 429.

καὶ φονεύει μὲν τεράστιον σῦν, ὅστις κατέκειτο ἐκεῖ που πλησίον ἐν πυκνῇ λόχμῃ, ἀλλὰ καὶ πληγοῦται ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὸν μηρόν.

Κατ' ἀντίθεσιν τῶν παρ' ἡμῖν συμβαινόντων, ἡ μουσικὴ φαίνεται, ὅτι ἐκαλλιεργεῖτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν μᾶλλον, ἢ ὑπὸ τῶν γυναικῶν, καθ' ὅσον ἕκαστος σχεδὸν τῶν ἡρώων φημίζεται ὡς παίζων ὄργανόν τι, ἐν ᾧ εἴδομεν, ὅτι ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὰς νεάνιδας. Οἱ πρέσβεις, οἱ ἀποσταλέντες παρὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὅπως ἐξιλεώσωσι τὸν Ἀχιλλέα,

> τὸν δ' εὗρον φρένα τερπόμενον φόρμιγγι λιγείῃ,
> καλῇ δαιδαλέῃ, ἐπὶ δ' ἀργύρεον ζυγὸν ἦεν.
> τῇ ὅ γε θυμὸν ἔτερπεν, ἄειδε δ' ἄρα κλέα ἀνδρῶν.
>
> Ἰλ. Ι. 189.

Καὶ ὁ Ἕκτωρ δέ, ὀνειδίζων τὸν Πάριν, δραπετεύσαντα ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἅμα ἐπεφάνη ὁ Μενέλαος, λέγει αὐτῷ, ὅτι, ἐὰν συνεπλέκετο πρὸς τὸν ἐξαπατηθέντα Βασιλέα τῆς Σπάρτης,

> οὐκ ἄν τοι χραίσμῃ κίθαρις τά τε δῶρ' Ἀφροδίτης,
> ἥ τε κόμη τό τε εἶδος, ὅτ' ἐν κονίῃσι μιγείης.
>
> Ἰλ. Γ. 55.

Καὶ τὴν ὄρχησιν δ' ἐδιδάσκοντο οἱ νέοι, ὅπως καὶ αἱ νεάνιδες, ᾄδοντες μάλιστα ἐνίοτε πρὸς τὸν ἦχον τῶν συνοδευόντων τὸν χορὸν ὀργάνων. Ἐν τούτοις, καίτοι πολλὴ κατεβάλλετο προσπάθεια πρὸς ἐκμάθησιν τῶν ἐγκαλλωπισμάτων τούτων, ἐθεωροῦντο, ὅπως δήποτε, δευτερεύοντα διὰ τοὺς ἄνδρας, καὶ ἀποδίδονται μᾶλλον εἰς τὸν εἰρηνικὸν τῶν Φαιάκων λαόν, ἢ εἰς τοὺς ἀρειμανίους Ἀχαιούς, Ὀδ. Ζ. 64.

Τῶν νέων ἡρώων ὄντων ἐκτεθειμένων εἰς διαρκεῖς κινδύνους ἔν τε τῇ θήρᾳ καὶ τῷ πολέμῳ, ἐθεωρεῖτο ἀναγκαία πρὸς τούτοις ἡ ἀπόκτησις στοιχειωδῶν τινων γνώσεων, τῆς ἰατρικῆς καὶ χειρουργικῆς. Οὕτως τὴν ἐπίδεσιν τῶν πληγῶν ἐδίδαξε τὸν Ἀχιλλέα ὁ **δικαιότατος τῶν Κενταύρων** Χείρων. Ἰλ. Λ. 832. Καὶ οἱ υἱοὶ δὲ τοῦ Αὐτολύκου θεραπεύουσι τὴν ὠτειλὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ συὸς τρωθέντος Ὀδυσσέως, Ὀδ. Γ. 456.

Ὁ Ἀχιλλεύς, πλὴν τοῦ παιδαγωγοῦ Φοίνικος, εἶχε καὶ ἕτερον τῆς νεότητος αὐτοῦ σύντροφον κ' ἐπιτηρητήν, τὸν Πάτροκλον. Χολωθεὶς πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἀμφιδάμαντος, μεθ' οὗ ἔπαιζε τοὺς ἀστραγάλους, καὶ ἀποκτείνας αὐτὸν ἐν στιγμῇ παραφορᾶς, φέρεται ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Μενοιτίου ἐξ Ὀπόεντος, ὅπου κατῴκει, πρὸς τὸν Πηλέα· οὗτος δὲ προσλαμβάνει αὐτὸν ὡς βοηθὸν περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ, οὗ κατλεῖται **θεράπων**. Ἰλ. Ψ. 90. Πρεσβύτερος τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ πολύπειρος φίλος μᾶλλον, ἢ διδάσκαλος αὐτοῦ, ἠκολούθει αὐτὸν πανταχοῦ, καὶ δι' ἀγαθῶν συμβουλῶν καὶ παραδειγμάτων, καθωδήγει αὐτὸν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς. Αὐτὸς ὁ Μενοίτιος, παρέχων τῷ υἱῷ αὐτοῦ τὰς δεούσας ὁδηγίας, ἐπακριβῶς σαφηνίζει τὸν κύκλον τῆς ἐνεργητικότητος αὐτοῦ.

τέκνον ἐμόν, γενεῇ μὲν ὑπέρτερός ἐστιν Ἀχιλλεύς,
πρεσβύτερος δὲ σύ ἐσσι· βίῃ δ' ὅγε πολλὸν ἀμείνων.
ἀλλ' εὖ οἱ φάσθαι πυκινὸν ἔπος, ἠδ' ὑποθέσθαι
καὶ οἱ σημαίνειν· ὁ δὲ πείσεται εἰς ἀγαθόν περ.
Ἰλ. Λ. 789.

Ἀληθῶς δὲ τοσοῦτον ἀκμαία διετηρήθη ἡ ἐπιρροὴ αὕτη τοῦ Πατρόκλου, ὥστε καὶ πολὺ ἀργότερον ἐπικαλεῖται αὐτὴν ὁ Νέστωρ, ὅπως μαλάξῃ τὸν χόλον τοῦ Ἀχιλλέως.

. . . . . . ἀλλ' ἔτι καὶ νῦν
ταῦτ' εἴποις Ἀχιλῆϊ δαΐφρονι, αἴ κε πίθηται.
Ἰλ. Λ. 791.

Πόσον δὲ τρυφερὰ ἡ φιλία, ἥτις, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐγεννήθη μεταξὺ τῶν δύο παιδικῶν συντρόφων, οἴδασι πάντες οἱ τὰ ἔπη καὶ ἅπαξ ἀναγνόντες. Οὐδὲν ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς περιπαθέστερον χωρίον ἐκείνου, ἐν ᾧ ἐπιφαίνεται τῷ πενθοῦντι Ἀχιλλεῖ καθ' ὕπνους ἡ ψυχὴ τοῦ φονευθέντος ἑταίρου, καὶ ἀνακαλοῦσα τὰς ἀρχαίας

ἐκείνας ἀναμνήσεις, παρέχει αὐτῷ τὸν ἔσχατον ἀσπασμόν, πρὶν ἢ ὁριστικῶς κατέλθῃ εἰς τὸν ᾅδην.

καί μοι δὸς τὴν χεῖρ' ὀλοφύρομαι· οὐ γὰρ ἔτ' αὖτις
νίσομαι ἐξ 'Αΐδαο, ἐπήν με πυρὸς λελάχητε.

Ἰλ. Ψ. 76.

ἀφ' οὗ δὲ ὀρέξῃ τὴν χεῖρα ὁ 'Αχιλλεύς, ἐξαφανίζεται κατὰ χθονὸς ὡς καπνός, ἱκετεύουσα ἵνα

μὴ ἐμὰ σῶν ἀπάνευθε τιθήμεναι ὀστέ', 'Αχιλλεῦ,
ἀλλ' ὁμοῦ, ὡς ἐτράφημεν ἐν ὑμετέροισι δόμοισιν.

Ἰλ. Ψ. 84.

Ὁ παῖς, ὑπερβὰς τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν, ἠκολούθει ἐνίοτε τὸν πατέρα, ἀπερχόμενον εἰς καλλιέργειαν τῶν κτημάτων αὐτοῦ, κ' ἐκεῖ ἐδιδάσκετο τὰς πρώτας τῆς γεωργίας καὶ βοτανικῆς γνώσεις, ἃς ἐχρησιμοποίει κατὰ τὸ ἐφικτόν, φυτεύων καὶ περιποιούμενος δενδρύλλιά τινα. Ἐνίοτε δὲ ὁ πατὴρ ἐδώρει τότε αὐτῷ εἰς ἀμοιβήν, καὶ πρὸς μεγίστην αὐτοῦ ἀγαλλίασιν, τινὰ ἐξ αὐτῶν, περὶ ὧν ἰδιαιτέρως πλέον ἐμερίμνα, ἀπαραλλάκτως ὡς καὶ σήμερον οἱ παῖδες, οἰκειοποιούμενοι ἴδιον κηπάριον ἐν τῷ πατρικῷ περιβόλῳ, ἐπεξεργάζονται αὐτό, καὶ συνήθως καταστρέφουσι πᾶν τὸ ἐκεῖ φυόμενον. Ὁ Ὀδυσσεύς, γέρων ἤδη, ἐνθυμίζει τῷ πατρὶ Λαέρτῃ, ὅτε ἐπισκέπτεται αὐτὸν ἐν τῇ ἐπαύλει αὐτοῦ, τὰς παιδικὰς ἐκείνας ἐκδρομάς, καὶ ἀριθμεῖ εἰσέτι τὰ δωρηθέντα αὐτῷ δενδρύλλια.

Καὶ πρὸς ἐπίσκεψιν δὲ τῶν συγγενῶν ἀπεστέλλετο ὁ παῖς, ἅμα ὀλίγον ἡλικιωθείς. Τὴν ἐκδρομὴν τοῦ Ὀδυσσέως παρὰ τῷ πάππῳ Αὐτολύκῳ περιεγράψαμεν ἤδη. Ἐγκάρδιος ὑπῆρξεν ἡ δεξίωσις, καὶ μεγαλοπρεπὲς παρετέθη δεῖπνον πρὸς τιμήν, καὶ ἀναψυχὴν τοῦ νέου συγγενοῦς ἀπὸ τῶν κόπων τοῦ δρόμου. Ὅτε δέ, ἀνδραγαθήσας κατὰ τὴν θήραν, καὶ ἀγλαὰ λαβὼν δῶρα, ἐπιστρέφει

εἰς Ἰθάκην· τῷ μέν ῥα πατὴρ καὶ πότνια μήτηρ
χαῖρον νοστήσαντι καὶ ἐξερέεινον ἕκαστα.

Ὀδ. Τ. 463.

Ὅτι τέλος οἱ Ὁμηρικοὶ παῖδες ἐκέκτηντο πᾶσαν τῆς ἡλικίας αὐτῶν τὴν ζωηρότητα, καὶ οἴκοθεν ἐννοεῖται, καὶ ῥητῶς μαρτυρεῖ-

ται ἐν τῷ ὕμνῳ εἰς τὴν "μητέρα πάντων", ἐν ᾧ εὕρηται ὁ ἑξῆς στίχος,

παῖδες δ' εὐφροσύνῃ νεοθηλέϊ κυδιόωσιν.

Σ. 13.

Καὶ τότε, ὡς καὶ σήμερον, ἀθροιζόμενα εἰς μικρὸν στῖφος, ἀνεζήτουν φωλεὰς σφηκῶν, καὶ ἀπέτιον ἐνίοτε βαρὺ τὸ τίμημα τῆς τόλμης αὐτῶν, διότι τὰ πτερωτὰ ἔντομα προὐξένουν αἴφνης αὐτοῖς **ξένον κακόν**. Ἀλλὰ καὶ θλιβερώτεραι συνέβαινον πολλάκις κατὰ τὰς παιδιὰς ταύτας σκηναί, ὡς ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἤδη ὁ παράδειγμα τοῦ Πατρόκλου.

ΠΑΙΓΝΙΑ.

Εἰσὶ δὲ τὰ παρ' Ὁμήρῳ ἀναφερόμενα παίγνια τρία, οὐ μόνον ὑπὸ τῶν παίδων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐνίοτε παιζόμενα. Τούτων τὸ πρῶτον εἰσὶν οἱ **ἀστράγαλοι**.

Καὶ φανερὸν μέν, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος, ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς διαφοροτρόπου ῥίψεως ἀστραγάλου, ἢ ἀστραγάλων ζώου, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχομεν περαιτέρω λεπτομέρειαν, ὁ δὲ FRIEDREICH σιγᾷ ὅλως περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ συγγραφεῖς παρατηροῦσιν ἁπλῶς, ὅτι τοῦ Ὁμήρου οὐδὲν λέγοντος, οὐδεὶς ὑπάρχει ἕτερος τρόπος πρὸς ἐπίτευξιν ὀρθῆς τινος εἰκασίας περὶ παιδιᾶς, ἐν χρήσει πρὸ τρισχιλίων ἐτῶν. Ἠγνόουν ὅμως οἱ ἐν λόγῳ Ὁμηρολόγοι, ὅτι σώζεται ἔτι παρ' ἡμῖν παίγνιόν τι παρεμφερές, ὅπερ, ἐὰν μὴ αὐτὸ τὸ Ὁμηρικόν, τυγχάνει οὐχ ἧττον ἀναμφισβήτητος ἐκείνου ἀπόγονος, διασωθεὶς παραδόξως διὰ τῶν αἰώνων ἐν τῷ κάτω λαῷ, καὶ παρέχει ἀσφαλεῖς νύξεις περὶ τοῦ παναρχαίου προγόνου. Ἐάν, ἀντὶ τῆς ἐπιμόνου ἀναδιφήσεως τῶν βυζαντινῶν χρονικῶν, πρὸς ὑποστήριξιν ἐκ προοιμίων ἐσχηματισμένης γνώμης, ἐμελέτα ὁ Φαλμεράϋερ προσεκτικώτερον τὰ ἤθη τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, κ' ἐπείθετο περὶ τῆς διατηρήσεως ἐθίμων παναρχαίων, ἴσως οὐδέποτε διετάρασσον τὸν φιλολογικὸν κόσμον οἱ πολυθρύλλητοι περὶ τῆς γνησιότητος τῆς ἡμετέρας φυλῆς ἐνδοιασμοὶ αὐτοῦ.

Πάντες βεβαίως γνωρίζουσι τὸ ἐν λόγῳ παίγνιον. Οἱ συμμετέχοντες κάθηνται ἐν κύκλῳ, καὶ ῥίπτει ἕκαστος κατὰ σειρὰν

τὸν ἀστράγαλον, κατὰ τὴν θέσιν δέ, ἣν οὗτος λαμβάνει καταπίπτων, δίδοται τῷ ῥίψαντι ὡρισμένον τι τιμητικόν, ἢ ἀτιμαστικὸν ἐπίθετον, καὶ ἀνάλογος ἀριθμὸς ῥαβδισμῶν, οὓς ὁρίζουσι, καὶ καταφέρουσιν οἱ τῶν τιμῶν λαχόντες. Φαίνεται δὲ ὅτι συνήθως προετιμᾶτο ὁ ἀστράγαλος τοῦ βοός, διότι ἄλλως ἀποβαίνει δυσεξήγητος ὁ δι' αὐτοῦ φόνος τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμφιδάμαντος.

Ἐὰν τὸ παίγνιον τοῦτο, ὡς ἀδιστάκτως πιστεύομεν ἦν ὅμοιον πρὸς τὸ κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἐν χρήσει, οὐχὶ ὀρθῶς μεταφράζουσιν οἱ Γερμανοὶ τὰ σχετικὰ χωρία διὰ τῆς λέξεως Würfelspiel. Καὶ ὁ BECKER[1] δέ, φρονοῦμεν, ἀπατᾶται, ἰσχυριζόμενος ὅτι τὸ Ὁμηρικὸν ἦν ἀπαράλλακτον πρὸς τὸν ἀστραγαλισμὸν τῶν μεταγενεστέρων χρόνων.

Καὶ πράγματι, κατὰ τὴν κλασικὴν ἐποχὴν ὑπῆρχον δύο ἀστραγαλισμοῦ εἴδη· ὁ **ἀρτιασμός**, καὶ τὸ **πεντελιθίζειν**. Περὶ τοῦ ἀρτιασμοῦ, ὅστις ἐκαλεῖτο καὶ *ζυγὰ* ἢ *ἄζυγα*, ἢ κοινῶς *μονὰ* ἢ *ζυγά*, περιττὴ βεβαίως ἀποβαίνει πᾶσα μακρηγορία, διότι διεσώθη ἀμετάβλητος καὶ παρ' ἡμῖν[2]. Τὸ ἑξῆς χωρίον "— ***Πόσους ὀδόντας εἶπεν ἀντὶ τοῦ πόσα ἔχεις κάρυα. Παιδιὰ γὰρ ἔστι τοιαύτη. Δραξάμενός τις καρύων, καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἐρωτᾷ· πόσα; καὶ ἐὰν ἐπιτύχῃ, λαμβάνει ὅσα ἔχει ἐν τῇ χειρί, ἐὰν δ' ἁμάρτῃ κατὰ τὴν ἀπόκρισιν, ἀποτίει ὅσα ὁ ἐρωτήσας ἔχει***[3], —" οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην καταλίπει ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ταὐτότητος. Ἐκαλεῖτο δὲ ἀστραγαλισμός, διότι ἐχρησίμευον ἀρχικῶς δι' αὐτὸ μικροὶ ἀστράγαλοι, οὓς ἀργότερον ἀντικατέστησαν τὰ κάρυα, ἢ καὶ οἷον δήποτε ἕτερον μικρὸν ἀντικείμενον[4]. Συνήθης δὲ τυγχάνει καὶ ἡ ἐπὶ ἀναγλύφων παράστασις αὐτοῦ[5].

---

1 BECKER, Gallus B. III. Σ. 25 καὶ HERMANN, Privatalterthümer §. 33. Σ. 32.

2 Σχόλια εἰς Ἀριστοφάνους Πλοῦτον 816.

3 Gloss. Paris. d. 1057.

4 Ἀριστοφάνους Σφῆκες 295. Πλάτων. Λυσίας 207. Πολυδ. III. 137.

5 British marbles II. 31. CLARAE Mas. de Sculpt. 323. BECKER, Augusteum III. 160. BÖTTIGER, Amalthea I. 175, καὶ τὰ τέκνα τῆς Μηδείας ἐπὶ τοιχογραφίας. Museum Borb V. 33. καὶ οἱ ἀστραγαλίζοντες. WELCKER, Alte Denkmäler, B. I. 248.

Καθ' ὅμοιον τρόπον διεσώθη ἀναλλοίωτον μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων καὶ τὸ πεντελιθίζειν, ἢ πενταλιθίζειν[1], ἤτοι τὰ πασίγνωστα **πεντόβολα**. Περιγραφὴν αὐτοῦ, ἐξ ἧς ἀποδείκνυται ἡ ἐντελὴς ὁμοιότης, εὑρίσκομεν παρὰ τῷ Πολυδεύκῃ[2], τὴν ἑξῆς: "*Τὰ δὲ πεντάλιθα, ἤτοι λιθίδια, ἢ ψῆφοι, ἢ ἀστράγαλοι πέντε ἀνεῤῥιπτοῦντο, ὥστε ἐπιστρέψασθαι τὴν χεῖρα καὶ δέξασθαι τὰ ἀναῤῥιφθέντα, κατὰ τὸ ὀπισθέναρ, ἢ εἰ μὴ πάντα ἐπισταίη, τῶν ἐπιστάντων ἐπικειμένων ἀναιρεῖσθαι τὰ λοιπά, τοῖς δακτύλοις· Γυναικῶν δὲ μᾶλλόν ἐστιν ἡ παιδιά.*" Καὶ τοῦ παιγνίου δὲ τούτου, ὅπερ διὰ τὸν αὐτόν, ὃν καὶ τὸ ἀνωτέρω, λόγον ἐκαλεῖτο ἀστραγαλισμός, σώζεται διάγραμμα ἐν τῇ γνωστῇ εἰκόνι, τῇ παριστώσῃ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς Νιόβης τῇ Λητοῖ[3].

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, καθ' ἃ νομίζομεν, ὅτι καταχρηστικῶς μᾶλλον ἀποδίδοται τὸ ὄνομα ἀστραγαλισμὸς εἰς τὰ παίγνια ταῦτα. Καὶ φυσικὸν μέν, ὅτι ὁ BECKER, ἀγνοῶν τὴν διατήρησιν τοῦ παρ' ἡμῖν σωζομένου, ἐθεώρησεν αὐτά, ὡς παρεμφερῆ πρὸς τὸ Ὁμηρικόν, ἀλλ' ἀδιστάκτως ὑποστηρίζομεν ὡς ὀρθότερον τὸν ἡμέτερον ἰσχυρισμόν.

Τὸ δεύτερον, καὶ ἐπισημότατον τῶν Ὁμηρικῶν παιγνίων, εἰσὶν οἱ **πεσσοί**, εἰς οὓς, ὡς εἴδομεν, ἠσχολοῦντο καὶ οἱ μνηστῆρες πρὸ τῆς θύρας τοῦ Ὀδυσσέως. Περὶ **πεσσείας**, ἢ **πεττείας** πλεῖστα, καὶ λίαν σοφὰ ἐγράφησαν[4], ἀλλὰ τοσοῦτον περίπλοκον ἦν τὸ παίγνιον τοῦτο, ὥστε οὐδὲν θετικὸν τυγχάνει γνωστόν, διότι ἐλάχιστα τὰ σωζόμενα χωρία, τὰ χορηγοῦντα βεβαιότητά τινα εἰς τὰς διαφόρους εἰκασίας.

Τῆς πεττείας ἐφευρετὴς λέγεται ὁ Παλαμήδης[5], καὶ διὰ τοῦτο παρίσταται παρ' Εὐριπίδῃ[6] παίζων αὐτὴν μετὰ τοῦ Πρωτεσιλάου.

1 MEINECKE. Comse. Fragm. 392.
2 Πολυδεύκης, II. 126.
3 PANOLFKA. Bilder antik. Lebens. 197.
4 MEURSIUS, de Ludis Gr. in Oron. thes. T. III. Σ. 982. BELANGERUS, ibid. 934. SOUTER, ibidem 103.
5 Alcid. Palamid. §. 27.
6 Εὐριπίδης, Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι, 194.

Ὁμοίως λέγονται παίζοντες καὶ ὁ Αἴας, καὶ ὁ Ἀχιλλεύς[1], ὥστε κοινῶς ἀναγνωρίζεται ἡ ἀρχαιότης τοῦ παιγνίου τούτου, οὗ αἱ ἀπαρχαὶ κρύπτονται ἐν τῷ σκότει τῶν μυθικῶν χρόνων.

Ὁ Πολυδεύκης[2] διακρίνει δύο πεττείας εἴδη· καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου λέγει "*Ἐπειδὴ ψῆφοί εἰσιν οἱ πεσσοί, πέντε δ' ἑκάτερος εἶχε τῶν παιζόντων, ἐπὶ πέντε γραμμῶν εἰκότως εἴρηται παρὰ Σοφοκλεῖ,*

Καὶ πεσσὰ πεντάγραμμα καὶ κύβων βολαί

τῶν δὲ πέντε τῶν ἑκατέρωθεν γραμμῶν μέση τις ἦν ἱερὰ καλουμένη γραμμή, καὶ ὁ τὰ ἐκεῖθεν κινῶν πεττά, παροιμίαν ἐποίει — κινεῖ τὸν ἀφ' ἱερᾶς —".

Πλὴν τούτων οὐδεμίαν ἑτέραν ἔχομεν περὶ τοῦ ἐν λόγῳ παιγνίου εἴδησιν, ὅμοια δέ, ἢ σκοτεινότερα λέγουσιν ὅ τε Εὐστάθιος[3], καὶ ὁ τοῦ Πλάτωνος Σχολιαστής[4], οὐδ' ἐπιχέουσι πλειότερον φῶς ὁ Ἡσύχιος[5], καὶ τὸ μέγα Ἐτυμολογικόν[6]. Ἀλλὰ κ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ βοηθεῖ ἡμᾶς θαυμασίως ἡ τύχη, καθ' ὅσον σώζεται ἐν Ἑλλάδι παίγνιον, ὅπερ οὐδόλως ἀπίθανον ὅτι ἔχει ἱκανὴν πρὸς τὴν πεττείαν ὁμοιότητα· ἐννοοῦμεν δὲ τὴν πασίγνωστον ἐννεάδα. Καὶ περὶ ἐντελοῦς μὲν ταὐτότητος οὐδόλως πρόκειται ἐνταῦθα, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τοῦ Πολυδεύκους, ἀλλὰ πιστεύομεν ἀδιστάκτως, ὅτι ὑφίσταται καὶ ὧδε ἡ στενὴ ἐκείνη συγγένεια τῆς ἀμέσου καταγωγῆς, ἣν εὕρομεν καὶ διὰ τὸν ἀστραγαλισμόν.

Ἡ ἀκριβεστάτη διάσωσις τοῦ ἀρτιασμοῦ, καὶ τοῦ πεντελιθάζειν ἐν τῷ παρ' ἡμῖν λαῷ δικαιοῦσιν ἡμᾶς, φρονοῦμεν, ἀναζητοῦντας καὶ τῶν ἑτέρων παρ' ἡμῖν δημοτικῶν παιγνίων τὰς ἀπαρχὰς ἐν τοῖς παναρχαίοις χρόνοις, ἢ μᾶλλον θεωροῦντας ταῦτα ὡς λείψανα ἐκείνων. Πράγματι δὲ εἰς τὰς βαθμίδας τοῦ Παρθενῶνος εὑρέθη ἐγκεχαραγμένον τὸ γνωστὸν σχῆμα τῆς ἐννεάδος, ἀπὸ τοῦ μεσαίωνος βεβαίως χρονολογούμενον[7].

[1] Monitore dell' Instituto archeol. II. 22. WELCKER. Rhein. Mus. B. III. 600.

[2] Πολυδεύκης 9. 97.

[3] Εὐστάθιος Η. 397. 27.

[4] Σχολιαστὴς Πλάτωνος εἰς Νομ. IV. 820.

[5] Ἡσύχιος εἰς λέξιν ***πεσσά.***

[6] Μέγα Ἐτυμολογικὸν εἰς φωνὴν ***πεσσοί.***

[7] A. R. RANGABÉ Antiquités Helléniques Tom. 2.

Περὶ τοῦ δευτέρου τῆς πεττείας εἴδους λέγει ὁ Πολυδεύκης[1] "— Ἡ *διὰ πολλῶν ψήφων παιδιὰ πλινθίον ἐστὶ χώρας ἐν γραμμαῖς ἔχον διακειμένας, καὶ τὸ μὲν πλινθίον καλεῖται — πόλις — τῶν δὲ ψήφων ἑκάστη — κύων —. Διῃρημένων δὲ εἰς δύο τῶν ψήφων ὁμοχρόων κατὰ τὰς χώρας, ἡ τέχνη τῆς παιδιᾶς ἐστιν περιλήψει τῶν δύο ψήφων ὁμοχρόων τὴν ἑτερόχρουν ἀναιρεῖν*". Καὶ δῆλον μὲν ὅτι καὶ τὸ παίγνιον τοῦτο ἦν παρεμφερὲς πρὸς τὸ σημερινὸν ζατρίκιον, ἢ μᾶλλον τὴν *δάμαν*, ἀλλ' οὐδὲν ἀπολύτως γνωρίζοντες περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς συγγενείας, θεωροῦμεν μάταιον τὸν περαιτέρω περὶ αὐτοῦ λόγον, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἐτύγχανε λίαν περίπλοκον. Τοῦτο ὡς ἐκ περισσοῦ ἀποδείκνυται κ' ἐκ τοῦ ἑξῆς χωρίου τοῦ Πλάτωνος "*Πεττευτικὸς δὲ ἢ κυβευτικὸς οὐδ' ἂν εἷς γένοιτο, μὴ αὐτὸ τοῦτο ἐκ παιδὸς ἐπιτηδεύων, ἀλλὰ παρέργῳ χρώμενος*"[2].

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ πεττείας γενικῶς. Τῆς δὲ Ὁμηρικῆς ὁ ἀκριβὴς καθορισμὸς ἀποβαίνει βεβαίως ἀδύνατος, διότι σιγᾷ αὐτὸς ὁ ποιητής, ἀλλ' οὐχ ἧττον φαίνεται ἡμῖν ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὀλίγον αὕτη διέφερε τῆς κλασικῆς, καὶ ἰδίως τοῦ πρώτου αὐτῆς εἴδους.

Ὁ Ἀλεξανδρινὸς Ἀπίων, κατὰ τὸν Ἀθήναιον[3], λέγει, ὅτι ἔμαθε παρὰ τοῦ Ἰθακησίου Κτήσωνος, ὅτι ἡ Ὁμηρικὴ πεττεία, ἡ παρὰ τῶν μνηστήρων παιζομένη, ἦν εἶδος μαντείας παρ' αὐτῶν ἐπινοηθείσης, ὅπως εἰκάσωσι τὴν ἐπιτυχίαν, ἢ ἀποτυχίαν τῆς μνηστείας αὐτῶν. Τοῦτο δὲ συνέβαινεν ὡς ἑξῆς. Ἕκαστος τῶν μνηστήρων, οἵτινες, ὡς γνωστόν, ἦσαν ἑξήκοντα ὀκτὼ τὸν ἀριθμόν, ἔθετε πεσσὸν εἰς μίαν ἐκ δύο ἄντικρυς ἀλλήλων κειμένων σειρῶν, ὧν ἑκατέρα περιεῖχεν ἑπομένως τριάκοντα τέσσαρας. Ἐν μέσῳ δέ, ὅπου ἔμενε κενός τις χῶρος, ὑπῆρχεν ἕτερος πεσσός, καλούμενος Πηνελόπη, καθ' οὗ ἐπετίθετο ἐναλλὰξ διὰ τοῦ πεσσοῦ αὐτοῦ ἕκαστος τῶν παιζόντων. Ἐν περιπτώσει δ' ἐπιτυχίας, ἔθετεν εἰς τὴν κεντρικὴν ἐκείνην θέσιν τὸν ἴδιον πεσσόν, καθ' οὗ ἐπετίθετο διὰ τῆς Πηνελόπης. Ἐπιτυγχάνων δὲ κ' ἐκ δευτέρου, ἀνεκηρύσσετο νικητής, κ'

[1] Πολυδεύκους IX. 18.

[2] Πλάτων, Πολιτικά, II Σελ. 374.

[3] Ἀθήναιος I. Σελ. 16.

έτρεφε πλέον ἠδείας ἐλπίδας περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς μνηστείας αὐτοῦ[1].

Ἀλλὰ ταῦτα φαίνονται ἡμῖν μυθώδη, καθόσον, ἐὰν ἐπρόκειτο ἀληθῶς περὶ ἐξαιρετικοῦ τινος τοιούτου παιγνίου, ἀνεξήγητος ἀποβαίνει ἡ σιγὴ τοῦ Ὁμήρου, καταλείποντος πᾶσαν αὐτοῦ τὴν κατανόησιν εἰς τῶν ἀκροατῶν τὴν μαντικὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἀγχίνοιαν τῶν σχολιαστῶν. Καὶ ἂν δ' ἔτι ὑποτεθῇ, ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τῆς πεττείας ἐτύγχανε πασίγνωστον ἐν τῷ Ὁμηρικῷ αἰῶνι, ἀπίθανος φαίνεται ἡμῖν ἡ περὶ αὐτοῦ μνεία, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης νύξεως, ὅτι ·σκοπός αὐτοῦ ἦν ἡ περὶ Πηνελόπης μαντεία. Ὥστε τὸ ἐν λόγῳ χωρίον τοῦ Ἀθηναίου θεωροῦμεν μᾶλλον ὡς ἀναφερόμενον εἰς μεταγενέστερόν τι παίγνιον, ὅπερ προσέλαβεν ἴσως τὴν Ὁμηρικὴν ἐπωνυμίαν.

Καθ' ὅμοιον τρόπον συγγραφεῖς τινες ἰσχυρίζονται, ὅτι ὁ Αἴας καὶ ὁ Ἀχιλλεύς, οὓς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, καὶ οἱ λοιποὶ ἥρωες, διὰ τῆς πεττείας ἐπεζήτουν, οὐχὶ μόνον τὴν θυμηδίαν, ἀλλὰ καὶ οἰωνόν τινα αἴσιον περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Τροίας. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐπ' οὐδενὸς γνωστοῦ χωρίου στηριζόμενα, θεωροῦμεν ὡς ἁπλᾶς, καὶ ἀδικαιολογήτους εἰκασίας. Τὸ τρίτον τέλος Ὁμηρικὸν παίγνιόν ἐστιν ἡ **σφαῖρα**, ἥτις δὶς ἀναφέρεται. Καὶ πρῶτον μὲν ἐν τῇ πρὸς τὸν αἰγιαλὸν ἐκδρομῇ τῆς Ναυσικάας, καὶ τῶν δμωῶν αὐτῆς, ἣν λεπτομερῶς περιεγράψαμεν. Καὶ τὸ δεύτερον δὲ παράδειγμα παρέχει ἡμῖν ἡ αὐλὴ τοῦ Ἀλκινόου. Μετὰ τὸ ᾆσμα τοῦ ἀοιδοῦ, ὀρχοῦνται οἱ δύο ἄριστοι τῶν παρὰ Φαίαξι χορευτῶν, ὁ Ἅλιος καὶ Λαοδάμας, **μουνὰξ ἐπεὶ σφίσιν οὔτις ἔριζε**, χορόν τινα, ὅστις συνέκειτο εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἑνὸς ἔντεχνον ἀνάρριψιν σφαίρας καὶ τὴν ἐπιτηδείαν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἑτέρου λῆψιν. Τὸ Ὁμηρικὸν χωρίον ἐστὶ τὸ ἑξῆς:

> Τὴν ἕτερος ῥίπτασκε ποτὶ νέφεα σκιόεντα
> ἰδνωθεὶς ὀπίσω· ὁ δ' ἀπὸ χθονὸς ὑψόσ' ἀερθεὶς
> ῥηϊδίως μεθέλεσκε, πάρος ποσὶν οὖδας ἱκέσθαι.
>
> Ὀδ. Θ. 376.

οὐδενὸς δὲ δεῖται σχολίου.

[1] WIEDEBURG, Humanist. Magazin 487. 3. NITZSCH εἰς Ὀδύσ. Α. 107.

Ὁ Friedreich διακρίνει μεταξὺ τῶν δύο περιπτώσεων, καὶ στηριζόμενος εἰς τὸν στίχον, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι ἡ Ναυσικάα, ῥίψασα τὴν σφαῖραν κατὰ μιᾶς τῶν ἀμφιπόλων, καὶ ἁμαρτοῦσα τοῦ σκοποῦ, ἐξυπνᾷ τὸν ἐκεῖ που ἐγγὺς ὑπνώττοντα Ὀδυσσέα, λέγει ὅτι τὸ μὲν παίγνιον τοῦ Ἁλίου καὶ Λαοδάμαντος ἦν ἀληθὴς ὄρχησις, ἐν ᾧ τὸ τῶν νεανίδων συνέκειτο ἁπλῶς εἰς τὴν ὑπὸ τῆς μιᾶς κατὰ τῆς ἑτέρας τῆς σφαίρας βολήν· ἐν ἄλλοις λόγοις οὐδὲν ἦν ἕτερον, ἢ τὸ γνωστὸν εἰς πάντας τοὺς εἰς τὰ ἡμέτερα Σχολεῖα φοιτήσαντας "**βάρει βάρει ντούπ**". Ἀλλὰ τὸ παίγνιον τοῦτο τυγχάνει τοσοῦτον βίαιον, ὥστε φαίνεται ἡμῖν ὅλως ἀνάρμοστον εἰς νεάνιδας· ἄλλως τε δὲ πῶς συμβιβάζεται πρὸς αὐτὸ ὁ στίχος,

τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς.

Ὀδ. Ζ. 101.

καὶ πῶς ᾖδεν ἡ Ναυσικάα πρὸς παίγνιον, ὅπερ καὶ αὐτὴν τὴν ἀναπνοὴν καθιστᾷ δυσχερῆ; Θεωροῦμεν ἑπομένως πιθανωτέραν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι κ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου παιγνίου, ἢ χοροῦ, ὃν ὠρχήσαντο ὁ Ἅλιος καὶ Λαοδάμας, ὅτε φυσικὸν ἐστι τὸ ᾆσμα τῆς Βασιλόπαιδος. Ἐὰν δὲ αὕτη ῥίπτῃ τὴν σφαῖραν κατὰ τῆς ἀμφιπόλου, ποιεῖ τοῦτο πιθανῶς μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ χοροῦ, καὶ ὅτε

ζεύξασ' ἡμιόνους πτύξασά τε εἵματα καλά,

Ὀδ. Ζ. 111.

ἑτοιμάζεται πρὸς ἀναχώρησιν.

Πιθανὸν δέ, ὅτι πράττει τοῦτο ἁπλῶς κατὰ τύχην, τῆς σφαίρας μεινάσης εἰς χεῖρας αὐτῆς, καὶ ὅπως ἡ ἐν λόγῳ ἀμφίπολος ἐναποθέσῃ αὐτὴν εἰς τὴν ἀπήνην.

Κατὰ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην, ἓν καὶ μόνον ἐστὶ τὸ ἐν λόγῳ Ὁμηρικὸν παίγνιον, ἀναφερόμενον ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει, καὶ ἀκριβῶς ἐν τῇ δευτέρᾳ περιγραφόμενον. Ἐν τῷ παιγνίῳ δὲ τούτῳ ἔχει βεβαίως τὰς πηγὰς αὐτῆς καὶ ἡ νεωτέρα σφαιριστική, ἡ ἐν τοῖς γυμναστηρίοις ἀπαντωμένη, καὶ ἀποτελοῦσα τῆς ὀρχηστικῆς μέρος. Ὁ Friedreich, ὅπως συμβιβάσῃ ταῦτα πάντα, ἐπιλέγει „Beide Arten dieses Balspieles waren zuweilen mit Tanz verbunden"[1], ἀλλ' ἡ ἐλαφρὰ αὕτη παρατήρησις οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν.

[1] Ἤτοι "— ἀμφότερα τὰ εἴδη τοῦ διὰ σφαίρας παιγνίου τούτου ἦσαν ἐνίοτε μετὰ χοροῦ συνδεδεμένα". —

ΦΙΛΟΣΤΟΡΓΙΑ.

Πόσον βαθὺ ἦν κατὰ τοὺς παναρχαίους ἐκείνους χρόνους τὸ αἴσθημα τῆς φιλοστοργίας, εἴδομεν ἤδη, καὶ εἰς ἀθάνατον αὐτοῦ μνημεῖον ἵσταται ἡ κατὰ τὴν παράδοσιν ἀπολιθωθεῖσα Νιόβη, ἥτις χέει διὰ τῶν αἰώνων δάκρυα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν τέκνων αὐτῆς[1].

Οὐχ ἧττον δὲ τρυφερὸν ἐτύγχανε καὶ τὸ πρὸς τοὺς γονεῖς φίλτρον τῶν τέκνων, ἀμφότεραι δ' αἱ σχέσεις αὗται, ὡς καὶ ὁ γάμος, ἐξ οὗ πηγάζουσιν, ἔχουσιν ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ εὐγενές τι καὶ ὑψηλόν.

Ὁ Πρίαμος, προσπεσὼν τῷ Ἀχιλλεῖ, ἵνα ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ τὸ σῶμα τοῦ Ἕκτορος, ἀντὶ ἄλλων παρακλήσεων, ἐνθυμίζει αὐτῷ τὸν πατέρα

> μνῆσαι πατρὸς σοῖο, θεοῖς ἐπιείκελ' Ἀχιλλεῦ,
> τηλίκου ὥςπερ ἐγών, ὀλοῷ ἐπὶ γήραος οὐδῷ.
>
> Ἰλ. Ω. 487.

καλῶς γνωρίζων ὅτι οὗτος ἦν ὁ ἄριστος τρόπος, ὅπως συγκινήσῃ τὸν ἥρωα. Ἀληθῶς δ' ἐκραγεὶς οὗτος εἰς δάκρυα εἰς τὴν ἀνάμνησιν ταύτην, παραχωρεῖ τῷ δειλαίῳ γέροντι τὸ πτῶμα τοῦ υἱοῦ, Ἰλ. Ω. 510. Ἐὰν δὲ ἀλλαχοῦ, κλαίων τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου, λέγει ὁ Ἀχιλλεὺς ὅτι

> . . . . οὐ μὲν γάρ τι κακώτερον ἄλλο πάθοιμι
> οὐδ' εἴ κεν τοῦ πατρὸς ἀποφθιμένοιο πυθοίμην,
>
> Ἰλ. Τ. 322.

τοῦτο, οὐ μόνον οὐδόλως ἀντιβαίνει πρὸς τὰ προλεχθέντα, ἀλλ' ἀποδεικνύει ἀπ' ἐναντίας, ὅτι τὸ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ πατρὸς πένθος ἐθεωρεῖτο τὸ πάντων δεινότατον.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Νέστωρ, παροτρύνων εἰς ἀντίστασιν τοὺς τραπέντας Ἀχαιούς, ἐξορκίζει αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τῶν γονέων αὐτῶν, ὡς τὸ πάντων ἱερώτατον.

> λίσσεθ' ὑπὲρ τοκέων γουνούμενος ἄνδρα ἕκαστον.
>
> Ἰλ. Ο. 660.

[1] CICERO, Tusc. III. 63. CRAMER 164.

Καὶ ὁ Ἐλπήνωρ, ἱκετεύων τὸν ἐν Ἅδῃ κατελθόντα Ὀδυσσέα, ὅπως μετὰ τὴν παλινόστησιν αὐτοῦ μὴ καταλίπῃ αὐτὸν ἄκλαυστον καὶ ἄταφον, ἀλλὰ πήξῃ αὐτῷ τύμβον παρὰ τὴν θῖνα τῆς θαλάσσης, ποιεῖ τοῦτο

> πρός τ' ἀλόχου καὶ πατρός, ὅς σ' ἔτρεφε τυτθὸν ἐόντα
> Τηλεμάχου θ', ὃν μοῦνον ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπες
>
> Ὀδ. Λ. 68.

Πόσον δὲ τρυφεραὶ αἱ ἐκφράσεις τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις κλαίει εἰς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ γέροντος αὐτοῦ πατρὸς Πηλέως, Ἰλ. Τ. 337. καὶ πόσον κατανυκτικὴ ἡ συνδιάλεξις μεταξὺ τοῦ εἰς Ἅιδην κατελθόντος Ὀδυσσέως, καὶ τῆς σκιᾶς τοῦ ἥρωος, ὅστις κ' ἐν τῷ στυγνῷ ἐκείνῳ ἐνδιαιτήματι ζητεῖ μετὰ πόθου εἰδήσεις τοῦ γηραιοῦ πατρός, καὶ ἀσχάλλει εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι, αὐτοῦ ἀπόντος, στερεῖται ἴσως τῆς ὀφειλομένης τιμῆς, καὶ περιποιήσεως. Ὀδ. Λ. 504.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ γέροντος Λαέρτου ὁποῖον τὸ ἀΐδιον πένθος ἐπὶ τῇ στερήσει τοῦ προσφιλοῦς υἱοῦ, ὅτε δὲ τέλος ἐπιστρέφει ὁ Ὀδυσσεύς, μετὰ εἰκοσαετῆ ἀπουσίαν, καὶ εἰσερχόμενος λάθρα εἰς τὸ Μέγαρον αὐτοῦ, εὑρίσκει τὸν γέροντα πατέρα μόνον, καὶ τηκόμενον,

> γήραϊ τειρόμενον, μέγα δὲ φρεσὶ πένθος ἔχοντα
>
> Ὀδ. Ω. 333.

συντρίβεται τοῦ ἥρωος ἡ καρδία εἰς τὸ ἀλγεινὸν τοῦτο θέαμα, καὶ

> στὰς ἄρ' ὑπὸ βλωθρὴν ὄγχνην κατὰ δάκρυον εἶβεν
> μερμήριξε δ' ἔπειτα κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμὸν
> κύσσαι καὶ περιφῦναι ἑὸν πατέρ' ἠδὲ ἕκαστα
> εἰπεῖν.
>
> Αὐτόθι. 277.

Ἀλλὰ μετὰ δευτέραν σκέψιν, καὶ ὅπως, πρὶν ἢ καταστῇ γνωστός, ἐξερευνήσῃ τὰ ἐν Ἰθάκῃ συμβαίνοντα, διηγεῖται πλαστήν τινα ἱστορίαν, ἐν ᾗ παρενείρει καί τινας περὶ τῶν πλανήσεων αὐτοῦ εἰδήσεις, εἰς τὸ ἄκουσμα δὲ τοῦτο τὸν δείλαιον γέροντα

> . . . . ἄχεος νεφέλη ἐκάλυψε μέλαινα
> ἀμφοτέρῃσι δὲ χερσὶν ἑλὼν κόνιν αἰθαλόεσσαν
> χεύατο κὰκ κεφαλῆς πολιῆς, ἀδινὰ στεναχίζων.
>
> Αὐτόθι. 317.

τότε δὲ τέλος, ἀποῤῥίπτων τὸ προσωπεῖον ὁ Ὀδυσσεὺς

> κύσσε δέ μιν περιφὺς ἐπιάλμενος, ἠδὲ προσηύδα.
> Κεῖνος μέν τοι ὅδ' αὐτὸς ἐγώ, πάτερ, ὃν σὺ μεταλλᾷς,
> ἀλλ' ἴσχεο κλαυθμοῖο γόοιό τε δακρυόεντος.
>
> Αὐτόθι 323.

Καὶ ὅμως ἔτι ἴσως περιπαθεστέρα τυγχάνει ἡ πρώτη συνάντησις τοῦ Ὀδυσσέως μετὰ τοῦ Τηλεμάχου. Ἐπανακάμπτων οὗτος ἐκ Πύλου, μετὰ τὴν ματαίαν τοῦ πατρὸς ἀναζήτησιν, ἔρχεται παρὰ τῷ συβώτῃ Εὐμαίῳ, ὅπου εὑρίσκετο ἤδη ἄγνωστος καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, πρὸ μικροῦ ἀφιχθείς. Ἐν ᾧ δὲ οὗτος, κατὰ τὸ εἰωθός, διηγεῖται τῷ υἱῷ μυθώδη τινὰ περὶ ἑαυτοῦ, μεταμορφοῦται, τῇ βουλήσει τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ἐπιφαίνεται εἰς τὰ ἐκπεπληγμένα αὐτοῦ ὄμματα οὕτω λαμπρὸς καὶ νεάζων, ὥστε κατ' ἀρχὰς ἐκλαμβάνει αὐτὸν ὡς Θεόν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, πεισθεὶς περὶ τῆς ἀληθείας,

> ἀμφιχυθεὶς πατέρ' ἐσθλὸν ὀδύρετο, δάκρυα λείβων.
> ἀμφοτέροισι δὲ τοῖσιν ὑφ' ἵμερος ὦρτο γόοιο·
> κλαῖον δὲ λιγέως, ἀδινώτερον ἤ τ' οἰωνοὶ
> φῆναι ἢ αἰγυπιοὶ γαμψώνυχες, οἷσί τε τέκνα
> ἀγρόται ἐξείλοντο πάρος πετεηνὰ γενέσθαι·
> ὣς ἄρα τοίγ' ἐλεεινὸν ὑπ' ὀφρύσι δάκρυον εἶβον.
>
> Ὀδ. Π. 219.

Ἡ παραβολὴ αὕτη πρὸς τοὺς θρήνους τῶν πτηνῶν, ὧν ἁρπάζονται ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν οἱ νεοσσοί, ἐστὶν ἓν τῶν θεσπεσίων ἐκείνων χωρίων, δι' ὧν τὰ ἔργα τοῦ μεγάλου ἀοιδοῦ ὑπερέχουσιν πάσης ἑτέρας γνωστῆς ποιήσεως.

Καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἐὰν ἐξηφανίζοντο τεκμήρια, ἡ περὶ τὰς συγγενικὰς σχέσεις τρυφερότης αὕτη τυγχάνει ἐπαρκὴς ἀπόδειξις τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ὁμηρικοῦ κόσμου. Ἀλλ' ὑπάρχει φίλτρον πάντων τῶν ἑτέρων περιπαθέστερον, ἀΐδιον ὡς τὸ πνεῦμα, καὶ ἄπειρον ὡς ἡ ὕλη, τὸ πρὸς τὴν μητέρα, οὐδόλως δὲ ἠγνόει τὴν ἀλήθειαν ταύτην ὁ μέγας ἀριστοτέχνης. Ἐὰν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τῶν ἐπῶν αὐτοῦ ἀπαστράπτουσιν αἱ καλλοναὶ ἐκεῖναι, αἵτινες διακρίνουσι τὴν ὑπάτην μεγαλοφυΐαν, ὀλίγα ὑπάρχουσι παρ' αὐτῷ χωρία θεσπεσιώτερα ἐκείνων, ἐν οἷς περιγράφονται σχέσεις τοιαῦται, καταφανὲς δ' ἐστὶ καὶ εἰς τὸν ἐπιπόλαιον ἀναγνώστην, ὅτι αὐτὸς ὁ ποιητὴς μετ' ἰδιαιτέρου ἔρωτος ἐνησμενίσθη συναρμόζων τῆς

γραφίδος αὐτοῦ τὰ λεπτότερα καὶ θελητικώτερα χρώματα διὰ τὰς περιγραφὰς ἐκείνας.

Οἱ κ' ἐπιτροχάδην μόνον τὴν Ὀδύσσειαν ἀναγνόντες διεῖδον βεβαίως ἐν τῇ *νεκυίᾳ* τὴν πηγήν, ἐξ ἧς ἠρύσθη ὁ Δάντης τὴν πρώτην ἔμπνευσιν τῆς ἀληθῶς θείας αὐτοῦ Κωμῳδίας· πιστεύομεν δέ, ὅτι συμφωνοῦσιν οὗτοι μεθ' ἡμῶν, θεωροῦντες τὸ πρότυπον ὡς ἐφάμιλλον τοὐλάχιστον τῆς ἀπομιμήσεως. Βεβαίως ἐκεῖ πρόκειται περὶ ἑνὸς μόνου ᾄσματος, περὶ μιᾶς θαυμασίας σελίδος μεταξὺ τοσούτων ἑτέρων, ἐν ᾧ τὸ ἔργον τοῦ Ἀλιγιέρη τυγχάνει αὐτοτελές, καὶ παμποίκιλον, ἀλλ' ἀμφότερα φαίνονται ἐξελθόντα ἐκ τῆς αὐτῆς πανισχύρου καὶ ζοφερᾶς φαντασίας, ἥτις οὐ μόνον γνωστοὺς κόσμους ἀπεικονίζει, ἀλλὰ καὶ ἀναπλάττει τοὺς εἰς τὰ ὑποχθόνια ἐρέβη κρυπτομένους.

Ὅπως δὲ ἐν τῇ θείᾳ Κωμῳδίᾳ τὸ ἐπεισόδιον τῆς Φραγκίσκας καὶ τοῦ Παύλου δονεῖ καὶ τὰς μυχαιτάτας ἶνας τῆς καρδίας τοῦ ἀναγνώστου, οὕτως ἐν τῇ νεκυίᾳ ἡ ὁμιλία τοῦ Ὀδυσσέως μετὰ τοῦ εἰδώλου τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἀποτελεῖ μίαν τῶν θαυμασιωτέρων εἰκόνων, ἃς ποτε συνέλαβε καὶ περιέγραψεν ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια.

Ἐγκαταλείπων τὴν νῆσον τῆς Κίρκης ὁ πολύπλαγκτος ἥρως, ἀφικνεῖται, κατὰ συμβουλὴν αὐτῆς, περὶ τὰ πέρατα τοῦ βαθυρρόου ὠκεανοῦ, ἔνθα οἰκοῦσιν οἱ Κιμμέριοι, λαὸς βορειότατος,

> ἠέρι καὶ νεφέλῃ κεκαλυμμένοι· οὐδὲ ποτ' αὐτοὺς
> ἠέλιος φαέθων καταδέρκεται ἀκτίνεσσιν,
> οὔθ' ὁπότ' ἂν στείχῃσι πρὸς οὐρανὸν ἀστερόεντα,
> οὔθ' ὅτ' ἂν ἂψ ἐπὶ γαῖαν ἀπ' οὐρανόθεν προτράπηται,
> ἀλλ' ἐπὶ νὺξ ὀλοὴ τέταται δειλοῖσι βροτοῖσιν.
>
> Ὀδ. Λ. 19.

Παρεθήκαμεν τοὺς ἀνωτέρω στίχους, καθόσον ἐξ αὐτῶν προκύπτει ἀναντιρρήτως, ὅτι κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν ὑπῆρχον ἤδη ἀσφαλεῖς τινες εἰδήσεις περὶ τῶν ὑπερβορείων χωρῶν, κ' ἐτύγχανεν ἰδίως γνωστὴ ἡ ἑξάμηνος νύξ, ἥτις καλύπτει τὰς χώρας ἐκείνας. Ἐκεῖ που τοίνυν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἴδομεν, παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Περιμήδους καὶ Εὐρυλόχου, ὤρυξεν ὁ Ὀδυσσεὺς βόθρον, καὶ ἀφ' οὗ ἐνέπλησεν αὐτὸν μελικρήτου, καὶ ἡδέως οἴνου, καὶ ὕδατος, ἐπέχυσε δὲ καὶ λευκὰ ἄλφιτα, ἤρχισεν ἱκετεύων γονυκλιτῶς τ' *ἀμενηνὰ κάρηνα* τῶν νεκρῶν, ὅπως κατευοδώσωσιν αὐτὸν εἰς Ἰθάκην.

Ὅτε δὲ μετὰ τοῦτο ἀπέσφαξε τοὺς ἱεροὺς ἄρνας, κ' ἔῤῥευσεν εἰς τὸν βόθρον τὸ μέλαν αἷμα, ἤρχισαν ἀναθρώσκουσαι ἐκ τοῦ ἐρέβους αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν, θαλεραὶ νύμφαι καὶ ῥικνοὶ γέροντες, παρθένοι ἁπαλαὶ καὶ ἄνδρες ἀρειμάνιοι, φέροντες εἰσέτι ἐν ταῖς πληγαῖς αὐτῶν τὸν βροτολοιγὸν σίδηρον. Καὶ αὗται μὲν ἐφοίτων εἰς τὸν βόθρον *θεσπεσίῃ ἰαχῇ*, τὸν δὲ Ὀδυσσέα κατέλαβε *χλωρὸν δέος*, καὶ σπασάμενος τὸ ξίφος, κατὰ τὴν ὁδηγίαν τῆς Κίρκης, ἀπεῖργε τοῦ αἵματος τὰς ψυχάς, ὅπως πίῃ πρώτη ἡ τοῦ μάντεως Τειρεσίου. Ἐν ᾧ δὲ ὡμίλει μετὰ τοῦ εἰδώλου τοῦ Ἐλπήνορος, αἴφνης

ἦλθε δ' ἐπὶ ψυχὴ μητρὸς κατατεθνηυίης,
τὴν ζωὴν κατέλειπον ἰὼν εἰς Ἴλιον ἱρήν,
τὴν μὲν ἐγὼ ἐδάκρυσα ἰδὼν ἐλέησά τε θυμῷ.

Αὐτόθι 87.

ἀλλὰ παρεκώλυσε καὶ ταύτην, *πυκινόν περ ἀχεύων*, μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ μάντεως, ὅστις προλέγει αὐτῷ τὰς μελλούσας αὐτοῦ τύχας. Ἀφ' οὗ δὲ τέλος

. . . . Ψυχὴ μὲν ἔβη δόμον Ἄϊδος εἴσω
Τειρεσίαο ἄνακτος, ἐπεὶ κατὰ θέσφατ' ἔλεξεν,

Αὐτόθι 151.

ἔπιε τὸ κελαινεφὲς αἷμα καὶ τὸ εἴδωλον τῆς Ἀντικλείας, ἥτις ἀνεγνώρισεν ἀμέσως τὸν υἱόν,

καί μ' ὀλοφυρομένη ἔπεα πτερόεντα προσηύδα.
Τέκνον ἐμόν, πῶς ἦλθες ὑπὸ ζόφον ἠερόεντα
ζωὸς ἐών· χαλεπὸν δὲ τάδε ζωοῖσιν ὁρᾶσθαι.
ἦ νῦν δὴ Τροίηθεν ἀλώμενος ἐνθάδ' ἱκάνεις
νηΐ τε καὶ ἑτάροισι πολὺν χρόνον· οὐδέ πω ἦλθες
εἰς Ἰθάκην, οὐδ' εἶδες ἐνὶ μεγάροισι γυναῖκα;

Αὐτόθι 162.

Καὶ τὴν μὲν ἄφιξιν αὐτοῦ εἰς τὰ καταχθόνια Βασίλεια ἐξηγεῖ αὐτῇ ὁ Ὀδυσσεύς, ἀλλὰ μία ἰδίως ἐβασάνιζεν αὐτὸν ἰδέα, ἡ δίψα δι' εἰδήσεις περὶ τῶν φιλτάτων ὄντων, τῶν ἐγκαταλειφθέντων κατ' οἶκον, δι' ὃ καὶ ἀμέσως ἐρωτᾷ αὐτὴν περὶ τοῦ πατρός, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τῆς πεφιλημένης συζύγου, ἐὰν ἐκεῖνοι μὲν κατέχωσιν εἰσέτι τὴν ἐπαφεθεῖσαν αὐτοῖς ἐξουσίαν, αὐτὴ δὲ τηρῇ πάντοτε ἀμείωτον τὴν πρὸς τὸν ἀπόντα πίστιν. Αἱ ἀπαντήσεις τοῦ φάσματος ἐπιχέουσιν ἐν τούτοις βάλσαμον εἰς τὰς πληγὰς αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἡ μὲν Πηνελόπη ἔμεινεν ἀείποτε κεκλεισμένη ἐν τοῖς Μεγάροις,

. . . . . ὀϊζυραὶ δέ οἱ αἰεὶ
φθίνουσι νύκτες τε καὶ ἤματα δακρυχεούσῃ.

Αὐτόθι 183.

τὸ γέρας αὐτοῦ εἶχεν ἀείποτε Τηλέμαχος, νεμόμενος τὰ τεμένη καὶ τὰς δαῖτας,

. . . . ἃς ἐπέοικε δικασπόλον ἄνδρ' ἀλεγύνειν

Αὐτόθι 186.

ὁ δὲ γέρων πατὴρ αὐτοῦ διῆγεν ἐν τῇ ἐξοχῇ, οὐδέποτε κατερχόμενος εἰς τὴν πόλιν, οὐδὲ κατεκλίνετο οὗτος εἰς δέμνια, καὶ χλαῖνας, καὶ ῥήγεα σιγαλόεντα, ἀλλὰ τὸν μὲν χειμῶνα ἐκοιμᾶτο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἐν τῇ αἰθάλῃ παρὰ τὴν ἑστίαν, πενιχρὰ φέρων ἱμάτια, τὸ δὲ θέρος ἐπὶ ἁπλῆς στρωμνῆς ἐκ φύλλων εἰς τοὺς ἀγρούς,

ἔνθ' ὅγε κεῖτ' ἀχέων, μέγα δὲ φρεσὶ πένθος ἀέξει
σὸν νόστον ποθέων· χαλεπὸν δ' ἐπὶ γῆρας ἱκάνει

Αὐτόθι 196.

— Οὕτω δὲ καὶ ἐγώ, ἐπιπροσθέτει τὸ φάσμα, ἀπηλλάγην τῆς θλιβερᾶς μου ὑπάρξεως· οὐδὲ νόσος τις στυγερά με ἀνήρπασε, οὐδ' ἕτερόν τι ὑπέστην πάθημα,

ἀλλά με σός τε πόθος, σά τε μήδεα, φαίδιμ' Ὀδυσσεῦ,
σή τ' ἀγανοφροσύνη μελιηδέα θυμὸν ἀπηύρα.

Αὐτόθι 203.

Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο, ἔξαλλος ἐκ συγκινήσεως, καὶ ***φρεσὶ μερμηρίξας***, τείνει τὰς ἀγκάλας πρὸς τὸ φάσμα, καὶ

τρὶς μὲν ἐφωρμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἀνώγει
τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον, ἢ καὶ ὀνείρῳ
ἔπτατ'· ἐμοὶ δ' ἄχος ὀξὺ γενέσκετο κηρόθι μᾶλλον.

Αὐτόθι 208.

Ἀνεμνήσθημεν πρὸ μικροῦ τοῦ Δάντου, καὶ ἤδη κατερχόμεθα εἰς νεώτερον ποιητήν, τὸν Σακεσπῆρον. Ἡ θαυμασία ἐπίκλησις τοῦ Ἀμλέτου πρὸς τὸ φάσμα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ περιέχεται σύμπασα εἰς τὰς περιπαθεῖς ἐκφράσεις, ἃς ἀπευθύνει τότε ὁ ἥρως πρὸς τὸ εἴδωλον, ὅπερ σκεδάννυται ὑπὸ τὰς περιπτύξεις αὐτοῦ.

Μῆτερ ἐμή, τί νύ μ' οὐ μίμνεις ἑλέειν μεμαῶτα
ὄφρα καὶ εἰν Ἀΐδαο φίλας περὶ χεῖρε βαλόντε
ἀμφοτέρω κρυεροῖο τεταρπώμεσθα γόοιο;
ἦ τί μοι εἴδωλον τόδ' ἀγαυὴ Περσεφόνεια
ὤτρυν', ὄφρ' ἔτι μᾶλλον ὀδυρόμενος στεναχίζω;

Αὐτόθι 214.

Μόλις δὲ πείθεται, ὅτε ἀπαντᾷ αὐτῷ τὸ εἴδωλον,

> Ὦ μοι, τέκνον ἐμόν, περὶ πάντων κάμμορε φωτῶν,
> οὔτι σε Περσεφόνεια, Διὸς θυγάτηρ, ἀπαφίσκει,
> ἀλλ' αὕτη δίκη ἐστὶ βροτῶν, ὅτε κέν τε θάνωσιν·
> οὐ γὰρ ἔτι σάρκας τε καὶ ὀστέα ἶνες ἔχουσιν,
> ψυχὴ δ' ἠΰτ' ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται.
>
> Αὐτόθι 222.

Ὁ Δάντης μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ Ἅδου εἰς τὴν Ἐδέμ, καὶ τὸν στύγιον ζόφον ἐν τῷ θαυμασίῳ αὐτοῦ ποιήματι διαδέχεται τὸ παραδείσιον σέλας. Ὁμοία περίπου ἡ μετάβασις καὶ παρ' Ὁμήρῳ, ἐὰν μετὰ τὴν ὑποχθόνιον συνάντησιν, ἣν περιεγράψαμεν, ἀναμνησθῶμεν τοῦ Ἀχιλλέως, ἐπικαλουμένου παρὰ τὴν θῖνα τοῦ ἀτρυγήτου πόντου τὴν ἐμφάνισιν τῆς λευκῆς Θεᾶς, εἰς ἣν ὀφείλει τὸ ζῆν. Ἐκεῖ ἐρέβη, καὶ ὀδυρμός, καὶ κατεσκληκότα ὀστᾶ, καὶ φροῦδαι περιπτύξεις φασμάτων· ἐνταῦθα αἱ χρυσαῖ ἀκτῖνες τοῦ πρωϊνοῦ ἡλίου, παίζουσαι ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν κυμάτων, καὶ φωτίζουσαι τὴν ξανθὴν κόμην τῆς Θεᾶς, ἥτις ἀναδύει ἐκ τοῦ ἀφροῦ, ἅμα ἔπληξαν τὰ ὦτα αὐτῆς οἱ θρῆνοι τοῦ υἱοῦ.

Πόσον ποιητικὴ καὶ τρυφερὰ ἡ σχέσις αὕτη τῆς ἁβρᾶς Νηρηΐδος μετὰ τοῦ ἀπροσμαχήτου ἥρωος, ὅστις δι' αὐτὴν ἦν ἁπλοῦς παῖς. Τῆς Πρεσβείας τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀπαγαγούσης τὴν Βρησηΐδα, καὶ ἅμα τρωθεὶς καιρίως, οὐχὶ τὸ σῶμα, ὅπερ μικρόν, ἀλλὰ τὴν καρδίαν, πρώτην ἐνθυμεῖται τὴν μητέρα, καὶ πρὸς αὐτὴν σπεύδων, ὅπως ἐκχύσῃ τὸ ἄλγος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἀντλήσῃ παρηγορίαν, ἔρχεται

> θῖν' ἐφ' ἁλὸς πολιῆς, ὁρόων ἐπ' ἀπείρονα πόντον
> πολλὰ δὲ μητρὶ φίλῃ ἠρήσατο χεῖρας ὀρεγνύς.
>
> Ἰλ. Α. 351.

Ἀληθῶς δὲ ἐκεῖ που εἰς τὰ κυανᾶ βάθη διέτριβεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ. Ἀλλ' εὐρέα τοῦ ὠκεανοῦ τὰ στέρνα, καὶ τίς οἶδε ποῦ νῦν διαιτᾶται. Ἴσως ἀκολουθεῖ τὸ ἅρμα τοῦ Ποσειδῶνος εἰς τὸν μελανὸν Εὔξεινον ἢ τὴν γλαυκὴν Προποντίδα, ἴσως παίζει μετ' ἄλλων νηρηΐδων εἰς τὸ φῶς τῆς πανσελήνου παρ' ἀπόῤῥωγά τινα ἀκτήν, ἢ κάθηται εἰς τ' Ἀνάκτορα τοῦ πατρὸς αὐτῆς,

> . . . . ὅστε θαλάσσης
> πάσης βένθεα οἶδεν, ἔχει δέ τε κίονας αὐτὸς
> μακράς, αἳ γαῖάν τε καὶ οὐρανὸν ἀμφὶς ἔχουσιν.

καὶ προσδέχεται τὰς φιλοφρονήσεις θαυμαζόντων Τριτώνων.

Πράγματι δ' εὑρίσκετο αὕτη

. . . . . ἐν βένθεσσιν ἁλὸς παρὰ πατρὶ γέροντι
'Ιλ. Α. 358.

ἀλλ' ἤκουσε τοὺς θρήνους τοῦ υἱοῦ, καὶ

καρπαλίμως δ' ἀνέδυ πολιῆς ἁλὸς ἠΰτ' ὀμίχλη.
καί ῥα πάροιθ' αὐτοῖο καθέζετο δακρυχέοντος,
χειρί τε μιν κατέρεξεν, ἔπος τ' ἔφατ' ἔκ τ' ὀνόμαζεν.
Τέκνον· τί κλαίεις, τί δέ σε φρένας ἵκετο πένθος;
ἐξαύδα, μὴ κεῦθε νόῳ, ἵνα εἴδομεν ἄμφω.
Αὐτόθι 363.

Καίτοι ἧττον ποιητική, τρυφερωτάτη ἐστὶ καὶ ἡ σχέσις τοῦ Τηλεμάχου πρὸς τὴν Πηνελόπην. Μετὰ ποίας στοργῆς παρηγορεῖ αὐτήν, καὶ μεριμνᾷ περὶ πάντων, ἐλλείποντος τοῦ πατρός, ὅτε δὲ ἀποφασίζει τὴν ἀποδημίαν αὐτοῦ, πόσον στενῶς συνιστᾷ ἐχεμυθίαν τῇ γραίᾳ τροφῷ Εὐρυκλείᾳ ἐπὶ δώδεκα τοὐλάχιστον ἡμέρας, μὴ τυχὸν ἡ μήτηρ ἀνακαλύψῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ

. . . . κλαίουσα κατὰ χρόα καλὸν ἰάπτῃ.
'Οδ. Β. 376.

'Αλλὰ καὶ πάντα τ' ἀνωτέρω ἐὰν ἔλειπον, ἤρκει, ὅπως ἐντελῶς φωτίσῃ ἡμᾶς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ἡ θαυμασία ἐκείνη παραβολή, καθ' ἣν ἡ χαρὰ τοῦ 'Οδυσσέως ἐπὶ τῇ μετὰ τὴν φοβερὰν θύελλαν ἐπελθούσῃ γαλήνῃ, ἐξομοιοῦται πρὸς τὴν ἀγαλλίασιν τῶν τέκνων ἐπὶ τῇ ἀναῤῥώσει τοῦ πατρὸς ἐκ δεινῆς ἀσθενείας.

'Ιδοὺ αὕτη:

'Ως δ' ὅτ' ἂν ἀσπάσιος βίοτος παίδεσσι φανήῃ
πατρός, ὃς ἐν νούσῳ κῆται κρατέρ' ἄλγεα πάσχων,
δηρὸν τηκόμενος, στυγερὸς δέ οἱ ἔχραε δαίμων,
ἀσπάσιον δ' ἄρα τόνγε θεοὶ κατότητος ἔλυσαν
ὣς 'Οδυσῆ' ἀσπαστὸν ἐείσατο γαῖα καὶ ὕλη.
'Οδ. Ε. 398.

Συνέδεον δὲ τοὺς γονεῖς πρὸς τὰ τέκνα, πλὴν τῆς φιλοστοργίας, καὶ ὑποχρεώσεις εὐγνωμοσύνης καὶ καθήκοντος, ὑπὸ τῆς κοινωνίας ἐπιβαλλόμεναι. Εἰς τοὺς περιποιηθέντας αὐτὰ κατὰ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν, μετὰ φροντίδων περὶ αὐτῶν μεριμνήσαντας, καὶ ἀγαγόντας αὐτὰ ἄχρι τῆς ἀνδρικῆς, ὤφειλον τὰ τέκνα τὰς αὐτὰς περιποιήσεις

ἐν τῷ γήρατι, τὰ *θρέπτρα* ἢ *θρεπτήρια*, ὡς λέγει ὁ Ὅμηρος. Ἡ φράσις — *οὐδὲ τοκεῦσι θρέπτρα φίλοις ἀπέδωκε* — ἐστὶ συνήθης ἐν τοῖς ἔπεσι περὶ τῶν ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ φονευομένων, οἷς ἐπέζων οἱ γονεῖς. Ἰλ. Δ. 478. Ρ. 302[1]. Εἴδομεν δὲ ἤδη, ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ Νέστορος, τοῦ Ἀλκινόου, καὶ τοῦ Πριάμου, ἐνησχολοῦντο εἰς τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας, ἀντὶ τῶν γηρασάντων πατέρων αὐτῶν. Ὀδ. Γ. 430. Η. 6. Ἰλ. Ω. 265. Ἐν ᾧ καθ' ὅμοιον τρόπον λέγεται περὶ δύο ἀδελφῶν τοῦ μνηστῆρος Εὐρυνόμου ὅτι, — *ἔχον πατρώϊα ἔργα*. Ὀδ. Β. 22.

Εὐεργετικὰ δὲ ἰδίως ἀπέβαινον τὰ φιλόστοργα ταῦτα αἰσθήματα εἰς τὰς σχέσεις μεταξὺ μητρὸς καὶ υἱοῦ, ὅστις, καθ' ἃ εἴδομεν, ἐν τῇ ἰδιοῤῥύθμῳ Ὁμηρικῇ κοινωνίᾳ, ἀπόντος τοῦ πατρός, ἀνελάμβανε τὴν δικτατορικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν. Οὕτως ἡ ἐκ τοῦ πατρικοῦ οἴκου ἀποπομπὴ τῆς Πηνελόπης οὐδόλως ὑπερέβαινε τὰ δικαιώματα τοῦ Τηλεμάχου, ἀλλ' εἰς τὸν συνιστῶντα τὸ μέτρον τοῦτο μνηστῆρα ἀπαντᾷ ὅτι,

> Ἀντίνο' οὔπως ἔστι δόμων ἀέκουσαν ἀπῶσαι
> ἥ μ' ἔτεχ' ἥ μ' ἔθρεψε . . . .
>
> Ὀδ. Β. 131.

Ἐκ δὲ τῶν κατωτέρω στίχων,

> . . . . ἐπεὶ μήτηρ στυγερὰς ἀρήσετ' Ἐρινῦς
> οἴκου ἀπερχομένη· νέμεσις δέ μοι ἐξ ἀνθρώπων
> ἔσσεται,
>
> Ὀδ. Β. 137.

δι' ὧν δικαιολογεῖ τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ, καταφαίνεται ὅτι, οὐ μόνον ὁ πρὸς τοὺς γονεῖς σεβασμὸς ἐθεωρεῖτο ἱερὸν καθῆκον, ἀλλὰ καὶ ἡ παράβλεψις αὐτοῦ ἁμάρτημα αὐστηρῶς ὑπὸ τῶν Θεῶν κολαζόμενον. Τοιαύτην δὲ ἔννοιαν ἔχει καὶ ὁ στίχος,

> οἶσθ' ὡς πρεσβυτέροισιν Ἐρινύες αἰὲν ἕπονται.
>
> Ἰλ. Ο. 204.

Ὅτι δὲ κ' ἐκεῖνοι ἀκόμη ἐτιμωροῦντο, οἵτινες ἡμάρτανον τῇ προτροπῇ, ἄλλων ἢ κ' ἐν ἀγνοίᾳ, πειθόμεθα ἐκ τῶν γνωστῶν ἤδη παραδειγμάτων τοῦ Φοίνικος, Ἰλ. Ι. 455, καὶ τοῦ Οἰδίποδος, Ὀδ. Λ. 286.

[1] KUHN, ad Hymn. Cer. 168.

Πράγματι δὲ ἡ εἰς τὸν πρωτότοκον υἱὸν περιερχομένη αὕτη ἐξουσία, ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ πατρός, ἔχει τι τὸ ὑπενθυμίζον τοὺς φεουδαλικοὺς χρόνους, καὶ ἀπαντᾶται εἰσέτι ἐν μέρει παρὰ μόνοις τοῖς Ἄγγλοις. Οἱ ἄλλοι λαοί, ἄχρι τοὐλάχιστον τῆς ἐνηλικιότητος τῶν τέκνων αὐτῆς, ὡς κυρίαν τοῦ οἴκου ἀναγνωρίζουσι τὴν χηρεύσασαν οἰκοδέσποιναν, ἐν ᾧ, κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους, ὁ υἱός, ἅμα ἀνεπτύσσετο παρ' αὐτῷ ἡ ἀναγκαία πρὸς τοῦτο φρόνησις, ἀνελάμβανε τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν, ἐξασκῶν τοιαύτην κυριαρχίαν, ὥστε κ' ἑαυτὸν ἐμνήστευε, καὶ τὴν μητέρα ἐν ἀνάγκῃ ἐξέδιδεν εἰς δεύτερον γάμον. Οὕτω βλέπομεν ὅτι ὁ Τηλέμαχος, ὅστις ἄχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐθεωρεῖτο μᾶλλον ὡς παῖς, ἀναλαμβάνει αἴφνης τὴν ἐν λόγῳ ἐξουσίαν, καὶ παραπέμπει τὴν μητέρα εἰς τὰ ἴδια ἔργα.

> ἀλλ' εἰς οἶκον ἰοῦσα τὰ σ' αὐτῆς ἔργα κόμιζε
> ἱστόν τ' ἠλακάτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε
> ἔργον ἐποίχεσθαι· τόξον δ' ἄνδρεσσι μελήσει
> πᾶσι, μάλιστα δ' ἐμοί, τοῦ γὰρ κράτος ἔστ' ἐνὶ οἴκῳ.
>
> Ὀδ. Φ. 353.

Οὐ μόνον δ' ὑπέκυψεν αὐθωρεὶ εἰς τὴν ἐπιταγὴν ταύτην ἡ Πηνελόπη, ἀλλὰ καὶ

> . . . . . θαμβήσασα πάλιν οἶκόνδε βεβήκει
> παιδὸς γὰρ μῦθον πεπνυμένον ἔνθετο θυμῷ
> ἐς δ' ὑπερῷ' ἀναβᾶσα, σὺν ἀμφιπόλοισι γυναιξὶν
> κλαῖεν ἔπειτ' Ὀδυσῆα, φίλον πόσιν.
>
> Αὐτόθι 356.

Καὶ παρόντος δὲ ἀκόμη τοῦ πατρός, φαίνεται ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχεν ὡρισμένη ἐποχή, καθ' ἣν περιήρχοντο εἰς τὴν ἐνηλικιότητα οἱ υἱοί, ἡ δ' ὑπὸ τοῦ πρωτοτόκου ἀνάληψις τῆς ἐξουσίας ἐξηρτᾶτο μᾶλλον ἐκ τῶν περιστάσεων, κ' ἐκ τῆς ἐν τῷ γήρατι ἐμμεινάσης, ἢ ἐκλιπούσης ἱκανότητος παρὰ τῷ πατρὶ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τοῦ οἰκοδεσπότου. Ὁ γέρων Νέστωρ, καὶ ὁ Πρίαμος, ἐξασκοῦσιν εἰσέτι ἀμέριστον τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, καὶ εἰσὶν οἱ μόνοι ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῶν κυρίαρχοι. Ἀλλ' ὁ Λαέρτης φαίνεται ὅτι παρέδωκε τῷ Ὀδυσσεῖ τὴν ἐξουσίαν πολὺ πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, καὶ ἀποσυρθεὶς εἰς τὴν ἐξοχικὴν αὐτοῦ ἔπαυλιν, ἐνησχολεῖτο ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς φυτείας αὐτοῦ. Ὀδ. Ω. 226. Καὶ ὁ Πηλεὺς δὲ διετήρει μετὰ κόπου τὴν ἀρχὴν ἐν ἐσχάτῳ γήρατι,

μόνον διότι, ἐλλείποντος τοῦ Ἀχιλλέως, ἐστερεῖτο τοῦ φυσικοῦ διαδόχου. Ἐν ᾧ ἀπ᾽ ἐναντίας ὁ Τηλέμαχος, μόλις ἡβάζων, καταλαμβάνει βαθμηδὸν τὴν ἐξουσίαν, καὶ τέλος, τῇ συμβουλῇ τῆς Ἀθηνᾶς, οἰκειοποιεῖται αὐτὴν ὁλοσχερῶς. Ὥστε φαίνεται ὅτι ἐν τοιαύτῃ συγκυρίᾳ συνήθης πρὸς τοῦτο ἐποχὴ ἦν ἡ ἥβη.

ΦΙΛΑΔΕΛΦΙΑ.

Οὐχ ἧττον τρυφερὸν ἐτύγχανεν καὶ τὸ μεταξὺ ἀδελφῶν φίλτρον, πρόχειρος δὲ τούτου ἀπόδειξις αἱ πρὸς ἀλλήλους σχέσεις τῶν δύο Ἀτρειδῶν. Ὅτε πληγοῦται ὑπὸ τοῦ Πανδάρου ὁ Μενέλαος,

> ῥίγησεν δ᾽ ἄρ᾽ ἔπειτα ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων
> ὡς εἶδεν μέλαν αἷμα καταῤῥέον ἐξ ὠτειλῆς.
>
> Ἰλ. Δ. 149.

βαρὺ δὲ στενάχων, καὶ ***ἐκ χειρὸς ἔχέων τὸν φίλον κασίγνητον***, ἐκδηλοῖ αὐτῷ δι᾽ ἐνθέρμων ἐκφράσεων πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀδημονίαν. Καὶ ἐὰν ἀκόμη, λέγει αὐτῷ, ἁλωθῇ ποτὲ τὸ ἱερὸν Ἴλιον, συμφώνως πρὸς τὸ θέσπισμα τῶν Θεῶν, ἀλλὰ πρὸ τούτου ἀπολέσωμεν τὸν ἀγαθὸν Μενέλαον — ***τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθὼν*** —

> καί κεν ἐλέγχιστος πολυδίψιον Ἄργος ἱκοίμην.
>
> Αὐτόθι 171.

Καὶ πάλιν, ὅτε προσελθόντος εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἕκτορος, καὶ ὀνειδίζοντος ἐπὶ ἀναλκίᾳ τοὺς Ἀχαιούς, οὓς ἀποκαλεῖ "— ***Ἀχαΐδες οὐκέτ᾽ Ἀχαιοί*** —" ἐξορμᾷ ὁ Μενέλαος, ὅπως τιμωρήσῃ τὴν ὕβριν, μετὰ ποίας σπουδῆς προστρέχει ὁ Ἀγαμέμνων, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν μετὰ τοῦ ἀπροσμαχήτου ἥρωος μονομαχίαν. Ἰλ. Η. 109.

Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ Βρισηῒς τὴν ἀπώλειαν τῆς μητρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ συζύγου θεωρεῖ συμφορὰν οὐχὶ μείζονα ἐκείνης, ἥτις ἀφήρεσεν αὐτῇ

> τρεῖς τε κασιγνήτους, τούς μοι μία γείνατο μήτηρ
> κηδείους.
>
> Ἰλ. Τ. 294.

Ὑπενθυμίζοντες πρὸς τούτοις τ᾽ ἀλλαχοῦ λεχθέντα περὶ τοῦ τρυφεροῦ φίλτρου, ὅπερ συνέδεε τὴν ἁβρὰν Ναυσικάαν καὶ τοὺς

ἀδελφοὺς αὐτῆς, παρατηροῦμεν τὴν τέχνην μεθ' ἧς ὑποδεικνύει τοῦτο ὁ ποιητής. Ὁμιλοῦσα πρὸς τὸν Ὀδυσσέα περὶ τῆς μητρὸς αὐτῆς ἡ χαριτόβρυτος κόρη μεταχειρίζεται πάντοτε τὸν πληθυντικόν, ὡσεὶ διετέλουν ἀείποτε παρόντες ἐν τῷ νῷ αὐτῆς καὶ οἱ ἀδελφοί. Οὕτως συμβουλεύει αὐτῷ, προσελθὼν ὡς ἱκέτης ἐν μέσῳ τῶν Φαιάκων, ὅπου ὁ πατὴρ αὐτῆς

. . . οἰνοποτάζει ἐφήμενος ἀθάνατος ὥς.
τὸν παραμειψάμενος μητρὸς ποτὶ γούνασι χεῖρας
βάλλειν ἡμετέρης.

'Οδ. Ζ. 311.

ΝΟΘΑ.

Πρὶν ἢ καταπαύσωμεν τὸν περὶ παίδων λόγον, ἀπαραίτητοι τυγχάνουσι καὶ βραχεῖαί τινες σημειώσεις περὶ τῶν ἐκ παλλακίδων γεννωμένων.

Τὰ νόθα ταῦτα φαίνεται ὅτι ἀνετρέφοντο ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός, καὶ ἀπελάμβανον ἴσης πρὸς τὰ νόμιμα τέκνα περιθάλψεως, μεθ' ὧν ἐμέριζον ἐνίοτε καὶ τὴν πατρικὴν οὐσίαν. Οὕτως ὁ ἐκ παλλακίδος υἱὸς τοῦ Μενελάου, ἀνατραφεὶς ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ, νυμφεύεται τέλος εὐγενῆ Σπαρτιάτιδα.

Τὴν ἀνοχὴν ταύτην καταδικάζει ὁ Meiners [1], ἀλλ' ἡ γνώμη αὐτοῦ φαίνεται ἡμῖν ἀμφισβητήσιμος. Καὶ πρῶτον, ἔλειπον βεβαίως τότε τ' αὐστηρὰ χριστιανικὰ παραγγέλματα περὶ τῆς ἁγιότητος τοῦ γάμου, ἀλλά, τῇ ἀληθείᾳ, ἡ εὐσπλαγχνία τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς φαίνεται ἡμῖν συμφωνοτέρα πρὸς τὸ ὅλον πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς σημερινῆς αὐστηρότητος, ἥτις τιμωρεῖ ἀσθενῆ, καὶ ἀθῶα πλάσματα διὰ τὰ παραπτώματα τῶν γονέων. Ἄλλως τε πρόκειται ἐνταῦθα, οὐχὶ περὶ δικαιώματος, ἀλλὰ περὶ χάριτος, διότι φαίνεται ὅτι ἡ τύχη τῶν τοιούτων παίδων ἐξηρτᾶτο ἐκ τῶν ἀγαθῶν διαθέσεων τῆς συζύγου, τιμᾷ δὲ ἀληθῶς τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἡ φρόνησις τῶν ἀπερίττων ἐκείνων γυναικῶν, αἵτινες ἐσυγχώρουν εἰς τοὺς συζύγους αὐτῶν καὶ αὐτὰς αὐτῶν τὰς

[1] Meiners Σ. 316.

παρεκτροπάς χάριν τῆς οἰκιακῆς εἰρήνης καὶ ἁρμονίας[1]. Οὕτως τὸν Πήδαιον, υἱὸν τοῦ Ἀντήνορος,

ὅς ῥα νόθος μὲν ἔην, πύκα δ' ἔτρεφε δῖα Θεανὼ
ἶσα φίλοισι τέκεσσι, χαριζομένη πόσεϊ ᾧ.

Ἰλ. Ε. 71.

Καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς δὲ εἰς τὴν ψευδῆ αὐτοῦ αὐτοβιογραφίαν διηγεῖται ὅτι, καίτοι ἐν τῷ πατρικῷ Μεγάρῳ ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ ἄλλοι υἱοὶ "**γνήσιοι ἐξ ἀλόχου**", αὐτὸν δὲ "**ὠνητὴ τέκε μήτηρ παλλακίς**", οὐχ ἧττον ὁ πατὴρ αὐτοῦ Κάστωρ Ὑλακίδης "**ἶσον ἰθαγενέεσσιν ἐτίμα**". Θανόντος ἐν τούτοις τοῦ πατρός, οἱ υἱοὶ διένειμαν διὰ κλήρων τὴν περιουσίαν,

αὐτὰρ ἐμοὶ μάλα παῦρα δόσαν, καὶ οἰκί' ἔνειμαν,

Ὀδ. Ξ. 210.

ἐξ οὗ καθίσταται δῆλον ὅτι ἀληθὲς δικαίωμα ὁ νόθος οὐδὲν ἐκέκτητο. Ἀλλ' ὅτι διετηρεῖτο πολλάκις ἀληθὲς ἀδελφικὸν φίλτρον μεταξὺ αὐτῶν, καὶ τῶν γνησίων τέκνων, ὁρῶμεν κ' ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Ἴσου καὶ Ἀντίφου,

υἷε δύω Πριάμοιο, νόθον καὶ γνήσιον, ἄμφω
εἰν ἑνὶ δίφρῳ ἐόντας· ὁ μὲν νόθος ἡνιόχευεν
Ἄντιφος αὖ παρέβασκε περικλυτός.

Ἰλ. Λ. 104.

Οὐδ' ἦν χείρων ἡ μοῖρα τῶν ἐκ τοιούτων σχέσεων γεννωμένων θυγατέρων. Οὕτως Μηδεσικάστη, νόθη τοῦ Πριάμου, νυμφεύεται τὸν Ἴμβριον, υἱὸν τοῦ Μέντορος, ὅστις πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ἀχαιῶν κατῴκει εἰς Πήδαιον, ἀλλὰ μετὰ τοῦτο κατέφυγε παρὰ τῷ Πριάμῳ,

"ὁ δέ μιν τίεν ἶσα τέκεσσιν".

Ἰλ. Ν. 176.

Καὶ ἡ μὲν ἔκφρασις **νόθα** κυριολεκτικῶς σημαίνει τὰ ἐκ παλλακίδων γεννώμενα, τὰ δ' ἐκ μυστικῆς συνεντεύξεως, ἢ κλεψιγαμίας προκύπτοντα ἐκαλοῦντο **σκότια**, καὶ **παρθένια** τέλος τὰ ἐκ παρθένου. Τοιοῦτος ἦν ὁ Εὔδωρος, υἱὸς τῆς Πολυμήλης, ἧς ἠράσθη, ὡς καὶ

[1] Lenz Σ. 190. Ἡσίοδος, Ἔργ. καὶ Ἡμ. 227.

ἀλλαχοῦ εἴδομεν, ὁ Ἑρμῆς, ἐν ᾧ ὠρχεῖτο ἐν τῷ χορῷ τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ

αὐτίκα δ' εἰς ὑπερῷ' ἀναβὰς παρελέξατο λάθρῃ.
Ἰλ. Π. 184.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

ΔΟΥΛΕΙΑ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Λυπηρὸν βεβαίως ἐστὶ φαινόμενον ἡ ὕπαρξις τῆς δουλείας παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Παρὰ τῷ λαῷ ἐκείνῳ, ὅστις ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἀγαθὸν ἐτίμα τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὰ πάντα ὑπὲρ αὐτῆς ἐθυσίαζεν, ἔζων ἑκατομμύρια ὅλα ἀτυχῶν ὄντων, στερηθέντα τοῦ ὑπάτου τούτου ἀγαθοῦ ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὡς ἄψυχα σκεύη, καὶ κινητὴ περιουσία θεωρούμενα.

Ἀλλά, φεῦ, ἡ δουλεία καὶ εἰς αὐτὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ τὰς προσβολὰς ἐπιζήσασα, μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἔλαβε θανατηφόρον κτύπον ἐν Εὐρώπῃ, διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τῶν προσπαθειῶν τῶν μεγάλων πνευμάτων, εἰς ἃ ὀφείλεται αὕτη. Ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Σέρφων ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ Ῥωμανίᾳ ἐστὶ πρόσφατον γεγονός, ἐν ᾧ καὶ σήμερον ἔτι ὁ γεωργικὸς λαὸς τῆς Ἰρλανδίας, καὶ ἄλλων χωρῶν, διαιτᾶται δίκην δουλοπαροίκων. Ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ ἡμισφαιρίῳ μόνος ὁ γενναῖος τῆς μεγάλης δημοκρατίας λαὸς ἀπηλλάγη τῆς φαγεδαίνης ταύτης διὰ φοβεροῦ πολέμου, ἐν ᾧ τὰ λατινικὰ φῦλα τῆς νοτίου Ἀμερικῆς ὑφίστανται ἔτι πάντα αὐτῆς τὰ δεινά.

Οὐδὲν ἑπομένως τὸ ἄπορον, ὅτι ἡ δουλεία, ἥτις ἤκμαζε παρὰ πᾶσι τοῖς ἀρχαίοις ἔθνεσιν, ἀπαντᾶται καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι, τῆς τε κλασικῆς καὶ τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς. Καὶ ὅμως τοσαύτη ἐστὶν ἡ μαγεία τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ὥστε ὁ ἐθισθεὶς εἰς τὴν καθαρὰν τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν, καὶ τὰς θείας περὶ ψυχῆς καὶ

ἐλευθερίας διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος, μετ' ἀδημονίας καὶ σχεδὸν ἐκπλήξεως ἀπαντᾷ τὴν κηλίδα ταύτην, τὴν τοσοῦτον διάφορον πρὸς τὴν λοιπὴν εἰκόνα.

Αὕτη δὲ καὶ ὁ πόλεμος, ὅστις ὑπέρ ποτε φοβερὸς λυμαίνεται τὴν δειλαίαν ἀνθρωπότητα, εἰς πολλὰς ἐμβάλλει ἡμᾶς σκέψεις. Ὁ σύγχρονος πολιτισμός, ἐφ' ᾧ τοσοῦτον καυχώμεθα, ἐπιφαίνεται ἡμῖν τότε ὡς ἁπλοῦν λυκόφως, τὰ δὲ ἑξακισχίλια ἔτη, ἅτινα ἀμυδρῶς ἀπεμνημόνευσεν ἡ Ἱστορία, καὶ παρίστανται ἡμῖν τοῖς ἐφημέροις ὡς μικρὰ αἰωνιότης, προσλαμβάνουσι τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἀξίαν στιγμῆς δραπέτιδος ἐν τῇ ἀτελευτήτῳ σειρᾷ τῶν αἰώνων. Ἡ ἐποχὴ ἡμῶν, ἧς ὑμνοῦμεν τ' ἀπίστευτα θαύματα, καὶ ἣν θεωροῦμεν ὡς τὴν ἀνδρικὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἡλικίαν, ἴσως τυγχάνει ἁπλῶς μία τῶν νηπιακῶν αὐτῆς ὡρῶν, ἐκλαμβάνομεν δὲ ὡς μεσημβρίαν τὰ πρῶτα τῆς ἠοῦς ἀπαυγάσματα.

Τὸ δὲ περίεργον ἐστὶν ὅτι τὸν Ἕλληνα ἐξώθουν πρὸς τὴν δουλείαν αἱ εὐγενέστεραι ἀκριβῶς ἰδιότητες αὐτοῦ. Παρὰ τοῖς βαρβάροις εἶχεν αὕτη ὡς αἴτιον τὴν μαλθακότητα αὐτῶν καὶ τὴν ὀκνηρίαν, ἐν ᾧ ὁ Ἕλλην ἐφέρετο πρὸς αὐτὴν ὑπὸ τῆς συναισθήσεως τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ. Θεωρῶν πάντας τοὺς μὴ ἀνήκοντας εἰς τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ φυλὴν ὡς ὄντα κατώτερα, καὶ ἀποστρεφόμενος πᾶσαν ταπεινὴν ἐργασίαν, ἐνησμενίζετο εἰς τὴν πεποίθησιν ὅτι αὐτὸς μὲν ἐπλάσθη διὰ τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων, καὶ τὰ λοιπὰ ἐλευθέρια ἔργα, οἱ δὲ λοιποὶ ἄνθρωποι, οὓς καὶ κοινῶς ἀπεκάλει βαρβάρους, ὅπως ὑπηρετῶσιν αὐτόν.

Καὶ λέγει μὲν ὁ Ἡρόδοτος, ὅτι οἱ πανάρχαιοι Ἕλληνες ἠγνόουν τὴν δουλείαν[1], συμφωνεῖ δὲ αὐτῷ τὸ ἑξῆς ἀπόσπασμα τοῦ Φερεκράτους παρ' Ἀθηναίῳ "— **Οὐ γὰρ ἦν τότε οὔτε Μάνης, οὔτε οἰκεὺς οὐδενὶ δοῦλος, ἀλλ' αὐτοὺς ἔδει μοχθεῖν ἅπαντα ἐν οἰκίᾳ· εἶτα πρὸς τούτοισιν ἦλεον ὄρθριαι τὰ σιτία, ὥστε τὴν κώμην ὑπέχειν θιγγανουσῶν τάς μυλας**"[2]. Ἀλλ' ἀγνοοῦμεν ποία ἡ παναρχαία αὕτη ἐποχή, ἥτις δοκεῖ ἡμῖν μυθώδης, γνωρίζομεν δὲ ὅτι χωροῦντες μέχρι τῶν ἐσχάτων ὁρίων τῆς ἱστορίας, εὑρίσκομεν

---

[1] Ἡρόδοτος II. 137.
[2] Ἀθήναιος 6. Σ. 263.

αὐτὴν ἀνθοῦσαν, ὅτι δ' ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ ἦν κοινῶς παραδεδεγμένη[1].

Ἐτύγχανε δὲ ἡ δουλεία αὕτη ἐντελής. Ὁ αὐθέντης ἦν ἀπόλυτος κύριος τῆς τύχης, καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς τῶν δούλων αὐτοῦ, οἵτινες ὑλικὴν μόνον ἀξίαν εἶχον, ἐξαρτωμένην ἐκ τῆς ἐπιδόσεως αὐτῶν εἰς διαφόρους ἐργασίας. Οὕτως ὁ Ἀγαμέμνων συγκατατίθεται εἰς τὴν ἀπόδοσιν αὐτῆς τῆς Βρισηΐδος, ἐπιστρεφομένου τοῦ ἀντιτίμου αὐτῆς, Ἰλ. Ι. 132. Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Νέστορος Ἀντίλοχος, ἀπαριθμῶν τὴν περιουσίαν τοῦ Ἀχιλλέως, συγκαταλέγει καὶ τὰς δμωὰς μεταξὺ τοῦ χρυσοῦ, τοῦ χαλκοῦ, τῶν προβάτων, καὶ τῶν μωνύχων ἵππων. Ἰλ. Ψ. 550.

Ἀλλ' ἐν τούτοις κ' ἐνταῦθα ἐπιφαίνεται τὸ ἥμερον καὶ προσηνὲς πνεῦμα τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς. Καίτοι οἱ δοῦλοι κατὰ δίκαιον οὐδὲν ἦσαν, ἢ ἁπλοῦν χρῆμα τοῦ κυρίου αὐτῶν, ἡ πρὸς αὐτοὺς ἐπιείκεια καὶ ἀγαθότης καθίστα οὐ μόνον ἀνεκτήν, ἀλλὰ καὶ πολλάκις εὐάρεστον τὴν πικρὰν αὐτῶν τύχην. Ἀληθῶς δέ, ὁρῶντες τοὺς δούλους διαιτωμένους ὡς κατώτερα μᾶλλον τῆς οἰκογενείας μέλη, ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ εὐγενὲς ἔνστικτον τοῦ Ὁμηρικοῦ αἰῶνος ἐμάντευεν ἤδη ἐν τῷ ἀργυρωνήτῳ, ἢ δορυαλώτῳ πλάσματι τὸν ἀδελφόν, διετηρεῖτο δὲ ἡ δουλεία ὡς κοινωνικὴ μᾶλλον ἀνάγκη, καὶ ἀντὶ τῆς συνήθους αὐτῆς εἰδεχθοῦς μορφῆς, περιεβάλλετο χαρακτῆρα ὑψηλότερον, καὶ συμπαθέστερον.

Ὁ πολυθρύλλητος ἰσχυρισμός, ὅτι πρῶτος ὁ Χριστιανισμὸς ἀπέδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἀξίαν, φαίνεται ἑπομένως ἡμῖν ὑπερβολικὸς ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, παραδεχόμεθα δὲ πληρέστατα τὴν γνώμην τοῦ Birnbaum[2] ὅτι: „— So wie das Christenthum eine Offenbarung des Wahren und Guten ist, wir in den Griechen und Römern eine ebenso ewige Offenbarung des Grossen und Schönen anerkennen müssen" —[3].

---

[1] H. Pichard. De servis apud Homerum. Berlin, 1850. 8°.

[2] Birnbaum. Geschichte zur Beleuchtung der gegenwärtigen Leistungen in den gelehrten Schulen. Köln, 1825. Σ. 6.

[3] Ἤτοι "— Ὅπως ὁ Χριστιανισμός ἐστιν ἀποκάλυψις τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἀγαθοῦ, ἀναγνωρίζομεν κατ' ἀνάγκην ἐν τοῖς Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις ἐπίσης αἰωνίαν ἀποκάλυψιν τοῦ ὑψηλοῦ καὶ ὡραίου" —.

Καὶ ὁ Hilie δὲ μεγάλην εὑρίσκει συνάφειαν μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ὁμήρου καὶ τῆς Χριστιανικῆς διδαχῆς[1]. Οὐδεμία δ' ἐν πάσῃ περιπτώσει ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ τύχη τῶν δούλων ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ ἦν ἀσυγκρίτως προτιμοτέρα τῆς καταστάσεως αὐτῶν ἐν χρόνοις μεταγενεστέροις, καὶ παρ' αὐτοῖς ἀκόμη τοῖς ἔθνεσιν, ὧν τὰ ἤθη διεπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελίου.

Καὶ πράγματι τὴν οἰκοδέσποιναν εὑρίσκομεν συνήθως ἐργαζομένην ἐν μέσῳ τῶν δμωῶν αὐτῆς, καὶ συνομιλοῦσαν μετ' αὐτῶν περὶ διαφόρων ἀντικειμένων, ὡς ἴση σχεδὸν πρὸς ἴσας. Οὕτως ὁ Ὀδυσσεὺς πέμπει τὰς θεραπαινίδας αὐτῆς τῇ Πηνελόπῃ, λέγων,

τῇ δὲ παρ' ἠλάκατα στροφαλίζετε, τέρπετε δ' αὐτὴν
ἥμεναι ἐν μεγάρῳ.

Ὀδ. Σ. 316.

Εἴδομεν δὲ ἀλλαχοῦ τὴν Βασιλόπαιδα Ναυσικάαν, συνεργαζομένην, συντρώγουσαν, καὶ συμπαίζουσαν μετὰ τῶν ὑπηρετριῶν αὐτῆς, ἃς ἀποκαλεῖ φίλας. Τὸ ἐπίθετον τοῦτο μεταχειρίζεται καὶ ἡ Πηνελόπη, ἐν ᾧ ἡ τροφὸς Εὐρύκλεια, καὶ ἡ Εὐρυνόμη, ἀποκαλοῦσιν αὐτὴν "**τέκνον εἰμὸν**" καὶ "**τέκνον φίλον**". Ὀδ. Σ. 170. Ψ. 26. Τὸν γέροντα συβώτην Εὔμαιον ὁ Τηλέμαχος ὀνομάζει πατέρα, καὶ ἀποκαλεῖται ὑπ' αὐτοῦ "**γλυκερὸν φάος**". Ὅτε δὲ ἐπανακάμπτων ἐκ τῆς εἰς Πύλον ἀποδημίας, ἀφικνεῖται εἰς τὴν καλύβην αὐτοῦ, κατανυκτικωτάτη ἐστὶν ἡ ἀγαλλίασις τοῦ πρεσβύτου, ὅστις

κύσσε δέ μιν κεφαλήν τε καὶ ἄμφω φάεα καλά,
χεῖράς τ' ἀμφοτέρας· θαλερὸν δέ οἱ ἔκπεσε δάκρυ.
ὡς δὲ πατὴρ ὃν παῖδα, φίλα φρονέων, ἀγαπάζει
ὡς τότε Τηλέμαχον θεοειδέα δῖος ὑφορβὸς
πάντα κύσεν περιφύς, ὡς ἐκ θανάτοιο φυγόντα.

Ὀδ. Π. 21.

Ἐκ τοῦ παραδείγματος τούτου καταφαίνεται πρὸς τούτοις, ὅτι οἱ αὐθένται ἠσπάζοντο τοὺς δούλους, καὶ τἀνάπαλιν, ὡσανεὶ ἀπετέλουν ἀληθῶς τῆς οἰκογενείας μέρος. Καὶ φρονεῖ μὲν ὁ Friedreich ὅτι ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ τοῦ εἰς δοῦλον, καὶ τοῦ εἰς συγγενῆ

[1] Homeri praecepta a Jesu Christi praeceptis non admodum distare. — "Αἱ ἀρχαὶ τοῦ Ὁμήρου ὀλίγον διαφέρουσι τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ." — Hilie, de hominum vitae et moribus quales sint apud Homerum. Breslau, 1841. Σ. 5.

διδομένου ἀσπασμοῦ, καθόσον τοὺς μὲν ἠσπάζοντο εἰς τὸ μέτωπον καὶ τοὺς ὤμους, τοὺς δὲ εἰς τὸ μέτωπον πάντοτε καὶ τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλὰ καθ' ἡμᾶς ἐλλείπουσιν ἐπαρκεῖς τούτου ἀποδείξεις. Κατὰ τὸν ἐν λόγῳ συγγραφέα ἡ διαφορὰ αὕτη προκύπτει ἐκ τοῦ χωρίου, τοῦ περιγράφοντος τὴν εἰς τὰ πατρικὰ Μέγαρα ἐκ Πύλου ἐπάνοδον τοῦ Τηλεμάχου, ὅτε ἡ μὲν Πηνελόπη, ἐξορμήσασα τοῦ θαλάμου αὐτῆς,

> ἀμφὶ δὲ παιδὶ φίλῳ βάλε πήχεε δακρύσασα
> κύσσε δέ μιν κεφαλήν τε καὶ ἄμφω φάεα καλά.
>
> Ὀδ. Ρ. 39.

ἐν ᾧ ἡ Εὐρύκλεια, καὶ αἱ λοιπαὶ δμωαί, ἅμα ἰδοῦσαι αὐτόν, ἐξηγέρθησαν,

> καὶ κύνεον ἀγαπαζόμεναι κεφαλήν τε καὶ ὤμους,
>
> Αὐτόθι 35.

ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχομεν βεβαιότητα, ὅτι τὸ ἅπαξ γενόμενον ἀπετέλει μόνιμον ἔθος, ἄλλως τε ἀνωτέρω εὕρομεν τὸν δεύτερον τῶν παρατεθέντων στίχων ἀναφερόμενον ἀπαραλλάκτως εἰς τὸν συβώτην Εὔμαιον, ὅπερ ἤθελεν εἶναι τοῦ ἐναντίου ἀπόδειξις, ἐὰν ἡ ὑποδοχὴ τοῦ γέροντος ἱκέτου μὴ παρεβάλλετο, ὡς εἴδομεν, πρὸς ἐκείνην, ἣν ποιεῖ πατὴρ πρὸς παλινοστοῦντα υἱόν[1].

Ὅτι ἔνιαι τῶν δμωῶν τούτων ἀνετρέφοντο ἐντὸς τῆς οἰκίας, κ' ἐτύγχανον πάσης περιποιήσεως, ὁρῶμεν ἐκ τοῦ παραδείγματος τῆς Μελανθοῦς,

> τὴν Δολίος μὲν ἔτικτε, κόμισσε δὲ Πηνελόπεια
> παῖδα δὲ ὡς ἀτίταλλε, δίδου δ' ἄρ' ἀθύρματα θυμῷ,
>
> Ὀδ. Σ. 323.

ἀλλ' ἥτις φύσει ἀχάριστος καὶ διεστραμμένη,

> ἀλλ' οὐδ' ὡς ἔχε πένθος ἐνὶ φρεσὶ Πηνελοπείης
> ἀλλ' ἥγ' Εὐρυμάχῳ μισγέσκετο καὶ φιλέεσκεν.
>
> Αὐτόθι 325.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἐν γένει ἡ συμπεριφορὰ τῶν αὐθεντῶν πρὸς τοὺς δούλους ἦν ἐπιεικής, καὶ καλοκἄγαθος, διὸ καὶ λέγει ὁ Εὔμαιος,

> ἐκ δ' ἄρα δεσποίνης οὐ μείλιχον ἔστιν ἀκοῦσαι
> οὔτ' ἔπος, οὔτε τι ἔργον, ἐπεὶ κακὸν ἔμπεσεν οἴκῳ
>
> Ὀδ. Ο. 375.

[1] Friedreich, Σ. 225. Σημ. Α.

Δικαίως δ' ἐθεωρεῖτο ὡς σπουδαία ἔνδειξις φιλανθρωπίας πρὸς τοὺς δούλους ἡ ἀπαλλαγὴ αὐτῶν ἀπὸ πάσης εἰδικῆς ἐνδυμασίας. Οὐ μόνον οὐδὲν ἔφερον οὗτοι διακριτικὸν γνώρισμα τῆς ἀτυχοῦς αὐτῶν καταστάσεως, ἀλλὰ καὶ ἀμφιέννυντο τ' αὐτὰ μετὰ τῶν ἐλευθέρων περιβλήματα, ἅτινα πολλάκις ἦσαν πολυτελῆ, καὶ δῶρα τῶν αὐθεντῶν αὐτῶν. Οὕτως ὁ Εὔμαιος διηγεῖται, ὡς ἀλλαχοῦ εἴδομεν, ὅτι καθ' ἣν ἡμέραν κατέλιπε τὸν οἶκον τοῦ Λαέρτου, ἡ σύζυγος αὐτοῦ

. . . χλαῖνάν τε χιτῶνά τε εἵματ' ἐκείνη
καλὰ μάλ' ἀμφιέσασα, ποσίν δ' ὑποδήματα δοῦσα
ἀγρόνδε προΐαλλε.

Ὀδ. Ο. 370.

Ἐπίσης δὲ καὶ αἱ δμωαί, οὐ μόνον ἐνεδύοντο, ἐλούοντο, καὶ ἠλείφοντο, ὡς αἱ ἐλεύθεραι, Ἰλ. Ι. 366. Ὀδ. Ζ. 80. 100, ἀλλὰ καὶ ὠρχοῦντο μετὰ τῶν ἀνδρῶν. Οὕτως εἴδομεν ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς, ὅπως μὴ γνωσθῇ ἀμέσως ἐν τῇ πόλει ὁ φόνος τῶν μνηστήρων, παρασκευάζει ἑορτὴν ἐν τοῖς Μεγάροις αὐτοῦ, εἰς ἣν παρευρίσκονται κ' αἱ δμωαί, λαμπρῶς καλλωπισθεῖσαι. Ὀδ. Ψ. 131.

Ἐν ᾗ δὲ περιπτώσει δούλη τις διέμενε μακρὸν χρόνον ἐν τῷ οἴκῳ, ἢ ἀνέτρεφέ τι τῶν τέκνων τοῦ κυρίου αὐτῆς, ὡς ἡ Εὐρύκλεια, ἐθεωρεῖτο πλέον ὡς ἀληθῶς εἰς τὴν οἰκογένειαν ἀνήκουσα, καὶ ἀνυψοῦτο ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ὑπηρέτας, οἵτινες ὤφειλον αὐτῇ σεβασμόν, καὶ ὑπακοήν, σχεδὸν ὅσον καὶ τῇ οἰκοδεσποίνῃ. Εἰς τοιαύτην δὲ πιστὴν καὶ δεδοκιμασμένην δούλην ἀνετίθετο ἡ φυλακὴ τῆς ἀποθήκης, καὶ ἡ τοῦ ὅλου οἴκου ἐπιστασία. Τῇ Εὐρυκλείᾳ μόνῃ ἐμπιστεύεται ὁ Τηλέμαχος τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ ἀποδημίαν, παραπονεῖται δὲ αὔτῃ τῷ παλινοστήσαντι Ὀδυσσεῖ, ὅτι αἱ ἐξοκείλασαι δμωαί, οὐδὲ τὴν Πηνελόπην, οὐδ' αὐτὴν ἐσέβοντο πλέον, ὡς ἔδει. Γενναίως ἠμείβοντο ἐπίσης κ' αἱ μακροχρόνιοι ὑπηρεσίαι τῶν ἀνδρῶν. Οὕτως ὁ Εὔμαιος λέγει ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Ὀδυσσέως ἐστέρησεν αὐτὸν εὐεργεσιῶν, ἃς βεβαίως παρ' αὐτοῦ ἀνέμενε,

οἶκόν τε κλῆρόν τε πολυμνήστην τε γυναῖκα

Ὀδ. Ξ. 64.

Καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς δὲ συδώτας ὑπόσχεται ὁ Ὀδυσσεὺς ἐὰν κατανικήσῃ τοὺς μνηστῆρας, ἀλόχους, καὶ κτήματα, καὶ οἰκίας

οἰκοδομουμένας ἐπίτηδες ἐγγὺς τῶν Μεγάρων αὐτοῦ. Ἐπιλέγει δὲ ὅτι ἔσονται ἐφεξῆς ἑταῖροι, καὶ ὡσεὶ κασίγνητοι τοῦ Τηλεμάχου. Τὰς ὑποσχέσεις ταύτας θεωρεῖ ὁ MONBEL ὡς ἰσοδυναμούσας πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' οὐχὶ ὀρθῶς, καθόσον οἱ δοῦλοι, καὶ νυμφευόμενοι, ὑπηρέτουν πάντοτε τὸν αὐθέντην αὐτῶν, καίτοι βεβαίως βελτιουμένης τῆς ὅλης αὐτῶν καταστάσεως. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς ὑπόσχεται τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν οἰκημάτων αὐτῶν ἐγγὺς τοῦ Μεγάρου, ἐν ᾧ ἄλλως ἦν φυσικωτέρα ἡ εἰς διάφορα μέρη διασπορὰ αὐτῶν. Ἠπατήθη ἑπομένως ὁ KNIGHT, ὅστις ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ ἐκδόσει τῶν ἐπῶν, παρέλειψε τοὺς στίχους τούτους ὡς ἀντικειμένους εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς[1].

Μεγίστη δὲ ἦν πρὸς τούτοις καὶ ἡ ἀφοσίωσις τῶν δούλων πρὸς τοὺς κυρίους αὐτῶν. Πλεῖστα τούτου ἔχομεν παραδείγματα, ἀλλ' ἀρκοῦσιν ἡμῖν οἱ ἑξῆς ὀλίγοι στίχοι περὶ τῆς χαρᾶς τῶν δμωῶν τοῦ Ὀδυσσέως ἐπὶ τῇ ἀφίξει αὐτοῦ. Μαθοῦσαι παρά τινος γραίας τὸ ἀνέλπιστον γεγονός,

> αἱ μὲν ἄρ' ἀμφεχέοντο καὶ ἠσπάζοντ' Ὀδυσῆα
> καὶ κύνεον ἀγαπαζόμεναι κεφαλήν τε καὶ ὤμους
> χεῖράς τ' αἰνύμεναι. Τὸν δὲ γλυκὺς ἵμερος ᾕρει
> κλαυθμοῦ καὶ στοναχῆς, γίγνωσκε δ' ἄρα φρεσὶ πάσας.
> Ὀδ. Χ. 501.

Ἡ ὑπὸ τοῦ ἥρωος αὕτη ἀναγνώρισις πασῶν τούτων τῶν γυναικῶν, μετὰ εἰκοσαετῆ ἀπουσίαν, ἐστὶ τρανὴ ἀπόδειξις τῆς οἰκειότητος, καὶ φιλίας σχέσεως, ἥτις συνέδεε τὸν αὐθέντην πρὸς τοὺς δούλους. Καὶ ὁ Δολίος δέ, γέρων οἰκέτης τοῦ Ὀδυσσέως, μαθὼν τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ, σπεύδει μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν, ἀλλὰ μένει **τεθηπὼς** εἰς τὴν θύραν τῶν Μεγάρων, ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν Βασιλέα. Ἀναγνωρίζει ὅμως αὐτὸν ὁ Ὀδυσσεύς, καὶ "**μειλιχίοις ἐπέεσσι καθαπτόμενος**" καλεῖ εἰς τὸ δεῖπνον, τότε δὲ

> . . . . . . Δολίος δ' ἰθὺς κίε χεῖρε πετάσσας
> ἀμφοτέρας, Ὀδυσεὺς δὲ λαβὼν κύσε χεῖρ' ἐπὶ καρπῷ.
> Ὀδ. Ω. 398.

[1] CAUSIES εἰς Ὀδ. Φ. 218.

Ἐν ᾧ δὲ ἱκανὰ ἤδη ἐλέχθησαν περὶ τοῦ πένθους τοῦ Εὐμαίου, ὅστις κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἔκφρασιν,

> ἀντιθέου γὰρ ἄνακτος ὀδυρόμενος καὶ ἀχεύων
> ἧμαι,
>
> Ὀδ. Ξ. 40.

τὴν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ μαρτυρεῖ ὁ πιστὸς αὐτὸς θεράπων, οὐ μόνον διὰ τῆς ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ τοῦ αὐθέντου ἀγαλλιάσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς κραταιᾶς ἀρωγῆς, ἣν παρέχει αὐτῷ κατὰ τὸν φόνον τῶν μνηστήρων. Ἀφ' ἑτέρου, πλὴν τοῦ αἰπόλου Μελανθίου, ὅστις ἀναβὰς εἰς τὸν θάλαμον τοῦ Ὀδυσσέως, ὑπεξῄρεσε τὰ ἐκεῖ ὅπλα, ὅπως παράσχῃ αὐτὰ εἰς τοὺς μνηστῆρας, Ὀδ. Χ. 142, καὶ τῶν ἀπίστων δμωῶν, οὐδὲν ἄλλο ἀπαντᾷ ἐν τοῖς ἔπεσι παράδειγμα ἀχαριστίας τῶν οἰκετῶν πρὸς τοὺς αὐθέντας, ἢ τιμωρίας παρανομήσαντος δούλου.

Τὴν τῶν δμωῶν ἀπαγχόνισιν ἔνιοι συγγραφεῖς κατακρίνουσιν ὡς λίαν σκληράν· καὶ ἀληθῶς φοβερὸν ἐστὶ τὸ θέαμα τῶν γυναικῶν τούτων κρεμαμένων "**ὡς κίχλαι τανυσίπτεροι ἠὲ πέλειαι**" ἐκ τοῦ κάλω, ὃν ἐπὶ τούτῳ ἐτάνυσεν ὁ Τηλέμαχος ἀπὸ μιᾶς τῶν στηλῶν τοῦ προδόμου μέχρι τοῦ ἐν τῇ αὐλῇ Θόλου. Ὁ τοὺς ἑξῆς στίχους ἀναγνοὺς

> ὡς αἵγ' ἑξείης κεφαλὰς ἔχον, ἀμφὶ δὲ πάσαις
> δειρῇσι βρόχοι ἦσαν, ὅπως οἴκτιστα θάνοιεν.
> ἤσπαιρον δὲ πόδεσσι μίνυνθά περ οὔτι μάλα δήν,
>
> Ὀδ. Χ. 473.

βλέπει ἐπὶ μακρὸν καθ' ὕπνους τοὺς ἀσπαίροντας ἐκείνους πόδας, καὶ καταδιώκεται δίκην ἐφιάλτου ὑπὸ τῆς θλιβερᾶς ταύτης εἰκόνος, ἥτις ἀμέσως ἐπακολουθεῖ, καὶ συμπληροῖ τὴν αἱματηρὰν μνηστηροφονίαν. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὸ τέλος τῆς Ὀδυσσείας ἐστὶ βεβαίως μία τῶν τραγικωτάτων σκηνῶν, ἃς ἐπενόησεν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ἀλλ' ὁ αὐστηρῶς ἐτάζων τὰ ποικίλα ἀνοσιουργήματα τῶν τε μνηστήρων, καὶ τῶν παραδοθεισῶν εἰς αὐτοὺς δμωῶν ἐπὶ σειρὰν ὅλων ἐτῶν, εὑρίσκει τὴν τιμωρίαν οὐχὶ δυσανάλογον πρὸς τὴν ἐνοχήν.

Ἡ κυριωτέρα πηγή, ἐξ ἧς οἱ ἀρχαῖοι ἐπορίζοντο τοὺς δούλους αὐτῶν, ἦν ὁ πόλεμος. Ἁλισκομένης πόλεώς τινος, οἱ μὲν ἄνδρες ἐφονεύοντο, ἐξηνδραποδίζοντο δὲ αἱ γυναῖκες, καὶ τὰ τέκνα, "**Ἄνδρας μὲν κτείνουσι, τέκνα δὲ τ' ἄλλοι ἄγουσι, βαθυζώνους τε γυναῖκας**".

Οὕτως ὁ Ὀδυσσεύς, διηγούμενος τῷ Εὐμαίῳ τὸν εἰς Αἴγυπτον πλοῦν αὐτοῦ, λέγει ὅτι οἱ ἑταῖροι, παρὰ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ, τοὺς μὲν πλουσίους ἀγροὺς τῶν ἐγχωρίων

πόρθεον, ἐκ δὲ γυναῖκας ἄγον καὶ νήπια τέκνα,
αὐτούς τ' ἔκτεινον.

Ὀδ. Ξ. 265.

Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν διηγεῖται ὅτι, τοῦ ἀνέμου ἐξωθήσαντος τὰς νῆας αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἴσμαρον, πόλιν τῶν Κικόνων ἐν Θράκῃ,

. . . . πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτοὺς
ἐκ πόλεως δ' ἀλόχους καὶ κτήματα πολλὰ λαβόντες
δασσάμεθ'

Ὀδ. Ι. 42.

Περίεργον ἐν τούτοις ἐστὶν ὅτι, εἰς ἀμφοτέρας ταύτας τὰς περιπτώσεις, ἐπέρχονται ἀκολούθως πολυπληθεῖς οἱ περίοικοι, κ' ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῶν ἐπιδρομέων, μεγάλην ἐπάγουσιν αὐτοῖς φθοράν. Οὕτως οἱ Κίκονες ἐφόνευσαν ἓξ ἀφ' ἑκάστης Ἀχαϊκῆς νηός, Ὀδ. Ι. 60. Ἐστὶν ἄρά γε τοῦτο ἁπλῆ συγκυρία, ἢ ὁ ποιητής, ἀπεχθανόμενος ἐν τῷ βάθει τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ ψυχῆς τὸ ἀδίκημα, καίτοι σύμφωνον πρὸς τὰ ἔθιμα τοῦ αἰῶνος, ἐκδηλοῖ τυχὸν τὸ μύχιον τοῦτο φρόνημα διὰ τῆς τὴν πρᾶξιν ἐπακολουθούσης τιμωρίας; Τὸ αἴσθημα τοῦτο τοῦ ποιητοῦ, ἐὰν ὑπῆρχεν, ἦν ὅπως δήποτε ἀνώτερον τῆς ἐποχῆς, διότι πλεῖστα ἔχομεν ἐν τοῖς ἔπεσι παραδείγματα τοιούτων ἐξανδραποδισμῶν, οἵτινες ἦσαν ἡ φυσικὴ συνέπεια τῆς ἁλώσεως.

Οὕτως λέγεται ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς τὴν Βρισηΐδα "**ἐκ Λυρνησσοῦ ἐξείλετο πολλὰ μογήσας**" Ἰλ. Β. 690. Τὴν δ' Ἑκαμήδην θυγατέρα τοῦ μεγαλήτορος Ἀρσινόου, ὅτε ὁ αὐτὸς ἥρως ἐπόρθησε τὴν Τένεδον, ἐδώρησαν οἱ Ἀχαιοὶ τῷ πατρὶ αὐτοῦ Πηλεῖ "**οὕνεκα βουλῇ ἀριστεύεσκεν ἁπάντων**". Ἰλ. Λ. 627. Τοιαύτη δὲ ὑπῆρξε ἡ τύχη καὶ τῶν πλείστων Τρῳάδων μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἰλίου. Ὅτι δὲ οὐδ' αἱ γυναῖκες τῶν εὐγενῶν, οὐδ' αὐταὶ αἱ Βασίλισσαι, ἀπέφευγον τὴν φρικτὴν ταύτην μοῖραν, μετεχειρίζοντο δὲ καὶ ταύτας ὡς ἁπλᾶς δούλας οἱ κατακτηταί, βεβαίως ὅπως ἔτι καταφανέστερον τεκμηριώσωσι τὴν εἰς τὸν ἐχθρὸν ἐπιβληθεῖσαν ταπείνωσιν, διδάσκουσιν

ἡμᾶς οἱ λόγοι τοῦ Ἕκτορος, ὅστις προμαντεύει τὸ ἀπαίσιον μέλλον τῆς Ἀνδρομάχης.

Καί κεν ἐν Ἄργει ἐοῦσα πρὸς ἄλλης ἱστὸν ὑφαίνοις,
καί κεν ὕδωρ φορέοις Μεσσηΐδος ἢ Ὑπερείης
πόλλ' ἀεκαζομένη, κρατερὴ δ' ἐπικείσετ' ἀνάγκη
Ἰλ. Ζ. 458.

Φαίνεται δὲ ὅτι διενέμετο ἡ λεία διὰ κλήρου, καὶ ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ ἐλάμβανον τὰς μεγίστας, καὶ καλλίστας μερίδας. Οὕτως ὁ Θερσίτης, ὀνειδίζων τὸν Ἀγαμέμνονα, λέγει αὐτῷ,

. . . . πολλαὶ δὲ γυναῖκες
εἰσὶν ἐνὶ κλισίῃς ἐξαίρετοι, ἅς τοι Ἀχαιοὶ
πρωτίστῳ δίδομεν, εὖτ' ἂν πτολίεθρον ἕλωμεν,
Ἰλ. Β. 228.

Καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς δέ, ἀποῤῥίπτων τὰς προτάσεις τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος πεμφθείσης αὐτῷ πρεσβείας, κ' ἐπιμένων εἰς τὴν περὶ φυγῆς πρότασιν αὐτοῦ, ἀριθμεῖ, μεταξὺ τῶν εἰς τὰς νῆας ἐπιβιβασθησομένων πραγμάτων αὐτοῦ, καὶ τὰς δοθείσας αὐτῷ γυναῖκας.

ἠδὲ γυναῖκας ἐϋζώνους πολιόν τε σίδηρον
ἄξομαι, ἅσσ' ἔλαχόν γε
Ἰλ. Ι. 367.

Ἀφ' ἑτέρου δὲ οὐδέποτε ἀναφέρεται ἐν πολέμῳ δουλωθεὶς ἀνήρ, καθόσον κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς ἐκείνους χρόνους οἱ αἰχμάλωτοι πάντες ἐφονεύοντο. Φαίνεται ἑπομένως ὅτι **δορυάλωτοι** ἐκαλοῦντο οἱ ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ δουλωθέντες, καὶ ἀνδρωθέντες εἶτα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ δεσπότου αὐτῶν.

Καὶ φρονοῦσι μέν τινες, ὅτι ὑφίσταται διάκρισις παρ' Ὁμήρῳ μεταξὺ τῶν δορυαλώτων, καὶ τῶν ἐν δουλείᾳ γεννηθέντων δούλων, ὧν οἱ μὲν πρῶτοι ἀπεκαλοῦντο **δμῶς** καὶ **δμωή**, οἱ δὲ δεύτεροι **ἰδίως δοῦλοι**. Ἰλ. Ι. 658. Σ. 28. Ὀδ. Α. 147. 398. Ἀλλ' ὁ Nitzsch[1] καὶ Terpstra[2] ἀποκρούουσι τὴν διάκρισιν ταύτην, καὶ δικαίως, καθ' ὅσον, ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς οὐδόλως ἀπαντᾶται τὸ ἀρσενικὸν τοῦ δούλη **δοῦλος**, φαίνεται ὅτι πράγματι, ἢ οὐδόλως ὑπῆρχον, ἢ σπανιώτατοι ἦσαν δοῦλοι γεννηθέντες ἐν καταστάσει δουλείας, τῆς

[1] Nitzsch εἰς Ὀδ. Δ. 10.
[2] Terpstra, Antiquitas Homerica L. II. Cap. XX. § I.

τεκνοποιΐας μὴ συγχωρουμένης εἰς τ' ἀτυχῆ ταῦτα ὄντα, καὶ τῆς πρὸς γάμον ἀδείας παρεχομένης αὐτοῖς, ὡς εἴδομεν, μόνον εἰς ἀμοιβὴν μακρῶν ὑπηρεσιῶν. Πράγματι δὲ οὐδόλως ἐπεζήτουν οἱ ἀρχαῖοι τὴν δι' ἐπιμιξίας αὔξησιν τῶν δούλων, ὅτε δ' ἐπετρέπετο ὁ γάμος, συνεπήγετο οὗτος καὶ πλήρη σχεδὸν ἐλευθερίαν· ὥστε οὐδόλως πιθανὸν ὅτι τὰ ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς γεννώμενα τέκνα ἐχαρακτηρίζοντο εἶτα εἰδικῶς διὰ τῆς ἐπωνυμίας **δοῦλος**. Καὶ ὁ Ἡρόδοτος δὲ συνιστᾷ ῥητῶς τοὺς ἀγάμους δούλους[1].

Ἐν τούτοις, καίτοι οἱ πλεῖστοι τῶν δούλων ἐν πολέμῳ ἡλίσκοντο, γνωστὴ ἦν ἐπίσης καὶ ἡ σωματεμπορία. Ἐν τοῖς ἀξέστοις ἐκείνοις χρόνοις τὸ ἐμπόριον ὀλίγον διέφερε τῆς πειρατείας, εὐχερῶς δὲ οἱ τοιοῦτοι πειραταί, προσπελάζοντες εἰς ἀπροστατεύτους ἀκτάς, ἥρπαζον οὓς ἠδύναντο τῶν κατοίκων, καὶ εἶτα ἐπώλουν αὐτοὺς μακρὰν τῆς πατρίδος. Ἀπαίσιον βεβαίως τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ μὴ καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους διεξήγετο ἄλλως ἡ σωματεμπορία παρ' Εὐρωπαίων καὶ Χριστιανῶν, μὴ καὶ νῦν ἔτι τρέφωνται ἄλλως τὰ χαρέμια τοῦ Μουσουλμανικοῦ κόσμου; Ὁ Ἀμερικανικὸς πόλεμος, δι' οὗ καὶ μόνου ἐξεῤῥιζώθη ἡ φαγέδαινα αὕτη ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ μᾶλλον πεπολιτισμένου λαοῦ τῆς ὑφηλίου ἐστὶ πρόσφατον ἔτι γεγονός. Αὐτὴ ἡ Εὐρύκλεια, καὶ ὁ Εὔμαιος, τοιουτοτρόπως ὑπὸ Φοινίκων πειρατῶν ἐν τῇ νεαρᾷ αὐτῶν ἡλικίᾳ ἡρπάγησαν, καὶ ἠγοράσθησαν εἶτα ὑπὸ τοῦ Λαέρτου. Καὶ τὴν μὲν Εὐρύκλειαν ἐπρίατο

πρωθήβην ἔτ' ἐοῦσαν, ἐεικοσάβοια δ' ἔδωκεν,
Ὀδ. Α. 431.

καθ' ἣν δὲ ποιεῖται ὁ Εὔμαιος τῷ Ὀδυσσεῖ διήγησιν, εἶχον ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὡς τροφὸν γυναῖκα Φοίνισσαν, ἥτις, ἁρπαγεῖσα ποτὲ ἐν ᾧ ἐπέστρεφεν ἐκ τοῦ ἀγροῦ ὑπὸ "**ληϊστόρων ἀνδρῶν Ταφίων**", ἠγοράσθη ἀντὶ **ἀξίου ὤνου** ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Αὕτη δὲ συνεννοηθεῖσα μετὰ Φοινίκων πειρατῶν, οἵτινες εἶχον ἔλθει πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα

τρῶκται, μυρί' ἄγοντες ἀθύρματα νηὶ μελαίνῃ
Ὀδ. Ο. 416.

[1] REITEMEIER, Σ. 19.

δραπετεύει μετ' αὐτῶν, καὶ συμπεριλαμβάνει καὶ τὸν παῖδα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι πλουσίων λύτρων

. . . . ὁ δ' ὑμῖν μυρίον ὦνον
ἄλφοι, ὅπῃ περάσητε κατ' ἀλλοθρόους ἀνθρώπους.
'Οδ. Ο. 453.

Φαίνεται δὲ ὅτι, οὐ μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπωλοῦντο δοῦλοι ἄλλοθεν φερόμενοι, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον συνέβαινεν ἐνίοτε, πεμπομένων εἰς ξένα μέρη πρὸς πώλησιν τῶν δούλων ἐξ Ἑλλάδος. Οὕτως βλέπομεν τοὺς μνηστῆρας σκώπτοντας τὸν Ὀδυσσέα καὶ Εὔμαιον, διεισδύσαντας εἰς τὸ Μέγαρον ὑπὸ τὴν μορφὴν ἐπαιτῶν, καὶ προτείνοντας τῷ Τηλεμάχῳ τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν πρὸς πώλησιν εἰς Σικελίαν.

τοὺς ξείνους ἐν νηῒ πολυκληῗδι βαλόντες
ἐς Σικελοὺς πέμψωμεν, ὅθεν κέ τοι ἄξιον ἄλφοιν.
'Οδ. Υ. 383.

Λανθάνει ἑπομένως, ἢ κἂν ὑπερβάλλει ὁ Τίμαιος, λέγων παρ' Ἀθηναίῳ[1] ὅτι "— **οὐκ ἦν πάτριον τοῖς Ἕλλησιν ὑπ' ἀργυρωνήτων τὸ παλαιὸν διακονεῖσθαι**". — Ἀλλὰ πιστεύομεν οὐχ ἧττον ὅτι τ' ἀναφερόμενα παραδείγματα ἀπετέλουν μᾶλλον ἐξαιρέσεις, οὐδ' ὑπῆρχε πράγματι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀνεγνωρισμένον καὶ γενικὸν ἐμπόριον τῶν δούλων. Τὸ θλιβερὸν τοῦτο ἔθος εἰσήχθη πολὺ ἀργότερον, τῶν Χίων δόντων τὸ παράδειγμα[2].

ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΔΟΥΛΩΝ.

Διάφορος ἦν κατὰ τὰς περιστάσεις ἡ ἀξία τῶν δούλων. Τὴν Εὐρύκλειαν λέγεται ἀγοράσας ὁ Λαέρτης ἀντὶ εἴκοσι βοῶν, "**εἰκοσάβοια δ' ἔδωκε**", τιμήματος μεγάλου, καὶ καθ' ἀδοκεῖ ἐκτάκτου, δι' ὃ καὶ

ἶσα δέ μιν κεδνῇ ἀλόχῳ τίεν ἐν μεγάροισιν.
'Οδ. Α. 432.

---

1 Ἀθήναιος, Σ. 164.

2 HERMANNS Privataltertühmer. §. XI. H. RICHARD. De Servis apud Homerum. Berlin, 1850. 7.

Πράγματι δὲ ὁ Ἀχιλλεὺς εἰς τοὺς παρὰ τὸν τάφον τοῦ Πατρόκλου ἐπικηδείους ἀγῶνας, μεταξὺ ἄλλων βραβείων, τάττει καὶ δούλην, ἥτις

πολλὰ δ' ἐπίστατο ἔργα, τίον δὲ ἑ τεσσαράβοιον,

Ἰλ. Ψ. 705.

ἐξ οὗ φαίνεται πιθανόν, ὅτι μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀριθμῶν ἔκειτο ἡ συνήθης ἀξία καλῆς δούλης. Ὁ Reitemeier λαμβάνει ὡς μέσον ὅρον τοὺς δέκα βόας, ὁ δὲ Lenz, μετά τινας δισταγμούς, παραδέχεται τὴν γνώμην ταύτην.

Περὶ δὲ τῆς ἀξίας τῶν ἀῤῥένων οὐδὲν γνωρίζομεν. Ὁ αὐτὸς Reitemeier φρονεῖ ὅτι ἤξιζον ὅσον καὶ αἱ γυναῖκες, ὑπολογίζει δὲ ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς, ὅστις εἶχε πεντήκοντα δμῳάς, καὶ πιθανῶς ἰσαρίθμους δούλους, ἐκέκτητο ἐν αὐτοῖς ἀξίαν χιλίων περίπου βοῶν. Τὴν ἐκτίμησιν ταύτην, καίτοι παρακεκινδυνευμένην, θεωροῦμεν ἐν πάσῃ περιπτώσει οὐχὶ ὑπέρογκον δι' ἐποχήν, καθ' ἣν τὰ κτήνη, ἐν οἷς συγκατελέγησαν ἀείποτε καὶ οἱ δοῦλοι, ἀπετέλουν τὸ κύριον τῆς περιουσίας μέρος. Ἀρκεῖ εἰς ἀπόδειξιν τούτου τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰφιδάμα, χορηγήσαντος εἰς τὴν μνηστὴν αὐτοῦ, λόγῳ προγαμιαίας δωρεᾶς, ἑκατὸν μὲν βοῦς, χιλίους δὲ ἄρνας καὶ αἶγας. Ἰλ. Λ. 244. Εὑρίσκομεν δὲ ἀναφερομένας δούλας ἐκ Λέσβου, Ἰλ. Ι. 128, Σκύρου, Ἰλ. Ι. 667, Ἠπείρου, Ὀδ. Η. 7, Σικελίας, Ὀδ. Ω. 210, Φοινίκης, Ὀδ. Ο. 416 καὶ Σιδῶνος, Ἰλ. Ζ. 290, αἵτινες καὶ ἰδιαζόντως ἐτιμῶντο, πιθανῶς ἕνεκα τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτῶν ἐπιτηδειότητος περὶ τὰ γυναικεῖα ἐργόχειρα.

ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΩΝ ΔΟΥΛΩΝ.

Ποικίλα ἦσαν τῶν δούλων τὰ καθήκοντα, καθ' ὅσον εἰς αὐτοὺς ἀνετίθεντο πᾶσαι αἱ οἰκιακαί, καὶ ἀγροτικαὶ ἐργασίαι, εὐχερὴς δ' ἀποβαίνει, διὰ τῆς παραθέσεως τῶν διαφόρων χωρίων, ἡ διαγραφὴ εἰκόνος ὁπωσοῦν ἀκριβοῦς τῶν ἀσχολιῶν τούτων.

Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες ἐχρησίμευον ἰδίως διὰ τὰς βαρυτέρας ἐργασίας· οἱ ἐν τῷ οἴκῳ μένοντες ἐπεμελοῦντο τῶν σταύλων, ἐζεύγνυον τὰς ἁμάξας, Ὀδ. Ζ. 69, ἔσφαζον τ' ἀναγκαῖα εἰς τὰ δεῖπνα ζῶα, καὶ τὰ τοιαῦτα. Οἱ δ' ἐπίλοιποι, οἵτινες ἀπετέλουν

τὴν μεγάλην πλειονότητα, ἦσαν γεωργοί, βοσκοί, κηπουροί, κ' ἐνὶ λόγῳ χειρώνακτες πάσης φύσεως. Αὐτοὶ ἐκαλλιέργουν πάσας τοῦ δεσπότου αὐτῶν τὰς γαίας, ἔβοσκον τὰ ποίμνια, κ' ἐφρόντιζον περὶ πάντων τῶν εἰς τὰ τοιαῦτα σχετιζομένων. Ὑπῆρχον δὲ διάφοροι μεταξὺ αὐτῶν κατηγορίαι, ἐξαρτώμεναι βεβαίως ἐκ τῆς διαφόρου ἱκανότητος, καὶ τῆς μακροχρονίου ὑπηρεσίας. Οὕτως τινὲς ἐξήσκουν καθήκοντα, κ' ἐκέκτηντο πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν ἀληθῶν ἐπιστατῶν, ὁ δὲ συβώτης Εὔμαιος, καίτοι οὐδέποτε ἐντελῶς ἀπελευθερωθείς, εἶχεν ἴδιον δοῦλον, τὸν Μεσαύλιον, ὅστις ἐβοήθει καὶ διηκόνει αὐτῷ ἐν πᾶσι, καὶ ὃν εἶχεν ἀγοράσει παρὰ τῶν Ταφίων δι' ἰδίων χρημάτων. Ὀδ. Ξ. 452.

Τῶν δὲ γυναικῶν αἱ ἐργασίαι, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἴπομεν, περιωρίζοντο ἰδίως ἐντὸς τοῦ οἴκου, ὅπου περὶ πάντων αὐταὶ ἐφρόντιζον. Καὶ τὴν μὲν πρωΐαν ἤναπτον τὸ πῦρ, καὶ διετήρουν αὐτὸ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας. Ὀδ. Σ. 310, ἐκόμιζον ὕδωρ ἐκ τοῦ φρέατος, Ὀδ. Υ. 161, καὶ διηυθέτουν εἶτα τὰς αἰθούσας, καθαρίζουσαι αὐτὰς καὶ τὰ ἔπιπλα, καὶ ἁπλοῦσαι ἐπὶ τῶν θρόνων τοὺς τάπητας. Ὅτε δὲ προσήγγιζεν ἡ ὥρα τοῦ δείπνου, προητοίμαζον τὰς τραπέζας, ἔφερον τὸν ἄρτον καὶ τὰ κρέα, κ' ἐμίγνυον τὸν οἶνον εἰς τοὺς κρατῆρας. Κατακλινομένων δὲ τῶν δαιτυμόνων, ἐκόμιζον ὕδωρ πρὸς νίψιμον τῶν χειρῶν εἰς κανᾶ, συνήθως χρυσᾶ παρὰ τοῖς μεγιστᾶσι, κ' ἔχεον αὐτὸ ὑπὲρ ἀργυρᾶς λεκάνας. Συντελεσθέντος δὲ τοῦ δείπνου, ἀπῆγον καὶ αὖθις τὰς τραπέζας, κ' ἐκαθάριζον αὐτάς, ὡς καὶ τὰ χρησιμεύσαντα ἀγγεῖα.

Αὐταὶ εἰσὶ πρὸς τούτοις αἱ λούουσαι καὶ ἀλείφουσαι, τούς τε δεσπότας αὐτῶν, καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν ξενιζομένους, εἰς οὓς, μετὰ τὸ λουτρόν, ἐκόμιζον τὰ καθαρὰ ἱμάτια. Ἰλ. Χ. 442. Ὀδ. Θ. 433. Τὸ δ' ἑσπέρας ἡτοίμαζον τὰς κλίνας, διὰ μὲν τοὺς κυρίους αὐτῶν ἐν τῷ οἴκῳ, διὰ δὲ τοὺς ξένους, ἐὰν ὑπῆρχον, ἐν τῷ προδόμῳ, καὶ ὡδήγουν αὐτοὺς μέχρι τῆς θύρας, φέρουσαι λαμπάδας. Ὀδ. Ψ. 177, 289. Τοῦτο δέ, διότι ὁ μόνιμος φωτισμὸς τῶν διαφόρων τῆς οἰκίας μερῶν δι' ἐλαίου, ἢ ἑτέρας τινὸς τοιαύτης ὕλης, ἐτύγχανεν εἰσέτι ἄγνωστος, δι' ὃ καί, ὁσάκις περιέρχονται ἐν αὐτῷ οἱ ἐνοικοῦντες, προηγοῦνται αὐτῶν δᾳδοῦχοι. Ἡ Εὐρύκλεια, ἥτις ἀναθρέψασα τὸν Τηλέμαχον, ἐθεωρεῖτο ὡς δευτέρα αὐτοῦ μήτηρ, ἀκολουθεῖ αὐτὸν

κ' ἐντὸς τοῦ κοιτῶνος, ἀναμένει μέχρις οὗ ἀποδυθῇ, κρεμᾷ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, **πτύξασα** αὐτά, εἰς τὸν παρὰ τὴν κλίνην πάσσαλον, καὶ τότε μόνον ἀποσύρεται, κλείουσα ὄπισθεν αὐτῆς τὴν θύραν. Ὀδ. Α. 440.

Πλὴν τῶν ἐργασιῶν τούτων εἶχον αἱ γυναῖκες καὶ πάντα τὰ ἐργόχειρα, περὶ ὧν ἐγένετο ἤδη λόγος, ὡς καὶ τὴν κατασκευὴν σύμπαντος τοῦ ἱματισμοῦ τῆς οἰκογενείας.

Ἕτερον τῶν γυναικῶν καθῆκον ἦν τὸ ἄλεσμα τοῦ ἀλεύρου, καὶ πιθανῶς ἡ κατασκευὴ τοῦ ἄρτου. Εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ὀδυσσέως ὑπῆρχον δώδεκα τοιαῦται ἀλετρίδες, ἐργαζόμεναι δι' ὅλης τῆς ἡμέρας. Μίαν δὲ αὐτῶν, ἥ τις ἦν ἀσθενοῦς κράσεως, **ἀφαυροτάτη**, καὶ εἰργάζετο βραδέως, ἀκούει ἀκόμη ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν βαθείᾳ νυκτί. Ὀδ. Υ. 110.

Κατερχόμεναι εἰς τὸ δῶμα αἱ δμωαὶ συνώδευον τὴν κυρίαν αὐτῶν, ἡτοίμαζον αὐτῇ θρόνον, καὶ προσῆγον τὸ ἐργόχειρον αὐτῆς. Κ' ἐξερχόμεναι δὲ τοῦ οἴκου συνώδευον αὐτήν. Οὕτως τὴν Ἑλένην, καταλείπουσαν τὸν θάλαμον, ἀκολουθοῦσιν ἡ Ἀδράστη, φέρουσα εὔτυκτον κλισίην, ἡ Ἀλκίππη, κομίζουσα μαλακὸν τάπητα, καὶ ἡ Φυλώ, προσάγουσα ἀργυροῦν τάλαρον, δῶρον τῆς Βασιλίσσης τῶν Αἰγυπτίων Θηβῶν Ἀλκάνδρης. Ὀδ. Δ. 127. Ἀπεστέλλοντο δὲ συνεχῶς καὶ μόναι ἐκτὸς τοῦ οἴκου, ὅπως ἐπιτελέσωσι διάφορα παραγγέλματα. Οὕτως ὁ Πείραιος ζητεῖ παρὰ τοῦ Τηλεμάχου τὴν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ἀποστολὴν γυναικῶν, ὅπως παραλάβωσι τὰ δῶρα τὰ δοθέντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Μενελάου, Ὀδ. Ρ. 76.

ΠΛΗΘΥΣ ΤΩΝ ΔΟΥΛΩΝ.

Ὡς ἀπίστευτος ἐθεωρήθη παρὰ πολλῶν ἡ πληθὺς τῶν ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ ἀναφερομένων δούλων. Οὕτως ὁ Ὀδυσσεὺς λέγει ὅτι εἶχέ ποτε δεκακισχιλίους οἰκέτας — **ἦσαν δὲ δμῶες μάλα μυρίοι**, Ὀδ. Τ. 78, ἀλλὰ καταφανῶς ἡ φράσις αὕτη περιέχει ὑπερβολήν, καίτοι εὑρεῖαι βεβαίως ἦσαν αἱ κτήσεις τοῦ Βασιλικοῦ οἴκου τῆς Ἰθάκης, κ' ἐπομένως πολλοὶ οἱ ἐπ' αὐτῶν ἐργαζόμενοι. Ἀφ' ἑτέρου δὲ θεραπαινίδες ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ὀδυσσέως εἴδομεν ὅτι ὑπῆρχον μόνον πεντήκοντα, καὶ ἰσάριθμοι ἐν τῷ Μεγάρῳ τοῦ Ἀλκινόου.

Ἄλλως τε πολλοὶ ὑπάρχουσι λόγοι δικαιολογοῦντες τὴν πληθὺν ταύτην, ἄνευ προσφυγῆς εἰς τὴν ἄτοπον γνώμην τοῦ Reitemeier[1], φρονοῦντος ὅτι οἱ Ὁμηρικοὶ οἶκοι ἦσαν εἶδος ἐργοστασίων, καὶ ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν πολυαρίθμων δμωῶν ἐν αὐτοῖς κατασκευαζόμενα χειροτεχνήματα ἐπωλοῦντο. Καὶ πρῶτον ληφθήτω ὑπ' ὄψιν πόσον ἦσαν συνήθως πολυπληθεῖς οἱ τὸν Ὁμηρικὸν οἶκον οἰκοῦντες, καθόσον ἔμενον ἐν αὐτῷ, μετὰ τὸν γάμον, καὶ πάντες οἱ υἱοί. Μὴ λησμονῶμεν δὲ ὅτι παρὰ τῷ Βασιλεῖ ἢ μεγιστᾶνι, διότι περὶ τοιούτων οἴκων πρόκειται ἰδίως ἐνταῦθα, διέτριβον καὶ ἤσθιον διαρκῶς οἱ εὐπατρίδαι, καὶ ἄλλοι αὐτοῦ οἰκεῖοι, ὅπερ φυσικῶς ἐπέβαλεν εὐρεῖαν ὑπηρεσίαν. Ὡς εἴδομεν, παρὰ τῷ Ὀδυσσεῖ δώδεκα ὑπῆρχον ἀλετρίδες, μὴ συγκαταλεγόμεναι πιθανῶς εἰς τὰς πεντήκοντα, ἐν ᾧ ἕτεραι εἴκοσιν ἐχρησίμευον διαρκῶς ὡς ὑδροφόροι. Ἄλλως τε, καὶ μὴ πωλουμένων τῶν ἐργοχείρων, ἀπῃτεῖτο μέγας ἀριθμὸς γυναικῶν πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν, καθ' ὅσον, ὡς εἴδομεν, ἦσαν πολυπληθέστατα. Καὶ μόνα τὰ ἐνδύματα οἰκογενείας, οἵα ἡ τοῦ Πριάμου, ἥτις συνέκειτο ἐξ ἑξήκοντα τριῶν διαφόρων οἴκων, ἐξήρκουν βεβαίως ὅπως ἀπασχολήσωσι πεντήκοντα γυναῖκας. Πλὴν δὲ τούτου εἴδομεν ἤδη, ὅτι οἱ διανθεῖς πέπλοι, οἱ πολυποίκιλοι τάπητες, καὶ τὰ πλούσια καλύμματα, ἀπετέλουν μέγα μέρος τῆς περιουσίας καλῶς κατηρτισμένου οἴκου, καὶ ἰδίως ἐτιμῶντο. Ὥστε, οὐ μόνον αἱ ἀποθῆκαι ἐτηροῦντο πλήρεις τῶν τοιούτων χειροτεχνημάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπετέλουν ταῦτα ἓν τῶν κυριωτέρων εἰς τοὺς ξένους διδομένων δώρων. Οὐδ' ἦσαν τὰ τοιαῦτα δῶρα ὀλίγα ἢ εὐτελῆ, ὡς διδάσκει ἡμᾶς τὸ παράδειγμα τοῦ Ὀδυσσέως, ὅστις διηγεῖται τῷ Λαέρτῃ ὅτι ἔδωκέ ποτε, πλὴν δώδεκα ταλάντων ἐναργέος χρυσοῦ, ἀνθεμόεντος παναργύρου κρατῆρος, καὶ τεσσάρων ἐκλεκτῶν γυναικῶν, προσέτι καὶ

> δώδεκα δ' ἁπλοΐδας χλαίνας, τόσσους δὲ τάπητας,
> τόσσα δὲ φάρεα καλά, τόσους δ' ἐπὶ τοῖσι χιτῶνας.
> Ὀδ. Ω. 277.

Ὥστε, τῇ ἀληθείᾳ, ἀφ' οὗ καὶ αὗται αἱ γυναῖκες ἀπετέλουν μέρος τοῦ δώρου, οὐδὲν ἔχει πλέον τὸ ἀσύνηθες ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν.

[1] Reitemeier, Σ. 24.

Ἐτιμᾶτο δὲ ἡ καλλονὴ εἰς τὰς δούλας ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐλευθέρας, καὶ πολλάκις ἀποδίδονται εἰς ἀμφοτέρας παρὰ τοῦ ποιητοῦ τὰ αὐτὰ τιμητικὰ ἐπίθετα.

ΕΜΜΙΣΘΟΙ ΥΠΗΡΕΤΑΙ.

Πλὴν τῶν δούλων φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ καὶ ὑπηρέται ἔμμισθοι, ἤτοι πολῖται ἐλεύθεροι, καταφεύγοντες ἕνεκα πενίας, ἢ ἄλλων λόγων, παρά τινι κυρίῳ, κ' ἐργαζόμενοι, ὅπως πορίζωνται τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Τοιούτους μισθωτοὺς βοσκούς, πλὴν τῶν δούλων αὐτοῦ, εἶχε, καθ' ἃ δοκεῖ, καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, καθ' ὅσον λέγεται ὅτι τὸ ποίμνιον αὐτοῦ

> βόσκουσι ξεῖνοί τε καὶ αὐτοῦ βώτορες ἄνδρες
>
> Ὀδ. Ξ. 103.

Τοιαύτη δὲ ἦν καὶ ἡ προσφιλὴς γραῖα ὑπηρέτρια τῆς Ἑλένης ἐν Λακεδαίμονι, ἧς τὴν μορφὴν λαμβάνει ἡ Ἀφροδίτη, Ἰλ. Γ. 388. Καὶ τέλος ἐπὶ μισθῷ, ὡς ἀλλαχοῦ εἴδομεν, εἰσέρχεται ἡ Δημήτηρ ὡς τροφὸς εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κελεοῦ. Πλὴν δὲ τούτου φαίνεται ἀναμφίβολον ὅτι ὑπῆρχον καὶ γυναῖκες ἐπὶ ἡμερομισθίῳ ἐργαζόμεναι, καθόσον ἐν τῇ ὡραίᾳ ἐκείνῃ παραβολῇ τῶν συμπλεκομένων, ὀπισθοχωρούντων, καὶ αὖθις συνεχομένων ὁπλιτῶν πρὸς τοὺς ὀδόντας τῆς πρὸς κτένισμα τῶν ἐρίων μηχανῆς, λέγεται ὅτι ἡ ἐργαζομένη γυνὴ ἐποίει τοῦτο "**ἵνα παισὶν ἀεικέα μισθὸν ἄρηται**". —

ΜΕΡΟΣ Γ΄.

Η ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Προκειμένου περὶ τῆς θεραπείας τοῦ σώματος προτάσσομεν φυσικῶς τὸν περὶ τῶν ἐνδυμάτων λόγον. Παρατηροῦμεν δὲ ἀμέσως ὅτι, παραβαλλομένη πρὸς τὰς συγχρόνους, ἡ ἐνδυμασία, ἡ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, καὶ αὐτὰς ἀκόμη τὰς πολυτελεστέρας αὐτῆς ἐποχὰς ἐν χρήσει, ἦν ἁπλουστάτη. Τὸ κλίμα, ἀφ' ἑνός, καὶ ἡ ἔμφυτος τοῦ καλοῦ ἔννοια ἀφ' ἑτέρου, ἐλευθέρα τῆς βαρβάρου δεισιδαιμονίας, ὅτι ἡ αἰδὼς ἀπαιτεῖ τὴν ἐντελῆ ἐπικάλυψιν τῶν μελῶν δι' ἀνωφελοῦς ἐνδυμάτων φόρτου, περιέστελλον τὴν ἐνδυμασίαν εἰς τὰ ἀπολύτως μόνον ἀναγκαῖα.

Ἐν Ἑλλάδι, ὅπου τὸ φίλτρον τοῦ ὡραίου ἐπλήρου καὶ τὸν δημόσιον καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον, γενικῶς ἐλατρεύετο τὸ κάλλιστον τῆς φύσεως πλάσμα. τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, τοὺς ποιητὰς ἐμπνέον, κ' ἐπιφοιτῶν κατ' ὄναρ εἰς τοὺς γλύπτας, οἵτινες εἶτα εἰς τὰς ὀπτασίας ταύτας ἔδιδον τὴν μορφὴν τῆς ἀναδυομένης Ἀφροδίτης, ἢ τῆς παρθένου Ἀθηνᾶς. Ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἔτι ἡλικίας δι' ἀσκήσεων ἐν ἐλευθέρῳ, καὶ γυμνικῶν ἀγώνων καὶ αὐτῶν τῶν κορῶν, κατε-

ΙΛΙΟΥ ΠΕΡΣΙΣ, ΤΟ ΜΕΛΑΘΡΟΝ ΤΟΥ ΠΡΙΑΜΟΥ.

βάλλετο πᾶσα προσπάθεια πρὸς τελειοποίησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς καλλονῆς τοῦ σώματος, ὅτε δὲ ἐπήρχετο ἡ ἥβη, καὶ ἡ καλλονὴ αὕτη ἐξήνθει ἐν παντὶ αὐτῆς τῷ πλούτῳ, ἣν φυσικὴ ἡ μὴ συγκάλυψις αὐτῆς δι' ἀκόμψων ἐνδυμάτων, καὶ μετὰ δικαίας ὑπερηφανείας ἐπεδείκνυεν ἡ παρθένος εὔτορνον κνήμην, ἢ στῆθος ὑπισχνούμενον τροφὴν εἰς ἥρωας. Πόσον δὲ πλειοτέρα ἡ ἀληθὴς εὐσχημοσύνη, ἡ εὐγένεια τοῦ φρονήματος ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, ἢ ἐν ἑτέραις, ὅτε ψευδαιδημόνως τὰ πάντα συγκαλύπτονται, ὅπως διακαεστέρους ὑπεκκαύσωσι πόθους, φανερὸν τοῖς πᾶσι. Παρατηροῦμεν προσέτι, ὅτι βεβαίως μὲν ἐπῆλθον μετὰ τῶν αἰώνων δευτερεύουσαί τινες παραλλαγαὶ κατὰ τὸν ἱματισμόν, καὶ εἰσήχθησαν, ἰδίως μετὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, πλεῖστα πολυτελείας ἀντικείμενα τέως ἄγνωστα, ἀλλὰ κατὰ τὰ κυριώτερα οὐχ ἧττον διέμεινεν ἡ περιβολὴ τοῦ σώματος ἡ αὐτή.

Καὶ κατ' αὐτὴν δὲ ἤδη τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν εὑρίσκομεν τὴν ἐνδυμασίαν ὁμοίαν σχεδὸν πρὸς τὰς ἀργότερον ἐν χρήσει, καὶ ἀκριβῶς γνωστάς, οὐδὲ περιετίθετο ἡ καλὴ Ἀσπασία πλείονα τῆς σεμνῆς Πηνελόπης. Βάσις τοῦ ἱματισμοῦ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὑπῆρξαν ἀείποτε τετράγωνα, ἢ ἐπιμήκη ὑφασμάτων τεμάχια, γραφικῶς περὶ τὸ σῶμα ῥιπτόμενα, ἢ διπλούμενα. Ἡ κανονικότης τῶν πτυχῶν ἦν ἡ κυρία φροντὶς τοῦ περιβαλλομένου, αἱ δὲ κατὰ τὰ διαφόρους ἐποχὰς μικραὶ παραλαγαὶ περιωρίζοντο εἰς τὰ κοσμήματα τὰ ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων τούτων, ἢ εἰς ἀσημάντους βελτιώσεις περὶ τὸν τρόπον τοῦ φέρειν αὐτά. Ὀρθῶς ἑπομένως παρατηρεῖ ὁ Weiss[1] ὅτι "— Die griechische Tracht, hinsichtlich der Gewandung, durch alle Epochen auf der Verwendung nur dem vom Weber gelieferten, mehr oder minder umfangreichen, oblongen Gewebe, zu hemdförmigen Unterkleidern, und mantelartigen Umwürfen, beharrt habe.

[1] Ἤτοι — "Ὁ Ἑλληνικὸς ἱματισμός, καθόσον ἀφορᾷ τὴν περιβολήν, περιωρίζετο κατὰ πάσας τὰς ἐποχὰς εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ὑπὸ τοῦ ὑφαντοῦ κατασκευαζομένων, μειζόνων ἢ ἐλασσόνων, ἐπιμήκων ὑφασμάτων, εἴτε πρὸς περίθεσιν ἐν εἴδει χιτώνων, εἴτε πρὸς ἐπίρριψιν ἐν εἴδει μανδυῶν. Πᾶσαι αἱ μεταβολαί, ἃς ὑπέστη διὰ τῶν αἰώνων, ἀφορῶσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν καὶ ἰδίως τὸν τρόπον καθ' ὃν διετίθεντο τὰ τετράγωνα ταῦτα ὑφάσματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ μεταλλαγὰς περὶ τὴν κατασκευήν, καὶ τὴν ἐπικόσμησιν αὐτῶν". Weiss. Costümkunde I. Σ. 703.

Alle Wandlungen, denen sie im Laufe der Zeit unterworfen ward, beruhten somit zumeist, einerseits auf der Weise sich jener viereckigen Gewandstücke zu bedienen, andererseits auf dem Wechsel in deren stoffigen und ornamentalen Beschaffenheit."

Ἀλλ' ἤδη ἐπὶ τὰ καθέκαστα. Καὶ πρῶτον διακρίνομεν δύο τάξεις ἐνδυμάτων, εἰς ἃς διαστέλλονται τὰ μερικὰ τοῦ ἱματισμοῦ ἀντικείμενα, τὰ κυρίως **ἐνδύματα**, ἀμέσως ἐπὶ τοῦ σώματος τιθέμενα, καὶ τὰ **περιβλήματα**, ἐπιῤῥιπτόμενα δίκην μανδύου. Περὶ ἑκάστης τῶν γενικῶν τούτων κατηγοριῶν, αἵτινές εἰσι κοιναὶ δι' ἀμφότερα τὰ φῦλα, πραγματευόμεθα ἰδίως ἐν τοῖς ἑξῆς.

ΑΝΔΡΙΚΗ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ.

Οἱ ἄνδρες ἔφερον πρῶτον, καὶ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ σώματος, **χιτῶνα**, ἤτοι τεμάχιον ὑφάσματος, συνήθως μαλλίνου, ὅπερ ἐδιπλοῦτο ἐπὶ τοῦ στήθους, καὶ συνηρμόζετο διὰ πόρπης ἐπὶ τοῦ ὤμου, πρὸς τὸ μέρος, ὅπου συνέπιπτον αἱ δύο ἄκραι· ἔμενε δὲ καθ' ἅπαν τὸ μῆκος αὐτῆς ἀνοικτὴ κ' ἐλευθέρα ἡ πλευρά, πλὴν τῆς ἐν λόγῳ πόρπης. Πρὸς τὸ ἕτερον δὲ μέρος, τὸ κεκλεισμένον, ὑπῆρχεν ὀπὴ διὰ τὸν δεξιὸν βραχίονα. Οἱ βραχίονες ἔμενον γυμνοί, περὶ δὲ τὴν ὀσφὺν προσεδεῖτο ζώνη συμπυκνοῦσα εἰς πτυχὰς τὸν χιτῶνα, ὅστις ἄνωθεν αὐτῆς κατ' ἀρέσκειαν συρόμενος, ἐβραχύνετο, ἵνα μὴ παρακωλύῃ τὸ βάδισμα, καὶ ἰδίως τὸν δρόμον. Ἀλλὰ κ' ἐλευθέρως κρεμάμενος μόλις ἔφθανε, κατ' ἃ δοκεῖ, ὁ ἀνδρικὸς χιτὼν ἄχρι τοῦ γόνατος. Ἰλ. Κ. 21. Ὀδ. Ο. 60.

Περὶ τὸν χιτῶνα διετίθετο εἶτα ἡ **χλαῖνα**. Ἦν δὲ αὕτη συνήθως τετράγωνος, ἢ στρογγυλλοειδής, καὶ διαπερωμένη ὑπὸ τὴν ἀριστερὰν μασχάλην, ἐφέρετο ὑπὲρ τὸν δεξιὸν ὦμον, τῆς ἄκρας ῥιπτομένης αὖθις ὑπὲρ τὸν ἀριστερόν. Ἦν δὲ καὶ ἡ χλαῖνα συνήθως μάλλινος, καὶ ἀπετέλει τὸ κάλλιστον ἀντικείμενον τῆς ἀνδρικῆς ἐνδυμασίας. Λέγεται **πυκνή**, καὶ **μεγάλη**, **πορφυρέη**, **οὔλη**, ἢ **φοινικόεσσα**, Ὀδ. Δ. 56. Ξ. 500. 520. Φ. 118, κ' ἐπικοίλετο συχνῶς διὰ χρυσῶν, καὶ ἄλλων λαμπρῶν κεντημάτων, Ὀδ. Τ. 225. Αὕτη ἦν ἡ προφυλάττουσα κατὰ τοῦ ψύχους, Ὀδ. Ξ. 486. 488, καὶ καλεῖται διὰ τοῦτο πολλάκις **ἀνεμοσκεπής**, ἢ **ἀλεξάνεμος**, Ιλ. Π. 224. Ὀδ. Ξ. 529,

ἤτοι σκέπουσα κατὰ τοῦ ἀνέμου. Φαίνεται δὲ ὅτι αὕτη ἡ χλαῖνα ἐχρησίμευεν ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ ὡς ἐπικάλυμμα. Ἰλ. Ω. 230. 276. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἀλλαχοῦ. Πιθανὸν δοκεῖ πρὸς τούτοις ὅτι, προωρισμένη ἰδίως διὰ τὴν ἐκτὸς τοῦ οἴκου χρῆσιν, ἐρρίπτετο καὶ αὕτη μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἢ τοῦ καθίσματος τοῦ κυρίου αὐτῆς, Ὀδ. Ρ. 86. 179. Υ. 249. Ἡ ἔκφρασις **διπλῆ** χλαῖνα, Ὀδ. Τ. 225, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἔκφρασιν **ἁπλοΐς**, Ἰλ. Ω. 230. Ὀδ. Π. 276, σημαίνει οὐχὶ ὅτι ἦν αὕτη τῷ ὄντι διπλῆ, ὅτι συνέκειτο δηλαδὴ ἐκ δύο ὑφασμάτων, ἢ ὅτι εἶχε διπλάσιον πάχος, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι διπλασία τὸ μέγεθος, ἐδιπλοῦτο, καὶ εἶτα περιεβάλλετο ὡς ἡ ἁπλῆ. Τοῦτο δὲ πιθανῶς ἐκ πλείονος πολυτελείας, ἢ κατὰ τὰς ψυχροτέρας τοῦ ἔτους ὥρας, καὶ ἴσως κατὰ τοῦτο διεκρίνοντο αἱ θεριναὶ τῶν χειμερινῶν.[1] Πλέον παρακεκινδυνευμένη δοκεῖ ἡμῖν ἡ γνώμη τοῦ κλεινοῦ Winckelmann[2], ὅτι **ἁπλῆ** μὲν χλαῖνα ἦν ἡ μὴ ἔχουσα ἐσωτερικὸν **ἔρραμα**, **διπλῆ** δὲ ἡ ἔχουσα, καθόσον οὐδὲν δικαιοῖ τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν.

Ἕτερον εἶδος περιβλήματος ἦν τὸ **φᾶρος**, πιθανῶς μεῖζον τῆς χλαίνης, διότι ἐτίθετο καὶ περὶ τὴν κεφαλήν. Ἦν δὲ τὸ φᾶρος τοῦτο ὁ ἰδίως μανδύας, τὸ θερμότερον ἔνδυμα, χρησιμεῦον πιθανῶς μόνον κατὰ τὰς ψυχροτέρας ἡμέρας. Οἱ ἐν πολέμῳ εὑρισκόμενοι ἥρωες, ἀντὶ φάρους ἢ χλαίνης, φαίνεται ὅτι ἔφερον ἐνίοτε καὶ ζώων δοράς. Ὁ Ἀγαμέμνων λέγεται φέρων λεοντῆν. Ἰλ. Κ. 23. Ὁ δὲ Μενέλαος καὶ Πάρις δέρμα πάνθηρος. Ἀλλὰ τὰ δέρματα ταῦτα ἀποτελοῦσιν ἐξαίρεσιν, οὐδὲ συγκαταριθμοῦνται εἰς τὰ κοινὰ ἐνδύματα.

ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ.

Αἱ δὲ γυναῖκες ἔφερον καὶ αὗται χιτῶνα, κατὰ πάντα ὅμοιον πρὸς τὸν ἀνδρικόν, ἀλλὰ πολὺ μακρότερον, καὶ φθάνοντα μέχρι τῆς γῆς. Ἰλ. Θ. 387. Ὁ γυναικεῖος οὗτος χιτών, ὡς καὶ ὁ ἀνδρικός, ἐζώννυτο περὶ τὴν ὀσφύν, ἡ δὲ φροντὶς διὰ τὴν γραφικότητα τῶν πτυχῶν ἦν, ὡς εἰκός, παρὰ ταῖς γυναιξὶν ἔτι μείζων, καὶ ὡς ἐκ

[1] Friedreich Σ. 241. Handbuch der griechischen Alterthumskunde I. B. Σ. 66.

[2] Winckelmann. Geschichte der Kunst des Alterthums 6. B. 3. K. §. 18.

τῆς ἐμφύτου αὐταῖς κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας φιλαρεσκείας, καὶ διότι, ὡς ἐκ τοῦ μήκους, ἐσχηματίζοντο εὐχερέστερον. Ἐντεῦθεν τὰ εἰς τὰς γυναῖκας ἀποδιδόμενα παρ' Ὁμήρῳ ἐπίθετα, **βαθύζωνος**, **βαθύκολπος**, **εὔζωνος**, **καλλίζωνος**. Ἐν ταχείᾳ κινήσει ὁ ποδήρης οὗτος χιτὼν ἀνεσύρετο μικρὸν ὑπὲρ τὴν ζώνην. Οὕτως αἱ θυγατέρες τοῦ Κελεοῦ, σπεύδουσαι ὅπως φέρωσι τῇ Δήμητρι τὴν καλὴν εἴδησιν, ὅτι ἡ παράκλησις αὐτῆς ἐγένετο παρὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν δεκτή, καὶ καταβαίνουσαι τὸν ἔξωθεν τῆς Ἐλευσῖνος κατήφορον, ὅπως ἔλθωσι πρὸς τὴν Θεάν, ἀνασύρουσι τοὺς χιτῶνας αὐτῶν. Ὕμνος εἰς Δήμ. 176. Τὴν ζώνην δὲ ἔφερον ἀνεξαιρέτως γυναῖκες ὕπανδροι, καὶ παρθένοι. Ὀδ. Λ. 245. Ἰλ. Η. 139· ἦν δὲ αὕτη λίαν πλατεῖα, καὶ λαμπρῶς διὰ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου πεποικιλμένη, ἢ ἐντελῶς ἐκ τῶν μετάλλων τούτων κατεσκευασμένη.

Περὶ τὸν χιτῶνα ἡπλοῦτο ὑπὸ τῶν γυναικῶν **πέπλος**. Ἦν δὲ ὁ πέπλος οὗτος, ὁ τοσάκις παρ' Ὁμήρῳ ἀναφερόμενος, μεγάλη καὶ λεπτοτάτη ὀθόνη, ἥτις, κρατουμένη ἐπὶ τοῦ στήθους διὰ περόνης, συνήθως χρυσῆς, Ἰλ. Ε. 425. Ξ. 180, ἐσχημάτιζεν ἐπὶ τοῦ σώματος πλείστας πτυχάς, κ' ἐσύρετο ὄπισθεν ἄχρι γῆς. Ἐντεῦθεν τὰ ἐπίθετα **ἑλκεσίπεπλος**, Ἰλ. Ζ. 442, καὶ διὰ τὴν Ἑλένην **τανύπεπλος**, Ἰλ. Γ. 228. Ἀλλὰ πλὴν τῆς ἐπὶ τοῦ στήθους περόνης, φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον κατὰ διάφορα τοῦ πέπλου μέρη καὶ ἄλλαι συνέχουσαι αὐτόν, καὶ συντελοῦσαι εἰς τὴν γραφικότητα τῶν πτυχῶν. Οὕτως ἐν Ὀδ. Σ. 292 εὑρίσκομεν χιτῶνα συγκρατούμενον ὑπὸ δώδεκα τοιούτων περονῶν. Ἐκοσμεῖτο δὲ ὁ πέπλος μετὰ μεγίστης τέχνης διὰ χρυσοῦ, καὶ ποικιλοχρόων κεντημάτων, ἀλλ' ἐτιμᾶτο ἰδίως κατὰ λόγον τῆς λεπτότητος αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν **ὀθόναι λεπταί**, Ἰλ. Γ. 141. Σ. 595, ὅπου αὐτὸς φαίνεται ὅτι ἐννοεῖται. Σφάλλεται δέ, φρονοῦμεν, ὁ Böttiger[1] λέγων ὅτι ἦν κατὰ πάντα ὅμοιος πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν Palla. Τὸ ἐπίθετον **διπλοῦς**, ὅπερ εὕρομεν τῇ χλαίνῃ ἀποδιδόμενον, δίδοται καὶ τῷ πέπλῳ, κατὰ τὴν αὐτὴν πιθανῶς σημασίαν. Ἀποδείκνυται δὲ κ' ἐκ τούτου, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ ἐπίθετον ἀνεφέρετο εἰς τὸ μέγεθος, καὶ οὐχὶ εἰς τὸ πάχος, ὅπερ διὰ τοὺς πέπλους ἤθελεν εἶναι καίριον ἐλάττωμα, ἐν

[1] Böttiger. Sabina, oder Putzkorb einer Römerin. II. Σ. 163.

ᾧ ἀπ' ἐναντίας εὑρίσκομεν, ὅτι οἱ διπλοῖ ἐξετιμῶντο πλειότερον. Κατὰ τὴν εἰκασίαν τοῦ Κορhar, οἱ τοιοῦτοι πέπλοι κατεσκευάζοντο ἐκ δύο νημάτων ἀλλοχρόων, ὧν τὸ ἓν ἐσχημάτιζεν εἰκόνας ἐπὶ τοῦ ἑτέρου, ἐξ οὗ καὶ ἡ μείζων ἀξία. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη φαίνεται ὀλίγον ὀρθή, καίτοι συντρέχει πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς τὸ γεγονός, ὅτι οἱ διπλοῖ πέπλοι ἦσαν συνήθως δι' εἰκόνων πεποικιλμένοι, Ἰλ. Γ. 126. Καὶ τοῦτο, διότι γνωρίζομεν ὅτι οἱ πέπλοι, ὑφαινόμενοι, ἦσαν λευκοί, ἐκεντῶντο δὲ εἶτα ἐπ' αὐτῶν αἱ εἰκόνες, ὡς ὁρῶμεν πράττουσαν τὴν Ἑλένην. Οὐδ' ἐστὶ δυνατὴ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἡ κατὰ τὸν Κορhar ἐνύφανσις αὕτη τῶν εἰκόνων ἐτύγχανεν γνωστὴ κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχήν, διότι αὕτη, δυσχερεστάτη οὖσα, μόλις ἐπ' ἐσχάτων διὰ τῶν ἀρίστων ἡμῶν μηχανῶν ἐπετεύχθη.

Εἴπομεν ὅτι αἱ δοῦλαι ἦσαν ἐνδεδυμέναι ὡς αἱ ἐλεύθεραι, ἀλλὰ πιθανὸν δοκεῖ, ὅτι ὡς πρὸς τὸν πέπλον ὑπῆρχεν οὐχ ἧττον διαφορά τις, καθόσον ἐτηρεῖτο οὗτος παρ' αὐταῖς πολὺ βραχύτερος. Οὗτος δὲ βεβαίως ὁ κύριος λόγος, δι' ὃν θεωρεῖται ὡς ἐπαινετικὸν τοῦ πέπλου τὸ ἐπίθετον **τανύπεπλος**; καὶ τὰ συγγενῆ αὐτῷ. Ὀδ. Μ. 375. Ν. 224[1].

Πλὴν τοῦ πέπλου, ὅστις, καθ' ἃ δῆλον, ἀνεπλήρου τὴν ἀνδρικὴν χλαῖναν, φαίνεται ὅτι ἔφερον κ' αἱ γυναῖκες ἐνίοτε φᾶρος, ἴσως δὲ καὶ αὗται, ὅτε ἐξήρχοντο ἐν ὥρᾳ χειμῶνος. Οὕτω λέγεται περὶ τῆς Καλυψοῦς καὶ Κίρκης, ὅτι ἔφερον ἀργυρᾶ φάρη. Ὀδ. Ε. 230. Κ. 543. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου παρατηρητέον, ὅτι ἀποδίδοται εἰς μόνας ταύτας τὰς δύο ἡμιθέους, ἐξ οὗ γεννᾶται ἡ ὑπόνοια, ὅτι πρόκειται ἴσως ἐνταῦθα περὶ ἐξαιρέσεως, καὶ ὅτι αὗται ἐχρῶντο αὐτῷ ἐπὶ τὸ ἀνδρικώτερον, ἐν τῇ ἐξοχῇ, καὶ εἰς ἐρήμους βιοῦσαι νήσους. Ὁπωσδήποτε φαίνεται ὅτι τὸ γυναικεῖον τοῦτο φᾶρος ὀλίγον διέφερε τοῦ ἀνδρικοῦ, οὐδὲ γνωρίζομέν τι ἀκριβέστερον περὶ αὐτοῦ.

Η ΚΟΜΗ.

Μεγίστη ἀπεδίδετο ἀείποτε ἀξία ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἰδίως ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ, εἰς τὴν καλλονὴν τῆς κόμης, ὁσάκις δὲ σχεδὸν ἀναφέρῃ τοὺς Ἀχαιοὺς ὁ Ὅμηρος, ἀποκαλεῖ αὐτοὺς **καρηκομόωντας**.

1 Friedreich, Σ. 239.

Ἀλλὰ πολλαχοῦ καὶ δι' ἄλλων ἐπιθέτων καὶ ἐπαίνων ἐκφράζει τὸν ἐπὶ τῷ προτερήματι τούτῳ θαυμασμὸν αὐτοῦ. Καὶ αὐτῶν δὲ τῶν Θεῶν ἀγλάϊσμα ἐθεωρεῖτο πλουσία καὶ βοστρυχώδης κόμη. Ὁ Ζεύς, εἰς ἔνδειξιν ἐξαιρετικῆς ἀξίας καὶ μεγαλοπρεπείας, περιγράφεται ὡς ἔχων μακροὺς καὶ οὔλους πλοκάμους. Τοσοῦτον δὲ ἦσαν οὗτοι δασεῖς, ὥστε καὶ **ἀμβρόσιαι χαῖται** ἔστιν ὅτε καλοῦνται, Ἰλ. Α. 529. Καὶ ἡ Ἥρα δὲ πλέκει τὴν κόμην αὐτῆς εἰς βοστρύχους, εὐώδεις καὶ θεσπεσίους. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, καὶ ἡ Κίρκη, καὶ ἡ Καλυψώ, καὶ αἱ νύμφαι Λαμπετίη, καὶ Φαέθουσα τιμῶνται ἀείποτε διὰ τοῦ ἐπιθέτου **ἠΰκομος, εὐπλόκαμος, καλλιπλόκαμος, καὶ καλλίκομος**, Ἰλ. Θ. 82. Κ. 5. Λ. 369. 505. Ν. 766. Ὀδ. Η. 41. 246. Θ. 452. Κ. 136. 220. Μ. 132. 150. 389. 448. Ο. 58. Καὶ ὁ Ἀπόλλων δὲ λέγεται **Ἀκερσεκόμης**, Ἰλ. Υ. 39. Ἰδίως δ' ἐτιμᾶτο παρ' Ὁμήρῳ ἡ ξανθὴ κόμη, καὶ τοιαύτη ἀποδίδοται παρ' αὐτοῦ τοῖς πλείστοις τῶν ἡρώων. Οὕτω τῷ Ἀχιλλεῖ, τῷ Ῥαδαμάνθει, τῷ Μενελάῳ, καὶ τῷ Πάριδι, οὗ ἡ κόμη παραβάλλεται πρὸς κρόκους ὑακίνθου, Ἰλ. Ψ. 141. Ξανθὴ ἦν πρὸς τούτοις ἡ Δημήτηρ, Ἰλ. Ε. 500, καὶ ἡ Ἀγαμήδη, Λ. 740.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἕπεται ὅτι ἡ φαλακρότης ἐθεωρεῖτο δεινὴ ἀσχημία, δι' ὃ καὶ ἀποδίδοται τῷ Θερσίτῃ. Τοσούτῳ δὲ γενικὸν ἦν τὸ ἔθος παρ' Ἕλλησι, τοῦ φέρειν μακρὰς τὰς κόμας, ὥστε χαρακτηρίζει αὐτοὺς κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς βαρβάρους. Οὕτως οἱ Ἄβαντες λέγονται **ὄπισθεν κομόωντες**, βεβαίως διότι ἔκειρον τὸ ἔμπρὸς τῆς κεφαλῆς, Ἰλ. Β. 542. Καὶ οἱ Θρᾶκες δὲ καλοῦνται **ἀκρόκομοι**, ἀριδήλως διότι κείροντες καὶ τότε, ὡς καὶ τανῦν, πᾶσαν τὴν κεφαλήν, διετήρουν μόνον τὸν ἐπὶ κορυφῆς πλόκαμον. Ἰλ. Δ. 533.

Οἱ ἄνδρες κατέλειπον συνήθως τὰς κόμας αὐτῶν κρεμαμένας, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐνίοτε καὶ ἀνέσυρον αὐτάς, διὰ τὴν ἀνάδεσιν δὲ ταύτην ἀπαντᾷ παρ' Ὁμήρῳ τὸ ῥῆμα **σφηκόω**, ἐκ τοῦ σφὴξ πιθανῶς ἐτυμολογούμενον. Ἐξ οὗ δύναταί τις εἰκάσαι ὅτι ἡ σφήκωσις αὕτη ἦν τοιαύτη τῆς κόμης διάταξις, ὥστε προσδεομένων τριχῶν τινων ἐν τῷ μέσῳ, ἐξωγκοῦντο σφηκὸς δίκην τὰ δύο ἄκρα, κ' ἐκαλύπτετο ὑπὸ τοιούτων σφηκῶν πᾶσα ἡ κεφαλή. Ἐν τοιαύταις δὲ περιπτώσεσιν ἀνεμίγνυντο τῇ κόμῃ χρυσὸς καὶ ἄργυρος, ἢ

πιθανῶς κατεσκευάζοντο ἐκ τῶν μετάλλων τούτων τὰ ἀναδέματα, δι' ὃ καὶ ἡ φράσις τοῦ Ὁμήρου

πλοχμοί θ', οἳ χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ ἐσφήκωντο
Ἰλ. Ρ. 52.

Οὐ μόνον δὲ τὰς κόμας, ἀλλὰ καὶ τὸν μύστακα, καὶ τοὺς πώγωνας κατέλειπον μακρούς, κ' ἐπεριποιοῦντο οἱ ἥρωες. Τοσούτῳ δὲ γενικὸς τυγχάνει ὁ κανὼν οὗτος, ὥστε εἰς τὰς ἐπὶ ἀγγείων γραφάς, τὰς παριστώσας τὸν Ἀγαμέμνονα, τὸν Ὀδυσσέα, ἢ τὸν Αἴαντα μετὰ βαρβάρων, διακρίνονται οὗτοι ὡς ἐκ τοῦ πώγωνος, Ὀδ. Π. 176. Ἰλ. Χ. 74. Π. 516.

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΑΝΑΔΕΣΜΑΤΑ.

Αἱ δὲ γυναῖκες ἀνέπλεκον τὰς κόμας αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐστὶ καθ' ἑαυτὸ περίπλοκον. Εἰς τοὺς ἑξῆς στίχους,

τῆλε δ' ἀπὸ κρατὸς βάλε δέσματα σιγαλόεντα
ἄμπυκα, κεκρύφαλον τ' ἠδὲ πλεκτὴν ἀναδέσμην,
κρήδεμνόν θ' ὅ ῥά οἱ δῶκε χρυσέη Ἀφροδίτη,
Ἰλ. Χ. 470.

λεγομένους περὶ τῆς Ἀνδρομάχης, τιλλούσης τὴν κόμην αὐτῆς ἐν ἀπελπισίᾳ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ἕκτορος, ἀναφέρεται εἶδός τι πλέγματος, καὶ ἀπαντῶσιν αἱ λέξεις **ἄμπυξ, κεκρύφαλος, καὶ ἀναδέσμη.** Ἀλλὰ τί ἐσήμαινον αἱ λέξεις αὗται; Καὶ ἄμπυξ μὲν φαίνεται ὅτι ἦν τὸ δέμα τὸ περιβάλλον τὴν προσθίαν κόμην, καὶ περισυνάγον αὐτὴν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὅπου προσηρμόζετο διὰ ταινιῶν. Κεκρύφαλος δὲ ἦν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, κάλυμμά τι δικτυωτόν, ὅμοιον πρὸς τὰ μεταγενέστερα, καὶ διῆκον ἄχρι τοῦ ἄμπυκος. Ἀναδέσμη δὲ τέλος ἦν δέμα, συνέχον ὑπὸ τὸν κεκρύφαλον τὴν ὄπισθεν κρεμαμένην, καὶ ὑπὸ τοῦ ἄμπυκος συναγομένην κόμην. Ἀλλὰ περὶ τῶν ὑποθέσεων τούτων, αἵτινες στηρίζονται ἰδίως ἐπ' ἀναλογίας πρὸς ὁμοίαν διάταξιν κατὰ τοὺς κλασικοὺς χρόνους, οὐδεμίαν ἔχομεν βεβαιότητα[1]. Ἡ ἀναδέσμη λέγεται συνήθως πλεκτή, καὶ ἣν ἀλη-

---

[1] BÖTTIGER. Kleine Schriften. 3. Σ. 293. Αἱ δὲ παρθένοι ἔφερον ἐνίοτε τὴν κόμην ἐντελῶς λυτὴν καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἐπὶ τῶν ὤμων ἁπλουμένην. Οὕτως αἱ θυγατέρες τοῦ Κελεοῦ. Ὕμνος εἰς Δήμ. 177.

θῶς τοιαύτη, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. Οὐχ ἧττον διετάσσετο ἐνίοτε ἡ κόμη καὶ εἰς βοστρύχους, ἴσως ὅτε εἶχε φυσικὴν πρὸς τοῦτο διάθεσιν. Οὕτως ἡ τῆς Ἥρας.

Οἱ ἄνδρες φαίνεται ὅτι ἐτήρουν γυμνὴν τὴν κεφαλήν. Ἀλλ' ἀναφέρεται οὐχ ἧττον, περιγραφομένης τῆς γεωργικῆς τοῦ Λαέρτου στολῆς, **αἰγείη κυνέη**, ἤτοι πῖλος τις ἐκ δέρματος αἰγός, Ὀδ. Ω. 231. Θεωρητέος ὅμως ὁ πῖλος οὗτος ὡς γεωργικὸν μᾶλλον ἔνδυμα, παρεμφερὲς πρὸς τὰς δερματίνας περικνημίδας, αἵτινες ἐπίσης ἐκεῖ περιγράφονται, κ' ἐχρησίμευον ὅπως προφυλάττωσι τὰς κνήμας ἀπὸ τῶν ἀκανθῶν, καθόσον ἐν οὐδενὶ ἑτέρῳ χωρίῳ εὑρίσκομεν αὐτὸν μνημονευόμενον. Ἐν πολέμῳ δ' ἐκαλύπτετο, ὡς εἰκός, ἡ κεφαλὴ ὑπὸ περικεφαλαίας.

Αἱ γυναῖκες ἀπ' ἐναντίας ἔφερον τὰς κεφαλὰς κεκαλυμμένας, καὶ δύο ἀναφέρονται καλυμμάτων εἴδη, τὸ **κρήδεμνον**, Ἰλ. Χ. 470. Ὀδ. Α. 334, καὶ ἡ **καλύπτρα**, Ἰλ. Χ. 406. Περὶ τῶν ὅρων τούτων ποικίλαι ὑπάρχουσι γνῶμαι[1]. Ἀλλὰ κατὰ τὰς πιθανωτέρας κρήδεμνον μὲν ἦν ὕφασμα δεδεμένον περὶ τὴν κεφαλήν, κ' ἐν ἀνάγκῃ ἀφιέμενον ἐπὶ τοῦ προσώπου, ὡς οἱ πέπλοι ἐπὶ τῶν πίλων τῶν συγχρόνων γυναικῶν. Καλύπτρα δὲ ὅμοιον κάλυμμα, ἀλλὰ μὴ προσδεδεμένον, καὶ ἁπλῶς περὶ τὴν κεφαλὴν ῥιπτόμενον. Ἡ νύμφη Λευκοθέα δίδει τῷ Ὀδυσσεῖ τὸ κρήδεμνον αὐτῆς, ὅπως δι' αὐτοῦ σωθῇ. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐν τῷ κρηδέμνῳ τούτῳ ὑπῆρχε μαγική τις ἰδιότης, διότι τῷ ὄντι ἐσώθη ὁ πολύμητις ἥρως. Ὀδ. Ε. 346. Εἰς ἐπισήμους τέλος τελετάς, καὶ ἰδίως ὀρχούμεναι τὸν δαίδαλον, ἐκόσμουν μόναι αἱ παρθένοι τὰς κεφαλὰς διὰ στεφάνων. Ἰλ. Σ. 597.

ΤΑ ΣΑΝΔΑΛΙΑ.

Κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν οἱ πόδες ἐτηροῦντο συνήθως γυμνοὶ ἐντὸς τῆς οἰκίας. Ἀλλ' ἐξερχόμενός τις ὑπεδύετο δερμάτινα σανδάλια, ἢ πέδιλα, οὐ μόνον ὅτε ἀπήρχετο εἰς ὁδοιπορίαν, ἀλλὰ κ' ἐν πάσῃ ἑτέρᾳ περιπτώσει. Ἰλ. Β. 44. Π. 152. Ρ. 2.

---

[1] Küfler. Description d'une amethyste du cabinet des pierres gravées de S. M. l'Empereur de Russie. Σ. 36. Crusies εἰς λέξιν **κρήδεμνον**. Pape, εἰς λέξιν **κρήδεμνον**. Nitzsch εἰς Ὀδ. Ε. 346. Friedreich Ζ. 220.

Τὰ σανδάλια ταῦτα ἦσαν ὅμοια δι' ἀμφότερα τὰ φῦλα, τὰ δὲ τῶν Θεῶν, λεγόμενα χρυσᾶ καὶ ἄφθαρτα, περιεῖχον δύναμιν ἰδίαν, ἥτις ἔφερεν αὐτοὺς ἀνέμου ταχύτερον ὑπὲρ θάλασσαν καὶ ξηράν. Οὕτως ἡ Ἥρα, Ἰλ. Ξ. 186, καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, ἐξερχομένη τῆς ἀγορᾶς τῶν Θεῶν, ὅπως ἀπέλθῃ πρὸς τὸν Τηλέμαχον ἐν Ἰθάκῃ, Ὀδ. Α. 96, ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι ἐν τῇ ἀγορᾷ ἦν γυμνόπους. Ὁμοίως καὶ ὁ Ἑρμῆς, ἀπερχόμενος εἰς Ὠγυγίαν, Ὀδ. Ε. 44, καὶ εἰς Τροίαν πρὸς τὸν Πρίαμον, Ἰλ. Ω. 340. Ἔφερον δὲ ἰδίως οἱ εὐγενεῖς τὰ σανδάλια ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο θεωρεῖ ὡς ἰδιαιτέραν χάριν ὁ Εὔμαιος, ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Λαέρτου, ἥτις ἀνέθρεψεν αὐτὸν ὡς ἴδιον υἱόν, ἔδωκεν αὐτῷ, πλὴν ὡραίων ἐνδυμάτων, καὶ σανδάλια, ἅτινα σημειωτέον ὅτι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ καλοῦνται **ὑποδήματα**, Ὀδ. Ο. 369. Ἀλλὰ καὶ ἀργότερον ὁ Εὔμαιος, ἐθίσας πλέον, καὶ κατέχων ἄλλως θέσιν πολὺ ἀνωτέραν ἁπλοῦ δούλου, βλέπομεν ὅτι ὑποδύεται πέδιλα, ὅπως μεταβῇ ἀπὸ τῆς καλύβης αὐτοῦ εἰς τὰ Μέγαρα τοῦ Ὀδυσσέως. Ὀδ. Π. 154. Ἐξ ὑπερβαλλούσης δ' εὐγενείας, καὶ τῆς προφητικῆς οὕτως εἰπεῖν συμπαθείας πρὸς τὸν Ὀδυσσέα, ὃν ἐνόμιζεν ἁπλοῦν ἐπαίτην, ωθούμενος ὁ Τηλέμαχος ἔδωκεν αὐτῷ, πλὴν ἐνδυμάτων, καὶ σανδάλια, Ὀδ. Π. 79.

ΑΙ ΧΕΙΡΙΔΕΣ

Ἔφερον ἢ οὔ χειρίδας οἱ ἀρχαῖοι τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς; Μέγα καὶ τοῦτο ὑπῆρξε ζήτημα. Τὴν λέξιν **χειρίς**, ἀπαντῶσαν εἰς Ὀδ. Ω. 230, ὅπου εὕρομεν καὶ τὸν πῖλον, ἐν τῇ περιγραφῇ δῆλον ὅτι τῆς γεωργικῆς τοῦ Λάερτου στολῆς, ἐξέλαβον ὁ Böttiger, ὁ Pape, ὁ Crusies, καὶ ὁ Winckelmann[1] κατὰ τὴν μεταγενεστέραν ἔννοιαν· ὥστε οἱ σοφοὶ οὗτοι, οἵτινες, ὡς εἴδομεν, παρεδέχθησαν καὶ τὸν πῖλον, συμφωνοῦσιν ὅτι ἦσαν γνωσταὶ κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους αἱ χειρῖδες ἐκεῖναι, ἃς ἐνομίζομεν τοῦ ἱπποτικοῦ μεσαίωνος, καὶ τοῦ νεωτάτου πολιτισμοῦ εὕρημα. Ἀλλὰ τὴν ἐξήγησιν ταύτην, καὶ τὴν περὶ τοῦ πίλου, εὑρίσκομεν παρακεκινδυνευμένην. Ὁ Hase[2]

[1] Böttiger. Amalthea, I. Σ. 172. Pape εἰς λέξιν **χειρίς**. Crusies ὁμοίως. Winckelmann Σ. 242.

[2] Hase Σ. 66.

ἀφ' ἑτέρου ἐννοεῖ τὴν λέξιν *χειρίς* ὡς τὴν Γαλλικὴν manche, καὶ τὴν Γερμανικὴν Aermel, συνεχομένην πρὸς τὸν χιτῶνα. Εἰκάζει ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι ὁ χιτὼν εἶχε μακρὰς χειρίδας, πιπτούσας ἄχρις αὐτῶν τῶν χειρῶν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα. Ἀλλ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἴδομεν ὅτι ἡ ἐξήγησις αὕτη τυγχάνει ἔτι μᾶλλον ἀνακριβής, καθ' ὅσον ὁ χιτὼν ἀριστερόθεν μὲν ἔμενεν ἀνοικτός, δεξιόθεν δὲ εἶχεν ἁπλῆν ὀπὴν διὰ τὸν βραχίονα.

Κατὰ τὴν ταπεινὴν ἡμῶν γνώμην τὸ πρᾶγμά ἐστιν ἁπλοῦν. Ὁ Ὅμηρος λέγει,

. . . . χειρῖδάς τ' ἐπὶ χερσί, βάτων ἕνεκ',
Ὀδ. Ω. 230.

ἐξ οὗ εἰκάζομεν ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ χειρίδων δερματίνων, ὡς ὁ πῖλος κ' αἱ κνημῖδες, φερομένων μόνον ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν ἐν τῇ ἐργασίᾳ αὐτῶν πρὸς προφύλαξιν τῶν χειρῶν. Ἡ παραδοχὴ συνήθους αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν κνημίδων, χρήσεως ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἐθεωροῦντο πολυτέλεια καὶ τὰ πέδιλα, ἔχει τι τὸ προφανῶς παράλογον.

Εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἐνδυμασίαν προσθετέον τέλος καὶ τὸ ξίφος, καθ' ὅσον οἱ ἄνδρες ἔφερον αὐτὸ συνήθως κ' ἐν καιρῷ ἀκόμη εἰρήνης. Οὕτως οἱ μνηστῆρες. Καὶ τῷ ἐπαίτῃ δὲ Ὀδυσσεῖ δίδοται μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐνδυμάτων καὶ ξίφος. Ὀδ. Π. 80. Φ 341.

Ο ΚΟΣΜΟΣ.

Ἡ φιλαρέσκεια τυγχάνει ἔμφυτος τῇ γυναικί. Ἡ καλλονὴ ἐστὶ τὸ κυριώτερον αὐτῆς ὅπλον, καὶ ἡ φιλαρέσκεια ἀκόνη, ἐφ' ἧς ὀξύνεται τὸ ὅπλον τοῦτο. Οὕτως ὥρισε ταῦτα ἡ φύσις, καὶ καλῶς ἐποίησε. Διὰ τοῦ κάλλους καὶ τῶν χαρίτων αὐτῆς ἕλκει ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα, δεσμεύει αὐτόν, κ' εὐτυχοῦσα ἐξωραΐζει τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ. Πλήρης ἔρωτος ἡ ψυχὴ αὐτῆς ποθεῖ τὴν ἀνταπόδοσιν, καὶ ὁσάκις πληροῦται ὁ πόθος οὗτος, ὁ βίος αὐτῆς διαῤῥέει ἠρέμα ὡς ῥυάκιον φλοισβοῦν δι' ἀνθέων. Τοιοῦτος ὁ ἀρχικὸς καὶ κατὰ φύσιν τῆς φιλαρεσκείας σκοπός, ἐὰν δὲ συνεχῶς μετατρέπεται αὕτη καὶ ἀλλοιοῦται, αἰτία τούτου ἡ ποικίλη πονηρία τῶν ἀνθρώπων.

Τὴν φιλαρέσκειαν εὑρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς βαρβαροτέροις ἔθνεσι, καὶ κατὰ τοὺς ἧττον πεπολιτισμένους αἰῶνας. Ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ ἦν αὕτη λίαν ἀνεπτυγμένη, καὶ ἡ γυνή, πλὴν τῶν κυρίως ἐνδυμάτων, μετεχειρίζετο πληθὺν ὅλην ἀντικειμένων, γνωστῶν ἤδη ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα **κόσμος**. Καὶ πρῶτον ἐν χρήσει ἦσαν ἤδη τὰ ἐνώτια, συνήθως ἔχοντα σχῆμα ἐλαίας ἢ συκαμίνου, κ' ἐκ πολυτίμων μετάλλων κατεσκευασμένα[1]. Ἀλλὰ τὸ ἀποδιδόμενον αὐτοῖς ἐνίοτε ἐπίθετον **τρίγληνον** φαίνεται καταδεικνύον, ὅτι καὶ ἐκ πολυτίμων λίθων συνηρμόζοντο. Περὶ δὲ τὴν δέριν ἐτίθεντο λαμπρὰ περιλαίμια ἐκ χαλκοῦ καὶ ἠλέκτρου ἐπεξειργασμένα, καὶ **ὅρμοι** καλούμενα. Ἰλ. Σ. 401. Καὶ περὶ τοὺς καρποὺς δὲ τῶν χειρῶν πολύτιμα βραχιόνια. Ἡ ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ ἀπαντῶσα λέξις **κάλυξ**, ἀβέβαιον ἐστὶ τί ἀκριβῶς ἐσήμαινε. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἦν οὗτος ἢ εἶδος ἐνωτίων, ἐχόντων πράγματι κάλυκος σχῆμα, ἢ κατά τινας μεγάλη καρφὶς πρὸς ἐμπερόνησιν καὶ ἀνακράτησιν τῆς κόμης[2].

Τὰ τιμαλφῆ ταῦτα ψέλλια, εἴτε ἐλάμβανον παρὰ τῶν μνηστήρων αὐτῶν αἱ γυναῖκες, εἴτε ἠγόραζον. Οὕτως ἔμπορός τις Φοῖνιξ, ἐρχόμενος εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κτησίου, προτείνει εἰς πώλησιν λαμπρόν τινα ὅρμον. Ὀδ. Ο. 459. Ἑορτή, γάμος, ἢ καὶ ἁπλῆ ἐπίσκεψις πρὸς φίλην, ἦσαν εὐτυχῆ συμβάντα διὰ τὴν γυναῖκα, δικαιοῦντα, ἀπαραλλάκτως ὡς καὶ σήμερον, τὴν ἐπίδειξιν παντὸς αὐτῆς τοῦ κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΤΟ ΛΟΥΤΡΟΝ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Τὰ λουτρὰ ἦσαν συνηθέστατα καὶ σπουδαιότατα ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ βίῳ. Οὐδεμία θρησκευτικὴ δεισιδαιμονία ἐπέβαλλεν αὐτά, παρὰ τοῖς Ἀσιανοῖς, ἀλλ' ἡ θερμότης τοῦ κλίματος, καθιστῶσα

1 Heine εἰς Ἰλ. Σ. 183.

2 Friedreich Σ. 240.

αὐτὰ εὐάρεστα καὶ ἀναγκαῖα, καὶ ἡ ἐπενέργεια αὐτῶν πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ σώματος, περὶ ἧς πλειότερον ἐκήδοντο οἱ πρόγονοι τῶν ἐπιγενῶν, εἰσήγαγε πιθανῶς καὶ ἐνεῤῥίζωσεν αὐτὰ στερεῶς εἰς τὰ ἤθη τοῦ λαοῦ.

Ἐν πλήρει δὲ χρήσει εὑρίσκομεν αὐτὰ ἤδη κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχήν, καθ' ἣν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀποδίδονται εἰς τοὺς Θεούς. Ἰλ. Ε. 905. Ἀπόδειξιν δὲ τῆς ἀπαύστου αὐτῶν χρήσεως παρέχει καὶ ἡ πληθὺς τῶν ἀναφερομένων τριπόδων, ἥτις δυσχερῶς ἐξηγεῖται, ἐὰν μὴ ἐχρησίμευον οὗτοι καὶ εἰς τὰ λουτρά.

Ὡς εἴδομεν, ἐν ἑκάστῳ ὁπωσοῦν πλουσίῳ οἴκῳ ὑπῆρχε λουτρὼν ἀμέσως ἐκτὸς τοῦ δώματος, περιεῖχε δὲ οὗτος ἕνα ἢ πλείονας κάδους, οἵτινες ἐκαλοῦντο ***ἀσάμινθοι***. Καὶ φυσικὸν μὲν ἐστὶν ὅτι οἱ ἐνοικοῦντες συνεχέστατα, καὶ πιθανῶς ἀνὰ πᾶσαν πρωΐαν, ἐλούοντο, καίτοι οὐδὲν περὶ τούτου λέγεται παρ' Ὁμήρῳ, μὴ προστυχούσης περιστάσεως. Ἀλλὰ τῶν βαλανείων τούτων ἐγίγνετο κ' ἑτέρα χρῆσις, ἧς πλεῖστα ἔχομεν παραδείγματα. Ἦν δὲ αὕτη ἡ λοῦσις παντὸς ξένου, ἅμα φθάντος, ἢ καὶ τοῦ οἰκοδεσπότου, ἐπιστρέφοντος ἐξ ὁδοιπορίας. Φαίνεται δὲ ὅτι, οὐ μόνον εἰς τοιαύτας περιπτώσεις, ἀλλὰ καὶ παντὸς εἴδους κάματον, ἐπηκολούθει λουτρὸν πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν κεκοπιακότων μελῶν. Ὀδ. Δ. 48. Κ. 361. 450. Ρ. 87. Τὸν ξένον ἔλουον, ἢ καὶ ἐβοήθουν λουόμενον αἱ δοῦλαι, αἱ συγγενεῖς, ἢ καὶ αὐταὶ αἱ θυγατέρες τοῦ οἰκοδεσπότου, ἐθεωρεῖτο δὲ τοῦτο ὡς ἓν τῶν πρωτίστων καθηκόντων τῆς φιλοξενίας. Οὕτως ἡ νέα Πολυκάστη, θυγάτηρ τοῦ Νέστορος, λούει τὸν Τηλέμαχον. Ὀδ. Γ. 464. Ἡ Ἑλένη, κ' αἱ δοῦλαι τῆς Ναυσικάας, τὸν Ὀδυσσέα. Ὀδ. Δ. 252. Ζ. 210.

Γνωστὸν ἐστὶ πόσα ἐγράφησαν περὶ τοῦ θέματος τούτου, καὶ εἰς πόσας παρέσχεν ἀφορμὴν κατηγορίας. Ἄνδρες σοφοί, ὡς ὁ MEINERS καὶ ἄλλοι, ἐπετέθησαν λάβροι κατὰ τοῦ Ὁμηρικοῦ τούτου ἐθίμου, καὶ προσῆψαν εἰς τὰς γυναῖκας τῶν χρόνων ἐκείνων ἀναίδειαν καὶ διαφθοράν, ὅπερ ὀλίγον συνηγορεῖ ὑπὲρ τῶν Ὁμηρικῶν αὐτῶν γνώσεων. Ἕτεροι, ἐν οἷς διαπρέπει ὁ NÄGELSBACH[1], ἐτράπησαν ἄλλην ὁδόν, ὑπεκφεύγοντες παντοιοτρόπως τὴν ἔννοιαν τῶν ἐν

[1] NÄGELSBACH. Homerische Theologie. Σ. 218.

τῷ κειμένῳ λέξεων. Καί τινες μὲν ὑπέθεσαν ὅτι οἱ λουόμενοι ἔφερον ἐν τῷ λουτρῷ εἶδός τι χιτῶνος, ἀλλ' ἡ κωμικὴ αὕτη τῆς δυσχερείας ἄρσις οὐδὲν εὑρίσκει παρ' Ὁμήρῳ στήριγμα. Ἄλλως τε, ἐὰν ἔλουεν ἀληθῶς γυνὴ τὸν λουόμενον, ἀπέβαινεν ἀπαραίτητος πρὸς τοῦτο ἡ παραμέρισις τοῦ χιτῶνος. Ἄλλοι δέ, ἐν οἷς ὁ Nitzsch καὶ ὁ Ernesti, ἐννοοῦσι τὴν λέξιν **ἔλουε** κατὰ τὸ λατινικὸν lavare fecit, ὑποθέτουσι δηλαδὴ ὅτι ὁ Ὅμηρος λέγων, ὅτι ἡ Πολυκάστη ἔλουσε τὸν Τηλέμαχον, ἐννοεῖ ὅτι διέταξε περὶ τούτου τὰς δμωάς, κ' ἐπετήρησεν εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἑρμηνεία αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ βάσιμον. Ἀρκεῖ δὲ φρονοῦμεν πρὸς ἀπόδειξιν τούτου τὸ παράδειγμα τῆς Ἑλένης, ἥτις ἀνεγνώρισε μόνη τὸν Ὀδυσσέα, εἰσδύσαντα εἰς τὴν Τροίαν ὑπὸ μορφὴν ἐπαίτου, καὶ ὤμωσεν αὐτῷ, **ἐν ᾧ ἔλουεν αὐτόν**, τὴν τήρησιν τοῦ μυστικοῦ, ἄχρις οὗ ἐπανακάμψῃ ἀσφαλῶς εἰς τὰς νῆας τῶν Ἀχαιῶν, Ὀδ. Δ. 250. Ἐπιτρέπει τὸ χωρίον τοῦτο ἀμφιβολίαν τινά; Ὁ Köppen[1], καὶ ὁ Lenz[2], ἀνομολογοῦντες τὸ ἐναντίον, καὶ μὴ εὑρίσκοντες ἑτέραν διέξοδον, λέγουσιν ὅτι τὸ ἔθιμον συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἁπλότητα τῆς ἐποχῆς, καὶ ὀλίγον διαφέρει τῶν κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὅτε αἱ Δέσποιναι προσέδεον τὰς πληγὰς τῶν ἐκ τῆς μάχης ἐπιστρεφόντων ἱπποτῶν. Ὁμολογοῦμεν ὅμως ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξὺ ἐπιδέσεως πληγῆς, καὶ λούσεως φαίνεται ἡμῖν οὐχὶ μικρά, καὶ ὅτι, ὅσον ἁπλᾶ καὶ ἂν ὑποτεθῶσι τὰ Ὁμηρικὰ ἤθη, ἡ κατὰ τὴν κυριολεκτικὴν ἔννοιαν λοῦσις νεανίου, οἷος ὁ Τηλέμαχος, ὑπ' ἀνθούσης νεάνιδος, οἵα ἡ Πολυκάστη, ἔχει τι τὸ παράδοξον. Καὶ περὶ ἁπλῶν δὲ δμωῶν ὅταν πρόκηται, ἡ ὑπόθεσις τοῦ Ernesti καὶ Nitzsch φαίνεται ἀντικειμένη εἰς τὴν ἔμφυτον τῷ γυναικείῳ φύλῳ σεμνότητα.

Τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος παρέχει, καθ' ἡμᾶς, ὁ Ὀδυσσεύς, περιγράφων τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἔλουσεν αὐτὸν ἡ Κίρκη. Ὀδ. Κ. 360. Ἡ ἀσάμινθος ἦν πλήρης ψυχροῦ ὕδατος· εἰσελθὼν δ' ἐντὸς αὐτῆς ὁ ἥρως, καὶ καθίσας, ἐκαλύφθη ἄχρι τῶν ὤμων. Λαβοῦσα δὲ τότε ἡ Θεὰ τὸ ἐπὶ παρακειμένου τρίποδος θερμὸν ὕδωρ, ἔχυσεν αὐτὸ ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ· εἰς τοῦτο δὲ

[1] Köppen εἰς Ἰλ. Ε. 905.
[2] Lenz, Σ. 71.

φαίνεται ὅτι περιωρίσθη πᾶσα αὐτῆς ἡ ἐνέργεια. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν ἔχει τὸ προσκροῦον εἰς τὴν αἰδῶ, καὶ μάλιστα ἐν ἐποχῇ ἀπερίττῳ, οἵα ἡ Ὁμηρική. Ἐὰν δ' ἕπεται ὁ στίχος,

ἀμφὶ δὲ χλαῖναν καλὴν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα,

Ὀδ. Κ. 365.

τοῦτο σημαίνει οὐχὶ ὅτι ἡ λούουσα ἐνέδυεν εἶτα τὸν λουόμενον, ἀλλ' ἁπλῶς ὅτι ἔδιδεν αὐτῷ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ ἀπήρχετο. Τὸ *βάλλω*, καὶ παρεμφερεῖς ἐκφράσεις, καὶ αὐτὸ δ' ἔτι τὸ *ἀμφιέννυμι* ἀπαντῶσι συνεχῶς ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν. Ὀδ. Ν. 434. Σ. 342. Ο. 368. Ἄλλωστε μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς, ὅπως μὴ ἐνδυθῇ ἐνώπιον τῶν δμωῶν τῆς Ναυσικάας, λαμβάνει παρ' αὐτῶν τὰ ἐνδύματα, καὶ ἀναμένει μέχρις οὗ ἀποσυρθῶσι. Πόθεν δὲ ἡ αἰφνηδία αὕτη αἰδημοσύνη παρ' ἐκείνῳ, ὃν ἔλουσεν ἐν Τροίᾳ ἡ καλλίστη τῶν γυναικῶν, ἐὰν μὴ ὑποτεθῶσιν ἀληθῆ τ' ἀνωτέρω; Ὥστε φρονοῦμεν ὅτι διεξήγετο πᾶσα αὕτη ἡ τοῦ σώματος θεραπεία ὡς ἑξῆς: Ἡ ἀσάμινθος ἐπληροῦτο ψυχροῦ ὕδατος, ἐν ᾧ ἐπὶ παρακειμένου τρίποδος ἐθερμαίνετο ἕτερον. Ἅμα δὲ εἰσελθόντος ἐν αὐτῇ τοῦ λουομένου, ἤρχετο ἡ λούουσα, ἐξέχεεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὸ θερμὸν ὕδωρ, ἔδιδεν αὐτῷ καθαρὰ ἱμάτια, ἔλαιον καὶ πάντα τὰ χρειώδη, καὶ εἶτα ἀπεμακρύνετο. Ἐξερχόμενος δὲ τότε τοῦ ὕδατος ὁ λουόμενος, ἐχρίετο κ' ἐνεδύετο.

Η ΧΡΙΣΙΣ.

Εἴπομεν ὅτι ὁ λουόμενος ἐχρίετο. Καὶ ἀληθῶς ἡ δι' ἐλαίου αὕτη ἐπικάλυψις πάντων τῶν μελῶν τοῦ σώματος ἐθεωρεῖτο ἀπαραίτητον τοῦ λουτροῦ μέρος. Ὀδ. Γ. 466. Δ. 252. Ἰλ. Κ. 577. Εἶχε δὲ ὡς σκοπὸν τὴν εὐεξίαν καὶ ἁπάλυνσιν ἐκείνην, ἥτις δι' αὐτῆς ἐπιτυγχάνεται, καὶ ἀποβαίνει πολύτιμος μετὰ κάματον ἢ σφοδρὸν καύσωνα. Ὁποῖον ἀκριβῶς τὸ πρὸς τοῦτο χρησιμεῦον ἔλαιον ἀμφιβάλλεται, καὶ ὁ Terpstra[1] λέγει τὰ ἑξῆς. „Non erant

[1] Ἤτοι "— Οὐδόλως ὑπῆρχον ἀλειφαὶ κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Πλίνιος, ὅμοιαι πρὸς τὰς ἐν χρήσει κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους. Ἀλλὰ μετεχειρίζοντο ἔλαιον παχὺ καὶ στιλπνὸν "λίπα ἔλαιον," εἰς ὃ ἀναγινώσκομεν ὅτι ἀνεμίγνυον ἢ ἄρωμά τι, ἢ ἄλλο ἔλαιον ἐκ ῥόδων κατασκευαζόμενον, δ' ὃ καὶ ἐκαλεῖτο "ῥοδόεν ἔλαιον." Terpstra. Antiquit. Homerica. L. III. C. IX. §. 5.

autem unguenta Iliacis temporibus, teste Plinio[1], quali a posterioribus seculis in usu fuerunt. Oleum duntaxat pingue et nitidum, λίπα ἔλαιον[2] adhibebunt, cui odorem seu aliud quid rosacum immixtum esse legimus, unde ῥοδόεν ἔλαιον[3] dicebatur". Ἀλλὰ πολὺ πιθανώτερον ὅτι ἰδίως μὲν ἐν χρήσει ἦν τὸ ἐν Ἑλλάδι τοσοῦτον σύνηθες ἔλαιον τῆς ἐλαίας, διὰ τῆς φράσεως δὲ **ῥοδόεν ἔλαιον** ἐννοεῖται τὸ καὶ σήμερον ἔτι γνωστόν, καὶ διὰ φύλλων ῥόδου ἀρωματιζόμενον, ᾧπερ, ὡς πολυτιμοτέρῳ, ἐχρῶντο ἰδίως εἰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις. Πρὸς φύλαξιν τοῦ ἐλαίου ὑπῆρχεν ἴδιον ἀγγεῖον, **λήκυθος** καλούμενον.

ΝΙΨΙΣ ΠΟΔΩΝ.

Ἡ νίψις τῶν ποδῶν ἦν ἐπίσης συνηθεστάτη ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἀρχαιότητι, κατὰ τὰς αὐτὰς περιστάσεις μετὰ τοῦ λουτροῦ, ὅπερ ἀντικαθίστα ἴσως ἐνίοτε ὡς ἁπλουστέρα. Ὀδ. Τ. 386. Ὅτι δὲ δυσκόλως ἐστεροῦντο αὐτῆς οἱ ἥρωες μαρτυρεῖ ἡ συγκαταρίθμησις τῆς τοιαύτης ἐλλείψεως μετὰ τῶν σπουδαίων δυστυχημάτων. Ὀδ. Τ. 345. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου, καὶ ἄλλων, καταφαίνεται ὅτι τὸ καθῆκον τοῦτο ἀνῆκεν εἰς τὰς δμωάς. Ἦσαν δὲ τὰ χρησιμεύοντα πρὸς τοῦτο ἀγγεῖα συνήθως χαλκᾶ, κ' ἐν αὐτοῖς ἐμίγνυντο ψυχρὸν καὶ θερμὸν ὕδωρ πρὸς ἀποτέλεσιν εὐαρέστου θερμοκρασίας.

Οὐχὶ σπανίως ἐλούοντο οἱ ἄνδρες κ' ἐν ποταμοῖς, ἢ εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλὰ συνήθως τῷ τοιούτῳ λουτρῷ εἵπετο καὶ ἕτερον θερμὸν κατ' οἶκον, ἐχρησίμευε δὲ τότε τὸ μὲν πρῶτον εἰς κάθαρσιν μετὰ τὴν ὁδοιπορίαν, τὸ δὲ δεύτερον εἰς τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος. Οὕτως ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ Διομήδης, ἐπιστρέφοντες ἐκ τῆς νυκτερινῆς ἐκστρατείας, καθ' ἣν ἥρπασαν τοὺς ἵππους παρὰ τοῦ Ῥήσου, ἀποπλύνονται μὲν πρῶτον ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἀλλ' εἶτα λούονται πάλιν καὶ χρίονται ἐν τῷ βαλανείῳ. Ἰλ. Κ. 572.

1 Plinius, Histor. Nat. L. XIII. c. 1.
2 Ἰλιάδ. Κ. 577. ibiq. Heyne ed Köppen.
3 Ἰλιάδ. Ψ. 186.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΣΥΜΠΟΣΙΑ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Ἡ τῇ ἑλληνικῇ φυλῇ ἔμφυτος θερμότης τῶν αἰσθημάτων, καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς μετὰ τῶν ἑταίρων ἀναστροφῆς, καὶ τῆς φιλικῆς διαχύσεως, κατέστησαν συνήθη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τὰ συμπόσια. Κατέχουσι δὲ ταῦτα ἐπίσημον θέσιν ἐς τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ ἀναφαίνονται ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν μορφήν, ἥτις ἀργότερον ἐπισκιάζεται ὁπωσοῦν ὑπὸ τὴν παρείσακτον πολυτέλειαν τοῦ Ἀσιατικοῦ πολιτισμοῦ.

Πολλάκις ἐθεωρήθη ὡς παράδοξον, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ὁ συνήθως ἀξιοθαύμαστος ἐπὶ λιτότητι, ἐτύγχανεν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τοσοῦτον ἀσθενής. Ἀλλ' ἐστὶν ἄδικος ἡ μομφὴ αὕτη. Ὁ Ἕλλην ἐζήτει εἰς τὰ συμπόσια, οὐχὶ τὴν ἁβρὰν δίαιταν, καὶ τὴν τρυφήν, ἀλλὰ τὰ θέλγητρα τῆς ὁμηγύρεως, καὶ τὴν πνευματικὴν κίνησιν. Ἡ ὡραία Ὁμηρικὴ ἔκφρασις "**οὐδέ τι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐΐσης**", τυπικὴ καταστᾶσα ἐν παντὶ περὶ δείπνου λόγῳ, ἀρκεῖ πρὸς πλήρη τοῦ ἰσχυρισμοῦ ἡμῶν ἀπόδειξιν. Ἰλ. Α. 468. Η. 320[1]. Καὶ ἀληθῶς τὰ ἑλληνικὰ συμπόσια ἔτρεφον πολὺ μᾶλλον τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν, ἢ τὴν γαστέρα, ἀσυγκρίτως δὲ σπουδαιότερα τῶν φαγητῶν ἐθεωροῦντο τ' ἀπαραίτητα αὐτῶν ἐπακόλουθα, ἡ μουσική, καὶ ὁ χορός. Ὁ Πλούταρχος[2] ἀναφέρει τὴν εὐφυᾶ ῥῆσίν τινος, ὅστις παρακαθίσας μόνος εἰς τὴν τράπεζαν "— **βεβρωκέναι, μὴ δεδειπνηκέναι σήμερον**" — εἶπε· καὶ ὁ Ἀλέξιος παρ' Ἀθηναίῳ[3] λέγει τὰ ἑξῆς·

Ἐπὰν ἰδιώτην ἄνδρα μονοσιτοῦντ' ἴδῃς,
ἢ μὴ ποθοῦντ' ᾠδάς, ποιητήν, καὶ μέλη,
τὸν μὲν ἰδιώτην τοῦ βίου τὸν ἥμισυν
ἀπολωλεκέναι νόμιζε· τὸν δὲ τῆς τέχνης
τὴν ἡμίσειαν· ζῶσι δ' ἀμφότεροι μόλις.

---

1 Κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ FRIEDREICH „das Herz hatte auf dem Mahle Antheil" Σ. 248. Ἡ καρδία συνεμερίζετο τοῦ φαγητοῦ.

2 Πλούταρχος Συμπόσιον, III.

3 Ἀθήναιος, II. Σ. 47.

Εἰσὶ δὲ ἀληθῶς παντὸς θαυμασμοῦ μᾶλλον ἄξια τὰ ἑλληνικὰ συμπόσια, αἱ χαρίεσσαι αὗται συναναστροφαί, καθ' ἃς αἱ φιλοσοφικαὶ τῶν δαιτυμόνων διαλέξεις ἀνεμιγνύοντο πρὸς τὸ ᾆσμα τῶν ἀοιδῶν, καὶ τῶν ὀρχηστρίδων. Σύμπας ὁ Ἀθήναιος οὐδὲν ἐστίν, ἢ περιγραφὴ τοιούτου συμποσίου.

Ἐν τούτοις, καίτοι ἦσαν ἤδη τοσοῦτον συνήθη τὰ συμπόσια ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς χρόνοις, ὥστε πάντες μὲν οἱ εὐγενεῖς ἤσθιον παρὰ τῷ Βασιλεῖ, ἢ ἄρχοντι, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς λέγει τὰ ἑξῆς·

> Οὐ γάρ ἔγωγέ τι φημὶ τέλος χαριέστερον εἶναι
> ἢ ὅτ' εὐφροσύνη μὲν ἔχῃ κάτα δῆμον ἅπαντα,
> δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ
> ἥμενοι ἑξείης, παρὰ δὲ πλήθωσι τράπεζαι
> σίτου καὶ κρειῶν, μέθυ δ' ἐκ κρητῆρος ἀφύσσων
> οἰνοχόος φορέῃσι καὶ ἐγχείῃ δεπάεσσιν· —
> τοῦτό τί μοι κάλλιστον ἐνὶ φρεσὶν εἴδεται εἶναι.
>
> Ὀδ. Ι. 5—11.

ἡ λιτότης αὐτῶν τούτων τῶν συμποσίων, καὶ συμπάσης τῆς ἐποχῆς ἦν τοσαύτη, ὥστε οἱ βαθύτερον ἐγκύπτοντες εἰς τὰ πράγματα, ἐκ τῶν δύο τούτων κατὰ φαινόμενον ἀντιθέτων, τὴν λιτότητα ἐξαίρουσι, καὶ θεωροῦσιν ὡς χαρακτηρίζουσαν ἰδίως τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἀποδίδουσι δέ, ὡς καὶ ἡμεῖς, τὸ φαινόμενον τῶν συμποσίων εἰς λόγους ἀσχέτους πρὸς τὴν φιληδονίαν καὶ τρυφηλότητα. Ἐὰν δέ τινες, ὡς ὁ Πλάτων καὶ Λουκιανός, κατηγόρησαν τῶν λόγων τοῦ Ὀδυσσέως, ἤχθησαν εἰς τοῦτο διότι ἔλαβον αὐτοὺς μεμονωμένους, καὶ οὐχί, ὡς ἔδει, διαφωτιζομένους ὑπὸ τοῦ ὅλου πνεύματος τοῦ Ὁμηρικοῦ αἰῶνος.

Ἤσθιον δὲ κυρίως οἱ ἄνθρωποι τῶν Ὁμηρικῶν χρόνων τρὶς τῆς ἡμέρας, καὶ καλοῦνται τὰ τρία ταῦτα ἐμβρώματα (repas, meal, mahl) παρὰ τῷ ποιητῇ **ἄριστον**, **δεῖπνον**, καὶ **δόρπος**. Ἰδοὺ τί περὶ αὐτῶν λέγει ὁ Εὐστάθιος[1], ὅστις, πλὴν τῶν παραδόξων ἐτυμολογιῶν, συμφωνεῖ πληρέστατα μετὰ τοῦ σχολίου τοῦ Διδύμου. «***Ἰστέον ὅτι τρισὶ τροφαῖς ἐχρῶντο οἱ παλαιοί· ὧν τὸ πρῶτον ἐκαλεῖτο ἄριστον, γιγνόμενον πάνυ πρωΐ, ἅμα ἠοῖ φαινομένῃ, Ἄρεος ἱσταμένου, ὡς καὶ ἡ τοῦ ὀνόματος ἐτυμολογία δηλοῖ. Εἶτα τὸ δεῖπνον,***

[1] Εὐστάθ. εἰς Ὀδ. Β. 20. Σ. 14. 32. Δίδυμος εἰς τὸν αὐτὸν στίχον.

μεθ' ὃ ἔδει πονεῖν, ὃ καὶ ἄριστον φασί τινες, τρίτον δὲ δόρπος ἐναντίον ἀρίστῳ, ἡνίκα δόρυ παύεται, ὅπερ ἡμεῖς παρὰ τὸ δεῖν τότε ὕπνου, δεῖπνον καλοῦμεν". Καὶ ὁ Παλαμήδης δὲ λέγει τῷ Αἰσχύλῳ, παρ' Ἀθηναίῳ[1] "— **Σῖτον δὲ εἰδέναι διώρισται ἄριστα, δεῖπνα, δόρπα δ' αἱρεῖσθαι τρία".** Ἀλλ' ἀτυχῶς αἱ ἐκφράσεις αὗται οὐδεμίαν ἔχουσι παρ' Ὁμήρῳ μονιμότητα, τῆς μιᾶς πολλάκις λαμβανομένης ἀντὶ τῆς ἑτέρας. Ὁ Terpstra ἐκφράζεται περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὡς ἑξῆς· „— Qua diei hora epulati sint heroes accurate definire multi frustra conati sunt. Nam illi heroica tempora ex iis, quae vivebant, dijudicarunt, et quantum sua vitae ratio ab istorum hominum vita differet cogitare omnino neglexerunt. Tria fuerunt δαιτὸς genera, quod ex Homero omni dubio certius constat, sed nec ubique illa a se invicem distinguuntur, nec definitum et idem semper tempus fuit, quo singula sumerent, nec denique ullius herois mentionem fieri memini, qui eodem die ter cibo uteretur. Modo enim per totum diem epulantur heroes, modo cibum capiunt ubi vel res ita ferunt, vel fames postulat"[2]. Κατ' ἄλλους δὲ πάλιν ἡ λέξις δεῖπνον ἦν γενική, μὴ σημαίνουσα ὡρισμένον ἔμβρωμα, ἀλλὰ λαμβανομένη ἀδιαφόρως δι' οἷον δήτι ἐξ αὐτῶν[3]. Ἡ εἰκασία ὅμως αὕτη φαίνεται ἡμῖν ὀλίγον ὀρθή.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει κατὰ τὰ πλεῖστα τῶν χωρίων ἡ πρώτη παρατιθεμένη τροφὴ ἦν τὸ **ἄριστον**, ἐλαμβάνετο δ' αὕτη "**ἅμα ἠοῖ**

---

[1] Ἀθήναιος I. Σελ. 11.

[2] Ἤτοι "— Πολλοὶ μάτην ἐπεζήτησαν τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς ὥρας, καθ' ἣν ἐδείπνουν οἱ ἥρωες. Ἀλλ' οὗτοι οὐδόλως διέκριναν τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους ἐκείνων, καθ' οὓς ἔζων, καὶ ἠμέλησαν ὅλως τῆς μελέτης τῆς διαφορᾶς, ἥτις ὑφίστατο μεταξὺ τῆς διαίτης αὐτῶν καὶ τῆς τῶν ἡρώων. Τρία ὑπῆρχον δαιτὸς εἴδη, ὅπερ θετικῶς ἐκ τοῦ Ὁμήρου ἐξάγεται, ἀλλ' οὐδὲ διακρίνονται ταῦτα τὸ ἓν τοῦ ἑτέρου, οὐδ' ὁ χρόνος ἐτύγχανεν ἀμετάβλητος, καθ' ὃν ἕκαστον αὐτῶν ἐλαμβάνετο, οὐδέ, συνελόντι εἰπεῖν, ἐνθυμοῦμαι νύξεως ἥρωός τινος, καταδεικνυούσης, ὅτι εἰθίζοντο τρία ἐδέσματα καθ' ἑκάστην. Ὥστε, ἢ διετέλουν τὰ ἐδέσματα τῶν ἡρώων παρατεθειμένα δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἢ ἤσθιον οὗτοι ὁσάκις καὶ ὅπου ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων προσετύγχανεν, ἢ ὁπόταν ᾐσθάνοντο τοὺς κνισμοὺς τῆς πείνης". Terpstra Antiquitas Homerica· Libr. III. C. III.

[3] Ἀθήναιος. Ε. 20, 193. Εὐστάθιος εἰς Ἰλ. I. 86. Σ. 833. 2. εἰς Ὀδ. Α. 42. Σελ. 1791. 25.

φαινομένηφι" Ἰλ. Ω. 124. Ὀδ. Π. 2, καὶ συνέκειτο, κατὰ τὸν Εὐστάθιον, ἐξ ἄρτου καὶ οἴνου. Καὶ ὁ Πλούταρχος δὲ λέγει περὶ τούτου "— **Φασὶ γὰρ ἐκείνους, ἐργατικοὺς ἅμα καὶ σώφρονας ὄντας, ἕωθεν ἐσθίειν ἄρτον ἐν ἀκράτῳ, καὶ οὐδὲν ἄλλο· δι' ὃ τοῦτο μὲν ἀκράτισμα καλεῖν, διὰ τὸν ἄκρατον**"[1]. Ἐν δὲ τῷ σχολίῳ εἰς Θεόκριτον, "— **Οἱ μέλλοντες πολεμεῖν, πρωΐας ἔτι οὔσης, ὀλίγον τινὰ ἤσθιον ἄρτον, καὶ ἄκρατον οἶνον ἔπινον, ὡς θερμοὶ ὦσι, καὶ μὴ δειλιῶσιν, ὃ καὶ ἀκρατισμὸν ἐκάλουν**"[2]. Εἰς τὰ χωρία ταῦτα, τὰ κατὰ βάθος ὀρθά, συμβαίνει σύγχυσίς τις ὡς πρὸς τὴν λέξιν, διότι, καίτοι πρόκειται περὶ τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς, δίδοται εἰς τὸ **ἄριστον** ἡ ὀνομασία **ἀκράτισμα**, ἥτις τυγχάνει μεταγενεστέρα. Ἐκ τούτων δ' ἐξάγεται ὅτι διετηρήθη τὸ ἄριστον σχεδὸν ἀπαράλλακτον κ' ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, τῶν ἐν τῇ κλασικῇ ἐποχῇ ζώντων ἀριστούντων καὶ τούτων δι' ὀλίγου ἄρτου καὶ οἴνου, δι' ὃ καὶ ὁ Ἀθήναιος, ὁμιλῶν περὶ ἀρίστου Ὁμηρικοῦ, παρατίθησι "— **Λέγει δὲ τὸ πρωϊνὸν ἔμβρωμα, ὃ ἡμεῖς ἀκρατισμὸν καλοῦμεν, διὰ τὸ ἐν ἀκράτῳ βρέχειν, καὶ προσίεσθαι ψωμούς**"[3]. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἀριστομένης παρὰ τῷ αὐτῷ:

ἀκρατοῦμαι μικρὸν εἶθ' ἥξω πάλιν,
ἄρτου δὶς ἢ τρὶς ἀποδακών.

Ἀλλὰ φαίνεται οὐχ ἧττον ὅτι συνέβη παραλλαγή τις, λαμβανομένου κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους οἴνου ἀκράτου, ἀντὶ τοῦ κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἐν χρήσει, τοῦ μεθ' ὕδατος μεμιγμένου. Ἐπιβάλλεται δὲ ἡ εἰκασία, ὅτι τότε μετεβλήθη καὶ ἡ ὀνομασία ἄριστον εἰς ἀκράτισμα[4]. Ἂν τὸ ἄριστον παρετίθετο ἐν τῷ δώματι, προσερχομένων τῶν δαιτυμόνων, ὡς διὰ τὰ λοιπὰ ἐμβρώματα, ἀγνοοῦμεν. Πιθανώτερον ὅμως ἐλαμβάνετο παρ' ἑκάστου κατ' ἰδίαν, καὶ τοῦτο φαίνεται ὑποδεικνύουσα ἡ σιωπὴ τοῦ Ὁμήρου.

Τὸ δεῖπνον ἦν τὸ κυριώτερον τῆς ἡμέρας ἔμβρωμα, καὶ ὥρα αὐτοῦ ἡ μεσημβρία. Ἰλ. Β. 381. Κ. 578. Ὀδ. Ι. 311. Γνωρίζομεν δὲ περὶ αὐτοῦ τ' ἀκόλουθα. Πρῶτον ἐλούοντο τῶν δαιτυ-

1 Πλούταρχος, Συμπόσιον Η. 64
2 Πλούταρχ. εἰς Θεόκρ. Σ. 151.
3 Ἀθήναιος. Ι. Σ. 11.
4 Ἰδὲ Stern, Rerum convivalium apud veteres adiumbratio 1833. 4.

μόνων αἱ χεῖρες ὑπὲρ ἀργυρᾶ κανᾶ, ἅτινα προσήγοντο ἐπίτηδες ὑπὸ τῶν δμωῶν· ἐχεῖτο δὲ τὸ ὕδωρ ἐπ᾽ αὐτῶν ἐκ χρυσῶν προχόων. Ὀδ. Α. 137. Ἡ νίψις τῶν ποδῶν φαίνεται ὅτι εἰσήχθη κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους[1]. Μετὰ τοῦτο ἐφέροντο ὑπὸ τῶν δμωῶν αἱ τράπεζαι, κ᾽ ἐκαθαρίζοντο ἐντὸς τοῦ δώματος διὰ σπόγγου[2], καίτοι ἅπαξ πλυθεῖσαι. Ὀδ. Α. 111. Φαίνεται δὲ ὅτι ἕκαστος δαιτυμὼν εἶχε συνήθως ἰδίαν μικρὰν τράπεζαν, Ὀδ. Ο. 466. Ρ. 333. Ἀλλ᾽ ὑπῆρχον εἰς τὸν κανόνα τοῦτον ἐξαιρέσεις, διότι ἐν Ὀδ. Δ. 56, εἰκάζεται ὅτι παρεκάθηντο ἐνίοτε καὶ δύο εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν. Εἰς σπανίας δὲ περιστάσεις φαίνεται ὅτι καὶ μία μόνη τράπεζα παρετίθετο διὰ πάντας. Ἰλ. Ι. 216. Λ. 628.

Τοποτεθεισῶν τῶν τραπεζῶν, οἱ δαιτυμόνες παρεκάθηντο· τὸ ἔθιμον τοῦ κατακλίνεσθαι φαίνεται μεταγενέστερον τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς. Ἐξετέλουν δὲ τὴν ὑπηρεσίαν αἱ δμωαί, ἀλλ᾽ ὑπῆρχε καὶ **δαιτρός** τις, ἐντεταλμένος τὴν κατάτμησιν τοῦ κρέατος, ὅπερ, ἐλλειπόντων τῶν νῦν ἐν χρήσει ἐργαλείων, περονῶν καὶ ἄλλων, κατεμερίζετο δι᾽ ἕκαστον δαιτυμόνα εἰς μικρὰ τεμάχια, πρὶν ἢ παρατεθῇ, Ὀδ. Α. 141. Ὁ δαιτρὸς οὗτος [ἐκάθητο παρ᾽ ἰδιαιτέραν τράπεζαν, ἐφ᾽ ἧς ἐξετέλει τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ· τὰ δ᾽ εἰσφερόμενα κρέατα ἐτίθεντο ἀμέσως πρὸ αὐτοῦ, ὅπως κατακοπῶσιν. Ὀδ. Ρ. 331. Τὴν κατάτμησιν ταύτην ἐπέβλεπον πολλάκις αὐτοὶ οἱ δαιτυμόνες, Ἰλ. Ι. 209. Ὀδ. Α. 112. Ο. 146. Ἦσαν δὲ συνήθως αἱ διδόμεναι εἰς ἕκαστον μερίδες ἴσαι, ἀλλὰ τιμητικῶς ἐδίδετο ἐνίοτε εἰς ἐπίσημον πρόσωπον μερὶς καλλιτέρα, ἢ μείζων. Ἰλ. Η. 321. Ὀδ. Ξ. 437.

Ὅπως δὲ συγκερῶσι τὸν οἶνον εἰς τοὺς κρατῆρας, καὶ χέωσιν εἶτα αὐτὸν τοῖς δαιτυμόσιν, ὑπῆρχον ἴδιοι οἰνοχόοι, Ἰλ. Β. 128. Ἀλλ᾽ ἐνίοτε, πρὸς πλείονα τιμήν, ἐξετέλουν τὸ καθῆκον τοῦτο καὶ αὐτοὶ οἱ υἱοὶ τοῦ οἰκοδεσπότου, Ὀδ. Ο. 141. Ἐδίδετο δὲ καὶ ὁ οἶνος κατ᾽ ἴσας μερίδας, ἐξαιρουμένων τῶν πρεσβυτέρων, ὧν ἡ μερὶς ἦν μείζων, κ᾽ ἐκαλεῖτο ***γερούσιος*** οἶνος. Ὀδ. Ν. 8. Τὴν ἔκφρασιν ταύτην ἐσφαλμένως τινὲς μετέφρασαν διὰ τοῦ ***οἶνος παλαιός***.

[1] Becker, Charikles. T. 2. Σ. 270.

[2] Haec tibi sorte datur tergendis spongia mensis. Martial I. XIX. Epigr. 144.

Ἐμίγνυτο δὲ ὁ οἶνος μετὰ τοῦ ὕδατος ἐν τοῖς κρατῆρσι, κ' ἐξ αὐτῶν ἐπληροῦντο εἶτα μέχρι χειλέων τὰ κύπελλα.

Κοῦροι δὲ κρατῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.
Ἰλ. Α. 470. Ι. 175. Ὀδ. Α. 148.

Τὴν ἔκφρασιν ταύτην ἐκλαμβάνει ὁ Βιργίλιος[1] ὡς σημαίνουσαν, ὅτι ἐπεστέψαντο τοὺς κρατῆρας δι' ἀνθέων, ἀλλ' οὐχὶ ὀρθῶς, καθ' ὅσον τὸ ἔθιμον τοῦτο ἦν εἰσέτι ἄγνωστον ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ, δηλοῖ δ' ἀληθῶς ὅτι ἐνέπλησαν αὐτοὺς τοσοῦτον, ὥστε ὁ οἶνος ὑπερχειλίζων ἀπετέλει εἶδος στεφάνης[2].

Τὸ κύπελλον ἐδίδετο τιμητικῶς πρῶτον τῷ πρεσβυτέρῳ, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται ὁ Πεισίστρατος δοὺς αὐτὸ πρῶτον τῇ Ἀθηνᾷ, καθ' ὅσον αὕτη, τὴν μορφὴν λαβοῦσα τοῦ Νέστορος, ἐφαίνετο ὁ πρεσβύτερος τῶν συνδαιτυμόνων. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ παρῆν καὶ ὁ Μενέλαος, ὥστε κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους ἡ λευκὴ κεφαλὴ προετιμᾶτο τῆς ἐστεμμένης. Ὀδ. Γ. 52. Ὁ πρῶτος δὲ λαμβάνων ἐπέρα τὸ κύπελλον τῷ πρὸς τὰ δεξιὰ γείτονι αὐτοῦ, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὁ Εὐστάθιος, παραβάλλων τὰ λεγόμενα ἐν Ἰλ. Ι. 224, καὶ τὰ ἐν Ὀδ. Ν. 53, φρονεῖ ὅτι τὸ κύπελλον ἐκυκλοφόρει ἅπαξ πλῆρες, ἐν εἴδει χαιρετισμοῦ παρὰ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἕτερον διδόμενον, καὶ μετὰ τοῦτο μόνον ἤρχετο ἡ ἐξ αὐτοῦ πόσις. Ἰλ. Ι. 670. Κατὰ τὰ πλεῖστα τῶν δείπνων, κἂν οὐχὶ πάντοτε, καὶ ἰδίως εἰς τὰ διδόμενα μετὰ θυσίαν, ἐσπένδετο τοῖς Θεοῖς, καὶ μερὶς τοῦ κρέατος ἐκαίετο εἰς τιμὴν αὐτῶν[3], Ἰλ. Ι. 219.

Τὰ φαγητά, τὰ παρατιθέμενα εἰς τὰ ὑπὸ ἄλλας ἐπόψεις πολυτελῆ ταῦτα δεῖπνα, ἦσαν ἁπλούστατα, καὶ συνέκειντο ἰδίως ἐξ ὀπτῶν ἀρνίων, βοείων, καὶ χοιρείων κρεάτων. Ὡς μόνον δὲ ποτὸν ἐχρησίμευεν ὁ συγκεκερασμένος οἶνος. Ἡ λαιμαργία καὶ τρυφὴ κατακρίνονται ἐν πάσῃ προστυχούσῃ περιπτώσει. Ἡ Ἀθηνᾶ λέγει ὅτι ἄτοπόν ἐστι τὸ παρακάθησθαι ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν τράπεζαν. Ὀδ.

---

1 VIRGILIUS I. 723.
2 NITZSCH, I. B. 31. BUTTMANN, Lexilogie, I. Σ. 97.
3 FRIEDREICH, §. 142.

Γ. 335, οἱ δὲ μνηστῆρες κατηγοροῦνται ἐπανειλημμένως ἐπὶ τῇ ἀκρασίᾳ αὐτῶν. Ὀδ. Λ. 150. Ἡ μέθη προὐκάλει τὴν κοινὴν περιφρόνησιν, καὶ ὁ οἶνος παρίσταται ὡς φέρων δι' αὐτῆς τοὺς ἀνθρώπους εἰς παραφροσύνην. Ὀδ. Γ. 137. Κ. 555. Ξ. 466. Φ. 293. Ἡ ἔκφρασις **οἰνοβαρὲς** ἐστὶν ὕβρις δεινή, ἣν μόνον ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς παραφορᾶς αὐτοῦ ἐκσφενδονίζει κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος ὁ Ἀχιλλεύς, Ἰλ. Α. 225. Καὶ ὁ μῦθος δὲ τοῦ Κύκλωπος φαίνεται ἐπινοηθεὶς ἵνα καταδείξῃ τὰ ὀλέθρια τῆς ἀκρασίας ἀποτελέσματα. Αἱ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐμβρωμάτων συνδιαλέξεις ἦσαν συνήθως σπουδαῖαι, ἡ δὲ μουσική, ἡ ὄρχησις, καὶ τὸ ᾆσμα, τ' ἀπαραίτητα αὐτῶν παρεπόμενα.

> Μολπή τ' ὀρχηστύς τε· τὰ γάρ τ' ἀναθήματα δαιτός
>
> Ὀδ. Α. 152.

Συνίστατο δὲ ἡ μολπή, οὐχὶ εἰς θορυβώδη αὐτῶν τῶν δαιτυμόνων ᾄσματα, ἀλλ' εἰς τρυφεροὺς ὕμνους, καὶ ῥαψῳδίας ἐμβριθεῖς τοῦ ἀοιδοῦ, ὅστις, καθήμενος παρ' ἰδίαν τράπεζαν ἐπὶ θρόνου ἀργυροήλου, ἔψαλλε τοῖς δειπνοῦσιν, Ὀδ. Θ. 65. 472. Εἰς τὸ δεῖπνον τοῦ Ἀλκινόου, φέρ' εἰπεῖν, ἔψαλλεν ὁ Δημόδοκος τοὺς ἔρωτας τοῦ Ἄρεως καὶ τῆς Ἀφροδίτης, Ὀδ. Θ. 263, καὶ ἀργότερον τὰ κατὰ τὸν Δούρειον ἵππον. Αὐτόθι, 491. Καὶ εἰς αὐτὸ δὲ τὸ δεῖπνον τῶν οὐχὶ λίαν ἁβρῶν τῷ ἔθει μνηστήρων ἔψαλλε, καίτοι ἄκων, ὁ Φήμιος, Ὀδ. Α. 153. Τὸ συνηθέστερον εἰς τοιαύτας περιστάσεις ὄργανον ἦν ἡ φόρμιγξ,

> ἣ δαιτὶ συνήορός ἐστι θαλείῃ,
>
> Ὀδ. Θ. 99.

καὶ περὶ ἧς ἀλλαχοῦ λέγεται,

> ἣν ἄρα δαιτὶ θεοὶ ποίησαν ἑταίρην.
>
> Ὀδ. Ρ. 271.

Ἡ ἐξαιρετικὴ αὕτη τιμή, ἧς ἀπήλαυον κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους οἱ ἀοιδοί, ἐστὶ καὶ αὕτη τρανὸν τεκμήριον τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων, καὶ τοῦ προκεχωρηκότος πολιτισμοῦ τοῦ παναρχαίου ἐκείνου κόσμου. Οἱ λόγοι, οὓς ἀπευθύνει πρὸς τὸν Δημόδοκον ὁ Ὀδυσσεύς, καὶ μόνοι παρέχουσιν ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς ἐποχῆς, καθ'

ἣν οἱ ἐν τοῖς στρατοπέδοις διαβιοῦντες ἥρωες, ἔθαλπον τοσοῦτον ἀκμαῖον τὸ καλλιτεχνικὸν αἴσθημα:

πᾶσι γὰρ ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισιν ἀοιδοὶ
τιμῆς ἔμμοροί εἰσι καὶ αἰδοῦς οὕνεκ' ἄρα σφέας
οἴμας Μοῦσ' ἐδίδαξε, φίλησε δὲ φῦλον ἀοιδῶν
'Οδ. Θ. 481.

Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὅσον ἀφορᾷ τὸν χορόν. Συμπλέγματα ἰδίων χορευτῶν καὶ ὀρχηστρίδων, ὀρχουμένων πρὸς τέρψιν τῶν δαιτυμόνων, ἀπαντῶσι κατὰ πρῶτον ἐν τῇ κλασικῇ ἐποχῇ. Κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους, αὐτοὶ οἱ δαιτυμόνες, ἀνιστάμενοι μετὰ τὸ δεῖπνον, ὠρχοῦντο, καὶ ἀπεπεράτουν οὕτω τὴν διασκέδασιν. Ἐγειρόμενος δέ τις πρὸ τῶν ἄλλων, ἐζήτει συγγνώμην, ἀπαραλλάκτως ὡς καὶ σήμερον.

Ὁ **δόρπος** τέλος παρετίθετο περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, Ἰλ. Τ. 208, Ω. 2. Περὶ τοῦ ἐμβρώματος τούτου, καὶ τῶν συνιστώντων αὐτό, οὐδὲν πλέον γνωρίζομεν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐτύγχανε σπουδαιότερον τοῦ ἀρίστου, διότι εἰς Ἰλ. Τ. 208 καλεῖται ***μέγα δόρπον***, καὶ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ ἡ ἔκφρασις **ὁπλισάμεθα** δόρπον, καταδεικνύουσα ὅτι ἦσαν ἀναγκαῖαι προετοιμασίαι τινὲς δι' αὐτόν. Ὀδ. Δ. 429.

Πλὴν τῶν τακτικῶν τούτων ἐμβρωμάτων ὑπῆρχον πλεῖσται περιστάσεις, καθ' ἃς κατ' ἔθος ἐδίδοντο μεγάλα συμπόσια. Οὕτω πρὸς τιμὴν ἐπισήμου τινὸς ξένου. Ἰλ. Ι. 70. Ὀδ. Δ. 621. Η. 4. 49. Θ. 41. Ἐπὶ θυσιῶν καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν τελετῶν, ἐπὶ γάμου, ἐπὶ κηδείας. Ὀδ. Γ. 5. Τοιούτων δ' ἐκτάκτων ἑστιάσεων διακρίνομεν εἴδη δύο, τὴν ***εἰλαπίνην***, καὶ τὸν ***ἔρανον***. Καὶ εἰλαπίνη μὲν ἦν τὸ κυρίως συμπόσιον, τὸ παρ' ἑνὸς ἑστιάτορος εἰς τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ παρατιθέμενον κατὰ τὰς προμνησθείσας περιστάσεις· ἔρανος δὲ εἶδος ἑστιάσεως, δι' ἣν ἕκαστος ἔφερε τὰ ἴδια ἐδέσματα, Ἰλ. Κ. 217. Ὀδ. Α. 226. Λ. 415.

Περὶ Ὁμηρικῶν ἐράνων πλεῖστα ὅσα ἐλέχθησαν. Καὶ τινὲς μὲν παρέβαλον αὐτοὺς πρὸς τὰ σημερινὰ pic-nics, καὶ ὑπέθεσαν ὅτι πολλαὶ οἰκογένειαι, ἀθροιζόμεναι, μετέβαινον εἴς τινα ἐξοχὴν πρὸς διασκέδασιν, ἑκάστη τὰ ἴδια ἐδέσματα συγκομίζουσα, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν συμβαίνει· ἀλλ' ἕτεροι ἐθεώρησαν τολμηρὰν τὴν γνώμην

ταύτην. Καθ' ἡμᾶς τὴν ὀρθὴν τοῦ πράγματος ἐξήγησιν παρέχουσιν οἱ ἑπόμενοι στίχοι.

δαιτυμόνες δ' ἐς δώματ' ἴσαν θείου βασιλῆος,
οἱ δ' ἦγον μὲν μῆλα, φέρον δ' εὐήνορα οἶνον,
σῖτον δέ σφ' ἄλοχοι καλλικρήδεμνοι ἔπεμπον.
'Οδ. Δ. 623.

καθ' οὓς ὁ ἔρανος συμβαίνει παρὰ τῷ Μενελάῳ, καὶ οὐχὶ ἐν ἐξοχῇ τινι. Καὶ ἀληθῶς εἴδομεν, ὅτι οἱ εὐγενεῖς ἐδείπνουν συνήθως παρὰ τῷ Βασιλεῖ, φυσικὴ ἑπομένως ἡ ὑπόθεσις ὅτι τότε ἐκόμιζον μεθ' ἑαυτῶν, ἂν οὐχὶ πάντα, τὰ κυριώτερα τοὐλάχιστον τῶν εἰς τὴν τράπεζαν ἀναγκαίων, ὅπως μὴ πίπτῃ ὅλον τὸ βάρος ἐπὶ τοῦ ἑστιάτορος, δυσχερῶς ἐπαρκοῦντος εἰς διαρκῆ διατροφὴν τοσούτου πλήθους δαιτυμόνων. Οὕτως δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ταῦτα τὰ παρὰ τοῖς Βασιλεῦσι καὶ ἄρχουσι δεῖπνα φαίνονται ἡμῖν ὡς τὰ πιθανώτερον ὑπονοούμενα, ὁσάκις γίγνεται λόγος περὶ ἐράνου, καὶ μένει τότε ἡ εἰλαπίνη, κατ' ἀντίθεσιν, γεῦμα, ὅπερ παρεσκεύαζεν ὁλόκληρον ὁ ἑστιάτωρ[1]. Δειλῶς οὐχ ἧττον προβάλλομεν τὴν ἰδέαν ταύτην, ὡς νεωτερίζουσαν. Συγγραφεῖς τινες ὑπέθεσαν ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου, ὅτι οἱ μάγειροι καὶ ὑπηρέται ἔφερον αὐτοῦ τοῦ Μενελάου τοὺς ἄρνας, καὶ τὸν ἄρτον εἰς τὸ δεῖπνον, ὑποστηρίζοντες οὕτω ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει ἐνταῦθα σχέσις πρὸς τὸν ἔρανον[2]. Ἀλλὰ τολμῶμεν εἰπεῖν, ὅτι σφάλλονται. Καὶ πρῶτον ἡ σημασία τῆς λέξεως **δαιτυμὼν** ἐστὶ παρ' Ὁμήρῳ στερεά, καὶ δηλοῖ τοὺς παρακαθημένους εἰς τὴν τράπεζαν, οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς ὑπηρετοῦντας. Καὶ τὴν λέξιν **δαιτροὶ** ἐὰν εὑρίσκομεν ἐνταῦθα, ἔμενε πάντοτε ἄλυτον τὸ ζήτημα, διότι εἴδομεν ὅτι **δαιτρὸς** ὑπῆρχεν ἰδίως εἷς. 'Οδ. Η. 103. 148. Ι. 7. Χ. 12. Ἀλλ' ὁ Ὅμηρος μεταχειρίζεται ἀναμφισβητήτως τὴν λέξιν δαιτυμών.

Ἄλλως τε, ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν οἱ δοῦλοι ἦσαν ἄγαμοι, οἱ δὲ μάγειροι καὶ ὑπηρέται δοῦλοι, ποία ἡ ἐξήγησις τῆς αἰφνηδίας ταύτης μνείας τῶν συζύγων αὐτῶν; Ὁ Lenz[3] παρατηρεῖ πρὸς τούτοις,

[1] Nitzsch εἰς 'Οδ. Α. 22. Pugas-Monbel, αὐτόθι.

[2] Καὶ ὁ πολὺς δὲ Voss οὐχὶ ὀρθῶς μετέφρασε „Köche mit ihren schön geschleierten Weibern."

[3] Lenz. Σ. 76.

ὅτι οὐδόλως ἀντέκειτο εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῶν εὐγενῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὸ φέρειν αὐτοπροσώπως εἰς τὸ δεῖπνον τοὺς ἄρνας καὶ τὰς τροφὰς αὐτῶν, ἀφ' οὗ οἱ μνηστῆρες ἀπέσφαττον, καὶ παρεσκεύαζον οἱ ἴδιοι τὰ πρὸς διατήρησιν αὐτῶν ἀναγκαῖα ζῷα. Ὁμοίως κ' αἱ γυναῖκες αὐτῶν ἐκόμιζον τὸν ἄρτον. Τῆς αὐτῆς γνώμης ἐστὶ καὶ ὁ TERPSTRA — "Δαιτυμόνες illi qui fuerint, non satis liquet, verosimiliter fuerint principes viri, forte γέροντες, qui a rege epulare consueverant —"[1]. Ὁ δὲ WACHSMUTH λέγει "— Ἔρανος, als Schmaus, ist das unpolitische Gegenbild zu den politischen Syssitien, und der Grundbedeutung von ἐράω, lieben, verwandt mit den Agapen, Liebesmahlen des alten Christenthums"[2]. Φαίνεται δ' ἐκ τούτων, ὅτι ἔρανοι ἦσαν τὰ παρὰ τοῖς Βασιλεῦσι διδόμενα δεῖπνα[3].

ΕΔΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΟΤΑ.

Ἀλλ' ἐτάσωμεν ἤδη λεπτομερῶς τ' ἀναφερόμενα φαγητὰ καὶ ποτά. Καὶ πρῶτον ἀλεύρου ὑπῆρχον δύο εἴδη, τὸ ἐκ σίτου, καὶ τὸ ἐκ κριθῆς, τὸ μὲν καλούμενον **ἄλφιτα**, τὸ δὲ **ἀλήατα**[4]. Ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἀλεύρων τούτων ἐζυμοῦτο ἄρτος, καλούμενος καὶ **πύρνος**, καὶ σῖτος. Ὀδ. Ρ. 362. Ι. 9. Ἡ τελευταία αὕτη ὀνομασία σημαίνει πολλάκις γενικῶς καὶ πᾶν τὸ ἐδώδιμον. Οὕτως σῖτος καὶ οἶνος, Ἰλ. Ι. 706. Ὀδ. Γ. 479, σῖτος καὶ ποτής, Ἰλ. Γ. 306, Ἐσφαλμένως ἐν τούτοις παρατηρεῖ ὁ FRIEDREICH[5], ὅτι ἐφ' ὅσοι-

---

1 Ἤτοι "— Ὁποῖοί τινες ἦσαν οἱ δαιτυμόνες οὗτοι ἀνεπαρκῶς καταδείκνυται· κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦσαν μεγιστᾶνες, καὶ ἰδίως γέροντες, οἵτινες κατ' ἔθος ἐδείπνουν παρὰ τῷ Βασιλεῖ." — TERPSTRA, Cap. VI. §. 2.

2 Ἤτοι "— Ὁ ἔρανος, ὡς ἔμβρωμα, ἦν τὸ ἰδιωτικὸν ἀπεικόνισμα τῶν συσσιτίων, ἡ δὲ λέξις συγγενὴς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἔννοιαν τοῦ ἐράω, ὑπενθυμίζει τὰς **ἀγάπας** τοῦ ἀρχαίου Χριστιανισμοῦ." WACHSMUTH, Hellenische Alterthumskunde, 2. Aufl. II. Σ. 185.

3 AUGUSTI, Denkwürdigkeiten aus der christ. Arch. VIII. B. Σ. 78. STUCK, Antiq. Conviv. I. 34.

4 OSCAR BRONSIN, de Coenis Homericis, Berlin, 1861. Σ. 2. Σχόλ. εἰς Ἰλ. Θ. 108. Τὸ σχόλιον εἰς Ἰλ. Β. 290 συγχέει ταῦτα λέγον "Ἄλφιτα τὰ ἐκ κριθῶν ἄλευρα καὶ τὰ ἐκ σίτων".

5 FRIEDREICH, Σ. 251.

ποριῶν ἦν ἐν χρήσει τὸ ἄλευρον ἀντὶ τοῦ ἄρτου, διότι βλέπομεν τὸν Τηλέμαχον παραλαμβάνοντα ἄλφιτα κατὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ. Φυσικὸν δ' ἐστὶν ὅτι, τοῦ ἑτοίμου ἄρτου ξηραινομένου κατὰ τὴν διάρκειαν μακρᾶς ὁδοιπορίας, παρελαμβάνετο ἄλευρον, ἀλλὰ πιθανώτατον ὅτι ἐξ αὐτοῦ κατεσκευάζοντο εἶτα πλακοῦντες. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ σιτίνου ἀλεύρου γενικῶς ἀνεγνωρίζετο, καὶ συνήθως ἀποκαλεῖται διὰ τοῦτο **μυελὸς ἀνδρῶν**. Ὀδ. Β. 290.

Πλὴν τοῦ ἄρτου, τὴν βάσιν τῆς τροφῆς κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἀπετέλει τὸ κρέας, καὶ ἰδίως τὸ βόειον, τὸ ἄρνιον, καὶ τὸ χοίρινον. Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον τὸ τῆς ἐλάφου, καὶ ἑτέρων τινῶν θηρευομένων ζώων, Ἰλ. Η. 314. Ι. 208. Ὀδ. Β. 300. Ι. 155. Ξ. 19. Σ. 44. Ὁ μόνος δὲ τρόπος τοῦ παρασκευάζειν τὰ κρέατα ταῦτα ἦν ἡ ὄπτησις, καὶ αὕτη συνήθως ἐπὶ ὀβελῶν. Ἀφ' οὗ ἀπεκαίοντο αἱ τρίχες, ἀφῃρεῖτο τὸ δέρμα, ἐπερᾶτο τὸ ζῶον ἐπὶ τοῦ ὀβελοῦ, καὶ περιεστρέφετο ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς. Ἐν καιρῷ δὲ τῆς ὀπτήσεως ἐῤῥαντίζετο δι' ἀλεύρου καὶ ἅλατος, ὥστε τὸ περίπυστον ὀπτὸν ἀρνίον τῶν ἁρματωλῶν περιῆλθεν αὐτοῖς εὐθὺ ἀπὸ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ Αἴαντος, Ὀδ. Ξ. 77.

Ἀλλὰ καὶ πτηνὰ ἤσθιον ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ· ἐν Ὀδ. Τ. 536 ἀναφέρονται χῆνες, οἵτινες ἐχρησίμευον εἰς βρῶσιν. Ἕτερον ἔδεσμα ἦν εἶδός τι ἀλλᾶντος, κατασκευαζομένου ἐκ κοιλίας αἰγός, πληρουμένης διὰ κνίσσης καὶ αἵματος, καὶ εἶτα ὀπτουμένης. Ὀδ. Σ. 44. Τὸν τρόπον τῆς ὀπτήσεως τοῦ ἀλλᾶντος τούτου περιγράφουσιν ἀκριβῶς οἱ ἑξῆς στίχοι, καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς ὡραία παραβολή, καθ' ἣν παρίσταται ὁ Ὀδυσσεὺς δυσανασχετῶν κατὰ τῶν μνηστήρων, καὶ περιστρεφόμενος,

> ὡς δ' ὅτε γαστέρ' ἀνήρ, πολέος πυρὸς αἰθομένοιο,
> ἐμπλείην κνίσης τε καὶ αἵματος, ἔνθα καὶ ἔνθα
> αἰόλλῃ, μάλα δ' ὦκα λιλαίεται ὀπτηθῆναι κλπ.
>
> Ὀδ. Υ. 28.

Ὁ μυελὸς ἐτρώγετο καὶ οὗτος, κ' ἐθεωρεῖτο ὡς λίαν θρεπτικὴ τροφή, δι' ὃ καὶ ἀπεκαλεῖτο, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ὁ σῖτος μυελὸς ἀνδρῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐχρησίμευεν ἰδίως ὁ νωτιαῖος μυελός, καθ' ὅσον ἐν Ἰλ. Υ. 483 εὑρίσκομεν τὴν ἔκφρασιν **"μυελὸς αὖτε σφονδυλίων ἔκπαλθ'"**. Ὁ μικρὸς Ἀστυάναξ ἐτρέφετο διὰ κνίσσης

καὶ μυελοῦ ἀρνῶν. Ἰλ. Χ. 501. Πιθανὸν δὲ ὅτι ὁ μυελός, ἕνεκα τῆς τρυφερότητος αὐτοῦ, ἐχρησίμευεν ἰδίως ὡς τροφὴ διὰ τοὺς παῖδας, καθ' ὅσον καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς λέγεται ἐν τῇ νηπιακῇ ἡλικίᾳ διὰ μυελοῦ τραφείς.

Παράδοξόν ἐστιν ὅτι, ἐν ᾧ ἡ ἁλιεία ἐτύγχανε τῷ Ὁμήρῳ γνωστή, ἰχθῦς οὐδέποτε ἀναφέρονται εἰς τὰς τραπέζας τῶν ἡρώων, ἐκτὸς μόνον ἐν Ὀδ. Δ. 368, ἐν περιπτώσει ἐσχάτης ἀνάγκης καὶ πείνης. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐθεωροῦντο καὶ οὗτοι ὡς οὐχὶ ὑγιής, καὶ εἰς ἐπίρρωσιν συντελοῦσα τροφή, πιθανῶς ὡς ἐκ τῆς ἀναιμίας αὐτῶν. Ἀπ' ἐναντίας τὰ ὄστρακα ἐτρώγοντο συνεχῶς, ὡς καταφαίνεται ἐν Ἰλ. Π. 745.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀναφέρονται οἱ κύαμοι, οἱ ἐρέβινθοι, καὶ τὰ λάχανα, καὶ οὐδαμοῦ μὲν λέγεται ὅτι ἐχρησίμευον εἰς τροφήν, ἀλλ' ὑπάρχῃ πᾶσα τούτου πιθανότης, διότι ἄλλως ἦν ἄσκοπος ἡ ἐν τοῖς κήποις φυτεία αὐτῶν, Ἰλ. Ν. 589. Γνωστὸς ἦτο πρὸς τούτοις καὶ ὁ τυρός, Ὀδ. Δ. 88. Ι. 232, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐτρώγετο οὗτος συνήθως ἀναμεμιγμένος μετὰ μέλιτος καὶ οἴνου, ἐξ ὧν κατεσκευάζετο ποτόν τι, περὶ οὗ κατωτέρω, Ὀδ. Κ. 234. Υ. 69.

Ἡ χρῆσις τοῦ ἅλατος πρὸς ἄρτυσιν τῶν ἐδεσμάτων, γνωστὴ καὶ τότε, καταδείκνυται ἐν Ὀδ. Λ. 123. Ψ. 270. Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ παροιμία "οὐδ' ἅλα δοίας".

Περίεργόν ἐστιν ὅτι τὸ ὕδωρ οὐδέποτε ἀναφέρεται ὡς πινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ οἶνος οὐδέποτε μόνος ἐπίνετο, εἴδομεν δὲ ὅτι κρᾶμα τῶν δύο τούτων ἦν τὸ σύνηθες ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ ποτόν. Ποία ἡ ἀναλογία τῆς μίξεως, ἥτις πιθανῶς καὶ διέφερε κατά τι συμφώνως πρὸς τὰς ὀρέξεις, ἀγνοοῦμεν· φαίνεται ὅμως ὅτι αὕτη ἠκολούθει ὁπωσδήποτε τοὺς κανόνας τῆς σωφροσύνης, ἐπικρατοῦντος τοῦ ὕδατος. Ὁ Ἡσίοδος συγχωρεῖ μόνον ἓν τέταρτον οἴνου πρὸς τριπλάσιον ὕδωρ. Εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις, ὡς μετὰ κάματον ὁδοιπορίας, καὶ πάντοτε διὰ τοὺς γέροντας, ἐλαμβάνετο πλειότερος οἶνος, καὶ τότε ἐκαλεῖτο τὸ ποτὸν **ζωρότερον**, Ἰλ. Ι. 203.

Ἐκ τῆς ἀσθενοῦς ταύτης μίξεως ἐξηγεῖται πῶς ἐδίδετο εἰς τὰ παιδία, καὶ εἰς τὰς γυναῖκας ὁ οἶνος, ὡς πολλοὶ καὶ σήμερον ποιοῦσι, Ἰλ. Ι. 483. Εἴδομεν ὅτι ἡ Ναυσικάα, ἀπερχομένη μετὰ

τῶν θεραπαινίδων αὐτῆς εἰς τὸν ποταμόν, παρέλαβε καὶ ἀσκὸν οἴνου, 'Οδ. Η. 77. Καὶ ὁ'Οδυσσεὺς δέ, ἀναχωρῶν, προσφέρει τῇ 'Αρήτῃ κύπελλον πλῆρες οἴνου, 'Οδ. Ν. 57. 'Ο οἶνος λέγεται παρ' 'Ομήρῳ **αἴθοψ**, 'Ιλ. Λ. 462. 'Οδ. Μ. 19 ἤτοι φλογερός, ἢ ἐρυθρός. 'Ο Köppen προτιμᾷ τὴν πρώτην σημασίαν. „— Der Wein wird feurig blinkend, oder schwarzroth genannt; welchen Sinn Homer damit verbunden hat, lässt sich nicht ganz entscheiden, doch würde sich das erstere vorziehen, weil er αἴθων und αἴθοψ von Metallen und von Thieren 'Ιλ. Β. 839. Χ. 241. 'Οδ. Σ. 374, gebraucht, die eine feurig glänzende Farbe haben; auch hat der Rothwein, den Homer allein, oder doch am häufigsten erwähnt, diese Eigenschaft vorzüglich" —[1].

'Η δὲ ἐνέργεια τοῦ οἴνου ἐθεωρεῖτο κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις ὡς ἐπιῤῥωνύουσα, ἢ ἐκθηλύνουσα. 'Η 'Εκάβη λέγει τῷ ἐκ τῆς μάχης ἐπανακάμπτοντι Ἕκτορι, ὅτι δεῖται ὀλίγου οἴνου, ὅπως ἀναζωπυρήσῃ τὰς ἐξασθενισθείσας αὐτοῦ δυνάμεις, 'Ιλ. Ζ. 261, ἀλλ' οὗτος ἀπαρνεῖται πρὸ τῆς μάχης τὸ προσφερόμενον ποτόν, ἵνα "**μὴ λάθηται μένους ἀλκῆς τε**"· ὥστε φαίνεται ὅτι μετὰ τὴν ἐργασίαν μὲν ἐθεωρεῖτο ὠφέλιμος καὶ συγκεχωρημένος, ἀλλὰ πρὸ ταύτης βλαβερός. 'Ως ἐρεθιστικὰ δὲ πρὸς πόσιν τοῦ οἴνου ἐχρησίμευον τὰ κρόμμυα. Συνηθέστατον κατὰ τοὺς 'Ομηρικοὺς χρόνους ποτὸν ἦν καὶ τὸ γάλα, ἰδίως δὲ τὸ βόειον, τὸ ἄρνιον, καὶ τὸ αἴγιον. 'Αλλ' οἱ 'Ιππόμολγες, οἱ Σκύθαι οὗτοι καὶ πτωχοὶ νομάδες, μετεχειρίζοντο τὸ ἵππειον, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν· ἐννοεῖται ὅμως ὅτι οὐδὲν κοινὸν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν 'Ελλήνων.

Τέλος καὶ ἕτερον εἶδος ποτοῦ ἀναφέρεται, τὸ ἀνωτέρω μνημονευθέν, καὶ κατασκευαζόμενον ἐκ τυροῦ, οἴνου, μέλιτος, καὶ ἀλεύρου, 'Ιλ. Λ. 639, ἐκαλεῖτο δὲ τοῦτο κυκεών. Διὰ τοιούτου ποτοῦ, ἀφ' οὗ ἀνέμιξεν αὐτῷ τὰ φάρμακα, μεταμορφοῖ ἡ Κίρκη τοὺς ἑταίρους τοῦ 'Οδυσσέως, 'Οδ. Κ. 235.

[1] Ἤτοι "— 'Ο οἶνος ἀποκαλεῖται φλογερός, ἢ ἐρυθρομέλας. 'Η ἀκριβὴς ἔννοια τῶν 'Ομηρικῶν τούτων ἐκφράσεων δυσχερῶς ὁρίζεται, ἀλλὰ προτιμητέα ἡ πρώτη ἑρμηνεία, διότι τὴν λέξιν **αἴθων** ἢ **αἴθοψ** μεταχειρίζεται ἐν 'Ιλ. Β. 839. Χ. 241. 'Οδ. Σ. 374. ὁμιλῶν περὶ μετάλλων καὶ ζώων, ἅτινα κέκτηνται φλογερὸν καὶ λαμπρὸν χρῶμα. Τὴν ἰδιότητα δὲ ταύτην ἔχει εἰς μείζονα βαθμὸν ὁ ἐρυθρὸς οἶνος, ὃν μόνον, ἢ τοὐλάχιστον συνηθέστερον, ἀναφέρει ὁ ποιητής".

ΕΠΙΠΛΑ ΚΑΙ ΑΓΓΕΙΑ ΧΡΗΣΙΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΡΑΠΕΖΑΝ.

Παρ' Ὁμήρῳ ἦν βεβαίως ἄγνωστος ἡ πληθὺς τῶν ἀγγείων, καὶ ἄλλων ἐργαλείων, τῶν εἰς τὴν τράπεζαν χρησίμων, καὶ ὑπὸ τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ βαθμηδὸν εἰσαχθέντων. Ἀλλ' ἀναφέρονται οὐχ ἧττον τὰ ἑξῆς.

Χρυσοῦς πρόχους, καὶ ἀργυροῦς λέβης, χρησιμεύοντες εἰς νίψιν τῶν χειρῶν πρὸ τῶν διαφόρων ἐμβρωμάτων. Πρὸς ἀποξήρανσιν δ' αὐτῶν ὑπῆρχεν εἶδος μικρᾶς ὀθόνης, **χέρνιψ** καλούμενον. Κανᾶ ἐκ καλάμων πεπλεγμένα, ἢ κ' ἐκ χαλκοῦ, ἀργύρου, καὶ χρυσοῦ κατεσκευασμένα, ἐν οἷς ἐρρίπτετο ὁ ἄρτος, καὶ ἅτινα ἐτίθεντο εἶτα μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης, Ἰλ. Ι. 217, Ὀδ. Α. 147, Κ. 355. Ἐν ὁμοίοις δὲ κανοῖς, ἀλλὰ μικροτέροις, ἐτίθεντο καὶ τὰ κρόμμυα, τὰ **ποτῷ ὄψα**. Ἰλ. Λ. 630.

Ἰδιαιτέρα τράπεζα, παρ' ἣν ἐκάθητο ὁ **δαιτρός**, κ' ἐφ' ἧς κατετέμνετο ὑπ' αὐτοῦ τὸ κρέας· ἐκαλεῖτο δὲ αὕτη **ἐλεός**. Ἰλ. Ι. 215. Πλὴν ταύτης ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα, καλουμένη **κρεῖον**, ἥτις ἦν ἰδίως μαγειρική, κ' ἐφ' ἧς κατεκόπτετο τὸ κρέας εἰς μεγάλα τεμάχια, ὅπως διαπερασθῇ εἰς τοὺς ὀβελούς. Ἄξιον μνήμης ἐστὶ πρὸς τούτοις καὶ τὸ **κώρυκον**, εἶδος δερματίνου ἀσκοῦ, ἐν ᾧ ἐτίθεντο αἱ ζωστροφίαι, αἳ ἐν ὁδοιπορίᾳ συμπεριλαμβανόμεναι, Ὀδ. Ε. 267.

Περὶ τῶν ἀγγείων, τῶν χρησίμων διὰ τὰ διάφορα ποτά, γνωρίζομεν πλειότερα, ἦσαν δὲ καὶ ταῦτα, κατὰ φυσικὸν λόγον, ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερα.

Καὶ πρῶτον ἡ μίξις τοῦ οἴνου μετὰ τοῦ ὕδατος ἐξετελεῖτο ἐν **κρατῆρι**, συνήθως ἀργυρῷ, ἐνίοτε δὲ καὶ χρυσῷ. Ἵστατο δέ, ὡς εἴδομεν, ἱκανὸς ἀριθμὸς τῶν κρατήρων τούτων εἰς τὴν παρὰ τὴν θύραν τοῦ δώματος ὡρισμένην δι' αὐτοὺς θέσιν. Περὶ τοῦ σχήματος αὐτῶν οὐδὲν ἔχομεν εἰπεῖν ἰδιαίτερον, διότι ἦσαν κατὰ τοῦτο ἁπλούστατοι, ὁμοιάζοντες μικροὺς πίθους. Ἡ χωρητικότης αὐτῶν ἦν ἱκανή, Ἰλ. Γ. 247. Ὀδ. Α. 110. Η. 179. Ι. 9. Χ. 341.

Ἐκ τοῦ κρατῆρος δὲ τούτου ἐχεῖτο ὁ οἶνος εἰς παντοειδεῖς φιάλας καὶ κύπελλα. Ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνισμὸς ἦν ἀείποτε πλούσιος ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, κ' ἐνασμενιζόμενος εἰς τὴν

ποικιλίαν καὶ καλλονὴν τῶν σχημάτων, ἐπενόησεν ἀναρίθμητα αὐτῶν εἴδη. Καίτοι δὲ ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ ἔλειπεν ἔτι ἡ ἄπειρος τῶν κλασικῶν χρόνων ποικιλία, ἥτις ἀποβαίνει ἀληθὴς κυκεών, οὐχ ἧττόν εἰσι καὶ τὰ ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς ἔπεσιν ἀναφερόμενα ἀγγεῖα οὐχὶ ὀλίγα.

Καὶ πρῶτον τὸ **σκύφος** ἦν ἁπλοῦν ξύλινον ποτήριον, ἐν χρήσει παρὰ ταῖς πτωχαῖς τάξεσι. Ἀνώτερον τούτου, ἀλλὰ πάντοτε ἀγροτικόν, ἦν τὸ **κισσύβιον**, Ὀδ. Ι. 346, ὅπερ, ὡς ἐκ τῆς ὀνομασίας δῆλον, ἦν καὶ τοῦτο ποτήριον ἐκ ξύλου κισσοῦ κατεσκευασμένον. Ὁ Εὐριπίδης μεταχειρίζεται, ἀντὶ μιᾶς λέξεως, τὴν ἔκφρασιν σκύφος κίσσινον· ὁ δὲ Montbel παρατηρεῖ, ὅτι ἡ δεισιδαιμονία, καθ' ἣν ἡ ἐκ κισσυβίου πόσις ἰάτρευε τὴν μελαγχολίαν, ὑποκρύπτει ἴσως ἁπλῆν ἀλληγορίαν, χαρακτηριζομένης οὕτω ὑπάρξεως ἁπλῆς καὶ λιτῆς, οἵα ἐστὶν ἡ τῶν χωρικῶν, εἰς οὓς τὸ κισσύβιον ἰδίως ἀνῆκε. Φαίνεται δὲ ὅτι ἦν τὸ σκεῦος τοῦτο ἱκανῶς χωρητικόν, διότι ὁ Πολύφημος μόλις τρὶς κενώσας αὐτό, πληρούμενον ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως, ἐμπίπτει εἰς ἐντελῆ μέθην.

Τὸ **δέπας** ἦν τὸ μέγιστον τῶν ἐν χρήσει πολυτελῶν ἀγγείων. Φαίνεται δὲ ὅτι εἶχεν ἀληθῶς ἐνίοτε ὅλως ἐξαιρετικὴν ἀξίαν. Ἐν Ἰλ. Ι. περιγράφεται δέπας ἀνῆκον τῷ Νέστορι, καὶ κατεσκευασμένον ἐκ ξύλου. Χρυσοῖ ἧλοι κατεκόσμουν αὐτό, καὶ τέσσαρες χρυσαῖ περιστεραὶ ἀπετέλουν τέσσαρας λαβάς. Πολλὰ ἐγράφησαν περὶ τοῦ σκεύους τούτου, καὶ ἰδίως περὶ τῆς θέσεως, ἣν κατεῖχον αἱ ἐν λόγῳ λαβαί. Καὶ τινὲς μὲν θέλουσιν ὅτι αἱ δύο ἐξ αὐτῶν εὑρίσκοντο ἐπὶ τῆς κορυφῆς, αἱ δ' ἕτεραι δύο περὶ τὰ μέσα, ὡς εἰς τ' ἀγγεῖα τῆς Κορίνθου. Ἄλλοι ὅμως ἰσχυρίζονται ὅτι ὑπῆρχον δύο μόνον λαβαί, ἐκτεινόμεναι ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τῆς βάσεως τοῦ σκεύους, καὶ ἀποτελοῦσαι δύο ἐξοχὰς ἑκατέρα, δίκην ἰδίας λαβῆς[1]. Καὶ μενεῖ μὲν ἐσαεὶ ἐν ἀμφιβόλῳ ἡ λεπτομέρεια αὕτη, ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἡ χωρητικότης τοῦ ἀγγείου ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ χωρίου, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι, πληρωθέν, ἀπέβαινε δυσβάστακτον, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως αἱ τέσσαρες λαβαί, ὅπως φέρηται ὑπὸ πλειόνων δούλων συγχρόνως.

---

[1] Ἀθήναιος XI. 12.

Τὸν **κύπελλον** ἦν καὶ τοῦτο ἀγγεῖον κατὰ πολλὰ ὅμοιον πρὸς τὸ δέπας, μέγα δηλαδὴ καὶ εὐρύκοιλον· κατεσκευάζετο ὅμως ἐκ μετάλλου, καὶ συνήθως ἐκ χρυσοῦ, Ἰλ. Γ. 247. Ὀδ. Α. 142. Τὸ δὲ **ἀμφικύπελλον** ἦν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, καὶ κατὰ τῶν πλείστων συγγραφέων τὴν γνώμην, σκεῦος συγκείμενον ἐκ δύο, οὕτως εἰπεῖν, κυπέλλων, διὰ τῶν βάσεων συνενουμένων, καὶ ὧν τὸ ἓν ἐχρησίμευεν ἀείποτε ὡς βάθρον τοῦ ἑτέρου. Ὁ Köppen φρονεῖ ἐν τούτοις ὅτι ἦν ἁπλῶς ἀγγεῖον, ἔχον πολὺ τοῦ συνήθους κυπέλλου πλατυτέραν ἐσοχήν. Ὁ δὲ Winckelmann[1] ἰσχυρίζεται ὅτι **ἀμφικύπελλον**, ὡς καὶ **ἀμφίθετος φιάλη**, σημαίνει κύπελλον καὶ φιάλην, περιεχόμενα ἐντὸς ἑτέρων ὁμοίων, ἀλλὰ μειζόνων. Μεγάλη ἡ αὐθεντία τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ γνώμη αὕτη δοκεῖ ἡμῖν δυσπαράδεκτος.

Ὁ **ἀμφιφορεὺς** ἦν ἀγγεῖον μέγιστον, ἔχον δύο λαβάς, καὶ ὑπὸ δύο ἀνθρώπων συνήθως φερόμενον, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα, Ὀδ. Β. 290.

Ἡ δὲ **φιάλη** ἦν ἀπ' ἐναντίας μικρά, ἐχρησίμευεν ἰδίως εἰς πόσιν, καὶ εἶχε πλειότερον πλάτος ἢ βάθος. Ἰλ. Ψ. 270. 616. Λέγεται δὲ σχεδὸν πάντοτε ἀμφίθετος. Τὴν περὶ τούτου γνώμην τοῦ Winckelmann γνωρίζομεν. Ἄλλοι δέ, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀρίσταρχος, ἐννοοῦσι φιάλην διπλῆν, ἤτοι δύο συνηνωμένας διὰ τῶν βάσεων ἐν εἴδει ἀμφικυπέλλου. Ὁ Εὐστάθιος ὅμως λέγει ὅτι ἡ λέξις ἀμφίθετος, ὡς καὶ ἡ ὀνομασία ἀμφιφορεύς, δηλοῖ ἁπλῶς τὴν ὕπαρξιν δύο λαβῶν.

Τὸ ἐλάχιστον τέλος γνωστὸν ἀγγεῖον ἦν ἡ **κοτύλη**, περὶ ἧς λέγεται,

> . . . . . κοτύλην τις τυτθὸν ἐπέσχεν,
> χείλεα μέν τ' ἐδίην', ὑπερῴην δ' οὐκ ἐδίηνεν
>
> Ἰλ. Χ. 495.

ὥστε φαίνεται ὅτι ἦν ἀληθῶς λίαν μικρά. Πρὸς ἀποταμίευσιν δὲ τοῦ οἴνου, ἢ παραλαβὴν αὐτοῦ εἰς ὁδοιπορίαν, ἐχρησίμευον δερμάτινοι ἀσκοί, οἱ καὶ μέχρις ἡμῶν περισωθέντες.

Χρησιμώτατον κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν σκεῦος ἦσαν καὶ οἱ τρίποδες[2]. Καί τινες μὲν αὐτῶν ἦσαν ἁπλαῖ βάσεις, ἐφ' ὧν

[1] Winckelmann. Geschichte der Kunst des Alterthums XI. B. I. K. §. 14. Werke Stuttg. 1847. B. I. Σ. 450.

[1] Böttiger, Amalthea. B. III. Σ. 23.

ἐτίθετο λέβης πρὸς θέρμανσιν ὕδατος, ἄλλοι δὲ ἦσαν αὐτοὶ λέβητες, ἔχοντες τρεῖς πόδας· οἱ τοιοῦτοι ἐκαλοῦντο **ἐμπυριβῆται**, ὡς ἐπὶ τοῦ πυρὸς τιθέμενοι. Ἰλ. Ψ. 702. Τρίποδες **ἄπυροι**, ἤτοι μὴ τιθέμενοι ἐπὶ τοῦ πυρός, ἦσαν οἱ ἕνεκα τῆς ὡραίας αὐτῶν ἐργασίας ὡς κοσμήματα μᾶλλον χρησιμεύοντες, ἢ καὶ οἱ εἰσέτι ἀμεταχείριστοι. Πασίγνωστοί εἰσιν οἱ ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου κατασκευασθέντες δώδεκα, ὑφ' οὓς ἔθηκε τροχούς, ἵνα κινῶνται **αὐτόματοι**, Ἰλ. Σ. 372. Ἐπὶ τῆς λέξεως ταύτης στηριζόμενος ὁ BECKMANN[1] λέγει ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦν ἤδη γνωστὴ ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ ἡ τέχνη τοῦ κατασκευάζειν αὐτόματα, ἢ σκεύη κινούμενα δ' ἐσωτερικοῦ μηχανισμοῦ, παραδέχεται δὲ ὅτι τοῦτο ἐννοεῖ ὁ Ὅμηρος. Ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτός ἐστιν ὅλως ἀπίθανος, οὐδὲ δυνατὴ ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ τέχνη ἔφθασε κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐντελείας. Εἰς τοὺς τρίποδας ἔθηκεν ὁ Ἥφαιστος τροχούς, ὅπως μετακινῶνται εὐχερέστερον κυλιόμενοι, προκειμένου δὲ περὶ ὑπερανθρώπου τεχνίτου, ἐπενόησεν ὁ ποιητὴς ὅτι παρέσχεν αὐτοῖς τὴν ὑπερφυσικὴν δύναμιν τοῦ πορεύεσθαι αὐτοκίνητοι εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν Θεῶν, κ' ἐπανακάμπτειν ἐκεῖθεν. Οἱ ἐπὶ τῶν τριπόδων τούτων τιθέμενοι λέβητες ἦσαν, ὡς εἰκός, μετάλλινοι, καὶ συνήθως χαλκοῖ, ἐχρησίμευον δ' ἀποκλειστικῶς πρὸς θέρμανσιν τοῦ ὕδατος, Ἰλ. Ι. 124. Φ. 362. Καὶ λέβητες δὲ καὶ τρίποδες ἐτίθεντο, ὡς εἴδομεν ἤδη, συνηθέστατα βραβεῖα ἐν ἀγῶσιν, Ἰλ. Λ. 700. Ψ 264.

[1] BECKMANN, Beiträge zur Geschichte der Erfindungen. B. IX. I. K.

Η ΠΥΡΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΚΛΟΥ.

ΜΕΡΟΣ Δ'.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΑΣΘΕΝΕΙΑΙ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἔσται ἀναγκαίως βραχύ, ἐλλειπούσης τῆς ὕλης. Εἴτε διότι κατὰ τὴν παναρχαίαν ἐκείνην ἐποχήν, ἕνεκα τῆς λιτότητος τοῦ βίου, καὶ τῆς ἁγνότητος τῶν ἠθῶν, ἡ ἀνθρωπίνη κρᾶσις ἦν ἀληθῶς ἑδραιοτέρα, εἴτε διότι τὸ θέμα τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν ὀλίγην παρέχει ἀφορμὴν εἰς τὸν περὶ ἀσθενειῶν λόγον, σπανιωτάτη γίγνεται αὐτῶν μνεία. Πιθανωτέρα δ' ἐστὶν ἡ τελευταία αὕτη ὑπόθεσις, διότι, καίτοι δικαίως λέγεται ὅτι ἡ πληθὺς τῶν κατατρυχόντων τὴν σύγχρονον ἀνθρωπότητα δεινῶν διετέλει καὶ αὐτὴ κεκρυμμένη εἰς τὸν βυθὸν τοῦ πίθου τῆς Πανδώρας, κ' ἐξέρρευσεν ἐκεῖθεν μετὰ τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν νεωτέρων ἕξεων καὶ ἀναγκῶν, οὐχ ἧττον ἀναμφισβήτητον τυγχάνει ὅτι ἑκάστη ἐποχὴ ἔσχε μετὰ τῶν πλεονεκτημάτων καὶ τὰ μειονεκτήματα αὐτῆς, οὐδ' ἀπέφυγόν ποτε τὰ ἐφήμερα καὶ πολυπαθῆ τῶν ἀνθρώπων γένη τὸν μοιραῖον αὐτῶν προορισμόν.

Πολλά εἰσι τὰ περὶ τοῦ ἐν λόγῳ θέματος γραφέντα, ἀλλ' οὐχὶ δυστυχῶς καὶ πολλοῦ λόγου ἄξια. Τοῦτο δέ, διότι τὰ μὲν

ἀρχαιότερα συγγράμματα τοῦ VALERIUS[1], τοῦ OERTEL[2], τοῦ HAYNISCH[3] καὶ τοῦ BAECHNE[4], τὰ καὶ ἰδίως περὶ Ὁμήρου πραγματευόμενα, ἕνεκα τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐγράφησαν, εἰσὶ κατώτερα τῆς παρούσης καταστάσεως τοῦ ζητήματος, τὰ δὲ νεώτερα τοῦ LE CLERC[5], τοῦ J. C. BARCHUXEN[6], τοῦ W. BLACK[7], τοῦ C. G. ACKERMANN[8], τοῦ K. SPRENGEL[9], τοῦ J. F. K. HECKER[10], τοῦ FRIEDLÄNDER[11], τοῦ LESSING[12] καὶ τοῦ Οἰκονόμου[13], γενικὰ ὄντα, συντόμως μόνον πραγματεύονται τὰ περὶ τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς.

Εἰσὶ δὲ αἱ κυριώτεραι ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀναφερόμεναι ἀσθένειαι τέσσαρες, ἡ φρικτὴ ἐπιδημία, ἣν ἐπήγαγεν ὁ Ἀπόλλων τοῖς Ἀχαιοῖς, ὅπως ἐκδικήσῃ τὸν ἱερέα Χρύσην, ἡ παραφροσύνη τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ὀδυσσέως, τὸ ἐκ δήγματος ὄφεως προελθὸν οἴδημα τοῦ Φιλοκτήτου, καὶ ἡ μελαγχολία τοῦ Βελλεροφόντου. Ἐτάσωμεν ἑκάστην αὐτῶν δι' ὀλίγων, καὶ πρῶτον τὰ περὶ τοῦ λοιμοῦ.

Ὁ ἱερεὺς Χρύσης, αἰχμαλωτισθείσης τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, τῆς καλῆς Χρυσηΐδος ἢ Ἀστυνόμης, ἀπέρχεται πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς φέρων τῷ Ἀγαμέμνονι, εἰς ὃν ἔλαχεν αὕτη, πλούσια λύτρα, "**ἀπερείσι' ἄποινα**". Ἀλλ' ὁ Βασιλεύς, χολωθείς, ἀποδιώκει αὐτὸν μεθ' ὕβρεων, καὶ ὁ γέρων, ἐπιστέφων εἰς τὴν Τροίαν "**παρὰ θῖνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης**", ζητεῖ μετὰ δακρύων παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκδίκησιν.

1 Oratio qua medicinae antiquitas ex Hom. describitur. Paris 1570.
2 Dissertatio de Hom. medico, Viteb. 1700.
3 Progr. Homerum artis medendi peritum fuisse, Schleiz 1736.
4 Epistola de medicina Homeri, Lipsiae 1746.
5 Histoire de la Médecine, Aurst. 1723. 4.
6 De Medicinae originae et progressu, Utrecht, 1723. 4.
7 An historical Sketch of Medecine and Surgery from their origin. London, 1782. 6.
8 Instit. Historiae Medicinae, Nüremberg, 1792. 8.
9 Versuch einer pragmat. Geschichte der Arzeneikunde, 1800, 8. Geschichte der Chirurgie, 1815. 8.
10 Geschichte der Heilkunde, Berlin, 1822. 8.
11 Vorlesungen über die Geschichte der Medicin, Leipzig, 1838. 8.
12 Handbuch der Geschichte der Medicin, Berlin, 1838. 8.
13 **Οἰκονόμος**, Spec. Pathologiae vet. Berlin, 1833. 8.

. . . . . Τοῦ δ' ἔκλυε Φοῖβος Ἀπόλλων,
βῆ δὲ κάτ' Οὐλύμποιο καρήνων χωόμενος κῆρ,
τόξ' ὤμοισιν ἔχων ἀμφηρεφέα τε φαρέτρην· —
ἔκλαγξαν δ' ἄρ' ὀϊστοί ἐπ' ὤμων χωομένοιο,
αὐτοῦ κινηθέντος· ὁ δ' ἤϊε νυκτὶ ἐοικώς.
ἕζετ' ἔπειτ' ἀπάνευθε νεῶν, μετὰ δ' ἰὸν ἕηκεν.
δεινὴ δὲ κλαγγὴ γένετ' ἀργυρέοιο βιοῖο.
οὐρῆας μὲν πρῶτον ἐπῴχετο καὶ κύνας ἀργούς,
αὐτὰρ ἔπειτ' αὐτοῖσι βέλος ἐχεπευκὲς ἐφιεὶς
βάλλ' αἰεὶ δὲ πυραὶ νεκύων καίοντο θαμειαί.

Ἰλ. Α. 52.

Ὡς τοῖς πᾶσι δῆλον πρόκειται ἐνταῦθα κυριολεκτικῶς περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοξεύσεως τῶν Ἑλλήνων, ἤτοι περὶ πράγματος ὑπερφυσικοῦ καὶ μυθώδους, μόνον δὲ μεταφορικῶς ἐπιτρέπεται ἡ εἰκασία ὅτι ὁ ποιητής, διὰ τῆς θεσπεσίας ταύτης εἰκόνος, περιγράφει τὰς διαφόρους περιπετείας μεγάλης τινὸς ἐπιδημίας. Καὶ περὶ τούτου μὲν οὐδεμία ἀμφιβολία, ἀλλ' οὐχ' ἧττον εἰς τοὺς πραγματευθέντας τὸ ζήτημα ἐπεβάλλετο, φρονοῦμεν, ἡ κατάδειξις τῆς ἀλληγορικῆς φύσεως τοῦ χωρίου, ἐν ᾧ οὗτοι ἔγραψαν πάντες, ὡς ἐὰν ἔλεγεν ἁπλῶς ὁ ποιητής, ὅτι λοιμὸς ἐνέσκηψε μεταξὺ τῶν Ἀχαιῶν. Εἴδομεν δὲ ὅτι οὐδὲν τοιοῦτον λέγει, καὶ λαμβανομένης κατὰ γράμμα τῆς περιγραφῆς, οὐδὲν τὸ κοινὸν μεταξὺ ἀσθενείας καὶ τοῦ διὰ τοξεύσεως θανάτου.

Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου πρόχειροί εἰσιν αἱ ἀποδείξεις, ὅτι πρόκειται ὄντως ὧδε περὶ θαυμασίας μεταφορᾶς. Καὶ πρῶτον λέγεται ὁ Θεὸς προσβαλὼν κατ' ἀρχὰς τὰ ζῶα, τοὺς ἡμιόνους, καὶ τοὺς ἀργοὺς κύνας τῶν Ἀχαιῶν. Κυριολεκτικῶς λαμβανόμενον ἔχει τοῦτο τὶ τὸ παράλογον. Οὐδόλως φυσικὸν ὅτι ὁ κεχολωμένος Θεός, ἀντὶ φοβερᾶς ἐνσκήψεως κατὰ τῶν αἰτίων τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, ἐδάμασεν ἑαυτόν, καὶ ἤρχισεν ἡσύχως φονεύων τὰ ζῶα αὐτῶν. Ἡ τοιαύτη τιμωρία φαίνεται δυσανάλογος πρὸς τὴν ὕβριν, καὶ περιττὴ ὅλως, ἀφ' οὗ ἐπέκειτο αὐτῶν τῶν ἐνόχων ὁ δεκατισμός. Ἀπ' ἐναντίας δὲ γνωστόν ἐστιν ὅτι, ἐπὶ μεγάλων ἐπιδημιῶν, πρὸ τῶν ἀνθρώπων προσβάλλονται τὰ ζῶα[1]. Ὥστε ἀλληγορικῶς ἐκλαμβανομένου τοῦ χωρίου, οὐ μόνον οὐδόλως παρέλκει τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ

[1] SCHÜRER, Chronik der Seuchen. II Theile, Tübingen, 1823, 1825.

καταδεικνύει τὴν ἀξιοθαύμαστον ἀκρίβειαν, μεθ' ἧς ὁ ποιητὴς ἔγραψε τὴν θλιβερὰν καὶ λαμπρὰν αὐτοῦ εἰκόνα, οὐδὲ τοὺς δευτερεύοντας τούτους χαρακτῆρας παραλείψας.

Λέγεται πρὸς τούτοις ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τόξευσις διήρκεσεν ἐννέα ἡμέρας,

ἐννῆμαρ μὲν ἀνὰ στρατὸν ᾤχετο κῆλα θεοῖο,

Ἰλ. Α. 53.

ἀλλ' οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ἀκριβῶς τόσον διαρκεῖ καὶ ἡ ὀξεῖα περίοδος τῶν πλείστων ἐπιδημιῶν, μεθ' ἣν ἄρχεται συνήθως ἡ ὕφεσις. Καὶ ἡ ἐκλογὴ δὲ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἤτοι τοῦ Φοίβου, ὡς ἐπενεγκόντος τὴν πανωλεθρίαν, συνᾴδει τούτοις, διότι ὁ ἥλιος μεγάλην ἐξασκεῖ ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῶν ἐπιδημικῶν νόσων. Ἀκριβολόγοι τινὲς συγγραφεῖς ἰσχυρίζονται μάλιστα, ὅτι διὰ τῶν ἐκτοξευομένων βελῶν ὁ ποιητὴς ἐννοεῖ τὰς ἀκτῖνας τοῦ Φοίβου· ὥστε οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, χρησιμεύει δὲ ἡ περίστασις αὕτη εἰς τρανὴν ἀπόδειξιν, ὅτι αἱ ἀλληγορίαι ἦσαν τῷ Ὁμήρῳ γνωσταί, καὶ ὅτι κρύπτεται ἀληθῶς πολλάκις εἰς τοὺς μύθους αὐτοῦ μεταφορικὴ ἔννοια. Πόσον, ἐκ τῆς ἀφετηρίας ταύτης ὁρμώμενοι, προέβησάν τινες, ζητοῦντες ἐν παντὶ τοῦ ποιητοῦ στίχῳ ἄλλα, ἢ ὅσα ἀληθῶς λέγει, κ' εὑρίσκοντες ἐν ἑκατέρῳ τῶν ἐπῶν σύμπασαν τὴν ἱστορίαν τῆς πλάσεως, τυγχάνει ἤδη γνωστόν· κεῖται δὲ ἡ ἀλήθεια πάντοτε μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων.

Ἐν τούτοις, παραδεχθέντες ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιδημίας, ἐτάσωμεν ποῖον ἆρά γε τὸ εἶδος αὐτῆς. Πάντες οἱ μεταφρασταὶ μεταχειρίζονται τὴν λέξιν **λοιμός**. Καὶ ὅτι μὲν ὄντως περὶ λοιμικῆς τινος ἀσθενείας πρόκειται, δῆλον, οὐδεμίαν ὅμως ἔχομεν ἔνδειξιν περὶ τῆς ταὐτότητος, ἢ ὁμοιότητος αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐνσκήψαντα ἐπὶ Περικλέους, ἢ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους. Πιθανὸν δὲ ὅτι οὐδ' αὐτὸς ὁ Ὅμηρος εἶχε κατὰ νοῦν ὡρισμένην τινὰ νόσον.

Πρὸς ἴασιν, ἡ περιστολὴ τοῦ κακοῦ οὐδεμία ἀναφέρεται προσπάθεια· κατέπαυσε δὲ ἡ θεομηνία, ἐξιλεωθέντος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀποδοθείσης τῆς Χρυσηΐδος. Ἀλλ' ὡς εἴδομεν, τοῦτο συνέβη τὴν δεκάτην ἡμέραν, ὅτε συνήθως ἐπέρχεται ἡ φυσικὴ ὕφεσις· ἀφέθη δῆλον ὅτι ἡ πανωλεθρία εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῆς πορείαν, καὶ τοῦτο διότι, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκλαμβανομένη ὡς θεία τιμωρία, ἐθεωρεῖτο ἀνίατος, ἀφ' ἑτέρου δέ, καὶ ἄνευ τῆς δεισιδαιμονίας ταύτης, οὐδεμία

ὑπῆρχεν ἐλπὶς ἐκ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης, εὑρισκομένης εἰσέτι εἰς νηπιώδη κατάστασιν. Ὥστε εἰς τὸ ἐφευρετικὸν τοῦ ποιητοῦ πνεῦμα ὀφείλονται μόνον αἱ λεπτομέρειαι, ἐν ᾧ ἡ ἀπόδοσις τοῦ ἐνσκήψαντος ὀλέθρου εἰς τὸν χόλον θεότητός τινος ὑπέκειτο ἑτοίμη ἐν τῇ πεποιθήσει τοῦ λαοῦ.

Μετὰ δὲ τὴν κατάπαυσιν τῆς θεομηνίας οἱ Ἕλληνες ἔθυσαν εὐχαριστήρια τῷ Ἀπόλλωνι, κ' ἐλούσθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, Ἰλ. Α. 313. Ἐν τῷ λουτρῷ τούτῳ εὕρηται ἴσως τὸ μόνον ἴχνος ὑγιεινῆς τινος προφυλάξεως, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐγένετο ἰδίως ἐν πνεύματι θρησκευτικῷ.

Περὶ δὲ τῆς μεταμορφώσεως τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ὀδυσσέως λέγεται,

> ἐν δέ σφιν τυρόν, καὶ ἄλφιτα, καὶ μέλι χλωρὸν
> οἴνῳ Πραμνείῳ ἐκύκα· ἀνέμισγε δὲ σίτῳ
> φάρμακα λύγρ' ἵνα πάγχυ λαθοίατο πατρίδος αἴης·
> αὐτὰρ ἐπεὶ δῶκέν τε καὶ ἔκπιον, αὐτίκ' ἔπειτα
> ῥάβδῳ πεπληγυῖα κατὰ συφεοῖσιν ἐέργνυ.
> οἱ δὲ συῶν μὲν ἔχον κεφαλάς, φωνήν τε, τρίχας τε
> καὶ δέμας, αὐτὰρ νοῦς ἦν ἔμπεδος ὡς τὸ πάρος περ.
> Ὀδ. Κ. 239.

Ὁ εὐφυὴς οὗτος μῦθος, ὅστις, κατὰ τὴν ἡμετέραν ταπεινὴν γνώμην, ἐστὶν ἁπλοῦν γέννημα τῆς θαυμασίας τοῦ ποιητοῦ φαντασίας, καὶ πλείστας ὅσας ἐνέπνευσε κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἀπομιμήσεις, χιλιοτρόπως ἐσχολιάσθη κ' ἐπεξηγήθη. Περίεργος δ' ἀληθῶς ἀποβαίνει ἡ ἐξέτασις τινῶν ἐκ τῶν διαφόρων τούτων γνωμῶν, καθ' ὅσον ἐξ αὐτῆς προκύπτει καταφανῶς εἰς ποίας παραδοξολογίας παρασύρει πολλάκις τοὺς πρώτους τῶν φιλολόγων ἡ περὶ τὴν διαλεύκανσιν τῶν χωρίων ἅμιλλα, καὶ ἡ ἐπίμονος ἀναζήτησις μεταφορικῆς τινος ἐννοίας, ἐκεῖ ὅπου οὐδεμία ὑφίσταται.

Περιοριζόμεθα δὲ εἰς τοὺς μᾶλλον περιβλέπτους, διότι ἄλλως ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἱκανὴ ὕλη πρὸς νέαν ὅλως συγγραφήν. Καὶ ὁ μὲν HARDIN[1] φρονεῖ ὅτι ἡ Κίρκη ἐστὶν ἡ φύσις, γεννέτειρα τῶν φαγητῶν καὶ ποτῶν, οὓς δὲ οἱ περὶ τὴν ἀπόλαυσιν

---

[1] Anmerkungen zu Plin. Hist. Natural.

αὐτῶν ἀκόλαστοι ἄνθρωποι, οἵτινες ἀπλέτως αὐτῶν μεταλαβόντες, ἀποζωοῦνται. Αὕτη κατ' αὐτὸν ἡ μυστικὴ τῆς ἀλληγορίας ἔννοια. Ὁ δὲ Gerlach[1] λέγει ὅτι διὰ τοῦ μύθου τούτου ζωγραφεῖται ἡ ἰδέα, ὅτι ἀπαίδευτοι ἄνθρωποι εὐκόλως ὑπὸ τῆς πονηρίας τῶν ἄλλων ἐξαπατῶνται, καὶ εἰς ζῶα μεταβάλλονται, ἐν ᾧ πεπαιδευμένοι, ὡς ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ Εὐρύλοχος, ἀποφεύγουσι τὸν κίνδυνον.

Κατὰ τὸν Altenburg[2] ὁ Ὀδυσσεὺς ἐστὶν ὁ ἥλιος, καὶ ἡ Κίρκη, ἧς τὸ ὄνομα τυγχάνει συγγενὲς πρὸς τὰ **κέρκος**, **κρίκος**, **κερκίς**, ἡ κυκλοτερὴς τοῦ Φοίβου πορεία, καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἀποῤῥέουσα μετατροπὴ τῆς φύσεως καὶ τῶν καιρῶν. Μεταβάλλει δὲ αὕτη πλάσματα εἰς ἄλλα πλάσματα, διότι ὄντως ἐν τῇ φύσει τὰ πάντα μεταβάλλονται, περιστοιχίζεται δὲ ὑπὸ λεόντων καὶ λύκων, διότι τὰ ζῶα ταῦτα εἰσὶν ἱερὰ τοῦ ἡλίου, καὶ μεταπλάττει τὰ θύματα αὐτῆς εἰς σῦς διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν.

Ὁ Friedreich[3] τέλος, καίτοι ἐμμένων μετὰ κόπου ἐντὸς τοῦ προκειμένου, παρεισάγει ἐκεῖ τόσην παραδοξολογίαν, ὅσην πάντες οἱ ἄλλοι ὁμοῦ εἰς τὰς μεταφορικὰς αὐτῶν ἐξηγήσεις. Προτείνει δὲ δύο γνώμας. Καὶ πρῶτον μὲν λέγει ὅτι τὰ βότανα, ἅτινα ἡ Κίρκη ἀνέμιξεν εἰς τὸ ποτόν, ἦσαν ναρκωτικά, δι' ὃ καὶ ἀπεκοίμισαν τοὺς πιόντας, λησμονήσαντας ἐν ταῖς ἀγκάλαις τοῦ Μορφέως τὰς πατρίδας αὐτῶν, ὅτι δὲ τότε, ὅπως ἀπομακρύνῃ αὐτοὺς τοῦ δώματος αὐτῆς, ὅπου εἶχεν ἀληθῶς τι τὸ κωμικὸν ὁμὰς ὅλη κοιμωμένων ἀνθρώπων, καὶ μὴ ἔχουσα μέρος καταλληλότερον, ἔθηκεν αὐτοὺς ἐν τῷ σταύλῳ τῶν συῶν. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἰδέα, ὅτι μετεβλήθησαν αὐτοὶ εἰς σῦς. Ἀλλά, πρὸς Θεοῦ! ἐστὶν αὕτη ἐξήγησις ἀξία περιωνύμου φιλολόγου, καὶ τοσούτῳ πεζὸν συμβὰν ἐξεικονίζει ὁ ὡραῖος τοῦ Ὁμήρου μῦθος; Πρὸς τί πλὴν πᾶσα περαιτέρω συζήτησις; Παραπέμπομεν αὐτὸν εἰς τὸ κείμενον, ἢ μᾶλλον ἐξαιτούμεθα ὑπομονήν, μέχρις οὗ ἐτάσαντες καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ γνώμην, παραθῶμέν τινας τοῦ κειμένου στίχους, ὅπως ἴδῃ ὅτι πρόκειται ὧδε περὶ ἀληθοῦς μεταμορφώσεως.

---

[1] Fides, oder die Religionen und Kulte. I. B. Σ. 230.

[2] Ueber den Aufenthalt des Odysseus bei der Circe. 1835.

[3] Friedreich, Σ. 183.

Ἐστὶ δὲ ἡ δευτέρα αὕτη ἐξήγησις ἡ ἑξῆς. Τὰ ναρκωτικά, λέγει ὁ Friedreich, ἄγουσι πολλάκις εἰς παραφροσύνην· ἀλλ' ὑπάρχει εἶδος μανίας, καθ' ἣν ὁ πάσχων φαντάζεται ἑαυτὸν λαβόντα ἄλλην μορφήν. Τοῦτο δὲ ὑποστηρίζει διὰ παραδειγμάτων καὶ παραπομπῶν. Εὐχερὴς ἄρα ἡ ὑπόθεσις ὅτι οἱ σύντροφοι τοῦ Ὀδυσσέως, πιόντες τὰ ναρκωτικὰ καὶ παραφρονήσαντες, ἐφαντάσθησαν ὅτι μετετράπησαν εἰς σῦς. Τὴν ἀσθένειαν δὲ ταύτην καλεῖ insania zoanthropica.

Ὀλίγα μόνον ἐπάγομεν ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν σοφὸν ἄνδρα, παρατηροῦντες ὅτι, καὶ ἐὰν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ὀδυσσέως ἐν τῇ ἀλλοφροσύνῃ αὐτῶν ἐνόμιζον ἑαυτοὺς μεταβληθέντας εἰς σῦς, αὐτὸς ὁ Ὀδυσσεύς, οὐδὲν τοιοῦτο παθών, οὐδὲ τὴν πλάνην αὐτῶν συνεμερίζετο, καὶ δωρεὰν ἑπομένως ἐθυσιάσθη, ὅπως ἀποδοθῇ αὐτοῖς ἡ προτέρα μορφή. Ἀλλ' οὐδ' ἀμφιβολία ἐπιτρέπεται ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἀληθοῦς μεταμορφώσεως, ἥτις, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, προῆλθεν, οὐχὶ ἐκ τῶν φαρμάκων τῆς Κίρκης, ἅτινα λήθην μόνον ἐπήνεγκον, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπιψαύσεως διὰ τῆς μαγικῆς αὐτῆς ῥάβδου. Ὁ Ὅμηρος λέγει:

> οἱ δὲ συῶν μὲν ἔχον κεφαλάς, φωνήν τε, τρίχας τε,
> καὶ δέμας, αὐτὰρ νοῦς ἦν ἔμπεδος ὡς τὸ πάρος περ
>
> Ὀδ. Κ. 240.

ὥστε ἀντιστρόφως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ δεινοῦ ἀρχαιολόγου, οὐ μόνον ἡ μεταμόρφωσις τοῦ σώματος οὐδόλως ὀφείλεται εἰς ἀσθένειαν τοῦ νοός, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ὁ νοῦς, μόνος ὑγιὴς διαμείνας, κ' ἐργαζόμενος πάντοτε κατὰ τοὺς νόμους τῆς λογικῆς, διεγίγνωσκε τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὑπὸ τὸ ἐπίβλητον, ταπεινὸν αὐτοῦ περικάλυμμα. Ὅσον δὲ κ' ἐὰν ἐνόμιζον ἑαυτοὺς σῦς οἱ ἀλλοφρονήσαντες, ἐὰν μὴ ἦσαν ἀληθῶς τοιοῦτοι, πρὸς τί αἱ βάλανοι, ἃς παρέθηκεν αὐτοῖς ἡ Κίρκη;

> Πάρ' ἄκυλον βάλανόν τ' ἔβαλεν καρπόν τε κρανείης,
> ἔδμεναι, οἷα σύες χαμαιευνάδες αἰὲν ἔδουσιν.
>
> Ὀδ. Κ. 243.

Ἀλλὰ καὶ ὅτε ἀναλαμβάνουσι τὴν προτέραν αὐτῶν μορφὴν λέγεται,

> τῶν δ' ἐκ μελέων τρίχες ἔῤῥεον, ἃς πρὶν ἔφυσεν
> φάρμακον οὐλόμενον, τόσφιν πόρει πότνια Κίρκη.
>
> Ὀδ. Κ. 394.

Τίς ἰσχυρισθήσεται ὅτι καὶ ἡ τριχόῤῥοια αὕτη ἐστὶ μεταφορική; Ἐκ τῆς εἰς ἄτοπον ταύτης ἀπαγωγῆς ἀρκούντως, φρονοῦμεν, προκύπτει τὸ λελανθασμένον τῆς μεθόδου, ἥτις πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀναζητεῖ τὴν ἀλληγορίαν. Ὁ ποιητὴς ἔπλασεν ἁπλῶς ὡραῖον μύθευμα, ὡς τὸ περὶ τῶν Λαιστρυγόνων ἢ τῶν Κυκλώπων, ματαιοπονοῦσι δὲ οἱ τὴν μυστικὴν αὐτοῦ ἀνασκαλεύοντες ἔννοιαν.

Καὶ ἡ μὲν μεταμόρφωσίς ἐστιν, ὡς εἴδομεν, μυθικὸν ἁπλῶς ἀποτέλεσμα τῆς ὑπερανθρώπου τῆς Θεᾶς ἐνεργείας, καίτοι δὲ ὑπὸ τοῦ FRIEDREICH πολιτογραφηθεῖσα, καὶ insania zoanthropica κληθεῖσα, οὐδὲν ἔχει πρὸς τὴν παθολογίαν κοινόν. Ἐν τῇ διὰ τοῦ ποτοῦ ὅμως ἐπενεχθείσῃ λήθῃ ἐνυπάρχει βεβαίως ἀλλοίωσις τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, συγγενὴς τῇ νοσολογίᾳ, καὶ ἀξία ἐρεύνης. Ἡ Κίρκη λέγεται κατασκευάσασα κυκεῶνα, καὶ ῥίψασα ἐν αὐτῷ *φάρμακα λυγρά*. Ἦσαν δὲ ταῦτα, ὡς εἴδομεν, κατὰ τὸν FRIEDREICH, ναρκωτικά, καὶ πιθανῶς τῆς οἰκογενείας τῶν Solanacarum ἢ Strychninarum, ὥστε ἡ ἐξ αὐτῶν προελθοῦσα λήθη ἦν ἀναμφισβητήτως νάρκωσις τῶν διανοητικῶν δυνάμεων.

Οὐδεμίαν ἔχομεν ῥητὴν ἀντίῤῥησιν, ἀλλὰ φρονοῦμεν οὐχ ἧττον, ὅτι κ' ἐνταῦθα πρόκειται μᾶλλον περὶ μαγικῆς ἐνεργείας, οὐδὲν δὲ εἶχε κατὰ νοῦν ὡρισμένον φυτὸν ὁ ποιητής. Ὁ Ὀδυσσεύς, καίτοι πιὼν καὶ αὐτὸς τοῦ κυκεῶνος, ἀποφεύγει ὅμως τὸν κίνδυνον, χάρις εἰς ἀντιφάρμακον, δοθὲν ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ. Καὶ τὸ γεγονὸς τοῦτο θεωρεῖ ὁ FRIEDREICH ὡς ἀπόδειξιν τοῦ θέματος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ δι' ἀντιδότου ἀποφυγὴ μαγικῆς μαγγανείας ἐστὶν ἰδέα ἐπίσης συνήθης, τῆς χρήσεως αὐτοῦ κατὰ τῆς ἐπηρείας ναρκωτικοῦ.

Τὸ ἀντίδοτον δὲ τοῦτο, τὸ δοθὲν τῷ Ὀδυσσεῖ ὑπὸ τοῦ Ἀργειφόντου, ἐκαλεῖτο, λέγει ὁ ποιητής, παρὰ τοῖς Θεοῖς *μῶλυ*, καὶ

ῥίζῃ μὲν μέλαν ἔσκε, γάλακτι δὲ εἴκελον ἄνθος
Ὀδ. Κ. 304.

καὶ περὶ τοῦ φυτοῦ τούτου πλεῖστα ἐλέχθησαν, καὶ πραγματεῖαι ὅλαι ἐγράφησαν. Μίαν αὐτῶν[1] ἐντελῶς ἐκλιποῦσαν, μάτην ἐν βιβλιοθήκαις καὶ παρὰ βιβλιοπώλαις ἀνεζητήσαμεν. Καὶ τὰ μὲν ἀρχαῖα σχόλια λέγουσιν ὅτι ἡ λέξις *μῶλυ*, παράγεται ἐκ τοῦ

[1] SIBER, de Moly Hermetis herba. Schneeb. 1699.

μῶλυειν, κρατύνειν, ἐπὶ τῆς ἐτυμολογίας δὲ ταύτης στηριζόμενοι ὁ Εὐστάθιος, καὶ ὁ RIECI[1], ἐπικαλοῦνται καὶ αὖθις τὴν φίλην ἀλληγορίαν, καὶ λέγουσιν ὅτι διὰ τοῦ φυτοῦ τούτου παρίσταται ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, κ' αἱ συμβουλαί, ἃς παρέσχε τῷ 'Οδυσσεῖ, καὶ δι' ὧν διέφυγεν οὗτος τὸν κίνδυνον. Παρατηροῦμεν ἁπλῶς ὅτι συμβουλαί, μετὰ λευκῶν ἀνθέων καὶ μελανῆς ῥίζης, οὐδαμοῦ φύονται. Ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἀληθοῦς φυτοῦ, οὐδεμία ἀμφιβολία, ἄδηλον δὲ μόνον ποῖον ἦν τὸ φυτὸν τοῦτο. Ὁ WEDEL[2] κλίνει ὑπὲρ τῆς Nymphaea alba, ὁ CUILANDINI[3] προτιμᾷ τὸ Cynopastum, καὶ ὁ TRILLER[4], πρὸς ἀμφοτέρους διαφωνῶν, προτείνει τὸν Helleborum niger, ἀλλὰ φρονοῦμεν ὅτι πολὺ δίκαιον ἔχει ὁ REIMANN[5] λέγων „— Et sane volumen nobis implendum esset si omnes doctorum de hoc verbo sententias enarrare velimus, tot enim sunt quod ilicis folia, quod fluctus insulae; si omnes in unum fasciculum collectas haberemus hypotheses aliud tamen nihil ex iis exsculperemus, quam esse herbam nobis hodie ignotissimam[6].“

Τὸ καθ' ἡμᾶς ἐμμένομεν εἰς τὴν ἀρχικὴν ἡμῶν ἰδέαν ὅτι καὶ τὸ μῶλυ τοῦτο, τὸ κατὰ μαγικῶν ἐνεργειῶν ἀντιστρατευόμενον, ἐστὶν ἁπλῶς μυθικὸν εὕρημα τοῦ Ὁμήρου, καὶ οὐχὶ γνωστόν τι ἢ ὡρισμένον φυτόν. Αὐτὴ τοῦ ποιητοῦ ἡ περιγραφὴ φαίνεται ἡμῖν ὑποδεικνῦσα τοῦτο, ἡ δὲ μελανὴ ῥίζα καὶ τὸ λευκὸν ἄνθος ἔχουσί τι τὸ φαντασιῶδες. Ἀλλὰ κ' ἐν τοῖς στίχοις,

. . . . χαλεπὸν δέ τ' ὀρύσσειν
ἀνδράσι γε θνητοῖσι· θεοὶ δέ τε πάντα δύνανται,

Ὀδ. Κ. 306.

1 RIECI, Dissertationes Homericae. Diss. 54.

2 Exertit. I et II. Moly Homeri. Jena 1713 et 1717.

3 Epistolae augensorum de plantaris ignotis.

4 Exertitatio de Moly Homerico. In sue opere phil. I. II.

5 Ἰλιὰς post Homerum. Lemgo. 1728. Σ. 160.

6 Ἤτοι “— Ἡ ἔκθεσις πάντων τῶν περὶ τῆς λέξεως ταύτης ἀποφθεγμάτων τῶν σοφῶν εὐκόλως ἤθελε πληρώσει τὸν ἡμέτερον τόμον, καθ' ὅσον εἰσὶ πολυπληθῆ ὡς τὰ φύλλα τῆς δρυός, κ' αἱ νῆσοι ἐν τῷ πελάγει. Ἀλλὰ καὶ ἂν πάσας τὰς ὑποθέσεις εἴχομεν ἐν ἑνὶ βιβλίῳ συνηθροισμένας, οὐδὲν ἕτερον ἤθελε προκύψει ἐκ τούτου ἢ ὅτι πρόκειται περὶ φυτοῦ ἐντελῶς ἀγνώστου τὴν σήμερον.”

λέγων ὅτι τὸ φυτὸν καλλιεργοῦσιν, οὐχὶ οἱ ἐφήμεροι ἄνθρωποι, ἀλλ' οἱ παντοδύναμοι Θεοί, καὶ ἀποκαλῶν αὐτὸ δι' ὀνόματος φαντασιώδους, ἐν χρήσει δῆθεν παρὰ τοῖς ἀθανάτοις, ἄνευ οὐδεμιᾶς μνείας τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς γνωστοῦ, ὑποδεικνύει, φρονοῦμεν, αὐτὸς ὁ Ὅμηρος, μετὰ μεγίστης τέχνης, ὅτι πρόκειται περὶ ἄνθους μυθώδους, καὶ προειδοποιεῖ, ὅτι ματαία ἡ ἐπὶ γῆς ἀναζήτησις αὐτοῦ, διότι φύεται μόνον εἰς τὸν οὐρανόν, ἢ μᾶλλον ἐφύη ἐπὶ τοῦ γονιμωτάτου ἐδάφους τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ φαντασίας. Οἱ δὲ γράψαντες περὶ **μώλυος** ὁλοκλήρους τόμους, καὶ πᾶσαν τὴν βοτανικὴν ἀνασκαλεύσαντες, ὅπως ἀνακαλύψωσιν αὐτὸ μεταξὺ τῶν κρομμύων ἢ λαχάνων, ἑνὸς μόνου ἠμέλησαν, τῆς προσεκτικῆς τοῦ Ὁμηρικοῦ στίχου μελέτης.

Ἐν τούτοις ἐὰν ἐπεβάλλετο ἡμῖν ἡ παραδοχὴ τοῦ μώλυος ὡς πραγματικοῦ φυτοῦ, ἐπίκουρον ἐκλέγομεν ἀντὶ πάντων τῶν ἀνωτέρω τὸν Θεόφραστον, ὅστις ἐκλαμβάνει αὐτὸ ὡς τὸ σκόροδον allium nigrum, διότι ἀληθῶς, κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν, ὑπάρχει καὶ σήμερον σκόροδον **μώλυζα** καλούμενον. Ὁ Διοσκορίδης[1] συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἰδέαν ταύτην, καὶ ὁ FRASS[2] λέγει ὅτι πλοίαρχός τις ἐκ μικρᾶς Ἀσίας ἔπεμψεν αὐτῷ φυτόν, μελανὴν ἔχον τὴν ῥίζαν, ὅπερ βεβαίως ἦν τὸ μῶλυ. Ἔμενε μόνον ἡ ἀμφιβολία ἐὰν εἶχε λευκὸν τὸ ἄνθος, ἀλλὰ φυτεύσας αὐτό, ἀνέμενε προσεχῶς καὶ τῆς ἀπορίας ταύτης τὴν ἐπίλυσιν. Ἄχρις ὥρας οὐδὲν ἀνεκοίνωσε.

Τοῦ Βελλεροφόντου ἡ ἱστορία τυγχάνει γνωστή. Φονεύσας τὸν ἀδελφὸν Βέλλερον, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα, ἀφῆκε τὴν Κόρινθον, καὶ προσέφυγεν εἰς τὸν Βασιλέα Προῖτον. Ἀλλ' ἀποκρούσας τὰς ἐρωτικὰς προτάσεις τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀντείας, κατηγορήθη ὑπὸ τῆς ἀπίστου γυναικὸς εἰς τὸν Προῖτον ὡς ἐπιβουλευθεὶς τὴν τιμὴν αὐτῆς. Οὗτος δέ, ἐχθαίρων τὴν καταστροφὴν ἀνδρός, ὃν ἐξένισεν, ἀπέστειλεν αὐτὸν τῷ πενθερῷ Ἰοβάτῃ, μετὰ γραφῆς ἐντελλούσης τὸν θάνατον τοῦ φέροντος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰοβάτης ξενίσας αὐτὸν ἐννέα ἡμέρας πρὶν ἢ γνῷ τὴν γραφήν, καὶ φιλήσας αὐτόν, ἀπέφυγε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παραγγελίας, καὶ ἀπεφάσισε τὴν ὑποβολὴν αὐτοῦ μᾶλλον εἰς δεινοὺς κινδύνους, ὅπως καταλίπῃ αὐτὸν εἰς τὴν

[1] Historia plant. Cap. 51.
[2] FRASS, Flora Classica, Σ. 291.

ἀνωτάτην ἐτυμηγορίαν τῶν Θεῶν. Οὕτως ἀπέστειλεν αὐτὸν ἐν πρώτοις κατὰ τῆς Χιμαίρας, καὶ ἀφ' οὗ ἐφόνευσεν αὐτήν, κατὰ τῶν Μικρασιανῶν Σολύμων, οὓς ἐπίσης κατετρόπωσε. Τότε δ' ἔθηκεν αὐτῷ ἐνέδραν Λυκείων, ὅπως ἐπιτεθῶσιν αὐτῷ ἐπανακάμπτοντι, καὶ ἀφ' οὗ κατέβαλε καὶ τούτους, ἀνεγνώρισε τὴν ἀθωότητα καὶ σπανίαν αὐτοῦ ἀνδρείαν, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἰδίαν θυγατέρα εἰς γάμον, μετὰ τοῦ ἡμίσεως Βασιλείου.

Ἀλλ' ἐνταῦθα ἄρχεται ἡ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐπινοηθεῖσα ἐξακολούθησις τοῦ μύθου. Ὁ Βελλεροφόντης, ἐπαρθεὶς ἐπὶ τοῖς εὐτυχήμασι καὶ κατορθώμασι τούτοις, ἐνόμισεν ἑαυτὸν ἴσον τοῖς Θεοῖς, κ' ἐπεχείρισε τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνάβασιν, ὅπως παρακαθήσῃ αὐτοῖς, καὶ ἀπολαύσῃ ἴσων τιμῶν. Ἐπὶ τούτῳ ἵππευσε τὸν Πήγασον, δοθέντα αὐτῷ παρὰ τῶν Θεῶν ὅπως καταπολεμήσῃ τὴν Χίμαιραν, καὶ ἤρχισε τὴν ἀνάπτησιν. Ἀλλὰ χολωθέντες οἱ Θεοὶ ἐπὶ τῇ αὐθαδείᾳ ταύτῃ, ἠρέθισαν τὸν πτερωτὸν ἵππον, ὅστις ἀπετίναξε τὸν ἀναβάτην, οὗτος δέ, πεσὼν πάλιν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ συναισθανθεὶς τὸ ἔγκλημα αὐτοῦ, κατελήφθη ὑπὸ τῆς ἐν λόγῳ φρικτῆς μελαγχολίας.

Ὁ Ὅμηρος περὶ Πηγάσου οὐδὲν ἀναφέρει, καὶ διὰ τοῦτο θεωρεῖται μεταγενέστερον ἅπαν τὸ περὶ αὐτοῦ μέρος τοῦ μύθου[1], ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἀναμφισβήτητόν ἐστιν ὅτι ὑπάρχει ἐνταῦθα χάσμα τι ἐν τῷ κειμένῳ, διότι αἴφνης μετὰ τὴν περιγραφὴν τῶν κατορθωμάτων τοῦ ἀδελφοκτόνου, ἐπιφέρονται οἱ ἑξῆς στίχοι,

> ἀλλ' ὅτε δὴ καὶ κεῖνος ἀπήχθετο πᾶσι θεοῖσιν,
> ἤτοι ὁ κὰπ πεδίον τὸ Ἀλήϊον οἶος ἀλᾶτο,
> ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων,
>
> Ἰλ. Ζ. 203.

ἄνευ οὐδεμιᾶς μνείας τοῦ ἐπενεγκόντος τὴν μῆνιν ταύτην αἰτίου. Ἀλλ' ὁπωσδήποτε τὸ δι' ἡμᾶς σπουδαῖόν ἐστιν, ὅτι ἡ μῆνις ἐγέννησε τὴν μελαγχολίαν, καὶ ὁ Βελλεροφόντης ἐπλανᾶτο μόνος εἰς τὸ Ἀλήϊον πεδίον, ὑπὸ τοῦ ἄλγους αὐτοῦ τηκόμενος, καὶ ἀποφεύγων τὴν παρουσίαν τῶν ἀνθρώπων.

[1] KRAHNER, εἰς ERSCH καὶ GRUBER, allgemeine Encyclopädie, εἰς λέξιν Pegasus. HERHOLDT, de Pegasi, equi celestis, mytho Graeco, εἰς Jolemn. Acad. indic. Havn. 1819.

Ἐνταῦθα οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ ὀξείας τινὸς ψυχικῆς ἀσθενείας, παρεμφεροῦς πρὸς τὴν παραφροσύνην, ἐστὶ δὲ τοῦτο τὸ μόνον παράδειγμα ἠθικοῦ νοσήματος, τὸ ἁπάντων παρ' Ὁμήρῳ. Ὁ FRIEDREICH περὶ αὐτοῦ λέγει: „— In obiger homerischen Stelle ist das Bild der Melancholie unverkennbar. Dieses ist Unfreiheit des Gemüthes, mit Niedergeschlagenheit, Insichversunkenheit, Suchen der Einsamkeit, und Brüten über irgend einen Gegenstand des Verlustes, der Trauer, des Schmerzes, der Verzweiflung[1]. Κ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ οὐδεμία καταβάλλεται πρὸς θεραπείαν προσπάθεια. Τὸ Ἀλήϊον πεδίον ἐτυμολογεῖ σχόλιόν τι ἀπὸ τῆς ψυχικῆς τοῦ Βελλεροφόντου καταστάσεως. "Ἀπὸ τῆς Ἄλης ἀλήϊον."

Τὰ δὲ κατὰ Φιλοκτήτην ἔχουσιν ὡς ἑξῆς. Ἐκστρατεύσας μετὰ ἑπτὰ νηῶν κατὰ τῆς Τροίας, καὶ παραπλέων τὴν νῆσον Χρύσην, ἀνεκάλυψεν ἐκεῖ μικρὸν ἱερόν. Ἐν ᾧ δ' ἐξήταζεν αὐτό, προελθὼν αἴφνης ἐκ τῶν λίθων ὄφις δεινός, ἔδακεν αὐτὸν εἰς τὸν πόδα. Οἱ Ἕλληνες κατ' ἀρχὰς συμπαρέλαβον αὐτὸν καὶ αὖθις, ἀλλ' εἶτα, μὴ φέροντες τοὺς θρήνους αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκ τῆς πληγῆς δυσωδίαν, ἀφῆκαν αὐτόν, παραπλέοντες, εἰς τὴν ἔρημον νῆσον Λῆμνον, ὅπου διέμεινε μόνος καὶ πάσχων καθ' ὅλον τὸ δεκαετὲς διάστημα τῆς Ὁμηρικῆς ἐκστρατείας, Ἰλ. Β. 721. Ὁποῖος ἦν ὁ τὴν συμφορὰν προξενήσας ὄφις, ἀβέβαιον. Ὁ Ὅμηρος ἀποκαλεῖ αὐτὸν **ὕδρον**· ἀλλὰ τὴν λέξιν ταύτην μεταφράζουσιν ὁ μὲν VOSS καὶ ὁ CRUSIES διὰ τοῦ ***ἔχιδνα***, ὁ δὲ LÜNEMANN καὶ ὁ PAPE διὰ τοῦ ***ὄφις ὑδάτιος***.

Ἡ ἐκ τοῦ δήγματος προκύψασα πληγὴ φαίνεται ὅτι ἦν δεινοτάτη, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν θρήνων τοῦ ἥρωος, τῆς δυσωδίας, καὶ τῆς ἀτελευτήτου αὐτῆς διαρκείας. Τ' ἀποτελέσματα ταῦτά εἰσί πως παρὰ φύσιν, διότι μὴ ἐπελθόντος θανάτου, ὅστις ἐπακολουθεῖ συνήθως τὸ δῆγμα ἰοβόλου ὄφεως, ἐγεννήθη ἐξοίδημα, ἢ

[1] Ἤτοι "— Ἐν τῷ ἀνωτέρῳ Ὁμηρικῷ χωρίῳ ὑπόκειται παοίδηλος ἡ εἰκὼν τῆς μελαγχολίας. Ἀποτελοῦσι δὲ ταύτην ψυχικὴ ταραχὴ μετὰ καταπτώσεως, ἐν ἑαυτῷ ἐμβύθισις, ἀναζήτησις τῆς ἐρημίας, καὶ διαρκὴς ἀναπόλησις ἀντικειμένου τινὸς σχετικοῦ πρὸς τὴν ἀπώλειαν, τὸ πένθος, τὸ ἄλγος, τὴν ἀπελπισίαν". FRIEDREICH, Σ. 172.

γάγγραινα, ἥτις διετέλεσεν ἐν τῇ αὐτῇ ὀξείᾳ καταστάσει ἐπὶ δεκαετίαν ὅλην. Ἐφ᾽ ὅσον οἴδαμεν οὐδὲν ὑπῆρξεν ἐν τῇ πραγματικότητι τοιοῦτον παράδειγμα. Ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῷ δράματι αὐτοῦ ἀποκαλεῖ τὴν κατασκέλλουσαν τὸν ἥρωα πληγὴν ἀδηφάγον, ὥστε φαντάζεται αὐτὴν ὡς ἕλκος τι καταστρεπτικόν, ἢ φαγέδαιναν.

Κ᾽ ἐν τῇ περιπτώσει δὲ ταύτῃ οὐδεμία γίγνεται περὶ θεραπείας μνεία, ὅπερ ἐστὶ περίεργον, καθ᾽ ὅσον ἡ νοσηλεία τοιούτου ἕλκους, συνισταμένη ἰδίως εἰς τὴν ἐπίδεσιν χόρτων καὶ ἄλλων φαρμάκων, ἐτύγχανε βεβαίως γνωστὴ ἐν τῇ Ὁμηρικῇ ἐποχῇ. Ὁ πάσχων Φιλοκτήτης ὑπῆρξεν ἀείποτε, ὡς καὶ ὁ Προμηθεὺς δεσμώτης, προσφιλὲς εἰς τὰς ὡραίας τέχνας θέμα, τὸ δὲ ἀμίμητον ἄγαλμα Φιλοστράτου τοῦ νεωτέρου τυγχάνει τοῖς πᾶσι γνωστόν.

Ἡ δὲ **λειποθυμία** ἐφρόνουν οἱ ἀρχαῖοι ὅτι προήρχετο, συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, σπεύδοντος τοῦ θυμοῦ, ἤτοι τῆς ψυχῆς, εἰς ἐγκατάλειψιν τοῦ σώματος. Εὔχρηστος ἐπίσης ἐστὶ παρ᾽ Ὁμήρῳ καὶ ἡ ἔκφρασις **λειποψυχεῖν**. Ὡραία περιγραφὴ τοῦ παθήματος τούτου εὕρηται ἐν τοῖς ἑξῆς στίχοις, φερομένη περὶ τῆς Ἀνδρομάχης, ὅτε ἠγγέλθη ὁ θάνατος τοῦ Ἕκτορος,

> Τὴν δὲ κατ᾽ ὀφθαλμῶν ἐρεβεννὴ νὺξ ἐκάλυψεν,
> ἤριπε δ᾽ ἐξοπίσω, ἀπὸ δὲ ψυχὴν ἐκάπυσσεν.
>
> Ἰλ. Χ. 466.

Ὁ καθαρὸς ἀὴρ καὶ τὸ ψυχρὸν ὕδωρ ἦσαν τὰ μέσα, δι᾽ ὧν τις ἐκ τῆς λειποθυμίας ἀνεκαλεῖτο. Οὕτως ὁ Σαρπηδών, λειποψυχήσας ἕνεκα τραύματος τινός, συνέρχεται ἅμα ἐπιπνεύσαντος τοῦ βορείου ἀνέμου. Ἰλ. Ε. 697. Καὶ ὁ Ἕκτωρ ἀναλαμβάνει τὰς αἰσθήσεις αὐτοῦ δι᾽ ἐπιχύσεως ψυχροῦ ὕδατος. Ἐκφράζει δὲ τὴν ἀπὸ τῆς λειποθυμίας ἀνάνηψιν ὁ ἑξῆς στίχος,

> ἡ δ᾽ ἐπεὶ οὖν ἄμπνυτο καὶ ἐς φρένα θυμὸς ἀγέρθη.
>
> Ἰλ. Χ. 475.

Αὗταί εἰσιν, ὡς ἔφημεν, αἱ μόναι περιστάσεις, καθ᾽ ἃς ἐν τῷ συνόλῳ τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν διαφαίνονται ἴχνη ἀσθενείας, καὶ ταῦτα ἐπὶ τὸ μυθικώτερον ἐκτιθέμενα. Οἱ ἀρχαῖοι τὴν νόσον ἐδέχοντο ὡς ἀμετάβλητον θέλησιν τῶν Θεῶν, ὡς ἀναγκαῖον δεινόν, κ᾽ ἑπομένως περὶ τῶν αἰτίων αὐτῆς, περὶ τῆς φύσεως, καὶ αὐτῶν τῶν μέσων τῆς δυνατῆς ἰάσεως, οὐδεμία, ἢ ὀλιγίστη ἐλαμβάνετο

φροντίς. Ἕπεται δ' ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι περὶ παθολογίας Ὁμηρικῆς, ἤτοι περὶ διαγνώσεως συμπτωμάτων, καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῶν ἐξηγήσεως, καὶ καταπολεμήσεως, οὐδείς ἐστι δυνατὸς λόγος, καθ' ὅσον ἐλλείπει ἡ πρὸς τοῦτο ἀναγκαία ὕλη. Τὸ ὑπὸ τῶν Ὀλυμπίων πεμπόμενον ἐδέχετό τις σιγῶν, οὐδ' εἰσεχώρει ἡ ἰδέα ἐνδεχομένης ἀποφυγῆς, εἰ μὴ διὰ παρακλήσεων, θυσιῶν, κ' ἐξιλεώσεως τῆς κεχολωμένης θεότητος.

Ἀλλαχοῦ ὅμως ἀνοίγεται τὸ στάδιον εὐρύτερον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΠΛΗΓΑΙ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.

Καὶ ὄντως, ἐὰν σπάνιαι αἱ περιπτώσεις καθ' ἃς ἐδόθη τῷ ποιητῇ ἀφορμὴ τῆς περιγραφῆς νοσολογικῶν συμπτωμάτων, ἀνὰ πᾶν σχεδὸν βῆμα ὁμιλεῖ κατ' ἀνάγκην, καὶ ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ θέματος αὐτοῦ, περὶ τραυμάτων, καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν. Τόσον δ' ἀληθές ἐστι τοῦτο, ὥστε τινὲς ἤντλησαν κ' ἐντεῦθεν ἀφορμὰς ψόγου, ἀποκαλέσαντες τὸν Ὅμηρον αἱμοχαρῆ, καὶ καταγγείλαντες αὐτὸν ὡς δῆθεν ἐναβρυνόμενον εἰς τοιαύτας περιγραφάς. Ἀλλ' οἱ ἐμβριθεῖς κριτικοὶ θαυμάζουσιν ἀπ' ἐναντίας τὴν ἀπαράμιλλον τέχνην, μεθ' ἧς ὁ ποιητής, ἐν ἑκάστῃ περιπτώσει, ἐπινοεῖ πληγὴν διάφορον, καὶ λεπτομερέστατα αὐτὴν περιγράφει, ἀποδεικνύων οὕτω, ὅτι ἐὰν ἡ παθολογία εὑρίσκετο εἰσέτι εἰς τὰ σπάργανα, ἡ ἀνατομία ἀπ' ἐναντίας ἦν λίαν ἀνεπτυγμένη, καὶ ἡ γνῶσις τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀληθῶς ἐπιβάλλουσα διὰ τὴν ἐποχήν.

Ἀναφέρονται δὲ τραύματα παρ' Ὁμήρῳ θανατηφόρα, καὶ μή. Ἀλλὰ τὰ πλεῖστά εἰσι θανατηφόρα, καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ προξενηθεῖσα βλάβη φαίνεται μὴ ἀναγκαστικῶς συνεπάγουσα τὴν καταστροφήν.

Τοῦτο παρατηρεῖ καὶ ὁ HEYNE λέγων: „— De vulneribus et mortibus in Homeri narratione saepissima materia disputandi, quatenus mors hoc, vel illo vulnere inferri potuerit[1].“ Ὥστε πιθανὸν δοκεῖ ὅτι ὁ Ὅμηρος, περιγράφων τὸν θάνατον ἥρωός τινος, προσεῖχε μᾶλλον εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν διαγραφὴν τῆς εἰκόνος, ἢ εἰς τὰ παθολογικὰ τῆς πληγῆς ἀποτελέσματα. Ἐξηγεῖ δὲ καὶ δικαιολογεῖ τὰς μικρὰς ταύτας ἀσυνεπείας καὶ ἡ μεγάλη πληθὺς καὶ ποικιλία τῶν ἀναφερομένων τραυμάτων. Ἀφ' ἑτέρου ἔνια ἐξ αὐτῶν ἀποβαίνουσιν ἡμῖν δυσνόητα, διότι στηρίζονται ἐπὶ τῆς τότε πολεμικῆς τέχνης, καὶ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν χρήσει ὅπλων, ἅτινα ἀτελῶς γνωρίζομεν. Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς λέγει· „— Vulnera et effecta vulnerum plura fuerunt in Homero nostra arte militari non ubique obvia[2].“

Ἡ συνήθης ἐπ' ἐλαφρῶν πληγῶν ἔκφρασίς ἐστιν **ἐπιλίγδην** ἢ **ἐπιγράβδην**. Ἰλ. Ρ. 599. Φ. 166. Ἀλλὰ φρονοῦμεν ὅτι λεπτομερὴς ἐξέτασις τῶν συνηθεστέρων Ὁμηρικῶν ἐκφράσεων, καὶ τῶν κυριωτέρων πληγῶν, ἔσται τὸ μόνον μέσον πρὸς ἐντελῆ τοῦ ζητήματος διαλεύκανσιν, κ' ἐξακρίβωσιν τῶν ἀνατομικῶν τοῦ ποιητοῦ γνώσεων. Χωρήσωμεν δ' ἐκ τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ κάτω. Καὶ δὴ πρῶτον περὶ τῆς κεφαλῆς.

τὸν δ' ἰθὺς μεμαῶτα μετώπιον ὀξέϊ δουρὶ
νύξ', οὐδὲ στεφάνη δόρυ οἱ σχέθε χαλκοβάρεια,
ἀλλὰ δι' αὐτῆς ἦλθε καὶ ὀστέου, ἐγκέφαλος δὲ
ἔνδον ἅπας πεπάλακτο.

Ἰλ. Λ. 98.

. . . . ἤλασε . . . . . μέτωπον
ῥινὸς ὕπερ πυμάτης· λάκε δ' ὀστέα, τῷ δὲ οἱ ὄσσε
πὰρ ποσὶν αἱματόεντα χαμαὶ πέσον ἐν κονίῃσιν,
ἰδνώθη δὲ πεσών.

Ἰλ Ν. 618.

[1] Ἤτοι· “— Περὶ τραυμάτων καὶ νεκρῶν ἐν τῇ Ὁμηρικῇ διηγήσει ἄφθονος ὑπόκειται ἡ ὕλη πρὸς συζήτησιν μέχρι τίνος διὰ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πληγῆς ἦν δυνατὴ ἡ ἐπακολούθησις τοῦ θανάτου”.

[2] Ἤτοι· “— Τραύματα καὶ τραυμάτων ἀποτελέσματα πολλὰ εὕρηνται παρ' Ὁμήρῳ, οὐδαμοῦ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ στρατιωτικῇ τέχνῃ ἀπαντῶντα”.

. . . . βέλος δ' ἴθυνεν Ἀθήνη
ῥῖνα παρ' ὀφθαλμόν, λευκοὺς δ' ἐπέρησεν ὀδόντας.
τοῦ δ' ἀπὸ μὲν γλῶσσαν πρυμνὴν τάμε χαλκὸς ἀτειρής,
αἰχμὴ δ' ἐξεσύθη παρὰ νείατον ἀνθερεῶνα.

Ἰλ. Ε. 292.

τὸν τόθ' ὑπ' ὀφρύος οὖτα κατ' ὀφθαλμοῖο θέμεθλα
ἐκ δ' ὦσε γλήνην· δόρυ δ' ὀφθαλμοῖο διαπρὸ
καὶ διὰ ἰνίου ἦλθεν, ὁ δ' ἕζετο χεῖρε πετάσσας
ἄμφω.

Ἰλ. Ξ. 495.

. . . . . . βάλε δουρὶ
κόρσην· ἡ δ' ἑτέροιο διὰ κροτάφοιο πέρησεν
αἰχμὴ χαλκείη· τὸν δε σκότος ὄσσε κάλυψεν.

Ἰλ. Δ. 503.

Ἰδομενεὺς δ' Ἐρύμαντα κατὰ στόμα νηλέϊ χαλκῷ
νύξε· τὸ δ' ἀντικρὺ δόρυ χάλκεον ἐξεπέρησεν
νέρθεν ὑπ' ἐγκεφάλοιο, κέασσε δ' ἄρ' ὀστέα λευκά·
ἐκ δ' ἐτίναχθεν ὀδόντες, ἐνέπλησθεν δὲ οἱ ἄμφω
αἵματος ὀφθαλμοί· τὸ δ' ἀνὰ στόμα καὶ κατὰ ῥῖνας
πρῆσε χανών· θανάτου δὲ μέλαν νέφος ἀμφεκάλυψεν

Ἰλ. Π. 350.

Περὶ δὲ τοῦ λαιμοῦ:

. . . . κατὰ λαιμὸν ἐπισχόμενος βάλεν ἰῷ,
ἀντικρὺ δ' ἁπαλοῖο δι' αὐχένος ἤλυθ' ἀκωκή

Ὀδ. Χ. 16.

βεβλήκει κεφαλῆς κατὰ ἰνίον ὀξέϊ δουρί,
ἀντικρὺ δ' ἂν ὀδόντας ὑπὸ γλῶσσαν τάμε χαλκός.
ἤριπε δ' ἐν κονίῃ, ψυχρὸν δ' ἕλε χαλκὸν ὀδοῦσιν.

Ἰλ. Ε 75.

Περὶ τοῦ αὐχένος:

. . . . ὁ δ' αὐχένα μέσσον ἔλασσεν
φασγάνῳ ἀΐξας, ἀπὸ δ' ἄμφω κέρσε τένοντε·
φθεγγομένου δ' ἄρα τοῦγε κάρη κονίῃσιν ἐμίχθη.

Ἰλ. Κ. 457.

Καὶ τέλος περὶ τῶν λοιπῶν τοῦ σώματος μελῶν.

. . . . ξίφεϊ μεγάλῳ κληῗδα παρ' ὦμον
πλῆξ', ἀπὸ δ' αὐχένος ὦμον ἐέργαθεν ἠδ' ἀπὸ νώτου.

Ἰλ. Ε. 147.

. . . . βάλε στῆθος παρὰ μαζόν.
Ἰλ. Θ. 121. 313. Ὀδ. Χ. 82.

ἀλλ' ἔβαλ' ἔνθ' ἄρα τε φρένες ἔρχαται ἀμφ' ἁδινὸν κῆρ.
Ἰλ. Π. 482.

. . . . . . μεταφρένῳ ἐν δόρυ πῆξεν
ὤμων μεσσηγύς, διὰ δὲ στήθεσφιν ἔλασσεν.
δούπησε δὲ πεσών, ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ.
Ἰλ. Ε. 42. Θ. 258.

. . . . οὖτα δὲ δουρὶ παρ' ὀμφαλόν, ἐκ δ' ἄρα πᾶσαι
χύντο χαμαὶ χολάδες, τὸν δὲ σκότος ὄσσε κάλυψεν.
Ἰλ. Δ. 525.

Πλεῖστά εἰσι τὰ παρεμφερῆ χωρία, ἀλλ' ἀρκοῦσι τ' ἀνωτέρω πρὸς τὸ ἡμέτερον τέλος. Τὸ ἐν τῷ τελευταίῳ περιγραφόμενον τραῦμα δὶς ἢ τρὶς ἀναφέρεται. Ὁ FRIEDREICH φρονεῖ ὅτι ἡ ἔκχυσις τῶν ἐντέρων ἔχει μεταφορικὴν ἔννοιαν[1], ἀλλὰ κατὰ τὴν ταπεινὴν ἡμῶν γνώμην οὐδὲν τοιοῦτον ἐπεζήτησεν ὁ ποιητής, φαίνεται δὲ ἡμῖν τοῦτο ἀπ' ἐναντίας φυσικὴ συνέπεια πληγῆς διηκούσης παρὰ τὸν ὀμφαλόν.

Τὸ ἐκ τραύματός τινος ἐκρέον καλεῖται συνήθως **βρότος**. Ἰλ. Η. 425. Σ. 345. Τὴν ἔκφρασιν ταύτην ἑρμηνεύουσιν οἱ πλεῖστοι μεταφρασταὶ διὰ τῆς λέξεως ***αἷμα***, ἀλλ' ἐσφαλμένως, διότι αὐτὸς ὁ βρότος καλεῖται πολλάκις ***αἱματόεις***. Πιθανώτερον ἐπομένως φαίνεται, ὅτι ὁ βρότος ἦν γενικῶς τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο μῖγμα πύου, αἵματος, καὶ ἄλλων ὑλῶν, ὅπερ γεννῶσιν αἱ πλεῖσται τῶν πληγῶν.

Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς τὰς κοινὰς ἀσθενείας γνωστή, καίτοι ἁπλουστάτη, ἦν ἡ τῶν τραυμάτων θεραπεία, καὶ εἰς τοῦτο περιωρίζετο ἡ ἱκανότης τῶν Ὁμηρικῶν ἰατρῶν, οἵτινες, ὡς κατωτέρω λεχθήσεται, ἦσαν ἐμπειρικοὶ μᾶλλον χειροῦργοι. Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς πληγῆς, καὶ τὴν ἐξαγωγήν, ἢ τὴν ἐκκοπὴν τοῦ βέλους, ἢ ἄλλου τυχὸν ἐν αὐτῇ παραμείναντος ὅπλου, Ἰλ. Λ. 190, ἐξεμύζατο, ἢ ἀπεπλύνετο ὁ βρότος, Ἰλ. Δ. 218, κ' ἐτίθεντο εἶτα ἐπὶ τοῦ

[1] Mit dem Hervorstürzen der Eingeweide ist die Grösse der Verletzung bildlich angedeutet. Ἤτοι· "— Διὰ τῆς ἐκπηδήσεως τῶν ἐντέρων παρίσταται εἰκονικῶς τὸ μέγεθος τῆς προξενηθείσης βλάβης." FRIEDREICH Σ. 175.

πάσχοντος μέλους *ὀδυνήφατα φάρμακα*. Ἰλ. Ε. 401. 900. Θ. 393. Ἦσαν δὲ ταῦτα χόρτα καὶ ῥίζαι ἰαματικαί, καταπαύουσαι τὴν αἱμοῤῥαγίαν, καὶ ὑποβοηθοῦσαι τὴν ἐπούλωσιν. Ἐπ' αὐτῶν ἐτίθετο συνήθως δίκην μωτοῦ λεπτὸν καὶ ἁπαλὸν ἔριον, Ἰλ. Ν. 599, στερεούμενον διὰ τελαμῶνος, Ἰλ. Ρ. 290. Πρὸς ἐπίῤῥωσιν δὲ τῶν ἐκλειπουσῶν δυνάμεων ἐδίδετο οἶνος τῷ ἀσθενεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΙΑΤΡΟΙ.

ΑΝΔΡΕΣ ΙΑΤΡΟΙ ΚΑΙ ΧΕΙΡΟΥΡΓΟΙ.

Οἱ ἰατροί, καίτοι οὐχὶ λίαν ἐπιστήμονες, ὡς ἐῤῥέθη, ἐτιμῶντο ὑπερβαλλόντως, καὶ κατετάσσοντο μεταξὺ τῶν χρησιμωτέρων τῇ κοινωνίᾳ ἀνθρώπων. Εἰς Ὀδ. Ρ. 382 συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν μάντεων, τῶν ποιητῶν, καὶ τῶν τεκτόνων, ὡς οἱ ὠφελιμώτεροι τῶν θνητῶν, καὶ τῶν ξένων οἱ εὐκταιότεροι. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ὀλύμπιοι, καίτοι ἀθάνατοι, εἶχον τὸν ἰατρὸν αὐτῶν, τόσον ἐθεωρεῖτο οὗτος ἀπαραίτητος. Ἡ λειτουργία τῶν ἰατρῶν τούτων συνίστατο, ὡς εἴδομεν, εἰς τὴν ἐπίδεσιν τῶν πληγῶν, τὸ κράτιστον δὲ τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν κεφάλαιον ἦν ἡ γνῶσις τῶν διαφόρων ἰαματικῶν χόρτων, τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν, καὶ τῆς πρὸς χρῆσιν αὐτῶν μεθόδου.

Τρεῖς ἰδίως ἀναφέρονται παρ' Ὁμήρῳ ἰατροί, ὁ Ἀσκληπιός, ὁ Μαχάων, καὶ ὁ Ποδαλείριος. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἄλλοι εἰς τὸ Ἑλληνικὸν στρατόπεδον, καθ' ὅσον πολλαχοῦ μνημονεύονται εἰς τὸν πληθυντικόν, εἰς δὲ Ἰλ. Π. 25, λέγονται νοσηλεύοντες συγχρόνως τὸν Ἀγαμέμνονα, τὸν Ὀδυσσέα, τὸν Διομήδην, καὶ τὸν Εὐρύπυλον,

τοὺς μέν τ' ἰητροὶ πολυφάρμακοι ἀμφιπένονται
ἕλκε' ἀκειόμενοι.

Καὶ ὁ μὲν Ἀσκληπιός, υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Κορωνίδος, ἦν Βασιλεὺς τῆς Θεσσαλίας, καὶ καλεῖται παρ' Ὁμήρῳ *ἀμύμων*· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐπίθετον τοῦτο οὐδέποτε ἀποδίδεται εἰς Θεούς, ὑπέθεσάν τινες ὅτι ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ ἦν εἰσέτι ἁπλοῦς ἄνθρωπος, ἤτοι πρόσωπον ἱστορικόν, πλασθέντος ἀργότερον τοῦ περὶ τῆς ἀποθεώσεως αὐτοῦ μύθου. Πολλαχοῦ τῆς Ἰλιάδος ἀποκαλεῖται ὁ Ἀσκληπιὸς ἐξαίσιος ἰατρός, Δ. 194, ἐδιδάχθη δὲ τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ παρὰ τοῦ Κενταύρου Χείρωνος, περιπύστου διὰ τὰς ἰατρικὰς αὐτοῦ γνώσεις, Ἰλ. Δ. 219.

Ὁ δὲ Μαχάων καὶ Ποδαλείριος ἦσαν υἱοὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, καὶ κληρονόμοι τοῦ πατρικοῦ κλέους. Ὁδηγήσαντες εἰς Τροίαν τριάκοντα νῆας, μετὰ τῶν ἐκ Τρίκκης, Ἰθώμης, καὶ Οἰχαλίας στρατευμάτων, Ἰλ. Β. 728, ὑπηρέτουν καὶ ὡς ἰατροί, καὶ ὡς μαχηταί. Ὁ Μαχάων θεραπεύει τὴν πληγὴν τοῦ Μενελάου, Ἰλ. Δ. 210. Ὅτι δὲ οἱ ἰατροὶ ἦσαν ἀληθῶς καὶ πολεμισταί, ὅπερ ἀρνεῖται ὁ Διόδωρος, προκύπτει ἀδηρήτως ἐκ τοῦ χωρίου τούτου, διότι βλέπομεν τὸν Ἀσκληπιάδην λαμβανόμενον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τῆς φάλαγγος αὐτοῦ, ὅπως ὁδηγηθῇ πρὸς τὸν τρωθέντα ἥρωα. Ἐν δὲ Ἰλ. Λ. 506 ἀναφέρεται αὐτὸς ὁ Μαχάων ὡς τραυματιζόμενος. Καὶ ὁ Ποδαλείριος ὁτὲ μὲν ἀναφέρεται ὡς ἰατρός, ὁτὲ δὲ ὡς πολεμιστής, Ἰλ. Β. 732. Λ. 833. Κατὰ τὴν μικρὰν Ἰλιάδα αὐτὸς θεραπεύει τὸν ἐκ Λήμνου εἰς Τροίαν ἀχθέντα Φιλοκτήτην[1]. Ἀφιχθεὶς δὲ κατὰ τὸν ἐκ Τροίας ἀνάπλουν παρὰ τοῖς Δαυνίοις, λαῷ οἰκοῦντι ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς, διεβίωσεν ἐκεῖ τὸ ἐπίλοιπον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ἐξασκῶν τὴν τέχνην αὐτοῦ, καὶ ὡς Θεὸς τιμώμενος. Ὁ Στράβων διηγεῖται ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ὑπῆρχεν εἰσέτι τὸ μνῆμα τοῦ κλεινοῦ ἀνδρός, χίλια στάδια ἀπέχον τῆς θαλάσσης, καὶ ὅτι τὸ ὕδωρ τοῦ παραῤῥέοντος Ἀλθαίου ἐθεωρεῖτο συνεπείᾳ τούτου ὡς ἰαματικόν.

Κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους, οἱ δύο οὗτοι ἀδελφοὶ ἐμερίσθησαν τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν, καὶ ὁ μὲν Ποδαλείριος ἐπέδιδεν εἰς τὴν ἰδίως ἰατρικήν, ἐν ᾧ ὁ Μαχάων ἐξεῖχεν

[1] Welcker, Σ. 29.

ὡς χειροῦργος, διὰ τοῦτο δέ, προσθέτουσι, παρά τισι τῶν Ῥωμαίων ποιητῶν καλεῖται ἡ χειρουργικὴ ars Machaonea, καὶ οἱ χειροῦργοι Machaones[1].

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΙ ΚΡΑΤΕΑ ΗΔΕΣΑΝ.

Εἰς τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην μεμυημέναι ἦσαν κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐποχὴν κ' αἱ γυναῖκες, ὧν οὐκ ὀλίγαι ἀναφέρονται ὡς περίφημοι διὰ τοῦτο καταστᾶσαι. Ἀλλ' αἱ γνώσεις τῶν γυναικῶν τούτων περιωρίζοντο εἰς τὰ χόρτα, καὶ τὰς ἰδιότητας αὐτῶν, οὐδ' εἶχον σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν ἀνατομίαν καὶ χειρουργικήν. Πλὴν δὲ τούτου, ἀντὶ γενικῆς καὶ κοινωφελοῦς χρήσεως τῶν φώτων αὐτῶν, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἰατρῶν, μετεχειρίζοντο αὐτὰ μᾶλλον πρὸς σκοποὺς ἰδίους, καὶ κατὰ τρόπον συγγενῆ πρὸς τὴν γοητείαν.

Αἱ παρ' Ὁμήρῳ ἀναφερόμεναί εἰσιν αἱ ἑξῆς, ἡ Ἀγαμήδη, ἡ Πολυδάμνα, ἡ Ἑλένη, καὶ ἡ Κίρκη.

Καὶ ἡ μὲν ξανθὴ Ἀγαμήδη, ἡ περιφημοτέρα πασῶν, περὶ ἧς λέγεται ὅτι,

ἣ τόσα φάρμακα ᾔδη, ὅσα τρέφει εὐρεῖα χθὼν
Ἰλ. Λ. 741.

ἦν θυγάτηρ τοῦ Αὐγείου, καὶ σύζυγος τοῦ παρὰ τοῦ Νέστορος φονευθέντος Μουλίου. Ὁ Heyne περὶ αὐτῆς λέγει: „— Agameda commendatur a notitia herbarum, quarum usus in re medica est; cum autem medicina antiquissimis temporibus, cum superstitionibus variis, et radicum herbarum succorumque usus cum prestigiis esset conjuctus, etiam inter veneficas relate sunt peritae earum rerum feminae"[2].

Ἡ δ' Ἑλένη εἶχε **νηπενθές** τι φάρμακον, ὅπερ ἔλαβε παρὰ τῆς Αἰγυπτίας Πολυδάμνης, καὶ ὅπερ, μίξασα μετ' οἴνου, ἔδωκεν

[1] Beckhoven, de Machaone et Podalirio, primis medicis militaribus. 1837.

[2] Ἦτοι· "— Ἡ Ἀγαμήδη ἐπαινεῖται ὡς εἰδήμων τῶν χρησίμων τῇ ἰατρικῇ χόρτων. Ὅπως κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἦσαν ἀναμεμιγμέναι ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διάφοροι προλήψεις, καὶ ἡ χρῆσις τῶν ῥιζῶν, τῶν χόρτων καὶ τῶν χυμῶν συνεδέετο μετὰ ποικίλων μαγειῶν, οὕτως αἱ γυναῖκες αἱ συγκαταλεγόμεναι μεταξὺ τῶν γοησσῶν, ἦσαν πεπειραμέναι τῶν τοιούτων".

εἰς τὸν Τηλέμαχον καὶ τοὺς συντρόφους αὐτοῦ, ὅπως δι' αὐτοῦ λησμονήσωσι τὰς θλίψεις αὐτῶν, καὶ λυτρωθῶσι τῆς μελαγχολίας, ἥτις κατεῖχε τὰς ψυχὰς αὐτῶν εἰς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Ὀδυσσέως.

Καὶ περὶ τοῦ φαρμάκου τούτου πλεῖσται ὑπάρχουσι γνῶμαι, ὧν τινες ἐξετέθησαν, κατὰ τὸ σύνηθες, εἰς ὀγκώδεις μονογραφίας[1]. Κ' ἐκ μὲν τῶν ἀρχαίων ὁ Θεόφραστος, ἐπαναλαμβάνων τοὺς λόγους τοῦ Ὁμήρου, οὐδὲν ἐπάγει, ὥστε, ἢ ἠγνόει τὸ νηπενθές, ἢ ἀμφέβαλλε περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Ὁ Διόδωρος ἐπιμαρτυρεῖ ἀπ' ἐναντίας τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ, καὶ λέγει ὅτι διατελεῖ εἰσέτι ἐν χρήσει μεταξὺ τῶν γυναικῶν, ὡς πραϋντικὸν ὀργῆς καὶ λύπης, ἀλλ οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ εἴδους αὐτοῦ. Ὁ Πλούταρχος ἐξηγεῖ τὸ πρᾶγμα ἀλληγορικῶς, φρονῶν ὅτι διὰ τοῦ νηπενθοῦς εἰκονίζονται οἱ αἱμύλοι καὶ παρήγοροι τῆς Ἑλένης λόγοι· ἀλλὰ παρατηροῦμεν ὅτι τὸ φάρμακον ἀνέμιξεν ἡ καλλίστη τῶν γυναικῶν μετ' οἴνου, κ' ἔλαβε παρὰ τῆς Αἰγυπτίας Πολυδάμνης, ὥστε βεβαίως περὶ βοτάνης τινός, καὶ οὐχὶ περὶ λόγων πρόκειται, ἄπορον δὲ φαίνεται ἡμῖν πῶς τὴν ἰδέαν τοῦ Πλουτάρχου συμμερίζονται ὅτε Ἀθήναιος καὶ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς.

Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων, ἄλλοι μὲν λέγουσι ὅτι τὸ νηπενθὲς ἦν ἡ datera stramonium, ἄλλοι δὲ μῖγμα ταύτης κ' ἑτέρων ναρκωτικῶν, ἐν ᾧ ὁ Mich, ὁ Wedel, καὶ ὁ Friedreich, ἐκλαμβάνουσιν αὐτὸ ὡς ὄπιον. Κατὰ τὴν ταπεινὴν ἡμῶν γνώμην κ' ἐνταῦθα, ὡς καὶ περὶ τοῦ μώλυος, πρόκειται οὐχὶ περὶ ὡρισμένου τινὸς φαρμάκου, ἀλλὰ περὶ βοτάνης μυθώδους, μαγικὰ ἐχούσης ἀποτελέσματα· ὅτε δὲ λέγει ὁ Ὅμηρος ὅτι ἀπεδίωκε τὴν λύπην, ἐννοεῖ τοῦτο κυριολεκτικῶς, ἀφορῶν εἰς μυστικὴν τῆς βοτάνης ἰδιότητα, καὶ οὐχὶ εἰς ναρκωτικήν, ἢ ἑτέραν τινὰ ἐνέργειαν.

Ἡ δὲ Πολυδάμνη ἦν σύζυγος εὐγενοῦς Αἰγυπτίου, φιλοξενήσαντος τὸν Μενέλαον κατὰ τὴν πλάνησιν αὐτοῦ, καὶ μνημονεύεται μόνον παρ' Ὁμήρῳ ὡς δοῦσα τὸ φάρμακον τῇ Ἑλένῃ.

Ἡ Κίρκη τέλος, περὶ ἧς τινα ἐλέχθησαν ἤδη, ἦν θυγάτηρ τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Πέρσης, Ὀδ. Κ. 137. Κατὰ τὸν Διόδωρον,

---

1 Petit, Homeri Nepenthes sive de Helenae medicamento. Prag. 1685. Peter de Seine. Tract. de Nepenthe Homeri. Pari. 1624.

συζευχθεῖσα τὸν Βασιλέα τῶν Σκυθῶν, ἐδηλητηρίασεν αὐτόν, καὶ κατέλαβε τὴν ἀρχήν· ἀλλὰ προσηνέχθη τοσοῦτον ἀπηνῶς πρὸς τοὺς ὑπηκόους αὐτῆς, ὥστε ἀπεδιώχθη, καὶ καταφυγοῦσα εἰς ἔρημόν τινα νῆσον, ἐπεδόθη ἐκεῖ εἰς τὴν μελέτην τῶν κρυφίων ἰδιοτήτων τῶν φυτῶν, εἰς ἣν θαυμασίως ἐπέδωκε. Ἀληθῶς δὲ ἡ φήμη αὐτῆς διήκει δι' ὅλης τῆς ἀρχαιότητος, πολλαχῶς δὲ περιγράφονται ἡ σοφία αὐτῆς, καὶ τὰ κακουργήματα. Παρ' Ὁμήρῳ τυγχάνει ἓν τῶν ἐπιφανεστέρων προσώπων, ἕνεκα τῆς μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως σχέσεως αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Η ΤΕΛΕΥΤΗ.

ΘΑΝΑΤΟΣ ΚΑΙ ΠΕΝΘΟΣ.

Ὁ Ἕλλην ἐφίλει τὴν ζωήν. Καίτοι δὲ ὑπῆρχε παρ' αὐτῷ ἡ ἰδέα τῆς ἀθανασίας, ἐκέκτητο τὴν προαίσθησιν, ὅτι ὁ ἀληθὴς βίος, ἡ πραγματικότης, εἰσὶν ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ ἐφημέρου τούτου κόσμου συνδεδεμένα, καὶ διὰ τοῦτο διακαῶς ἐπεθύμει τὴν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀτάραχον, κ' εὐδαίμονα αὐτοῦ ἀπόλαυσιν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἕπεται ὅτι ὁ θάνατος, ὁ τὸν πραγματικὸν βίον τέμνων, καὶ παρακωλύων τὴν πλήρωσιν τῆς ἐφέσεως ταύτης, ἐθεωρεῖτο ὡς ἀργαλέον τι, καὶ ἀπαίσιον. Τόσον δ' ἐστὶ τοῦτο ἀληθές, ὥστε συνήθως ὁμιλοῦσι περὶ αὐτοῦ μετ' εὐφημισμῶν. Οὕτως οἱ θανόντες λέγονται **καμόντες**, Ἰλ. Γ. 278. Οἱ δὲ ἄνθρωποι θεωροῦνται ἀξιολύπητοι, καὶ ἀποκαλοῦνται **ὀϊζυροί**, ἰδίως διότι ὑπόκεινται εἰς τὸν θάνατον, Ὀδ. Δ. 197. Ἀλλὰ καὶ τὰ παράπονα τοῦ Ἀχιλλέως διότι ἐπλάσθη θνητός, ***μινυνθάδιος***, ἱκανὴν παρέχουσι τούτου ἀπόδειξιν.

Καὶ περὶ τοῦ Ἅιδου δὲ ἀείποτε μετὰ τρόμου γίγνεται λόγος. Ὁ Ἀχιλλεὺς προτιμᾷ βίον δουλείας παρ' ἀνδρὶ ἀκλήρῳ τῆς τοῦ Ἅιδου βασιλείας·

βουλήμην κ' ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλῳ
ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν.
Ὀδ. Λ. 491.

Ἐκ δὲ Ἰλ. Υ. 65 καταφαίνεται ὅτι καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς Ὀλυμπίους ὁ Ἅιδης ἦν στυγερόν, καὶ ἀπευκταῖον ἐνδιαίτημα.

Μετὰ τοῦ φόβου τούτου τοῦ θανάτου συνεδέετο οὐχ ἧττον ἡ εἰς τὸ πεπρωμένον, καὶ τὴν θέλησιν τῶν Θεῶν ἐπάφεσις. Κατὰ τοὺς ἀρχαίους, τὸν θάνατον ἔπεμπον οἱ καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πάροχοι Θεοί, ἀποδεχόμενοι δὲ ταῦτα, οὐδὲν εἴχομεν ἐπ' ἐκείνῳ δικαίωμα παραπόνων. Ὁ αἰφνήδιος θάνατος ἀνδρὸς ὑγιοῦς ἀποδίδεται πάντοτε τῷ Διΐ, ἢ τῷ Ἀπόλλωνι, ὁ δὲ τῶν γυναικῶν τῇ Ἀρτέμιδι[1]. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ εὐχόμενος τὸν θάνατόν τινος, εἰς τὰς θεότητας ταύτας ἀποτείνεται. Ἀλλὰ καὶ αἱ Ἅρπυιαι ἐθεωροῦντο ἐνίοτε παραίτιοι τοῦ θανάτου. Αἱ εἰδεχθεῖς αὗται θεότητες τοῦ ἀνέμου λέγονται ἀφαρπάζουσαι τοὺς ἀνελπίστως θνήσκοντας, ὡς εἰ παρέφερεν αὐτοὺς ὁ βορρᾶς.

Πλὴν πολλῶν ἄλλων ἐπιθέτων δίδεται εἰς τὸν θάνατον ἐνίοτε καὶ ἡ ἐπωνυμία **τανηλεγής**. Ἰλ. Θ. 70. πιθανῶς διότι ἐξαπλοῖ τὰ σώματα τῶν ἀποβιούντων, κατὰ δὲ τὸν FRIEDREICH, διότι τὸ πτῶμα, ἐκτάδην κείμενον, φαίνεται μακρότερον τοῦ ἐν τῇ ζωῇ σώματος. Ἀπέχομεν τῆς ἐξελέγξεως τῆς φυσιολογικῆς ταύτης θεωρίας.

Γνωστὴ τοῖς πᾶσι τυγχάνει ἡ ἐξαισία παραβολὴ τοῦ Ὁμήρου τῶν παρερχομένων ἀνθρωπίνων γενεῶν πρὸς τὰ μαραινόμενα, καὶ αὖθις ἀνανεούμενα φύλλα:

Οἵη περ φύλλων γενεή, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν.
φύλλα τὰ μέν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δὲ θ' ὕλη
τηλεθόωσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη·
ὣς ἀνδρῶν γενεὴ ἡ μὲν φύει, ἡ δ' ἀπολήγει.
Ἰλ. Ζ. 149.

[1] FECIUS, De fabula quadam Homeri Apolline et Diana homines sagittis interficentibus. 1781. Ἤτοι· "— Περὶ τοῦ Ὁμηρικοῦ ἐκείνου μύθου, καθ' ὃν ὁ Ἀπόλλων καὶ ἡ Ἄρτεμις φονεύουσι τοὺς ἀνθρώπους διὰ βελῶν".

Φυσικὴ τῶν ἀνωτέρω συνέπεια, καὶ τῶν ζοφερῶν χρωμάτων, ὑφ' ἃ οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν τὸν θάνατον, ἐστὶν ὅτι οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τοῦ ἀποδημοῦντος, προαισθανόμενοι τὸν αἰώνιον χωρισμὸν καὶ μεθ' ὅλας τὰς διαβεβαιώσεις τῆς θρησκείας, παρεδίδοντο εἰς ἄφατον ἀπελπισίαν, κ' ἐξεδήλουν πᾶσαν τοῦ πένθους αὐτῶν τὴν παραφοράν. Ἀλλ' ἐκ τοῦ αἰσθήματος τούτου, πλὴν τῶν θρήνων καὶ ματαίων δακρύων, ἐπήγαζε καὶ ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία τῆς ὅσον ἔνεστι πληρεστέρας τελέσεως τοῦ πρὸς τοὺς νεκροὺς ἐσχάτου καθήκοντος. Τοσοῦτον δ' ἐνομίζετο σπουδαία ἡ ἐσχάτη αὕτη περίθαλψις καὶ τιμή, ὥστε ἡ περὶ αὐτὴν ἀμέλεια, οὐ μόνον ὡς παράλειψις συγγενικοῦ καθήκοντος ἐχαρακτηρίζετο, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀσέβεια πρὸς τὸ θεῖον, Ὀδ. Λ. 72.

Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ὀλύμπιοι ἀπέδιδον τὰ ὕστατα καθήκοντα εἰς τοὺς πεφιλημένους αὐτῶν. Οὕτως ἡ Θέτις περιποιεῖται τὸ σῶμα τοῦ Πατρόκλου, καὶ περιχέει αὐτὸ διὰ νέκταρος καὶ ἀμβροσίας. Ἰλ. Γ. 38. Καὶ ἡ Ἀφροδίτη παρακωλύει τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐγκαταλελειμμένου σώματος τοῦ Ἕκτορος, χρίουσα αὐτὸ διὰ ῥοδελαίου, καὶ ἀπομακρύνουσα τοὺς κύνας. Ὁ δὲ Ἀπόλλων ἐν τῇ αὐτῇ περιπτώσει καλύπτει τὸν ἥλιον, ἵνα μὴ ἐπιταχύνωσιν αἱ ἀκτῖνες αὐτοῦ τὴν σῆψιν. Ἰλ. Ψ. 185.

Τόσον δὲ ἱερὰ καὶ ἀναπόφευκτος ἐθεωρεῖτο ἡ ὑποχρέωσις αὕτη, ὥστε καὶ ὁ Ὀρέστης, φονεύσας τὸν Αἴγισθον, ἀποδίδει τὰς ἐσχάτας εἰς τὸ θῦμα αὐτοῦ τιμάς, ἐκδικούμενος οὕτω τὸν ἐναγῆ τοῦ πατρὸς φονέα, καὶ διαφθορέα τῆς μητρός, ἀλλὰ καὶ τὸ θεῖον αἰδούμενος, Ὀδ. Γ. 309.

Εἰς τὴν σπουδαιότητα δέ, τὴν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀποδιδομένην, συνέτεινε καὶ ἡ δεισιδαιμονία, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ μὴ κηδευθέντος ἀπεκλείετο τοῦ ᾅδου. Ἐξ οὗ ἡ ἐνδελεχὴς προσπάθεια πρὸς ἄθροισιν πάντων τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων, καὶ τακτικὸν αὐτῶν ἐνταφιασμόν. Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ γέροντος Πριάμου, ἐκτιθεμένου εἰς τοὺς μεγίστους τῶν κινδύνων, καὶ εἰσχωροῦντος εἰς τὸ Ἑλληνικὸν στρατόπεδον, ὅπως ἀνακτήσῃ τὸ σῶμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

Καλεῖται δὲ τὸ σύνολον τῶν ἐπικηδείων τούτων τιμῶν *κτέρεα*, Ὀδ. Ε. 311. καὶ ἡ ἀπόλαυσις αὐτῶν, ἢ καὶ βεβαιότης τῆς μελλούσης

ἀπολαύσεως, ἀπετέλει τὴν ἐσχάτην τοῦ θνήσκοντος παρηγορίαν, Ὀδ. Λ. 147. Ἦσαν δὲ τὰ κτέρεα ταῦτα τὰ ἑξῆς. Ἅμα τῷ θανάτῳ ἐκλείοντο τὸ στόμα καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ μεταστάντος, ἀπαραλλάκτως ὡς καὶ τὴν σήμερον, Ὀδ. Λ. 426. Ω. 296. Ἰλ. Λ. 453. Εἶτα δ' ἐλούετο κ' ἐχρίετο τὸ σῶμα. Ἡ ἀπόπλυσις αὕτη εἶχεν ἀλληγορικὴν σημασίαν, καὶ ὑπετίθετο ὅτι ἔμενεν οὕτως ἅπας ὁ ῥύπος ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ εἰσήρχετο καθαρὰ ἡ ψυχὴ εἰς τὸν ᾅδην· ἀλλ' εἰς τὸ ἔθιμον τοῦτο, ἐπίσης διὰ τῶν αἰώκον διατηρηθέν, συνετέλεσαν βεβαίως ὁ πρὸς τὸν θάνατον σεβασμός, καὶ ὁ πόθος τῆς ὅτι μείζονος τοῦ πτώματος εὐπρεπείας.

Μετὰ τὸ λουτρὸν ὁ νεκρὸς ἐξηπλοῦτο ἐπὶ κλίνης, τοὺς πόδας ἐστραμμένους ἔχων πρὸς τὴν θύραν, Ἰλ. Τ. 212. Ω. 720. εἰς ἔνδειξιν τῆς προσεχοῦς αὐτοῦ ἀποδημίας, κ' ἐκαλύπτετο δι' ὀθονῶν καὶ ταπήτων. Τότε δ' ἐξεῤῥήγνυντο οἱ θρῆνοι τῶν συγγενῶν, καὶ ἰδίως τῶν γυναικῶν. Ὅτι καὶ οἱ ἄνδρος, οἱ ἥρωες οὗτοι, οὐδόλως συνεμερίζοντο τὴν σημερινὴν δοξασίαν περὶ τῆς ἀπρεπείας τοῦ θρηνεῖν ἐπὶ πικρῷ καὶ αἰωνίῳ χωρισμῷ, ἐμφαίνεται ἐκ τῶν θερμῶν δακρύων τοῦ Ἀχιλλέως ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ Πατρόκλου. Ὑπῆρχον δὲ πλὴν τούτου καὶ ἀοιδοί, καθήμενοι περὶ τὴν νεκρικὴν κλίνην, καὶ πενθοῦντες τὸν μεταστάντα δι' ᾀσμάτων, **θρηνητικῶν** καλουμένων, ἅτινα οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ τὰ ***μοιρολόγια*** τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Οὕτω παρὰ τὸ πτῶμα τοῦ Ἕκτορος, Ἰλ. Ω. 200. Ἀλλὰ τὰ ᾄσματα ταῦτα διέκοπτεν ἐκ διαλειμμάτων ἡ ἔκρηξις τοῦ πένθους τινὸς τῶν παρισταμένων, ὅστις γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ, καὶ διὰ παρατεταμένων γόων, ἐξύμνει τὸν τεθνεῶτα. Οὕτως ἡ Ἀνδρομάχη, εἶτα ἡ Ἑκάβη, καὶ τέλος ἡ Ἑλένη ἐπὶ τοῦ πτώματος τοῦ αὐτοῦ ἥρωος, Ἰλ. Ω. 725. 747. 762.

Τὸ πένθος ἐξεδηλοῦτο πρὸς τούτοις καὶ διὰ προσκαίρου ἀποχῆς ἀπὸ πάσης τροφῆς. Ἰλ. Τ. 209, δι' ἐπιῤῥίψεως κόνεως κ' αἰθάλης ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ διὰ καταπτώσεως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ κατακυλίσεως ἐν τῷ χώματι, Ἰλ. Ω. 640. Πρὸς δὲ κατατεμνομένων τῶν παρειῶν καὶ τοῦ στήθους διὰ τῶν ὀνύχων. Ἰλ. Τ. 284, καὶ τέλος διὰ κουρᾶς τῆς κόμης, καὶ ῥίψεως αὐτῆς ἐπὶ τοῦ πτώματος. Ἰλ. Ψ. 46. 135. Ὀδ. Δ. 198. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ μεταγενεστέρα ἰδέα τῆς ἐκφράσεως τοῦ πένθους διὰ μελανῶν ἐνδυμάτων ὑπῆρχεν

ἤδη, τοὐλάχιστον διὰ τὰς γυναῖκας, καθόσον ἡ Θέτις, ἅμα μαθοῦσα τὸν θάνατον τοῦ Πατρόκλου, λέγεται ἀμφιεσθεῖσα τὴν μελανωτέραν αὐτῆς ἐσθῆτα, Ἰλ. Ω. 93.

Τὸ ἀπροσμάχητον τοῦ θανάτου, τὴν σιδηρᾶν εἱμαρμένην, ἥτις ἀφαρπάζουσα τὰ προσφιλέστερα ἡμῖν ἀντικείμενα, καταδικάζει ἡμᾶς οὐχ ἧττον εἰς ἀβίωτον βίον, κατενόει ἤδη ὁ Ὅμηρος. Ὁποία ἐμφωλεύει ἀμύθητος πικρία εἰς τοὺς ἑξῆς δύο στίχους,

> Καὶ γάρ τ' ἠΰκομος Νιόβη ἐμνήσατο σίτου
>
> Ἰλ. Ω. 602.

καί:

> Γαστέρι δ' οὔπως ἐστὶ νέκυν πενθῆσαι Ἀχαιούς.
>
> Ἰλ. Τ. 225.

Τὸ πτῶμα ἔμενεν ἐκτεθειμένον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Τὸ τοῦ Ἕκτορος ἔμεινεν οὕτως ἐννέα, καὶ τὸ τοῦ Ἀχιλλέως δέκα ἑπτά, Ἰλ. Ω. 63. Ἄγνωστον πῶς κατωρθοῦτο ἡ μακρὰ αὕτη διατήρησις, ἀλλὰ πιθανὸν ὅτι συνετέλει εἰς τοῦτο ἡ δι' ἐλαίου ἐπίχρισις.

Ἐπὶ τέλους ἀνέτελλεν ἡ ἡμέρα τῆς κηδείας. Ἀντὶ τῆς ταφῆς ἦν εἰσέτι ἐν χρήσει ἡ κατάκαυσις τῶν πτωμάτων, κοινὴ εἰς πολλὰ τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν, καὶ εἰς ἣν ἐπ' ἐσχάτων ἐπανήγαγεν ἡμᾶς ὁ ἄκρος πολιτισμός. Σωρὸς ξύλων παρεσκευάζετο, Ἰλ. Ψ. 126. Ω. 781, τὸ σῶμα, κεχρισμένον, καὶ λαμπρῶς ἠμφιεσμένον, ἐκομίζετο ἐπὶ φερέτρου, κρατουμένου ὑπὸ φίλων τοῦ τεθνεῶτος, καὶ ἀπετίθετο ἐπ' αὐτοῦ. Τὴν κεφαλὴν ἐκράτει διὰ τῶν χειρῶν ἐπιστήθιός τις φίλος, ἤναπτετο δὲ τότε ὁ σωρός, καὶ κατεκαίετο τὸ σῶμα.

Ἀλλ' αὕτη ἦν μόνον ἡ πρώτη πρᾶξις τοῦ δράματος. Ἐν ᾧ ἀπετεφροῦτο τὸ σῶμα, ἐρρίπτοντο εἰς τὴν πυρὰν πάντα τὰ προσφιλῆ τῷ νεκρῷ ἀντικείμενα, ὅπλα, ἵπποι, καὶ λοιπά, τοῦτο δὲ διότι ἐπιστεύετο ὅτι ἐπεθύμει τὴν ἐν ᾅδου συμπαραλαβὴν αὐτῶν. Τούτου γενομένου ἐξεκενοῦτο εἰς τὸ πῦρ ὑδρία πλήρης λίπους καὶ μέλιτος, τοῦ μὲν εἰς τροφὴν τῶν φλογῶν, τοῦ δὲ κατ' ἀλληγορίαν, πρὸς ἐξήδυνσιν δῆθεν τοῦ θανάτου. Ἰλ. Ψ. 170. Ὀδ. Ω. 68. Ἐν ὅσῳ δὲ τὸ σῶμα ἐκαίετο, φίλος τις τοῦ θανοντος ἐρράντιζε τὴν πυρὰν δι' οἴνου, ἐπικαλούμενος αὐτόν, καὶ τέλος ἀπεσβέννυτο ἡ θερμὴ αἰθάλη δι' οἴνου ὑπὸ πάντων τῶν παρευρισκομένων.

Ἐκ τῆς τέφρας ταύτης συνηθροίζοντο τότε τὰ ὀστᾶ, ἐλούοντο δι᾽ οἴνου, ἠλείφοντο διὰ λίπους, ἵνα κάλλιον διατηρηθῶσι, κ᾽ ἐκλείοντο εἰς κιβώτιον, ὅπερ κατετίθετο εἰς λάκκον, ἢ ἐκαλύπτετο διὰ λίθων, ἐφ᾽ ὧν ἐσωρεύετο λοφίσκος χοός. Ἐπὶ τοῦ λοφίσκου τούτου ἀνεγείρετο ἐνίοτε καὶ στήλη, ἐφ᾽ ἧς οὐχὶ σπανίως ἐτίθετο σύμβολον, καταδεικνύον τὸ ἐπάγγελμα τοῦ θανόντος. Οὕτως ἐπὶ τοῦ τύμβου τοῦ Ἐλπήνορος λέγεται ὅτι ἐστήθη κώπη, Ὀδ. Λ. 77. Περὶ τὸ μνῆμα ἐφυτεύοντο τέλος δένδρα, ὡς καὶ σήμερον.

Ταῖς κηδείαις τῶν Βασιλέων καὶ μεγιστάνων εἵποντο γυμνάσματα καὶ ἀγῶνες, τελούμενοι εἰς τιμὴν αὐτῶν. Ἀκριβῆ τούτων γνῶσιν παρέχει ἡ περιγραφὴ τῶν κηδειῶν τοῦ Πατρόκλου, καὶ Ἕκτορος. Ἰλ. Χ. Ἰλ. Ω. Συνήθως δὲ μετὰ τὴν κηδείαν παρετίθετο ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ μεταστάντος γεῦμα, ἱερὸν ἔχον χαρακτῆρα. Ἰλ. Ω. 802. Ὁ Friedreich παρατηρεῖ ὅτι τὸ γεῦμα τοῦτο ἦν ἀπαραίτητον πρὸς ἀναζωπύρησιν τῶν ἐξαντληθεισῶν δυνάμεων.

Η ΜΕΤΑ ΘΑΝΑΤΟΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ.

Ἡ Ὁμηρικὴ ψυχολογία ἐστὶν ὡραῖον καὶ περιεργότατον θέμα. Τὸν ἄνθρωπον τοῦ Ὁμήρου ἀπετέλουν τρία τινά, τὸ *σῶμα*, διὰ τῆς ἀντωνυμίας **αὐτὸς** καταδεικνυόμενον,

πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν
ἡρώων, αὐτοὺς δ' ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν.
Ἰλ. Α. 3.

ἡ **ψυχή**, καὶ ὁ **θυμός**, ἢ **φρένες**. Ἐστὶ δὲ ὁ θυμὸς οὗτος τὸ ἐνεργόν, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ψυχῆς μέρος, ἡ βούλησις καὶ νόησις, ὧν ἕδρα τὸ στῆθος. Ἐκλείπει δὲ οὗτος μετὰ τῆς ζωῆς, καὶ μένει τότε μόνον τὸ κυρίως ἄϋλον μέρος, ἡ ψυχή, ἥτις ἐκφεύγει διὰ τοῦ στόματος, ἢ τῆς πληγῆς, καὶ πλανᾶται περὶ τὰς πύλας τοῦ Ἅιδου, μέχρις οὗ ταφῇ τὸ σῶμα, ὅτε εἰσχωρεῖ ἐντὸς αὐτοῦ.

Εἰσελθοῦσα εἰς τὸν Ἅιδην ἡ ψυχὴ μεταβάλλεται εἰς **εἴδωλον**. Τὰ εἴδωλα δὲ ταῦτα διατηροῦσι μὲν τὴν προτέραν μορφήν, καὶ κέκτηνται φωνήν, δι᾽ ἧς συνδιαλέγονται, ἀλλὰ διατελοῦσιν ἐν διαρκεῖ νάρκῃ, καὶ διαιτῶνται ὡς ἐν ὀνείρῳ. Οὐχ ἧττον συναισθάνονται

τὴν θλιβερὰν αὐτῶν θέσιν, ἐνθυμοῦνται τὴν προτέραν ὕπαρξιν, κ' ἐνδιαφέρονται εἰσέτι εἰς τὰ τοῦ κόσμου, ἐρωτῶντα τοὺς νεήλυδας περὶ πάντων τῶν ἐν αὐτῷ, καὶ ἰδίως περὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν. Πρὸς δὲ διατηροῦσι τὸν πόθον τῆς ὀφειλομένης αὐτοῖς τιμῆς, καὶ τῆς περισώσεως τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν, ἐὰν τοῦτο ἐτύγχανεν ὂν ἐκ τῶν περιβλέπτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ δικάζονται ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ τοῦ Ἅιδου Μίνωος, καὶ καταδικαζόμενοι, πολλάκις τιμωροῦνται. Οὕτως τὰ γνωστὰ παραδείγματα τοῦ Σισύφου, τοῦ Ταντάλου, τοῦ Ἰξίωνος, καὶ πολλῶν ἑτέρων. Καὶ συναισθάνονται μὲν τότε τὰ παρομαρτοῦντα ταῖς ποιναῖς ταύταις ἄλγη, ἀλλὰ πάντα ταῦτα πρὸς τὸν ἀληθῆ βίον παραβαλλόμενά εἰσιν ὡς ὄναρ σκιᾶς. Τυγχάνει δὲ ἡ ἐν Ἅιδου διαμονὴ αἰωνία.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Ὁ τὴν βραχεῖαν ταύτην μελέτην ἐπεξελθὼν ἔγνω βεβαίως μετά τινος ἀπορίας πόσον ἦν προκεχωρημένος καὶ ἀκμάζων ὁ πολιτισμὸς ἐν ἐποχῇ, ἥτις κοινῶς θεωρεῖται ὡς ἡμιβάρβαρος, καὶ εἰς τὴν μυθολογίαν ἀνήκουσα. Οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι, οἱ τῶν Ὀλυμπίων συγγενεῖς, ἦσαν ἄνθρωποι ὡς ἡμεῖς, ταὐτὰ μεθ' ἡμῶν ἔχοντες συναισθήματα, καὶ τὰς αὐτὰς ἀνάγκας. Τὸ αὐτὸ φίλτρον συνέδεε τοὺς συγγενεῖς, τ' αὐτὰ ἔχθη ὑπέκαιον τὰ στήθη τῶν ἀντιπάλων, αἱ αὐταὶ ἀρεταὶ ἐκόσμουν τοὺς ἀγαθούς, καὶ περιῆπτον αὐτοῖς αἴδιον κλέος, ἐνὶ δὲ λόγῳ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις παρίσταται δρῶσα καὶ πάσχουσα δώδεκα πρὸ Χριστοῦ αἰῶνας ἀκριβῶς ὅπως καὶ σήμερον. Ἐὰν δὲ κρίνωμεν ἐκ τῶν λαμπρῶν ἀνακτόρων τοῦ Ἀλκινόου, ἐν οἷς ἔψαλλεν ἐπὶ δείπνων ὁ Δημόδοκος, κ' ἐκ τῆς χαρακτηριζούσης σύμπασαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀφελοῦς μέν, ἀλλὰ γνησίας πολυτελείας, καὶ καλλαισθησίας, ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὀλίγας ἔχει λαμπροτέρας σελίδας ἡ ἱστορία τοῦ ἡμετέρου γένους.

Ἀλλ' ὁ ἐπακριβῶς σὺν τούτοις γνωρίζων καὶ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀντλεῖ ἐκ πάσης γραμμῆς τῆς ἡμετέρας πραγματείας πεποίθησιν ἑτέραν, ἣν καὶ κυρίως ἐπεδιώξαμεν, ὅτι δηλαδὴ τὸ γένος ἡμῶν, λαμπρὸν ἤδη ἀναφαινόμενον ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος τῆς ἱστορίας κατὰ τὰς πρώτας αὐτοῦ μαρμαρυγάς, διῆλθε διὰ τῶν αἰώνων, ὁτὲ μὲν καταπλῆξαν τὴν οἰκουμένην διὰ τοῦ

κλέους καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ, ὁτὲ δὲ καὶ παρ' αὐτῶν τῶν λίθων ἀποσπάσαν δάκρυα διὰ τῶν ἀμυθήτων ταλαιπωριῶν καὶ τῆς καρτερίας, ἀλλ' ἑνιαῖον πάντοτε, κ' ἐγκλεῖον ἀκμαῖα τὰ σπέρματα ἀϊδίου ὑπάρξεως.

Βεβαίως ἐπῆλθον βαρβάρων ἐπιδρομαί, καὶ περιπέτειαι ἀλλεπάλληλοι, διότι οὐδὲν τὸ ζῶν μένει στάσιμον, καὶ ἡ διατήρησις τοῦ ὅλου πηγάζει ἐκ τῆς ἀπαύστου ἀλλοιώσεως τῶν μερῶν, ἀλλ' οὐδὲν ὑπάρχει ἔθνος ὑπὸ τὸν ἥλιον διατηρῆσαν μᾶλλον ἀλανθάστους τοὺς ἐθνικοὺς αὐτοῦ χαρακτῆρας, καὶ μᾶλλον ἀναμφισβήτητον τὴν διαρκῆ ἑνότητα. Ἀπὸ τῶν παιγνίων τῶν παιδίων, τῆς ἐννεάδος ἐκείνης τῶν Ἀθηναϊκῶν τριόδων, ἥτις συμβολικῶς παριστᾷ τὴν ἅλωσιν τῆς Τροίας, πᾶσαι τοῦ βίου αἱ λεπτομέρειαι, μέχρι τῆς καταθέσεως τοῦ πτώματος ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτοῦ θήκῃ, ἓν διδάσκουσι μάθημα τοῖς μὴ ἐκ συστήματος ἐθελοτυφλοῦσιν, ὅτι ὁ σύγχρονος Ἀθηναῖος, Ἀργεῖος, ἢ Λακεδαιμόνιος ἐστὶ γνήσιος ἀπόγονος τῶν κατὰ τῆς Τροίας στρατευσάντων προπατόρων.

ΤΕΛΟΣ.